

FUNDACJA BANKOWA IM. LEOPOLDA KRONENBERGA

FUNDATOR ZAŁOŻYCIEL:

BANK HANDLOWY W WARSZAWIE SA

WOJCIECH MORAWSKI

SŁOWNIK HISTORYCZNY
BANKOWOŚCI POLSKIEJ
DO 1939 ROKU

MUZA SA

WARSZAWA 1998

*Moim synom
Adasiowi i Jackowi*

313791

HORIZON

Wojciech Morawski

Na miejscu

Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku

MUZA SA

Projekt okładki: *Jerzy Fedak*

Redakcja: *Jacek Ring*

Redakcja graficzno-techniczna: *Piotr Trzebiecki*

Korekta: *Anna Płachta, Dorota Ring*

© by Wojciech Morawski, Warszawa 1998

© by MUZA SA, Warszawa 1998

ISBN 83-7079-947-7

MUZA SA

00-590 Warszawa

ul. Marszałkowska 8

tel. (0-22) 621 58 50, 629 50 83

Dział zamówień: tel. (0-22) 628 61 87

Warszawa 1998

Wydanie I

16618964

Skład i łamanie: AVANTI, Warszawa

Przygotowanie do druku: P.U.P. ARSPOL, Bydgoszcz

Druk i oprawa: Drukarnia Wydawnicza im. W.L. Anczyca S.A. w Krakowie

Bibl. UAM

98 EO 228

Spis treści

Wykaz częściej używanych skrótów	6
Wstęp	7
Część I Zarys dziejów bankowości polskiej	9
Aneks I Lista rankingowa banków polskich w przededniu I wojny światowej	18
Aneks II Lista rankingowa banków polskich w 1936 roku	19
Aneks III Szeffowie resortu skarbu (finansów)	20
Część II 1. Instytucje emisyjne	23
a. Dyrekcja Biletów Skarbowych	23
b. Główna Kasa Wymiany Księstwa Warszawskiego.	26
c. Bank Polski	28
d. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa	31
e. Bank Polski SA	34
f. Bank von Danzig	38
2. Banki publiczne i państwowe	40
a. Bank Krajowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim	40
b. Galicyjski Wojenny Zakład Kredytowy	42
c. Zakład Kredytowy Miast Małopolskich	43
d. Bank Gospodarstwa Krajowego	44
e. Państwowy Bank Rolny	46
f. Poczтовая Kasa Oszczędności	49
g. Bank Polska Kasa Opieki SA	52
h. Bank Akceptacyjny SA w Warszawie.	53
3. Instytucje kredytu komunalnego	55
4. Towarzystwa kredytowe	61
5. Spółdzielczość kredytowa	67
6. Domy bankowe i kantory wymiany	76
7. Kasy kredytu bezprocentowego	85
8. Lombardy	86
Część III Banki Akcyjne (alfabetycznie)	88
Część IV Związek Banków w Polsce	186
Część V An Outline of the History of Banking in Poland	193
Indeks	201

Wykaz częściej używanych skrótów

AAN	–	Archiwum Akt Nowych w Warszawie
ABH	–	Akcyjny Bank Hipoteczny we Lwowie
AG	–	Aktion Gesellschaft
AGAD	–	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
AMSt.	–	Archiwum Miasta Stołecznego Warszawy
AP...	–	Archiwum Państwowe w...
BCI	–	Banca Commerciale Italiana
BdHP	–	Bank dla Handlu i Przemysłu w Warszawie SA
BDW	–	Bank Dyskontowy Warszawski SA
BGK	–	Bank Gospodarstwa Krajowego
BGŻ	–	Bank Gospodarki Żywnościowej
BHW	–	Bank Handlowy w Warszawie SA
BN	–	Biblioteka Narodowa
BP	–	Bank Polski
BTS	–	Bank Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie
BUW	–	Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
BZSZ	–	Bank Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu
CKSR	–	Centralna Kasa Spółek Rolniczych
DB	–	Dom Bankowy
FPIK	–	Fundusz Pomocy Instytucjom Kredytowym
GKO	–	Galicyjska Kasa Oszczędności
KKO	–	Komunalna Kasa Oszczędności
KW	–	Kantor Wymiany
MS	–	Ministerstwo Skarbu
NBP	–	Narodowy Bank Polski
NL	–	Naczelny Likwidator
O/...	–	Oddział Archiwum Państwowego w...
ÖCA	–	Österreichische Credit Anstalt
PBR	–	Państwowy Bank Rolny
PKKP	–	Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa
PKO	–	Pocztowa/Powszechna Kasa Oszczędności
PKO SA	–	Polska Kasa Opieki SA
SA	–	Spółka akcyjna
SBP	–	Słownik Banków w Polsce
SGH	–	Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
TKM	–	Towarzystwo Kredytowe Miejskie
TKPP	–	Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego
UAM	–	Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
WZA	–	Walne Zebranie Akcjonariuszy
ZBwP	–	Związek Banków w Polsce

Wstęp

Wielkie katastrofy dziejowe w naszej części Europy sprawiły, że jedynie nieliczne instytucje czy struktury organizacyjne mogą się poszczycić tradycją dłuższą niż kilkadziesiąt lat. Z tego powodu można niekiedy odnieść wrażenie, że w pewnych dziedzinach życia charakterystycznych dla krajów rozwiniętych stawiamy dopiero pierwsze kroki i możemy korzystać jedynie z doświadczeń innych. Tak jednak nie jest. Brak ciągłości organizacyjnej czy strukturalnej nie musi oznaczać braku tradycji. Dzieje bankowości polskiej są tego dobrym przykładem. Są one długie, lecz jednak brak im ciągłości, tak cenionej w krajach o nieco mniej burzliwej historii. Prezentowana praca jest skromną próbą przybliżenia tego problemu.

Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku stanowi, z punktu widzenia autora, podsumowanie wieloletnich badań nad dziejami bankowości polskiej. Głównym przedmiotem tych badań była bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej, której poświęcone zostało odrębne opracowanie. W latach 1989–1990 w „Gazecie Bankowej” ukazywał się *Słownik Banków Polskich*. Przez ponad rok Redakcja, której chciałbym za to bardzo podziękować, udostępniała łamy pisma cyklowi, który mógł być interesujący dla dość wąskiego kręgu czytelników. Zaprosiłem wówczas do współpracy w zakresie historii banków wielkopolskich wybitnego specjalistę w tej dziedzinie, prof. Włodzimierza Stobrawę. Za wkład wniesiony przez niego do tamtego *Słownika* należą mu się w tym miejscu serdeczne podziękowania. W 1991 roku Zakład Naukowo-Badawczy Bankowości i Pieniądza Narodowego Banku Polskiego, którego ówczesnemu szefowi, prof. Bogusławowi Pietrzakowi, autor chciałby również podziękować, powielił w niewielkiej liczbie egzemplarzy cykl zaopatrzonej w indeksy. Edycja stała się podstawą rozważań na temat koncepcji ostatecznego kształtu pracy. Z głosów, jakie w tej dyskusji padły, warto odnotować wypowiedź prof. Andrzeja Jezierskiego. Zwrócił on uwagę, że rok 1939 nie jest najlepszą cezurą w dziejach bankowości polskiej. W okresie okupacji działała ona bowiem nadal, choć pod niemiecką kontrolą i jedynie na terenie Generalnej Guberni. Po wyzwoleniu podjęta została próba odbudowy przedwojennych struktur bankowości i dopiero druga połowa lat czterdziestych przyniosła ich rzeczywisty kres. Bardziej uzasadnione byłoby zatem doprowadzenie pracy do schyłku czwartej dekady. Autor, zgadzając się z merytoryczną stroną tych uwag, uznał zarazem, że obecny stan badań nie pozwala na spełnienie postulatu prof. A. Jezierskiego. Dzieje bankowości polskiej podczas okupacji stanowią bowiem ciągle białą plamę i dopiero teraz stają się przedmiotem badań historyków. Dyskusjom na temat koncepcji pracy towarzyszyło poszukiwanie możliwości jej opub-

likowania. Ostatecznie w 1997 roku, dzięki Fundacji Bankowej im. Leopolda Kronenberga, a zwłaszcza jej dyrektorowi, panu Marianowi Płacheckiemu, stało się możliwe wydanie *Słownika*.

Słownik ma układ mieszany, rzeczowo-alfabetyczny. Część I stanowi zarys historii bankowości polskiej, uzupełniony podstawową bibliografią i aneksami. W części II omówione są, w układzie rzeczowym, instytucje emisyjne, banki publiczne i państwowe, komunalne instytucje kredytowe, towarzystwa kredytowe, spółdzielczość kredytowa, domy bankowe i kantory wymiany, kasy kredytu bezprocentowego oraz lombardy. Część III zawiera opisy wszystkich polskich banków akcyjnych w układzie alfabetycznym. Część IV to zarys historii Związku Banków w Polsce, uzupełniony krótkimi biogramami kolejnych jego prezesów. Część V zawiera angielski przekład „zarysu” z części I, uzupełniony o podstawowe informacje dotyczące struktury opracowania. Praca zaopatrzona jest w indeks nazwisk i nazw instytucji kredytowych.

Struktura poszczególnych haseł jest zbliżona, choć zdarzają się odstępstwa od tej zasady podyktowane względami merytorycznymi. Poza częścią opisową hasła z reguły zaopatrzone są w wykazy wysokości kapitału oraz wykazy władz instytucji. W tym ostatnim wypadku podani są prezesi Rady Nadzorczej i dyrektorzy naczelni. Nie podawano obsady Rady Wykonawczej, chyba że nie było odrębnej dyrekcji. Jeśli dyrekcja składała się z kilku osób i nikt nie pełnił funkcji dyrektora naczelnego, podawano wszystkie nazwiska, chyba że któreś z nich było w źródłach wyróżniane poprzez podawanie na pierwszym miejscu z naruszeniem porządku alfabetycznego. Daty pełnienia funkcji mogą zawierać błędy, wynikające ze sposobu ich prezentacji w źródłach, raczej jednak nie większe niż rok. Poszczególnym hasłom towarzyszą informacje o zachowanych archiwaliach. Autor opierał się na osobistej kwerendzie, głównie w archiwach warszawskich, oraz na opracowaniach prof. Jerzego Tomaszewskiego¹, uzupełnionych o dane z opublikowanych później inwentarzy. Wielu cennych wskazówek w tej sprawie udzielił również prof. Kazimierz Badziak. Podano także podstawową bibliografię i dane o sprawozdaniach zachowanych w trzech dużych bibliotekach warszawskich: Bibliotece Narodowej, Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego i Bibliotece Szkoły Głównej Handlowej. Autor ma świadomość fragmentarycznego charakteru tego typu informacji. Ułatwią one jednak zadanie tym, którzy zechcą zainteresować się bliżej dziejami wybranych instytucji kredytowych.

Autor dziękuje koleżankom i kolegom z Katedry Historii Gospodarczej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, którzy brali udział w dyskusjach nad koncepcją pracy. Szczególne podziękowania należą się prof. Zbigniewowi Landauowi, który patronował wszystkim fazom powstawania *Słownika*, a także był jego wnikliwym i zarazem życzliwym recenzentem. Na wszystkich etapach pracy wspierała mnie również moja żona, Anna, której wkład w to przedsięwzięcie nie ogranicza się z pewnością do tłumaczenia części V na język angielski.

---

¹ J. Tomaszewski – Akta instytucji kredytowych przechowywanych w archiwach państwowych, „Archeion”, t. 27, Warszawa 1957; J. Tomaszewski – Akta instytucji kredytowych w Polsce, „Archeion”, t. 25, Warszawa 1956.

Część I

Zarys dziejów bankowości polskiej

W epoce przedrozbiorowej (do 1795 roku)

Już w późnym średniowieczu pojawili się w Polsce kupcy na tyle bogaci, że obok działalności handlowej mogli zajmować się udzielaniem kredytu. Odrębnie rozwijało się bankierstwo chrześcijańskie, dla którego poważnym ograniczeniem był kościelny zakaz lichwy¹, odrębnie bankierstwo żydowskie, które, choć nie podlegało temu ograniczeniu, blokowane było przez statut warecki z 1423 roku, zakazujący żydom udzielania pożyczek pod zastaw ruchomości. W czasach Kazimierza Wielkiego (1333–1370) bankierstwo chrześcijańskie reprezentowali Mikołaj Wierzynek i Hańko Kępicz, bankierstwo żydowskie – Lewko. Za panowania Władysława Jagiełły (1386–1434) karierę w dziedzinie udzielania kredytów zrobili dwie rodziny krakowskie – Morsztynów i Szwarców. Kredyt żydowski reprezentował w tym czasie Wołczek. Pod koniec XV wieku wielkiego znaczenia nabrała rodzina Betmanów (Bethmannów), następnie zaś ich współników Bonerów, z którymi rywalizowali Montelupi. W tym samym czasie w Wielkim Księstwie Litewskim wspaniała karierę, zwieńczoną nobilitacją, zrobił kupiec i bankier żydowski Abram Ezofowicz. Wybitna rodzina bankierów szczecińskich, Loytów, po bankructwie w 1572 roku przeniosła się do Gdańska i tam kontynuowała działalność. Na początku XVII wieku istotne znaczenie miała działalność bankierska sekretarza królewskiego Roberta Forbesa. W czasach Władysława IV (1632–1648) znaną postacią był kupiec gdański Jerzy Hewel, który kredytował m.in. politykę morską króla.

Pierwszymi w Polsce bankami w ścisłym tego słowa znaczeniu były organizowane przez Kościół banki pobożne – *montes pietatis*. Ich zadaniem było zwalczanie lichwy poprzez dostarczanie drobnego kredytu konsumpcyjnego pod zastaw nieruchomości. Trzy najstarsze *montes pietatis*² założył Piotr Skarga: w 1579 roku w Wilnie, w 1587 roku w Krakowie i w 1589

¹ Istniały jednak sposoby obchodzenia tego zakazu. Jednym było *datum emergens*, czyli odszkodowanie za opóźnienie spłaty. Partnerzy umawiali się na nierealnie krótki termin zwrotu, który następnie był przekraczany i pod pozorem odszkodowania płacono procent. Innym sposobem było *lucrum cessans*, czyli odszkodowanie za zyski, które pożyczający utracił przez to, że nie dysponował przez jakiś czas kapitałem. Kościół miał jednak wątpliwości co do zasadności tej formuły, np. św. Tomasz z Akwinu jej nie uznawał. Przy kredycie długoterminowym formą oprocentowania był tzw. wyderkauf, czyli dzierżawa renty.

² Niektórzy historycy uznają za pierwszy bank pobożny Fundację Ostrołęcką Taniego Kredytu, założoną przez ks. Warzyńca Białobrzeszkiego w Ostrołęce w 1557 roku. Nie był to jednak *monte pietatis* w ścisłym tego słowa znaczeniu.

roku w Warszawie. Wkrótce potem powstało kilkanaście dalszych. Banki pobożne początkowo udzielały kredytu bezprocentowego, później na niski procent. Dostawcą kredytu inwestycyjnego były gminy żydowskie – kahały, których nie obowiązywały krępujące chrześcijan przepisy dotyczące lichwy. Poważnymi dostawcami kredytu były też niektóre zakony katolickie oraz szczególnie możnowładcy. W prawie polskim hipotekę znano już w XVI wieku. Pierwszą kodyfikację prawa hipotecznego stanowiła konstytucja sejmowa z 1588 roku. Weksel znano już w XV wieku. W 1701 roku uregulowano prawo wekslowe w Gdańsku, w 1758 roku w Elblągu, w 1775 roku w całym kraju. Kontrreformacja i wojny połowy XVII wieku spowodowały zastój w rozwoju działalności kredytowej. Większość *montes pietatis* nie przetrwała potopu szwedzkiego. Wygnanie arian w 1657 roku oznaczało pozbycie się z kraju zaangażowanego w działalność kredytową środowiska. Pogromy towarzyszące powstaniu kozackiemu pod wodzą Bohdana Chmielnickiego (1648) podkopały możliwości finansowe gmin żydowskich.

W XVIII wieku bankierstwo zaczęło oddzielać się od kupiectwa. W czasach saskich pojawili się ludzie określani jako „bankierzy”, dla których działalność kredytowa stanowiła główne zajęcie. Pierwszym w Polsce bankierem, który sam się tak nazwał, był Adam Zimman. Współcześnie działali też Piotr Riaucour i Piotr z Tepper (starszy). W 1723 roku powstał Warszawski Dom Handlowy, z którego później wykształciła się firma Tepperów. Wielki rozwój bankowości nastąpił w następnym pokoleniu, w czasach stanisławowskich. W 1790 roku Sejm Czteroletni uchwalił nobilitację 6 „większych” bankierów: Piotra z Fergusonów Teppera (młodsze), Karola Szulca, Augusta Wilhelma Arndta, Fryderyka Kabryta, Jana Meysnera i Piotra Blanca. „Drudzy” bankierzy wymieniani przy tej okazji to Jan Kluga z Poznania, Fryderyk Segebarth, bracia Franciszek, Piotr i Karol Frybesi, Andrzej Kapostas, Franciszek Morino, Jan Fenger i Wincenty Lańkiewicz. W tym czasie działał też pierwszy bankier pochodzenia magnackiego – Antoni Prot Potocki. Mniejsze firmy prowadzili: Maciej Łyszkiewicz, Dawid Heyzler z Lublina i Jerzy Poths. Najwybitniejszym bankierem żydowskim tej epoki był Berek Szmul Jakubowicz, zwany Szmulem Zbytkowerem. Klęska w wojnie z Rosją w 1792 roku i upadek państwa podcięły podstawy bankowości. W lutym 1793 roku wybuchł kryzys, w wyniku którego upadło 7 wielkich domów bankowych: Teppera, Prota Potockiego, Szulca, Kabryta, Łyszkiewicza, Heyzlera i Kluga. W celu likwidacji upadłych firm Sejm Grodzieński (1793) powołał Komisję Bankową pod przewodnictwem biskupa chełmskiego Wojciecha Skarszewskiego. Rok 1794 przyniósł pierwsze polskie doświadczenia z piędziem papierowym emitowanym na potrzeby władz powstania kościuszkowskiego. Ostateczny upadek Rzeczypospolitej zbiegł się z załamaniem systemu bankowego zbudowanego w czasach stanisławowskich. Katastrofę przetrwały jedynie nieliczne, mniejsze domy bankowe.

W okresie zaborów (1795 – 1914)

Po III rozbiórce szlachta polska zaboru pruskiego okazała się atrakcyjnym kredytobiorcą dla pruskiej instytucji kredytu długoterminowego. Szybko wzrastające zadłużenie polskiego ziemianstwa stało się później, w okresie Księstwa Warszawskiego (1807 – 1813), źródłem poważnego obciążenia skarbu państwa poprzez tzw. sumy bajońskie³. W czasach Księstwa wznowiono emisję pieniądza papierowego, powstał też pierwszy po rozbiorach duży dom bankowy – Samuela Antoniego Fraenkela (1808). Do powstania kolejnych firm tego typu doszło dopiero w okresie Królestwa Polskiego. W 1817 roku powstał Dom Bankowy Aleksandra Wertheima, w 1820 roku Samuela L. Kronenberga, w 1822 roku Matiasa Rosena. Z dawnej firmy Jakubowicza utworzono Dom Bankowy Aleksander Rawicz i Ska. Do wybuchu powstania listopadowego (1830 – 1831) powstało jeszcze kilkanaście mniejszych instytucji tego typu. Ich

³ Były to sumy, którymi Napoleon I obciążył skarb Księstwa Warszawskiego z tytułu m.in. przejęcia wierzytelności hipotecznych po państwie pruskim.

dalszy rozwój w ciągu czterech następnych dekad, aż do lat sześćdziesiątych, wyznaczał główne linie rozwojowe prywatnej bankowości zaboru rosyjskiego.

W 1825 roku powstało warszawskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, które umożliwiło rozwój kredytu hipotecznego dla potrzeb rolnictwa. W 1828 roku w Warszawie utworzony został Bank Polski. Była to instytucja państwowa łącząca funkcje emisyjne z zadaniem mobilizowania kapitałów na potrzeby industrializacji kraju. W latach trzydziestych i czterdziestych Bank Polski zaangażował się w inwestycje w Zagłębiu Staropolskim. W 1841 roku, po likwidacji odrębności walutowej Królestwa Polskiego i wprowadzeniu na jego terytorium rubla, funkcje emisyjne banku uległy ograniczeniu, nadal jednak były spełniane aż do 1870 roku. W latach pięćdziesiątych władze zaczęły ograniczać funkcje kredytowe banku. Po upadku powstania styczniowego (1863–1864) Bank Polski został zrusyfikowany i rozpoczął się proces jego stopniowej likwidacji, zakończony przekształceniem w kantor warszawski Gosudarstwiennowo Banka. Rosyjski bank centralny był instytucją czysto rosyjską. Polacy nie byli w nim zatrudniani, mogli jedynie uczestniczyć w pracach doradczych komitetów dyskontowych.

Do 1860 roku władze rosyjskie negatywnie odnosiły się do idei bankowości prywatnej w formie spółek akcyjnych. Później dopuściły ich działalność, ale ślady dawnej nieufności dostrzec można w rosyjskim prawie bankowym. Zostało ono oparte na systemie koncesji udzielanych przez Ministerstwo Finansów, które sprawowało także nadzór nad działalnością banków. Ustawowo określony był minimalny i maksymalny kapitał akcyjny (odpowiednio 0,5 mln i 5 mln rubli), wysokość pogotowia kasowego (10% zobowiązań), stosunek kapitałów własnych do obcych (1:5) oraz maksymalne rozmiary kredytu dla jednego klienta (10% kapitału). Ponadto istniał ścisły podział na banki handlowe, zajmujące się kredytem krótkoterminowym, i banki ziemskie, udzielające kredytu hipotecznego i emitujące listy zastawne. Banki handlowe nie mogły nabywać listów zastawnych, akcji i obligacji⁴ oraz nieruchomości innych niż na własne potrzeby. Polacy traktowali restrykcyjność rosyjskiego prawa bankowego jako jeszcze jedną szykanę ze strony zaborcy. Pogląd taki był częściowo uzasadniony. Zarazem jednak efektem takiego systemu było wyjątkowe bezpieczeństwo systemu bankowego. Aż do wycofania się Rosjan z Królestwa Polskiego w 1915 roku nie upadł tam ani jeden bank akcyjny.

Pierwsza faza zakładania banków akcyjnych w zaborze rosyjskim przypadła na lata siedemdziesiąte. W 1870 roku powstał, z inicjatywy Leopolda Kronenberga, Bank Handlowy w Warszawie SA. Rok później inna grupa finansistów założyła konkurencyjny Bank Dyskontowy Warszawski SA. W 1872 roku powstał Bank Handlowy w Łodzi SA. W tym czasie powstały też dwa banki wileńskie: komercyjny Wileński Prywatny Bank Handlowy SA i nastawiony na udzielanie kredytu hipotecznego Wileński Bank Ziemiański SA. Przez dłuższy czas taka sieć banków akcyjnych zaspokajała potrzeby kredytowe zaboru rosyjskiego. Kolejne banki akcyjne zaczęły powstawać dopiero w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Silną pozycję bankowości zaboru rosyjskiego w porównaniu z bankowością obu pozostałych zaborów ilustruje aneks I. W zaborze rosyjskim rozwinęła się spółdzielczość kredytowa, która w 1910 roku uzyskała własną centralę finansową w postaci Banku Towarzystw Spółdzielczych SA. W odróżnieniu od obu pozostałych zaborów nie rozwinęły się natomiast komunalne instytucje kredytowe.

W zaborze austriackim w pierwszej połowie XIX wieku działało kilkadziesiąt niewielkich domów bankowych. W 1841 roku powstał we Lwowie Galicyjski Stanowy Instytut Kredytowy, dostarczający kredytu hipotecznego dla rolnictwa. Banki akcyjne zaczęły powstawać w latach sześćdziesiątych. Pierwszym był Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie, założony w 1867 roku. Austriackie prawo bankowe, choć też oparte na systemie koncesji, było znacznie bardziej liberalne od rosyjskiego. Pozwalało m.in. na łączenie działalności w zakresie kredytu hipotecznego i dyskontowego. Efektem tego był jednak niski stopień bezpieczeństwa banków, w wyniku czego z 8 banków akcyjnych, założonych do czasu pierwszego galicyjs-

⁴ Ograniczenie to dotyczyło jedynie takich akcji i obligacji, które były sprzedawane po raz pierwszy. Banki mogły natomiast kupować papiery wartościowe z drugiej ręki.

kiego kryzysu bankowego w 1873 roku, jedynie 2 dotrwały do I wojny światowej. Kolejne kryzysy, w 1886, 1890 i 1899 roku, pociągały za sobą upadłości banków. Pod koniec XIX wieku bank centralny – Österreichische-Ungarische Bank był instytucją zycziwą interesom polskim. Możliwości kariery stały w nim otworem przed Polakami. W latach 1900–1909 Leon Biliński, późniejszy minister skarbu II Rzeczypospolitej, pełnił w nim funkcję gubernatora.

Osobliwością galicyjskich stosunków kredytowych było istnienie silnego, publicznego Banku Krajowego dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Instytucja ta, powołana decyzją Sejmu Krajowego w 1881 roku, poza funkcjami kredytowymi spełniała też pewne obowiązki banku centralnego, przychodząc w razie potrzeby z pomocą bankom komercyjnym. W Galicji rozbudowany był ponadto zarówno komunalny, jak i spółdzielczy aparat kredytowy. Centralami finansowymi polskiej spółdzielczości kredytowej były utworzony w 1902 roku Akcyjny Bank Związkowy SA we Lwowie oraz założona w 1909 roku Centralna Kasa Spółek Rolniczych.

Polska bankowość zaboru pruskiego była zdecydowanie najsłabsza (por. aneks I). Niemieckie prawo bankowe, oparte na systemie rejestracji, a nie koncesji, było najbardziej liberalne. Pierwsze banki akcyjne powstały w latach sześćdziesiątych (Bank Bniński, Chłapowski i Plater „Tellus” SA w Poznaniu w 1862 roku). Po kryzysie 1873 roku i upadku „Tellusa” powstała wokół bankowości polskiej atmosfera nieufności, która utrudniała nielicznym i słabym bankom polskim konkurowanie z silnymi bankami niemieckimi. Dopiero rozwój spółdzielczości kredytowej i powstanie w 1886 roku jej centrali finansowej w postaci Banku Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu przyczyniły się do odbudowy wiarygodności polskich instytucji kredytowych. Pozostały one jednak zdecydowanie słabsze od swych odpowiedników w pozostałych zaborach. Reichsbank, podobnie jak rosyjski Bank Państwa, pozostawał zamknięty dla Polaków. W tej sytuacji jedynym zaborcem, w którym Polacy mogli zdobyć doświadczenia w zakresie bankowości centralnej, pozostawała Galicja.

W latach I wojny światowej (1914–1918)

Początek wojny światowej i ofensywa rosyjska w Galicji w 1914 roku były ciężkim doświadczeniem dla banków galicyjskich, w większości mających swe siedziby we Lwowie. Po 1915 roku i ponownym zajęciu Lwowa przez wojska austriackie położenie banków galicyjskich uległo poprawie. W okresie wojny uległ rozbudowie publiczny aparat kredytowy w zaborze austriackim. Obok istniejącego Banku Krajowego powstały dwa nowe banki publiczne: Galicyjski Wojenny Zakład Kredytowy i Galicyjski Miejski Wojenny Zakład Kredytowy. W 1916 roku banki galicyjskie rozpoczęły ekspansję na okupowane przez państwa centralne tereny Królestwa Polskiego. Dla banków zaboru rosyjskiego bardzo fatalne okazało się opuszczenie Królestwa Polskiego przez Rosjan w 1915 roku z powodu utraty tradycyjnych powiązań z rosyjskim rynkiem pieniężnym. Rewolucja rosyjska w 1917 roku oznaczała ostateczną stratę aktywów pozostałych po rosyjskiej stronie frontu. Stosunkowo najpomyślniejszy okazał się okres wojny dla banków zaboru pruskiego, które już w 1915 roku podjęły ekspansję na teren zaboru rosyjskiego i po zakończeniu wojny znalazły się w stosunkowo najkorzystniejszym położeniu. Zniesienie restrykcji rosyjskiego prawa bankowego spowodowało liberalizację systemu bankowego w zaborze rosyjskim i ewolucję ku „niemieckiemu” modelowi bankowości.

Po zajęciu znacznych obszarów Rosji w 1915 roku Niemcy stanęły przed problemem zorganizowania na tych terenach emisji pieniądza. Początkowo funkcje emisyjne spełniał poznański Ostbank für Handel und Gewerbe – Darlehnskasse Ost, emitujący bilety kasowe nominowane w rublach i kopiejkach. Po uznaniu przez państwa centralne niepodległości Polski (akt 5 listopada 1916 roku), w grudniu 1916 roku Niemcy utworzyli w okupowanej przez siebie części Królestwa Polskiego państwową Polską Krajową Kasę Pożyczkową (PKKP), która od kwietnia 1917 roku emitowała marki polskie.

W okresie II Rzeczypospolitej (1918 – 1939)

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zdecydowano się utrzymać PKKP jako instytucję emisyjną, choć od początku traktowano to jako rozwiązanie tymczasowe. W latach 1918 – 1923 miała miejsce inflacja, która w lecie 1923 roku przerodziła się w hiperinflację. Inflacja zniszczyła zasoby kapitałowe banków polskich, zarazem jednak sprzyjała ich rozwojowi organizacyjnemu. W 1919 roku działało w Polsce 37 banków akcyjnych, w 1923 roku ich liczba doszła do 111. Liczne były przypadki przekształcania w banki akcyjne domów bankowych, towarzystw wzajemnego kredytu czy banków spółdzielczych. Sprzyjało temu liberalne prawo bankowe, które w pewnym stopniu było reakcją na restrykcyjne przepisy obowiązujące uprzednio w tej dziedzinie w zaborze rosyjskim. W 1920 roku powstał Związek Banków w Polsce, który reprezentował interesy bankowości prywatnej wobec władz państwowych i innych grup nacisku. W okresie inflacji zaczęły się też kształtować zręby bankowości państwowej. W 1919 roku powstały – Poczta Kasa Oszczędności (PKO) i Państwowy Bank Rolny (PBR).

Reformy Władysława Grabskiego w 1924 roku doprowadziły do stabilizacji walutowej. W miejsce PKKP utworzony został niezależny od rządu Bank Polski SA, który emitował złote. Grabski, będący zwolennikiem liberalizmu gospodarczego, chciał zarazem zbudować silny sektor państwowy w bankowości. Stanowisko takie wynikało ze świadomości słabości rodzimego kapitału. W 1924 roku dokapitalizowano PKO i PBR, a trzy wywodzące się z Galicji banki publiczne połączono w Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK). Zgodnie z planami Grabskiego celem banków państwowych była odbudowa kredytu długoterminowego. Banki prywatne miały się skoncentrować na kredycie krótkoterminowym. Prawo bankowe z 1924 roku opierało się na

Giełda Pieniężna w Warszawie przy ul. Królewskiej. Stan w roku 1932

systemie koncesyjnym. Wprowadzało minimalne progi kapitału akcyjnego, przy czym wysokość progu zależęć miała od lokalizacji centrali banku⁵. Przewidywało utworzenie przez banki samorządowego związku rewizyjnego, który miałyby sprawować funkcje nadzorcze.

W 1925 roku doszło do załamania gospodarczego, wywołanego niemiecko-polską wojną celną, ponownym pojawieniem się deficytu budżetowego oraz załamaniem bilansu handlowego. Latem 1925 roku, po załamaniu się kursu złotego, doszło do runu na banki. Kryzys bankowy ujawnił słabość kapitałową banków prywatnych, typowe dla okresu poinflacyjnego problemy z płynnością. Podczas kryzysu banki na próżno oczekiwały pomocy ze stron Banku Polskiego, który uznał, że w tej sytuacji jego podstawowym obowiązkiem jest obrona waluty. Pomoc w postaci utworzenia Funduszu Pomocy Instytucjom Kredytowym (FPIK) nadeszła ostatecznie ze strony rządu i była udzielana za pośrednictwem BGK. Skutkiem kryzysu było skoncentrowanie się Banku Polskiego na zadaniach emisyjnych i w dużej mierze wycofanie się z funkcji banku centralnego. Bank Polski od początku swego istnienia nie spełniał roli „banku banków”, kredytując bezpośrednio gospodarkę.

Lata 1926 – 1930 były pomyślne dla bankowości. W tym czasie utworzono efektywny nadzór bankowy (1927) w postaci Komisariatu Bankowego Ministerstwa Skarbu⁶. W 1928 roku wydano nowe prawo bankowe. Wprowadzało ono, wzorem dawnych rozwiązań rosyjskich, ograniczenia dotyczące proporcji między zobowiązaniami banku a jego kapitałem własnym. Zakazywało bankom prowadzenia działalności handlowej, a także prowadzenia działalności bankowej przez spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Ponadto utrzymywało w mocy restrykcje wprowadzone w 1924 roku. W 1927 roku sieć Komunalnych Kas Oszczędności, dotychczas obejmująca zabory pruski i austriacki, została rozciągnięta na cały kraj. W 1929 roku bankowość państwowa wzbogaciła się o nową instytucję – Bank Polska Kasa Opieki SA, który miał obsługiwać polską diasporę. W bankowości prywatnej, po doświadczeniach kryzysu 1925 roku, znacznie wzrósł udział kapitałów zagranicznych. Kryzys powstrzymał też rozbudowę organizacyjną bankowości prywatnej. Po 1925 roku powstał już tylko jeden nowy bank prywatny (Bank Amerykański w Polsce SA). Odtąd liczba banków i oddziałów stopniowo malała.

Skutki wielkiego kryzysu dotknęły bankowość polską w 1931 roku, po upadku Österreichische Credit Anstalt. Kryzys bardzo dotkliwie odczuła bankowość prywatna z powodu odpływu z Polski kapitałów zagranicznych. Ich miejsce częściowo zajął kapitał państwowy. Problemy te pogłębiała deflacyjna polityka walutowa prowadzona przez Polskę w tym czasie głównie z powodów prestiżowych. Skutkiem kryzysu była etatyzacja i marginalizacja bankowości komercyjnej. Wzrosło znaczenie banków państwowych, których grono poszerzyło się w 1933 roku o Bank Akceptacyjny SA, prowadzący akcję oddłużania rolnictwa. Aneks II ukazuje dominującą pozycję banków państwowych, znaczne osłabienie bankowości prywatnej i stosunkowo słabą pozycję banku centralnego. Oba kryzysy międzywojenne ujawniły niebezpieczeństwa związane z „niemieckim” modelem bankowości. Ostatnie lata przed II wojną światową charakteryzowały się ewolucją bankowości komercyjnej ku modelowi „angielskiemu”.

W latach II wojny światowej (1939 – 1945)

We wrześniu 1939 roku Bank Polski ewakuował się przez Rumunię do Francji, następnie do Wielkiej Brytanii, gdzie pozostał przez cały okres wojny. Na terenach włączonych do Rzeszy wprowadzono do obiegu markę niemiecką, a polskie instytucje finansowe postawiono w stan

⁵ W Warszawie wynosił on 2,5 mln zł, w Katowicach, Krakowie, Lwowie, Łodzi i Poznaniu 1,5 mln zł, w pozostałych ośrodkach – 1 mln zł. Bankom, które nie spełniały tego warunku, dano czas na uzupełnienie kapitałów do stycznia 1928 roku.

⁶ Od 1937 roku – Inspektoratu Bankowego. Szefami nadzoru bankowego byli Leonard Makowski (1927–1936) i Władysław Balcerzak (1936–1939).

likwidacji. Podobny los spotkał banki polskie na terenach włączonych do ZSRR. Natomiast w Generalnej Guberni Niemcy utworzyli w 1940 roku Bank Emisyjny w Polsce z siedzibą w Krakowie, na którego czele stanął Feliks Młynarski. Bank emitował złote, zwane potocznie „złotymi krakowskimi” lub „młynarkami”. Przedwojenne banki komercyjne, jeśli nie zostały uznane za własność żydowską, mogły w pewnym zakresie działać dalej pod nadzorem niemieckiego Urzędu Nadzoru Bankowego (Bankaufsichtsstelle). Banki prowadziły podwójne rachunki swych klientów: „stare” (przedwojenne) i „nowe” (okupacyjne). W 1942 roku minister gospodarki Rzeszy Walter Funk przedstawił plan likwidacji banków polskich lub przejęcia ich przez wielkie banki niemieckie. Na skutek oporu niemieckich sfer bankowych i Urzędu Nadzoru Bankowego plan ten nie został wprowadzony w życie. Działalność banków warszawskich uległa dezorganizacji po wybuchu powstania warszawskiego w sierpniu 1944 roku.

W okresie powojennym (od 1945 roku)

Już w 1944 roku na wyzwolonych terenach Polski pojawiły się w obiegu banknoty sygnowane przez Narodowy Bank Polski. Faktycznie NBP utworzony został dopiero w styczniu 1945 roku. Bank Polski SA nie odzyskał swych uprawnień emisyjnych i po repatriacji w 1946 roku został postawiony w stan likwidacji (1951). W 1945 roku ukształtował się nowy, pozbawiony elementu konkurencyjności model bankowości, w którym poszczególnym instytucjom kredytowym przypisane były całe sektory życia gospodarczego. BGK zajął się kredytowaniem przemysłu państwowego, PBR – rolnictwa, banki komunalne i sieć KKO – obsługą samorządu terytorialnego, PKO – akcją oszczędnościową, Bank PKO SA – obsługą przekazów pieniężnych

Gmach oddziału Krakowskiego Banku Polskiego wzniesiony w roku 1927. W latach 1940–1945 mieściła się tu centrala Banku Emisyjnego w Polsce. Stan w roku 1997

przesyłanych z zagranicy. Istniejący aparat bankowości prywatnej, który po zakończeniu wojny próbował wznowić działalność, uznano za zbędny. Banki prywatne, z wyjątkiem Banku Handlowego w Warszawie SA i Banku Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu, zostały w 1946 roku pozbawione koncesji i postawione w stan likwidacji. Wybierając wariant likwidacji, a nie nacjonalizacji, władze kierowały się słabością prywatnego aparatu bankowego oraz jego znacznym uzależnieniem od kapitału państwowego z jednej, a kapitałów zagranicznych z drugiej strony. W tej sytuacji uznano likwidację za rozwiązanie mniej kosztowne. Już w 1946 roku NBP zaczął odchodzić od tradycyjnych funkcji banku centralnego i przejmować bezpośrednią obsługę kluczowych gałęzi gospodarki. W 1947 roku zlikwidowano weksel i kredyt dyskontowy, przechodząc na typowy dla bankowości socjalistycznej system inkasa faktur. Ewolucja ta związana była ze wzrostem funkcji kontrolnych banków wobec kredytowanych przez nie przedsiębiorstw.

Zamknięciem pierwszego etapu dostosowywania bankowości do systemu gospodarki socjalistycznej była reforma bankowa rozpoczęta w październiku 1948 roku. Wzmocniła ona pozycję NBP w ramach systemu bankowego, wprowadzając równocześnie podległość NBP w stosunku do ministra skarbu. Odtąd aż do 1982 roku było zasadą, że prezes NBP był równocześnie wiceministrem skarbu (od 1950 roku – finansów). Postawiono w stan likwidacji BGK, tworząc w jego miejsce Bank Inwestycyjny. PBR zastąpiony został przez Bank Rolny, Poczta Kasa Oszczędności przez Powszechną Kasę Oszczędności. Zlikwidowano sieć KKO, a oba banki komunalne połączono w jeden Bank Komunalny (zlikwidowany w 1952 roku). Podjęto też decyzję o likwidacji obu historycznych banków akcyjnych: BHW i BZSZ. Ostatecznie zlikwidowany został jedynie BZSZ, BHW zaś zdecydowano się utrzymać ze względu na prestiż, jaki firma ta posiadała zagranicą.

Lata realizacji planu 6-letniego (1950–1955) były okresem znacznej centralizacji bankowości. NBP przejmował kompetencje innych banków, sam jednak stawał się jedynie narzędziem realizacji decyzji władz gospodarczych. Celem przemian było uczynienie z NBP monobanku. Przyjęto zasadę finansowania inwestycji z budżetu z pominięciem kredytu bankowego. Kurczeniu się zakresu tradycyjnych funkcji spełnianych przez banki towarzyszył gwałtowny wzrost uprawnień kontrolnych. W październiku 1950 roku przeprowadzono reformę walutową, której towarzyszyło wprowadzenie drakońskiego prawa dewizowego.

Po 1955 roku zaczęto wycofywać się z najbardziej skrajnych rozwiązań okresu stalinowskiego. Wycofano się z koncepcji monobanku, przywrócono finansowanie inwestycji z kredytu bankowego. W 1956 roku zliberalizowano prawo dewizowe. Odbudowano spółdzielczość kredytową pod tradycyjną nazwą Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowych (SOP) z Bankiem Rolnym jako centralą. Rozbudowano funkcje depozytowe PKO, propagując różne formy oszczędzania. Nie powiodły się natomiast podejmowane po roku 1956 próby odbudowania komunalnych instytucji kredytowych. W 1958 roku zniesiono formalną podległość NBP Ministerstwu Finansów, zachowując jednak faktyczną zależność. Prawo bankowe z 1960 roku sankcjonowało monopol sektora uspołecznionego w bankowości, nadzór ministra finansów nad bankowością oraz funkcje kontrolne banków wobec ich klientów. W 1960 roku, w związku z liberalizacją prawa dewizowego i powstaniem tzw. eksportu wewnętrznego, Bank PKO SA rozpoczął emisję „bonów towarowych”, nominowanych w USD, a uprawniających do dokonywania zakupów w wydzielonych sklepach dewizowych.

U schyłku lat sześćdziesiątych ponownie pojawiły się tendencje do centralizacji bankowości i nastąpił powrót do koncepcji monobanku. Efektem była reforma z 1969 roku, w wyniku której zlikwidowano Bank Inwestycyjny. PKO przejęła wówczas kredytowanie budownictwa mieszkaniowego, BHW – handlu zagranicznego, NBP – reszty. Kolejnym krokiem na tej drodze była reforma 1975 roku. PKO została wówczas wcielona do NBP. SOP-y przekształcono w banki spółdzielcze, których nową centralą finansową stał się utworzony wówczas Bank Gospodarki Żywnościowej.

Ewolucję w przeciwnym kierunku zapoczątkowała reforma z 1982 roku. Prezes NPB, dotychczas powoływany przez rząd, miał być odtąd mianowany przez Sejm. Prezes od tej pory miał odpowiadać za politykę pieniężną. Przewodniczył też utworzonej wówczas Radzie Banków.

Ustawa nie zmieniała istniejącej struktury bankowości, sygnalizowano jednak zamiar wydzielenia PKO z NBP. Przewidywano możliwość tworzenia nowych banków, również w formie spółek akcyjnych. Monopol sektora uspołecznionego w bankowości, choć przetrwał jeszcze kilka lat, w 1982 roku przestał być normą prawną. Nadal jednak uznawano, że bankom należy wyznaczyć sektory gospodarki i że nie powinny wkraczać na drogę wzajemnej konkurencji.

W 1986 roku powstał nowy, państwowy Bank Rozwoju Eksportu. W 1987 roku wydzielono z NBP PKO Bank Państwowy (PKO BP). Pod koniec 1987 roku prace nad rozbudową sieci banków komercyjnych i wycofaniem NBP na pozycję „banku banków” nabrały tempa. W kwietniu 1988 roku wyodrębniono z NBP 9 banków komercyjnych. Były to: Państwowy Bank Kredytowy w Warszawie, Wielkopolski Bank Kredytowy w Poznaniu, Powszechny Bank Gospodarczy w Łodzi, Bank Śląski w Katowicach, Bank Gdański w Gdańsku, Bank Zachodni we Wrocławiu, Bank Depozytowo-Kredytowy w Lublinie, Pomorski Bank Kredytowy w Szczecinie i Bank Przemysłowo-Handlowy w Krakowie. W tym samym miesiącu powstał pierwszy bank w formie spółki akcyjnej – Łódzki Bank Rozwoju SA. Dokonana w lutym 1989 roku liberalizacja prawa dewizowego spowodowała lawinowy rozwój kantorów wymiany. Prawo bankowe z 1989 roku liberalizowało zasady, na jakich można było zakładać nowe banki, i dostosowywało przepisy do sytuacji, w której banki konkurowały między sobą. Przywracano weksel jako instrument kredytu. NBP został wyposażony w instrumenty działania banku centralnego – nadzór bankowy i prawo określania rezerw obowiązkowych. Wprowadzono też przepisy regulujące tryb upadłości i likwidacji banków.

W następnych latach nastąpił szybki wzrost liczby banków akcyjnych (w 1995 roku było ich 83). W większości były to instytucje dysponujące niewielkim kapitałem. Rozpoczął się proces prywatyzacji banków państwowych. Po kilku spektakularnych upadłościach utworzono w 1994 roku Bankowy Fundusz Gwarancyjny. Nowelizacja prawa bankowego w 1997 roku uniezależniła nadzór bankowy od NBP oraz stworzyła ramy prawne do odbudowy kredytu hipotecznego. W obliczu słabości kapitałowej banków polskich i perspektywy otwarcia polskiego rynku kredytowego dla banków europejskich władze zaczęły popierać tendencje koncentracyjne.

PODSTAWOWA BIBLIOGRAFIA

- „The Banker”, nr 1/1939 (numer polski)
Bank Polski 1828–1928, Warszawa 1928
Bank Polski 1828–1885. Dla uczczenia 160 rocznicy otwarcia Banku Polskiego, Warszawa 1988
E. Czapska – Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, „Bank i Kredyt” nr 5–6/1988
A. Gašiorowski – Bank Handlowy w Warszawie SA. Oddział w Częstochowie 1897–1997. Historia oddziału banku na tle instytucji finansowych regionu, Częstochowa 1997
A. Grodek – Idea banku narodowego (Geneza Banku Polskiego 1763–1828), Warszawa 1936; przedruk w: A. Grodek – Wybór pism, t. 1, Z dziejów myśli ekonomicznej, Warszawa 1963
A. Grodek – Pieniądze papierowe podczas insurekcji 1794 roku, „Rocznik Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie”, 1927; przedruk w: A. Grodek – Wybór pism, t. 2, Studia nad rozwojem kapitalizmu w Polsce, Warszawa 1963
A. Grodek – Warszawski Dom Handlowy lat 1723–1727, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, 1950; przedruk: j.w.
A. Grodek – Zagadnienie emisji papierowych znaków pieniężnych w Księstwie Warszawskim (1806–1813), Warszawa 1934
Z. Hofmokl-Ostrowski – Banki w Polsce, Warszawa 1925
M. Jaskulski (red.) – Z dziejów łódzkich instytucji finansowo-kredytowych, Łódź 1985
W. Jaworski – Narodowy Bank Polski 1945–1988 (powstanie, rozwój, przebudowa), „Bank i Kredyt” nr 5–6/1988
A. Jezierski, C. Leszczyńska – Bank Polski 1924–1951, Warszawa 1994
A. Jezierski, C. Leszczyńska – Pierwsze lata działalności Narodowego Banku Polskiego. Narodziny systemu finansowego PRL, Warszawa 1996
Z. Karpiński – Bank Polski 1924–1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego, Warszawa 1958
Z. Karpiński – Ustroje pieniężne w Polsce od 1917 roku, Warszawa 1968
S. A. Kempner (red.) – Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej, t. 1, Warszawa 1920
W. Kornatowski – Kryzys bankowy w Polsce w 1793 roku. Upadłość Teppera, Szulca, Kabryta, Prota Potockiego, Łyszkiewicz i Heyzlera, Warszawa 1937
A. Landau-Czajka – Bibliografia polskich wydawnictw ciągłych dotyczących bankowości, Warszawa 1992
Z. Landau – Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów, Warszawa 1993

- Z. Landau – Historia Pocztowej i Powszechnej Kasy Oszczędności, Warszawa 1994
- Z. Landau – Przeobrażenia aparatu bankowego (w) J. Kaliński, Z. Landau (red.) – Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955, Warszawa 1986
- Z. Landau, W. Morawski – Polish Banking in the Inter-War Period, (w) Ch. Feinstein (red.) – Bankig, Currency & Finance in Europe Between the Wars, Oxford 1995
- Z. Landau, J. Tomaszewski – Bank Polska Kasa Opieki SA 1929–1989, Warszawa 1991
- Z. Landau, J. Tomaszewski – Bank Handlowy w Warszawie SA. Zarys dziejów 1870–1995, Warszawa 1995
- Z. Landau, J. Tomaszewski – Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939: t. 1, W dobie inflacji 1918–1923, Warszawa 1967; t. 2, Od Grabskiego do Piłsudskiego. Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury 1924–1929, Warszawa 1971; t. 3, Wielki Kryzys 1930–1935, Warszawa 1982; t. 4, Lata interwencjonizmu państwowego 1936–1939, Warszawa 1989
- W. Morawski – Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej, Warszawa 1996
- H. Nowak – Bankowość w Polsce, t. 1, Warszawa 1932
- H. Radziszewski – Bank Polski, Warszawa 1910
- Rocznik Informacyjny o Spółkach Akcyjnych w Polsce, Warszawa 1929; 1930
- Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu, Warszawa 1932; 1934; 1936; 1938
- H. Sitarek – Rola kredytu w rozwoju gospodarczym Wielkopolski na przełomie XIX i XX wieku. Bank Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu 1885–1918, Warszawa, Poznań 1977
- F. Skalniak – Bank Emisyjny w Polsce 1939–1945, Warszawa 1966
- Spółki akcyjne w Polsce, Poznań 1921/22; 1922/23; 1928; 1929
- T. Sołowij – Rynek pieniężny i stopa procentowa w Polsce, Warszawa 1939
- J. A. Szwagrzyk – Pieniądz na ziemiach polskich X–XX w., Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1990
- J. Tomaszewski – Akta instytucji kredytowych przechowywane w archiwach państwowych, „Archeion”, t. 27, Warszawa 1957
- J. Tomaszewski – Akta instytucji kredytowych w Polsce, „Archeion”, t. 25, Warszawa 1956
- P. Wyczański, M. Gołajewska – Polski system bankowy 1990–1994, Warszawa 1995
- P. Wyczański, J. Żebrowski – The Reconstructing of The Banking System in Poland, (w) Transformation of the Banking System, Paris 1993
- S. Zalewski – Ewolucja kredytu długoterminowego ziemskiego w Polsce, Warszawa 1938

ANEKS I. Lista rankingowa banków polskich w przededniu I wojny światowej (lata 1912–1914, kapitały własne i sumy bilansowe w mln zł wg parytetu 1927)

Lp.	Nazwa	Rok zał.	Siedziba (zabór)	Kapitały własne	Suma bilansowa
1.	Bank Handlowy w Warszawie SA	1870	Warszawa (R)	144	841
2.	Wileński Bank Ziemski SA	1872	Wilno (R)	92	801
3.	Bank Dyskontowy Warszawski SA	1871	Warszawa (R)	71	184
4.	Bank Handlowy w Łodzi SA	1872	Łódź (R)	70	303
5.	Gal. Akcyjny Bank Hipoteczny SA	1867	Lwów (A)	60	569
6.	Bank Krajowy	1883	Lwów (A)	42	864
7.	Bank Zachodni SA	1913	Warszawa (R)	36	127
8.	Łódzki Bank Kupiecki SA	1897	Łódź (R)	26	105
9.	Bank Handlowy W. Landau SA	1914	Warszawa (R)	23	
10.	Bank Przemysłowy dla Galicji SA	1910	Lwów (A)	20	75
11.	Bank Przemysłowców, Sp. z o.o.	1861	Poznań (N)	19	95
12.	Bank Zw. Spółek Zarobkowych SA	1886	Poznań (N)	16	107
13.	Bank Przemysłowy Warszawski SA	1910	Warszawa (R)	14	64
14.	Wileński Prywatny Bank Handlowy SA	1873	Wilno (R)	13	200
15.	Bank Ziemski SA	1886	Poznań (N)	10	217
16.	Bank Handlowy w Białymstoku SA	1897	Białystok (R)	10	53
17.	Bank Towarzystw Spółdzielczych SA	1910	Warszawa (R)	9	49
18.	Bielsko-Biański Bank Eskontowy SA	1893	Bielsko (A)	9	30

Lp.	Nazwa	Rok zał.	Siedziba (zabór)	Kapitały własne	Suma bilansowa
19.	Gal. Bank d. Handlu i Przemysłu SA	1869	Kraków (A)	8	34
20.	Gal. Ziemski Bank Kredytowy SA	1910	Lwów (A)	6	64
21.	Posener Landwirtschaftliche Bank AG	1890	Poznań (N)	6	38
22.	Akcyjny Bank Związkowy SA	1902	Lwów (A)	5	12
23.	Bank Włościański SA	1872	Poznań (N)	4	23
24.	Galicyski Bank Ludowy SA	1911	Lwów (A)	4	20
25.	Bank Kwilecki, Potocki i Ska SA	1870	Poznań (N)	3	13
26.	Ziemski Bank Hipoteczny SA	1910	Lwów (A)	2	23
27.	Bank d. Handlu i Przemysłu SA	1910	Warszawa (R)	2	23
28.	Galicyski Bank Kupiecki SA	1913	Lwów (A)	2	4
29.	Bank Dyskontowy SA	1914	Bydgoszcz (N)	1	2

Źródło: Zestawienie autora na podstawie: H. Nowak – Bankowość w Polsce, t. 1, Warszawa 1932, s. 357. Kapitały i sumy bilansowe przeliczone na złote wg parytetu 1927 w relacji: 1 rubel = 4,55 zł; 1 marka = 2,13 zł; 1 korona = 1,82 zł.

ANEKS II. Lista rankingowa banków polskich w 1936 roku (w mln zł)

Lp.	Nazwa	Rok zał.	Siedziba	Kapitał	Suma bilansowa
I. Bank centralny					
1.	Bank Polski SA	1924	Warszawa	100	1814
II. Banki państwowe					
1.	Bank Gospodarstwa Krajowego	1924	Warszawa	150	2571
2.	Pocztowa Kasa Oszczędności	1919	Warszawa		1069
3.	Państwowy Bank Rolny	1919	Warszawa	100	874
4.	Bank Akceptacyjny SA	1933	Warszawa	20	276
5.	Bank Polska Kasa Opieki SA	1929	Warszawa	2,5	42
III. Banki komunalne					
1.	Polski Bank Komunalny SA	1919	Warszawa	5	81
2.	Komunalny Bank Kredytowy	1911	Poznań	3	57
IV. Banki prywatne					
1.	Bank Handlowy w Warszawie SA	1870	Warszawa	25	191
2.	Bank Związku Spółek Zarobkowych SA	1886	Poznań	20	148
3.	Bank Cukrownictwa SA	1921	Poznań	12	130
4.	Bank Zachodni SA	1913	Warszawa	10	74
5.	Bank Dyskontowy Warszawski SA	1871	Warszawa	10	68
6.	Powszechny Bank Związkowy SA	1923	Warszawa	8	80

Lp.	Nazwa	Rok zał.	Siedziba	Kapitał	Suma bilansowa
7.	DB Szereszowski	1864	Warszawa	6,5	.
8.	Wileński Bank Ziemski SA	1872	Wilno	6,3	114
9.	Powszechny Bank Kredytowy SA	1910	Warszawa	5	68
10.	Akcyjny Bank Hipoteczny SA	1867	Lwów	5	56
11.	Bank Amerykański w Polsce SA	1926	Warszawa	5	18
12.	Ziemski Bank Hipoteczny SA	1910	Lwów	5	10
13.	Śląski Zakład Kredytowy SA	1922	Bielsko	3	26
14.	Bank Kwilcki, Potocki i Ska SA	1870	Poznań	3	18
15.	Bank Towarzystw Spółdzielczych SA	1910	Warszawa	3	17
16.	Łódzki Bank Depozytowy SA	1921	Łódź	2,5	27
17.	Wileński Prywatny Bank Handlowy SA	1873	Wilno	2,5	14
18.	Polski Akcyjny Bank Komercyjny SA	1921	Warszawa	2,5	4
19.	Bank Północny SA	1923	Warszawa	2,5	.
20.	DB Holzer	1863	Kraków	2,2	12
21.	Bank für Handel und Gewerbe AG	1920	Poznań	2	15
22.	Bank Pozn. Ziemstwa Kredytowego SA	1890	Poznań	2	15
23.	DB Bunimowicz	1874	Wilno	2	.
24.	Międzynarodowy Bank Handlowy SA	1923	Katowice	1,5	15
25.	Bank Spółek Niemieckich w Polsce SA	1918	Łódź	1,5	8
26.	Poznański Bank Ziemian SA	1919	Poznań	1,5	8
27.	Oberschlesische Discontbank AG	1920	Chorzów	1,5	4
28.	DB Najda, Bracia Winter i Weiss	1934	Łódź	1,5	4
29.	Bank Komercyjny SA	1918	Kraków	1,5	3
30.	Agrar und Commerzbank AG	1922	Katowice	1,5	3
31.	Bank Naftowy SA	1921	Lwów	1,5	2
32.	Oberschlesische Bankverein	1920	Chorzów	1	7
33.	DB Ripper	1919	Kraków	0,4	3

Źródło: Zestawienie autora na podstawie danych „Rocznika Polskiego Przemysłu i Handlu”, Warszawa 1938.

ANEKS III. Szefowie resortu skarbu (finansów)

Radca Wydziału Skarbu Rady Najwyższej Narodowej

Hugo Kołłątaj 1794

Dyrektorzy Skarbu Komisji Rządzącej Księstwa Warszawskiego

Jan Nepomucen Małachowski 1807

Tadeusz Mostowski 1807

Stanisław Breza (p.o.) 1807

Ministrowie Skarbu Księstwa Warszawskiego

Tadeusz Dembowski 1807 – 1809

Jan Węgleński 1809 – 1810

Tadeusz Matuszewicz 1810 – 1813

Ministrowie prezydujący w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu

Tadeusz Matuszewicz	1816
Marcin Badeni (p.o.)	1816 – 1817
Jan Węgleński	1817 – 1821
Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki	1821 – 1830

Ministrowie Skarbu Rządu Narodowego

Teofil Morawski	1831
Alojzy Biernacki	1831
Leon Dembowski	1831

Ministrowie Skarbu Królestwa Polskiego

Jan Kanty Steczkowski	1917 – 1918
Antoni Wieniawski	1918
Jan Kanty Steczkowski	1918
Józef English	1918
Franciszek Jossé	1918

Ministrowie Skarbu II Rzeczypospolitej

Medard Downarowicz	1918
Władysław Byrka	1918 – 1919
Józef English	1919
Stanisław Karpiński	1919
Leon Biliński	1919
Władysław Grabski	1919 – 1920
Jan Kanty Steczkowski	1920 – 1921
Jerzy Michalski	1921 – 1922
Zygmunt Jastrzębski	1922 – 1923
Władysław Grabski	1923
Hubert Ignacy Linde	1923
Władysław Kucharski	1923
Władysław Grabski	1923 – 1925
Jerzy Zdziechowski	1925 – 1926
Gabriel Czechowicz	1926
Czesław Klarner	1926
Gabriel Czechowicz	1926 – 1929
Ignacy Matuszewski (p.o.)	1929 – 1931
Jan Piłsudski	1931 – 1932
Władysław Zawadzki	1932 – 1935
Eugeniusz Kwiatkowski	1935 – 1939

Ministrowie Skarbu Rządu emigracyjnego

Adam Koc	1939
Henryk Strasburger	1939 – 1943
Ludwik Grosfeld	1943 – 1944
Jan Kwapiński	1944 – 1947

Dyrektorzy Departamentu Skarbu Delegatury Rządu na Kraj

Roman Rybarski	1941
Czesław Klarner	1941–1944
Stanisław Reidel(?)	1944
Józef Zajda	1944–1945

Kierownik Resortu Skarbu PKWN

Jan Stefan Haneman	1944
--------------------	------

Minister Skarbu (do 30.03.1950)

Konstanty Dąbrowski	1944–1950
---------------------	-----------

Ministrowie Finansów (od 30.03.1950)

Konstanty Dąbrowski	1950–1952
Tadeusz Dietrich	1952–1960
Jerzy Albrecht	1960–1968
Stanisław Majewski	1968–1969
Józef Trendota	1969–1971
Stefan Jędrychowski	1971–1974
Henryk Kisiel	1974–1980
Marian Krzak	1980–1982
Stanisław Nieckarz	1982–1986
Bazyli Samojlik	1986–1988
Andrzej Wróblewski	1988–1989
Leszek Balcerowicz	1989–1991
Karol Lutkowski	1991–1992
Andrzej Olechowski	1992
Jerzy Osiatyński	1992–1993
Marek Borowski	1993–1994
Grzegorz Kołodko	1994–1997
Marek Belka	1997
Leszek Balcerowicz	1997

Część II

1. Instytucje emisyjne

a. Dyrekcja Biletów Skarbowych

Najstarszą polską instytucją emisyjną była Dyrekcja Biletów Skarbowych z czasów powstania kościuszkowskiego w 1794 roku. Już podczas Sejmu Czteroletniego (1788–1792) bankier warszawski Andrzej Kapostas składał projekt Banku Narodowego, emitującego pieniądź papierowy zabezpieczony sprzedawanymi sukcesywnie starostwami. Pomysł ten, choć nie zrealizowany, zyskał pewną popularność. W Polsce obserwowane były uważnie doświadczenia monetarne rewolucji francuskiej. Wyjątkowe wydatki związane z potrzebami powstania kościuszkowskiego nie dawały się pokryć przy użyciu metod tradycyjnych. Nie bez znaczenia były również osobiste doświadczenia Tadeusza Kościuszki z czasów amerykańskiej wojny o niepodległość.

Uniwersał Kościuszkowski z 10 maja 1794 roku, powołujący do życia Radę Najwyższą Narodową (RNN), wśród kompetencji jej Wydziału Skarbowego, na którego czele stanął Hugo Kołłątaj, wymieniał „dozór administracji papierów narodowych”. 8 czerwca 1794 roku RNN podjęła uchwałę o biletach skarbowych. Bilety miały mieć przymusowy kurs związany z walutą kruszcową. Były nie oprocentowane i zabezpieczone dobrami narodowymi. Nie wolno było odmawiać ich przyjęcia – odmawiającemu groziła grzywna. Za pierwszym razem miało to być 10%, za drugim – 20%, za trzecim – 100% spornej kwoty. Równocześnie jednak zobowiązania wobec skarbu państwa można było regulować biletami zaledwie w 50%, resztę należało wpłacać w pieniądzu kruszcowym. Był to błąd, który bardzo wpłynął na zaufanie społeczeństwa do biletów. Decyzja ta – podyktowana doraźnymi potrzebami skarbu – odbierała bowiem biletom podstawowy atrybut prawnych środków płatniczych – nieograniczoną moc zwalniania ze zobowiązań.

W dniu wejścia w życie uchwały powołano do życia Tymczasową Dyрекję Biletów Skarbowych. W jej skład weszło 7 osób, w tym trzech bankierów warszawskich: Andrzej Kapostas, Jakub Küssel i Jerzy Poths. Znaczących problemów skarbowych był superintendent prowincji mazowieckiej Filip Garlicki. Resztę Dyrekcji stanowili przedstawiciele magnaterii, którzy wnieśli do niej świetne nazwiska, ale niewiele ponadto. Tymczasowa Dyrekcja rozpoczęła techniczne przygotowania do emisji. 2 sierpnia powołano w jej miejsce Dyrekcję Biletów Skarbowych, składającą się z tzw. dyrektorów bezpłatnych (głównie magnatów), tzw. dyrektorów płatnych (fachowców do pracy) oraz asesorów. Siedzibą Dyrekcji stał się Pałac Raczynskich przy ulicy Długiej.

Pałac Raczyńskich przy ul. Długiej w Warszawie. W roku 1794 siedziba Dyrekcji Biletów Skarbowych. Obecnie Archiwum Główne Akt Dawnych. Stan w roku 1997

16 sierpnia 1794 roku bilety skarbowe weszły do obiegu. Opinia publiczna odniosła się do nich nieufnie. Bilety miały dość wysokie nominały – od 5 do 100 złotych. Mimo ponawianych nakazów dość powszechnie odmawiano ich przyjmowania, a w razie przyjęcia – odmawiano wydawania reszty w monecie kruszcowej. W tej sytuacji problemem stawał się brak niskich nominałów. Bilety, jeśli były przyjmowane, to z disagiem. Już w sierpniu T. Kościuszko, który znał to zjawisko ze Stanów Zjednoczonych, zwrócił Radzie Najwyższej Narodowej uwagę na potrzebę uzupełnienia emisji o niskie nominały. 3 września zlecono to zadanie A. Kapostasowi, który uporał się z nim w niecałe dwa tygodnie i 17 września puścił w obieg bilety zdawkowe o nominałach 2 i 4 złote.

We wrześniu 1794 roku zaufanie do biletów przejściowo wzrosło w związku z wybuchem powstania w Wielkopolsce i zakończeniem pruskiego oblężenia Warszawy. Dyrekcja utworzyła ponadto kantory wymieniające bilety na monety i wysokie nominały biletów na niższe. Pozwoliło to na zmniejszenie disagia, wystąpiło jednak nowe zjawisko – disagio wysokich nominałów w stosunku do niskich. Klęska maciejowicka (10 października 1794 roku) podkopła wężę zaufanie do biletów. Konflikty między Dyrekcją a RNN doprowadziły 23 października do rozwiązania Dyrekcji i powołania w jej miejsce Inspekcji Biletów Skarbowych. Składała się ona z dwóch inspektorów generalnych, 6 dyrektorów i 7 asesorów. W jej składzie nie zasiadali już karmazyni dla ozdoby. Instytucja wyraźnie ewoluowała w kierunku fachowości. Dni Inspekcji były jednak policzone. 6 listopada 1794 roku padła Warszawa i zakończyło się powstanie.

W ostatnim okresie odmowa przyjmowania biletów stawała się coraz powszechniejsza. W tej sytuacji nie egzekwowano w praktyce coraz ostrzejszych sankcji karnych, którymi obwarowywano ten obowiązek. W Warszawie znany był tylko jeden przypadek skazania niejakiego

rzeźnika Rocha na 6 tygodni aresztu z tego powodu. Natomiast pewien szynkarz na ulicy Długiej, pod samymi oknami Inspekcji bezkarnie wykrzykiwał: „Wolę wisieć, niż bilety brać”.

Uchwała z 8 czerwca upoważniała Dyрекcję do emisji 60 mln złotych w biletach. Faktycznie wyemitowano około 7,7 mln. Zastępuje na uwagę rozmieszczenie terytorialne obiegu biletów. Ocenia się, że mniej więcej 60% z nich pozostało w rękach mieszkańców Warszawy. Po upadku powstania bilety nie zostały wymienione, choć powołana przez zaborców „Komisja Trzech Dworów do uregulowania długów Imci Stanisława Augusta i bywszej Rzplitej Polskiej” miała chyba w tej materii jakieś zamiary, przeprowadziła bowiem spis posiadaczy biletów. Z czasem tak pogardzane za swego „życia doczesnego” bilety stały się cennymi pamiątkami po ginącej Rzeczypospolitej.

WŁADZE:

Tymczasowa Dyrekcja Biletów Skarbowych (08.06.1794 – 02.08.1794):

Ksawery Działyński, Antoni Dzieduszycki, Filip Garlicki, Andrzej Kapostas, Jakub Küssel, Antoni Lanckoroński, Jerzy Poths

Dyrekcja Biletów Skarbowych (02.08.1794 – 23.10.1794):

Dyrektorzy bezpłatni:

Ksawery Działyński, Antoni Dzieduszycki, Benedykt Karp, Antoni Lanckoroński, Bogusław Mirski, Franciszek Sapieha

Dyrektorzy płatni:

Piotr Billing, Filip Garlicki, Andrzej Kapostas, Augustyn Karski, Jerzy Küssel, Jerzy Poths, Placyd Trzaskowski

Asesorowie:

Mikołaj Gierlitz, Jan Hann, Jan Köhler, Wiktor Kotowski, Kajetan Kwiatkowski, Antoni Magier, Antoni Zadera

Inspekcja Biletów Skarbowych (23.10.1794 – 06.11.1794):

Inspektorzy Generalni:

Andrzej Kapostas, Franciszek Szeidt

Dyrektorzy:

Piotr Billing, Augustyn Karski, Jan Köhler, Jerzy Küssler, Kajetan Kwiatkowski, Antoni Magier

Asesorowie:

Antoni Błaszczyński, Bonifacy Chmielewski, Józef Czarnecki, Jan Hann, Tadeusz Przytułski, Antoni Zadera, Michał Zajdel

ARCHIWALIA

Akta przechowywane w Archiwum Akt Dawnych i Archiwum Skarbowym, na których oparta była praca Andrzeja Grodka, spłonęły w 1944 roku

BIBLIOGRAFIA

- A. Grodek – Idea banku narodowego w Polsce (Geneza Banku Polskiego 1763–1828), Warszawa 1936; przedruk:
  - A. Grodek – Wybór Pism, t. 1, Studia z historii myśli ekonomicznej, Warszawa 1963, s. 225–308
- A. Grodek – Pieniądże papierowe podczas Insurekcji 1794 roku, „Rocznik Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie”, 1927, s. 67–152; przedruk: Andrzej Grodek – Wybór Pism, t. 2, Studia nad rozwojem kapitalizmu w Polsce, Warszawa 1963, s. 103–257
- M. Kurnatowski – Pieniądże papierowe polskie z 1794 roku, Kraków 1889
- J. Litwiński – Album pieniędzy papierowych z 1794 roku z podaniem historycznym, Kraków 1908

b. Główna Kasa Wymiany Księstwa Warszawskiego

Powstałe w 1807 roku Księstwo Warszawskie od pierwszych dni swego istnienia znajdowało się w niezwykle trudnej sytuacji finansowej. Niedawny krach asygnat francuskich oraz biletów skarbowych insurekcji kościuszkowskiej zniechęcały do eksperymentów z pieniądzem papierowym, choć pomysły takie zgłaszano. Na tworzenie innego systemu walutowego nie bardzo mogło sobie Księstwo w pierwszym okresie pozwolić. Dlatego zdecydowano się na tymczasowe pozostawienie systemu pruskiego, opartego na talarze. Był on łatwy do przeliczania na tradycyjne jednostki polskie: 1 talar równał się 6 złotym, czyli 180 groszom. Skutkiem takiego rozwiązania był napływ do Księstwa bilonu pruskiego, na co władze warszawskie zareagowały zdewaluowaniem go o 11% w stosunku do pełnowartościowej monety srebrnej, zwanej kurantem. Po przyłączeniu do Księstwa części Galicji w 1809 roku w obiegu znalazły się ponadto zdeprecjonowane austriackie pieniądze papierowe, tzw. bankocetle. Ponadto budżet Księstwa z trudem dźwigał ciężary zbrojeń oraz zobowiązań nałożonych przez Napoleona w Bayonne w 1808 roku, tzw. sum bajońskich. W tej sytuacji reforma systemu pieniężnego zyskiwała na pilności.

Efektem kilkumiesięcznych dyskusji był dekret Fryderyka Augusta z 1 grudnia 1810 roku, który wprowadzał nowy środek płatniczy – bilety kasowe Księstwa Warszawskiego. Ten sam dekret powołał do życia Dyрекcję Biletów Kasowych, która stanowiła zarząd Głównej Kasy Wymiany. Prezesem został 76-letni Tomasz Ostrowski, dawny podskarbi nadworny koronny, znający się na rzeczy i mimo podeszłego wieku rzeczywiście kierujący Komisją. Spośród członków komisji wyróżniali się kompetencją Walenty Sobolewski i Antoni Jaraczewski. Komisja podlegała bezpośrednio monarsze, nie zaś ministrom skarbu, z którymi zresztą współpraca układała się bez większych konfliktów. Komisarze pełnili swe obowiązki honorowo, cała zaś GKW utrzymywała się sama, nie korzystając ze wsparcia budżetu, co dodatkowo wzmacniało jej pozycję wobec rządu.

Pałac Krasińskich w Warszawie, siedziba Głównej Kasy Wymiany Księstwa Warszawskiego. Stan w roku 1930

Bilety kasowe pojawiły się w obiegu w lipcu 1811 roku. Główna Kasa Wymiany w swym jedynym kantorze w Pałacu Krasińskich wymieniała je na monety kruszcowe, potrącając 4 grosze z każdego talara, czyli z disagiem 2,22%. Zatem bilety nie stanowiły pieniądza papierowego w ścisłym tego słowa znaczeniu, bo były wymienne na kruszec. Nie były też jednak banknotami funkcjonującymi w systemie waluty kruszcowej, gdyż wówczas nie byłoby disagia. Bilety nie stały się też prawnym środkiem płatniczym, gdyż ich przyjmowanie pozostawało dobrowolne. Różniły się tym od biletów skarbowych z 1794 roku. Powtórzono natomiast błąd z czasów insurekcji kościuszkowskiej – podatki można było płacić biletami tylko w 50%.

Rozmiary emisji ustalono na 1,5 mln talarów, ponieważ jednak przyjmowanie biletów było dobrowolne, GKW nigdy nie zdołała puścić w obieg więcej niż 1/3 tej sumy równocześnie. Puszczane w obieg bilety bardzo szybko powracały. Sprzyjała temu różnica kursów bilonu i monet kruszczowych. Dostawcy wojskowi (był to główny kanał puszczania biletów w obieg) przyjmowali je po kursie bilonu, czyli z disagiem 11%, następnie udawali się do kantoru i wymieniali je na kruszec z disagiem 2,22%. W późniejszym okresie różnice te nieco się zmniejszyły, ale natychmiastowe odniesienie biletów do wymiany zawsze pozostało dobrym interesem. Mimo to początkowo bilety cieszyły się względnym zaufaniem. Sprzyjała temu wymienialność na solidną monetę.

Wydarzenia wojenne 1812 roku zniszczyły ten wąty kredyt. Kolejne paniki w maju, lipcu, październiku i grudniu zmniejszyły pokrycie emisji z 63% do 20%. Podczas paniki październikowej Komisja ewakuowała się do Poznania, ale 4 listopada 1812 roku powróciła do Warszawy. W grudniu świadomość klęski militarnej stała się jednak powszechna. W lutym 1813 roku Komisja wyjechała do Krakowa. Puszczanie w obieg biletów stało się już praktycznie niemożliwe, gdyż nikt nie chciał ich przyjmować. Wiceminister wojny, gen. Józef Wielhorski, został z sumą 100 tys. talarów w rękę. Mimo wielkich potrzeb wojska nie był w stanie ich wydać. W tej sytuacji Komisja podjęła decyzję o spaleniu wycofanych z obiegu biletów. Do marca 1813 roku, czyli do momentu całkowitego wyczerpania zapasów kruszcu, próbowano drogą dyskretniej interwencji bronić kursu biletów. Później Komisja spotkała się jeszcze raz, w styczniu 1816 roku, by zdać sprawę ze swej działalności namiestnikowi Królestwa Polskiego, gen. Józefowi Zajączkowi i prosić go o wykupienie pozostałych w obiegu biletów. Sprawą tą, tak jak i pozostałymi zobowiązaniami Księstwa Warszawskiego, zajęła się utworzona w 1824 roku Komisja Centralna Likwidacyjna.

Komisja Dyrekcji Biletów Kasowych (1810–1813):

Przewodniczący:

Tomasz Ostrowski

Członkowie:

Marcin Badeni, Józef Jaraczewski (dymisja 10.1810), Antoni Kochanowski, Jan Nepomucen Małachowski, Stanisław Ossoliński, Aleksander Potocki, Walenty Sobolewski, Stanisław Zamoyski

ARCHIWALIA

Akta Komisji Dyrekcji Biletów Kasowych, wywiezione w 1813 roku do Krakowa, powróciły następnie do Warszawy i były przechowywane w Archiwum Skarbowym. Niestety, z powodów organizacyjnych (brak opracowania) nie mogły być udostępniane w okresie międzywojennym i Andrzej Grodek, pisząc swą monografię, nie mógł z nich korzystać. W tej sytuacji A. Grodek opierał się na innych zespołach archiwalnych z okresu Księstwa Warszawskiego. Akta Komisji spłonęły w 1944 roku

BIBLIOGRAFIA

- M. Brensztejn – Pieniądz papierowe Księstwa Warszawskiego, Kraków 1913
A. Grodek – Zagadnienie emisji papierowych znaków pieniężnych w Księstwie Warszawskim (1806–1813), Warszawa 1934
S. Żółtowski – Die Finanzen des Herzogtums Warschau (1806–1815), 2 tomy, Posen 1890–1892

c. Bank Polski

Bank Polski powstał z inicjatywy ministra skarbu Królestwa Polskiego, Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, jako instytucja emisyjna i kredytowa. Statut firmy został zatwierdzony w styczniu 1828 roku, a uroczyste otwarcie nastąpiło 6 maja tegoż roku. Siedzibą banku został gmach przy placu, zwanym odąd Bankowym. Został on specjalnie w tym celu zbudowany w latach 1828–1830 przez Antoniego Corraziego i Jana Jakuba Gaya. Bank był instytucją państwową, statut i dyrekcję zatwierdzał car jako król polski. Nadzór nad działalnością banku sprawowała Rządowa Komisja Przychodów i Skarbu oraz Komisja Umorzenia Długu Publicznego. Kapitał powstał ze środków skarbowych. Początkowo bank puścił w obieg przygotowane kilka lat wcześniej bilety kasowe Królestwa Polskiego. Pierwsze bilety bankowe pojawiły się w obiegu 26 listopada 1830 roku, na trzy dni przed wybuchem powstania listopadowego. Funkcje Banku Polskiego, który był jedyną tej skali instytucją kredytową w Królestwie Polskim (poza utworzonym w 1825 roku Towarzystwem Kredytowym Ziemskim), były bardzo różnorodne. Poza funkcjami emisyjnymi bank obsługiwał dług publiczny, przyjmował depozyty klientów indywidualnych, udzielał kredytu dyskontowego i lombardowego (pod zastaw papierów wartościowych lub np. maszyn). Jeszcze przed powstaniem bank zaangażował się w budowę dróg bitych.

Podczas powstania bank brał udział w finansowaniu wysiłku zbrojnego, emitując banknoty o nominale 1 zł (wcześniej emitowane były nominały wyższe). Ten jednozłotowy banknot, wycofany później z obiegu przez Rosjan jako „rewolucyjny”, zawierał powstańcy emblemat – Orła i Pogoń na dwóch złączonych tarczach. Bank pośredniczył również w staraniach o uzyskanie dla władz powstańczych dużej pożyczki brytyjskiej. W końcowej fazie powstania doświadczył ucieczki wkładów oraz załamania się zaufania do jego banknotów.

Po upadku powstania kierownictwo banku objęli dwaj działacze, cieszący się zaufaniem namiestnika Królestwa Polskiego, feldmarszałka Iwana Paskiewicza – Józef Lubowidzki i Henryk Łubieński. Protekcja Paskiewicza może była dwuznaczna z etycznego punktu widzenia, ułatwiała jednak odparcie zakusów biurokracji petersburskiej, dążącej do przejęcia kontroli nad bankiem. Mimo to powolna rusyfikacja firmy rozpoczęła się już w 1834 roku, kiedy to wprowadzono obowiązek znajomości przez personel języka rosyjskiego. W 1841 roku w Królestwie wprowadzono ruble w miejsce złotych (w relacji 1 zł = 15 kopiejek, czyli 1 rubel = 6,66 zł). Wówczas to na banknotach Banku Polskiego pojawiły się napisy dwujęzyczne. W 1859 roku dokonał się następny krok na drodze rusyfikacji systemu pieniężnego i pozostały już tylko napisy rosyjskie.

Lata trzydzieste były jednak także okresem największej świetności banku. Poza funkcjami emisyjnymi brał on udział na wielką skalę w działalności inwestycyjnej, stając się ośrodkiem dyspozycyjnym dominującego wówczas w gospodarce Królestwa Polskiego sektora państwowego. Bank m.in. finansował budowę dróg publicznych, zarządzał Kanałem Augustowskim, zbudował Hutę Bankową w Dąbrowie Górniczej oraz kompleks zakładów metalurgicznych w Zagłębiu Staropolskim.

Lata czterdzieste i pięćdziesiąte przyniosły zastój gospodarczy i wyczerpanie możliwości industrializacji finansowanej przez państwo. Druga uwieńczona powodzeniem faza industrializacji dokonała się w następnych dziesięcioleciach i opierała już na kapitale prywatnym. Z recesją zbiegło się ujawnienie serii nadużyć w Banku Polskim. Kulminacyjnym momentem tych wydarzeń było aresztowanie i skazanie Lubowidzkiego i Łubieńskiego w 1848 roku. W latach 1855–1876 bank pozbył się, często ze stratą, posiadanych zakładów przemysłowych.

Równocześnie kurczyły się funkcje emisyjne oraz ewoluowały funkcje kredytowe banku. Już w 1832 roku utracił on kontrolę nad mennicą i emisją bilonu. W 1850 roku utracił prawo udzielania krótkoterminowego kredytu przemysłowego. Po powstaniu styczniowym

Gmach Banku Polskiego w Warszawie, wzniesiony w latach 1825 – 1829 przez Antonigo Corraziego i Jana Jakuba Gaya. Stan przed rokiem 1914

(1863 – 1864), za prezesury Aleksandra Kruze, dokonana się ostateczna rusyfikacja instytucji, którą w 1869 roku podporządkowano rosyjskiemu Ministerstwu Finansów. W 1870 roku bank utracił prawo emisji banknotów i prawo udzielania kredytów długoterminowych. Równocześnie uległ rozbudowie kredyt dyskontowy. A. Kruze, który w dawniejszej historiografii banku Polskiego postrzegany był głównie jako rusyfikator, ostatnio zaczyna być doceniany (np. w opracowaniu Andrzeja Jezierskiego) jako człowiek, który zmodernizował instytucję i dostosował ją do wymogów okresu intensywnej industrializacji. Na ten okres przypadał też rozwój sieci oddziałów. W latach 1865 – 1873 otwarto oddziały w Częstochowie, Jędrzejowie, Kaliszu, Kielcach, Lublinie, Łodzi, Łomży, Piotrkowie, Płocku, Radomiu i Włocławku.

W 1885 roku zapadła decyzja o likwidacji Banku Polskiego, która rozpoczęła się 1 stycznia następnego roku i trwała do 1894 roku. Majątek i agendy banku przejął Rosyjski Bank Państwa. Bank Polski, o którego losach zdecydowały ostatecznie względy polityczne, odegrał ogromną rolę w rozwoju gospodarczym Królestwa Polskiego.

Kapitał zakładowy:

1828 – 30 mln zł; 1834 – 42 mln zł; 1841 – 8 mln rubli (odpowiało to 53,3 mln zł)

Prezysi:

Ludwik Jelski 1828 – 1831

Józef Lubowidzki 1832 – 1842

Józef Tymowski 1842 – 1855

Benedykt Niepokoyczycki 1855 – 1862

Aleksander Laski 1862 – 1863

Aleksander Kruze 1864 – 1870

Teofil Roguski 1870 – 1875

Teodor Baumgarten 1875 – 1885

Gustaw Driesen 1885 – 1886

Wiceprezysi:

Józef Lubowidzki 1828 – 1832
Henryk Łubieński 1832 – 1842
Benedykt Niepokoyczycki 1842 – 1855
Maksymilian Engelhardt 1855 – 1858
Stanisław Szemiot 1858 – 1866
Teofil Roguski 1866 – 1870
Teodor Baumgarten 1870 – 1875
Józef Higersberger 1875 – 1878
Antoni Nagórny 1878 – 1885

Dyrektorzy:

Ignacy Bolesta 1828 – 1831
Paweł Głuszczyński 1828 – 1845
Henryk Łubieński 1828 – 1832
Benedykt Niepokoyczycki 1832 – 1840
Maksymilian Engelhardt 1840 – 1855
Aleksander Korostowcew 1840 – 1850
Maciej Wentzl 1840 – 1865
Stanisław Englert 1851 – 1864
Adam Bagniewski 1855 – 1859
Roman Łubkowski 1859 – 1863
Jerzy Wasmer 1863 – 1865
Franciszek Kupiszewski 1864 – 1869
Konstanty Mengden 1865 – 1874
Michał Rostafiński 1865 – 1874
Józef Higersberger 1866 – 1875
Antoni Nagórny 1869 – 1878
Jan Makulec 1874 – 1883
Karol Szaniawski 1874 – 1882
Adam Umieniecki 1876 – 1880
Adolf Rajzacher 1878 – 1885
Leon Świętochowski 1880 – 1886
Ignacy Konczykowski 1883 – 1886
Alojzy Hertz 1883 – 1886
Iwan Makarenko 1885 – 1886
Mikołaj Hiżden 1885
Piotr Obrazcow 1885 – 1886

ARCHIWALIA

AGAD, Zespół Bank Polski, zachowana jedna księga z lat 60-tych
BUW, Biblioteka Banku Polskiego, zachowane 15 rękopisów (por. Z. Nowakowski – Biblioteka dawnego Banku Polskiego 1828 – 1888, Warszawa 1936)

BIBLIOGRAFIA

Komplet sprawozdań Banku Polskiego posiada BUW: sprawozdania z lat 1829 – 1867 (w jęz. polskim) – sygn. 4.18.1.127; sprawozdania z lat 1866 – 1886 (w jęz. rosyjskim) – sygn. 033038
Bank Polski 1828 – 1885. Dla upamiętnienia 160 rocznicy otwarcia Banku Polskiego, Warszawa 1988
Bank Polski 1828 – 1928. Dla upamiętnienia stułetniego jubileuszu otwarcia, Warszawa 1928
Bank Polski w okresie 50-letnim (1828 – 1878), Warszawa 1878
A. Grodek – Idea banku narodowego w Polsce (geneza Banku Polskiego 1763 – 1828), Warszawa 1936, przedruk: A. Grodek – Wybór pism, t. 1, Studia z historii myśli ekonomicznej, Warszawa 1963, s. 225 – 308
J. Jedlicki – Nieudana próba kapitalistycznej industrializacji. Analiza państwowego gospodarstwa przemysłowego w Królestwie Polskim w XIX w., Warszawa 1964

A. Jezierski – Bank Polski 1828–1885, „Bank i Kredyt” nr 5–6/1988

T. W. Łubieński – Henryk Łubieński i jego bracia. Wspomnienia rodzinne odnoszące się do historii Królestwa Polskiego i Banku Polskiego, Kraków 1886

H. Radziszewski – Bank Polski, Warszawa 1910

d. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa

Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa pełniła funkcje emisyjne w Polsce¹ od 1916 do 1924 roku. Powołana została do życia rozporządzeniem generał-gubernatora Hansa von Beselera z 9 grudnia 1916 roku pod nazwą Polnische Landes Darlehnskasse jako instytucja emisyjna tej części Królestwa Polskiego, która znalazła się pod okupacją niemiecką. Miała emitować walutę zwaną marką polską. Rozporządzeniem z 13 grudnia 1916 roku została ona zrównana z marką niemiecką. Rząd niemiecki wziął na siebie zobowiązanie wymieniania marek polskich na niemieckie według wartości nominalnej. Wskutek zwłoki w dostarczeniu gotowych banknotów z berlińskiej drukarni PKKP rozpoczęła działalność dopiero w kwietniu 1917 roku. Mimo aktu 5 listopada 1916 roku, w którym cesarze niemiecki i austriacki uznawali niepodległość Polski, zasięg emisji PKKP nie objął nawet całego Królestwa Polskiego. W części Królestwa okupowanej przez Austriaków 1 kwietnia 1917 roku wprowadzono korony austriackie. Ludność polska potraktowała początkowo marki nieufnie. Przejawem tego był czarnyrynkowy kurs 2,5 marki za 1 rubla, wobec oficjalnego parytetu 2,16. Dopiero wydarzenia polityczne drugiej połowy 1917 roku w Rosji spowodowały ucieczkę od rubla i tym samym wzmocniły markę.

Zarząd kasy tworzyli Niemcy: Theusner i Noffz. Pełnomocnikiem Rzeszy, czyli właściwym dyrektorem, był dr Dittmer. Interesy polskie w zarządzie reprezentował Zygmunt Chamiec. Zobowiązania Rzeszy do wymiany na marki niemieckie reprezentował na banknotach podpis szefa administracji cywilnej generał-gubernatora von Kriessa, stąd banknoty te zwano kriessowskimi. Rzesza zobowiązała się do zabezpieczenia emisji do 1 mld mp. Faktycznie do końca 1917 roku wyemitowano 269 mln mp, do listopada 1918 roku – 880 mln mp. W momencie zakończenia wojny wkłady Niemiec w PKKP wynosiły 128 mln mp. Po stronie aktywów główne pozycje stanowiły: bony skarbowe Rzeszy (406 mln), wkłady w bankach niemieckich (372 mln) oraz pożyczki zastawowe (172 mln), udzielane głównie miastom. Dyskonto weksli stanowiło jedynie 4,9 mln. Pod koniec 1917 roku PKKP otworzyła oddziały w Częstochowie, Kaliszu i Sosnowcu, a latem 1918 roku – w Kijowie i we Włocławku.

11 listopada 1918 roku Józef English i Stanisław Karpiński przejęli w imieniu władz polskich PKKP z rąk niemieckich. W krótkim czasie usunięto niemiecki personel Kasy. Nieocenione okazały się tu zasługi Zygmunta Chamca, który znał PKKP „od wewnątrz”. Dekret Naczelnika Państwa z 7 grudnia 1918 roku czynił z PKKP polską instytucję emisyjną. Rozwiązanie takie od początku traktowano jako przejściowe. Tymczasowość potwierdziła ustawa z 28 lutego 1919 roku, przesądzająca, że przyszła waluta polska nosić będzie nazwę złoty i będzie emitowana przez Bank Polski. Jednym z pierwszych zadań PKKP była unifikacja walutowa kraju. W listopadzie 1919 roku marka polska stała się jedyną walutą w Wielkopolsce, w lutym 1920 roku na Pomorzu, w marcu tego roku w Galicji i okupowanej wcześniej przez Austriaków części Królestwa Polskiego, w lipcu 1921 roku na kresach wschodnich i w grudniu 1922 roku na Górnym Śląsku.

¹ Wcześniej na okupowanych terenach rosyjskich Niemcy posługiwali się rublami (tzw. ostrublami) emitowanymi przez Ostbank für Handel und Gewerbe-Darlehnskasse Ost w Poznaniu (por. hasło Bank für Handel und Gewerbe w cz. III). Po utworzeniu PKKP ostruble pozostały w obiegu m.in. w krajach bałtyckich. Darlehnskasse Ost przeniosła się do Kowna. Przejęta została następnie przez państwo litewskie i używana jako instytucja emisyjna aż do reformy 1922 roku.

Gmach Banku Polskiego w Warszawie, wzniesiony w latach 1907–1910. Stan w roku 1929

Banknoty emitowane po listopadzie 1918 roku różniły się od poprzednich zarówno wyglądem, jak i brakiem gwarancji niemieckich. Kwestia wykupienia przez Niemcy emisji okupacyjnej była dyskutowana w 1919 roku. Z uwagi na Ententę (było to jeszcze przed podpisaniem traktatu wersalskiego) Polska musiała w tym czasie unikać zbyt wielu kontaktów z Niemcami i rozmowy zerwano. Powrócono do sprawy w 1922 roku i wówczas Niemcy wykupili swe zobowiązania, z powodu inflacji była to już jednak suma znikoma.

Już rząd Jędrzeja Moraczewskiego przesądził o inflacyjnym kierunku polskiej polityki gospodarczej. W ówczesnej Europie prawie żaden kraj nie uniknął zresztą tego zagrożenia. Do połowy 1920 roku przyrost obiegu przewyższał zadłużenie skarbu państwa. Inflacja służyła zarówno łataniu deficytu budżetowego, jak i kredytowaniu odbudowy gospodarczej. W tym okresie inflacja nie była zbyt duża. Sytuację zmieniła wojna 1920 roku. Tempo procesów inflacyjnych znacznie wzrosło, a zadłużenie państwa przekraczało przyrosty obiegu, tzn. cała inflacja służyła celom budżetowym. W 1921 roku ponownie zmienił się charakter inflacji. Latem tego roku zniesiona została kontrola cen i inflacja utajona przekształciła się w jawną. Zarazem przyrosty obiegu znów przewyższyły wzrost zadłużenia Skarbu, czyli znów zaczęto wykorzystywać inflację jako instrument nakręcania koniunktury i pomocy w odbudowie. Przełom lat 1921/22 charakteryzował się przejściowym zahamowaniem procesów inflacyjnych. Był to efekt polityki stabilizacyjnej ministra skarbu Jerzego Michalskiego. Jej załamanie w połowie 1922 roku wtrąciło Polskę w wir hiperinflacji, która ujawniła się w pełni w 1923 roku. Już w marcu tego roku rozpoczął się spadek produkcji i wzrost bezrobocia. W październiku inflacja osiągnęła rekordowe tempo – 360% miesięcznie.

Poza funkcjami emisyjnymi PKKP kredytowała bezpośrednio gospodarkę oraz udzielała kredytu redyskontowego bankom komercyjnym. Wśród kredytów udzielanych bezpośrednio

podmiotom gospodarczym stopniowo zanikał kredyt wekslowy, rosło natomiast znaczenie kredytów na rachunkach żyrowych. W 1922 roku, w okresie deflacyjnej polityki J. Michalskiego, kiedy banki po raz pierwszy zaczęły odczuwać problemy z płynnością, PKKP poszerzyła możliwości korzystania z redyskonta. W 1923 roku, w związku z zanikiem kredytu wekslowego na rzecz innych form pożyczek, banki zaczęły mieć kłopoty z wykorzystywaniem kredytów redyskontowych w PKKP. Oprocentowanie zarówno kredytów gospodarczych, jak i redyskontowych, utrzymywane było na poziomie niższym od stopy inflacji, dlatego dostęp do kredytów podlegał różnym formom reglamentacji.

Reformy Władysława Grabskiego miały miejsce w pierwszych miesiącach 1924 roku. Jeszcze w styczniu szalała hiperinflacja, a spekulanci grali na dalszą deprecjację marki. W lutym W. Grabski zlikwidował możliwości kredytowania deficytu budżetowego przez PKKP i ustabilizował markę. 1 lutego 1924 utworzono Radę Nadzorczą PKKP, która miała się zająć likwidacją firmy. Jej skład pokrywał się ze składem Komitetu Organizacyjnego Banku Polskiego (patrz s. 34). 14 kwietnia 1924 roku prawnym środkiem płatniczym stał się złoty. Tego dnia cały majątek PKKP został przejęty przez Bank Polski. Marki polskie pozostały w obiegu do 1 lipca 1924 roku i były wymieniane w relacji 1,8 mln mp za 1 zł. W końcowej fazie działalności PKKP dysponowała siecią 44 oddziałów w całej Polsce oraz oddziałem gdańskim działającym pod nazwą Polska Kasa Rządowa.

Przebieg inflacji w Polsce w latach 1918–1924

Data	Dług Skarbu (w mld mp)	Obieg banknotów (w mld mp)	Kurs dolara (w mp)
11.11.1918	–	0,9	8
31.12.1918	0,1	1,0	9
31.03.1919	0,4	1,2	14
30.06.1919	1,1	1,8	18
30.09.1919	3,2	3,0	35
31.12.1919	6,8	5,3	110
31.03.1920	14,8	10,7	156
30.06.1920	27,6	21,7	142
30.09.1920	40,6	33,2	270
31.12.1920	59,6	49,7	590
31.03.1921	93,6	74,1	818
30.06.1921	130,6	102,7	2 075
30.09.1921	178,0	152,8	6 550
31.12.1921	221,0	229,5	2 923
31.03.1922	232,1	250,7	3 868
30.06.1922	235,0	300,1	4 700
30.09.1922	342,5	463,7	8 865
31.12.1922	675,6	793,4	17 800
31.03.1923	1 085,0	1 841,2	42 300
30.06.1923	2 996,5	3 566,6	104 000
30.09.1923	10 265,5	11 197,7	350 000
31.12.1923	111 322,0	125 372,0	6 375 000
31.03.1924	291 700,0	592 244,0	9 250 000

Źródło: J. Zdziechowski – Finanse Polski w latach 1924 i 1925, Warszawa 1925, s. 13–15

Dyrektorzy:

Dittmer 1916–1918

Stanisław Karpiński 1918–1919

Ernest Adam 1919

Władysław Byrka 1919–1920

Jan Kanty Steczkowski 1920

Kazimierz Bigo 1920–1923

Karol Rybiński 1923–1924

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa (0,2 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania 1920–1923: BUW, sygn. 035622, 030486

E. Czapska – Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, „Bank i Kredyt” nr 5–6/1988

Z. Karpiński – Tworzenie ustroju pieniężnego w Polsce po I wojnie światowej, „Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z lat 1914–1939, t. X, Warszawa 1966

S. Kobryner – Powstanie PKKP i jej działalność do dnia 11.11.1918 r., Warszawa 1928 (praca magisterska w Bibliotece SGH)

W. Masłowski – Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, „Zeszyty Historyczne” nr 32/1975

W. Morawski – Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 10/1990

S. Rittermann – Likwidacja Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej w związku z reformą walutową 1924 roku, (w) L. Oberlender, K. Stein, S. Rittermann, B. Friediger, A. Zauberman, O. Lange – Przewroty walutowe i gospodarcze po wielkiej wojnie, Kraków 1928

W. Roszkowski – Rozwój banków państwowych w Polsce w latach 1918–1924, (w) Materiały do seminariów z najnowszej historii gospodarczej Polski, cz. III, Warszawa 1976

e. Bank Polski SA

Bank Polski SA powstał w 1924 roku² w ramach reform stabilizacyjnych Władysława Grabskiego. Organizacją banku zajmował się utworzony w styczniu 1924 roku pięcioosobowy komitet w składzie: Stanisław Karpiński, prezes Związku Banków w Polsce i były minister skarbu jako przewodniczący; Stanisław Adamski, kurator Banku Związku Spółek Zarobkowych; Zygmunt Chrzanowski reprezentujący organizacje rolnicze; Jan Kanty Steczkowski, dyrektor Polskiego Banku Krajowego, i działacz spółdzielczy Franciszek Stefczyk. Zgodnie z zaleceniami konferencji geneueńskiej z 1922 roku postanowiono utworzyć bank centralny w formie prywatnej spółki akcyjnej, aby w ten sposób zabezpieczyć jego niezależność. Rozpisano subskrypcję na akcje, w wyniku której 1 mln stułotowych akcji znalazło się w rękach 176 tys. akcjonariuszy. Akcje były bardzo rozproszone. 150 tys. akcjonariuszy posiadało po 1 lub 2 akcje. Przedsiębiorstwa przemysłowe wykupiły 36% akcji, urzędnicy, wojskowi i wolne zawody – 25%, banki – 14%, handel – 10%, rolnictwo – 8%. Skarb państwa posiadał zaledwie 1% akcji.

15 kwietnia 1924 roku odbyło się zebranie założycielskie, a 28 kwietnia bank rozpoczął działalność. Parytet nowej waluty, złotego, zrównano z parytetem franka gernal³, z czego

² Już jednak ustawa z lutego 1928 roku przesądzała o tym, że przyszła instytucja emisyjna będzie się nazywała „Bank Polski”, a przyszła waluta – złoty. Na podstawie tej ustawy Ministerstwo Skarbu zamówiło druk banknotów. Dlatego w 1924 roku znalazły się w obiegu banknoty z datą 28 lutego 1919 roku.

³ Frank gernal, o wartości 0,290323 g złota i 4,5 g srebra, określał parytet waluty francuskiej od 1803 roku aż do I wojny światowej. W XIX wieku wiele państw (Belgia w 1830 roku, Grecja w 1836 roku, Luksemburg w 1848 roku, Szwajcaria w 1850 roku, Włochy w 1862 roku, Rumunia w 1867 roku, Finlandia w 1877 roku, Serbia w 1878 roku i Bułgaria w 1896 roku) oparło swe waluty na tym samym parytecie. W 1865 roku państwa te utworzyły Łacińską Unię Monetarną. Podczas I wojny światowej poprzedni parytet utrzymał jedynie frank szwajcarski i do niego właśnie zrównał W. Grabski złotego. Podobny parytet w latach dwudziestych przyjęły dla swych walut Albania, Łotwa i Wolne Miasto Gdańsk.

Stanisław Karpiński (1870 – 1943)
prezes Banku Polskiego w latach
1924 – 1929

wynikał kurs 5,187 zł za 1 dolara. Zlikwidowana została Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, a marki polskie wymieniono na złote w relacji 1,8 mln mp za 1 zł. Bank Polski emitował banknoty oparte na systemie Gold Exchange Standard, tzn. w skład pokrycia emisji zaliczano zarówno złoto, jak i zagraniczne waluty i dewizy wymienialne na złoto. Pokrycie nie mogło być mniejsze niż 30%. W rękach skarbu państwa pozostała emisją monet srebrnych, bilonu i biletów skarbowych, jej rozmiary były jednak ustawowo ograniczone. Reformy W. Grabskiego zakończyły się sukcesem i przyniosły kres inflacji w Polsce. Istotne było, że przeprowadzono je, opierając się wyłącznie na wewnętrznych zasobach kapitałowych, bez kredytów zagranicznych, które w tym okresie mogły wiązać się z naciskami politycznymi zmierzającymi do rewizji zachodnich granic Polski.

Pierwszym prezesem banku został Stanisław Karpiński. Okres jego urzędowania charakteryzował się mocną pozycją banku wobec rządu i szerokim zakresem niezależności. Rada Banku została skompletowana na zasadzie klucza branżowego. Rolnictwo reprezentowali Józef Żychliński, Kazimierz

Fudakowski i Zygmunt Chrzanowski, przemysł – Alfred Falter, kupiectwo – Bogusław Herse, spółdzielczość – Romuald Mielczarski i Marian Rapacki, bankowość – Henryk Kaden, a po jego śmierci w 1928 roku – Wacław Fajans. Pierwszym dyrektorem został Władysław Mieczkowski. Bank dzielił się na wydziały – walutowy i kredytowy. Pierwszym z nich kierował przez cały okres międzywojenny Zygmunt Karpiński, drugim – Jan Kozieł, potem Jerzy Nowak. Centrala banku mieściła się w dawnym gmachu Rosyjskiego Banku Państwa przy ulicy Bielańskiej. Bank miał około 50 oddziałów w Polsce oraz oddział gdański, działający pod nazwą Polska Kasa Rządowa. W skład portfela akcji banku wchodziły udziały w Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych (od 1924 roku), Spółce Elewatory Zbożowe (od 1929 roku), Banku Akceptacyjnym SA (od 1933 roku) i Wielkopolskiej Spółce Dzierżawnej (od 1933 roku).

W 1925 roku na skutek polsko-niemieckiej wojny celnej oraz ponownego deficytu budżetowego doszło do załamania złotego i tzw. drugiej inflacji. Złoty spadł do ok. 8–12 zł za dolara. Załamanie waluty pociągnęło za sobą kryzys bankowy. We wrześniu 1925 roku Bank Polski uznał, że jego podstawową troską powinna być obrona złotego, natomiast pomocą dla instytucji kredytowych powinien zająć się rząd. Decyzja ta oraz fakt, że Bank Polski kredytował bezpośrednio gospodarkę, rywalizując z bankami komercyjnymi, nie pozwala na uznanie go za bank centralny w pełnym tego słowa znaczeniu (w następnych latach udział BP w całości depozytów w bankowości polskiej wahał się na poziomie 6–12%, a udział w kredytach krótkoterminowych 26–44%). W październiku 1925 roku, kiedy W. Grabski domagał się od Banku kolejnej interwencji giełdowych w obronie złotego, prezes S. Karpiński odmówił. Skutek tej próby sił ujawnił mocną pozycję S. Karpińskiego. To rząd Grabskiego, a nie prezes banku, zmuszony był podać się do dymisji.

W 1926 roku złoty został faktycznie ustabilizowany na kursie niższym od oficjalnego. W październiku 1927 roku przeprowadzono tzw. drugą stabilizację. Złoty został oficjalnie zdewaluowany o 41%, nowy kurs wynosił 8,91 zł za dolara. Zmieniono zasady pokrycia na Gold Exchange Standard (wymienialność na złote sztaby). Równocześnie ustawowe pokrycie zwiększono do 40%, a kapitał akcyjny do 150 mln zł. Tym razem stabilizacji dokonano dzięki wsparciu pożyczki międzynarodowej. Jednym z warunków jej uzyskania było przyjęcie w skład Rady Banku na 3 lata amerykańskiego eksperta, którym został Charles D. Dewey. Był on równocześnie doradcą finansowym rządu polskiego.

800 mln zł. Posłużyła ona do sfinansowania potrzeb wojska. W ostatnich miesiącach II Rzeczypospolitej obieg pieniężny systematycznie rósł, dochodząc pod koniec kampanii wrześniowej do ok. 3 mld zł.

2 września 1939 roku odbyło się w Warszawie Walne Zebranie Akcjonariuszy Banku. Przedłużyło ono kadencję władz i znacznie rozluźniło przepisy kredytowe. 5 września władze banku z zapasem złota i matrycami banknotów opuściły Warszawę, a 13 września przekroczyły granicę rumuńską. Złoto przez Istanbuł i Bejrut zostało wywiezione do posiadłości francuskich w Afryce. Bank podjął działalność w Paryżu, a po klęsce Francji w Londynie. Podczas wojny bank przygotowywał się do podjęcia funkcji emisyjnych po wyzwoleniu, zamawiając nowe banknoty. W kraju pozostał wicedyrektor Bolesław Oczechowski, który pod kontrolą niemiecką kierował ograniczoną działalnością instytucji. Funkcje emisyjne przejął utworzony w 1940 roku Bank Emisyjny w Polsce.

W 1944 roku pod rządami PKWN pojawiły się w Polsce banknoty formalnie emitowane przez Narodowy Bank Polski. W styczniu 1945 roku instytucja taka rzeczywiście została utworzona. Przesądzało to o tym, że Bank Polski nie odzyska dawnych funkcji emisyjnych. Po przejściu kontroli nad nim przez władze warszawskie (było to ważne ze względu na pozostające w dyspozycji banku zapasy złota), został w kwietniu 1946 roku repatriowany. Początkowo istniał pomysł fuzji Banku Polskiego i NBP. Pierwszy prezes NBP, Edward Droźniak, został równocześnie prezesem Banku Polskiego. Ostatecznie jednak zdecydowano się na postawienie banku w stan likwidacji, zakończonej w 1951 roku.

Władysław Byrka (1878–1945)
prezes Banku Polskiego w latach
1936–1941

Zapasy złota i rozmiary emisji (w mln zł wg parytetu 1927 roku, stan w końcu roku)

Rok	Zapasy złota	Emisja BP	Pokrycie (w %)	Emisja skarbowa
1924	178	551	32,3	123
1925	230	381	60,4	433
1926	238	593	40,1	428
1927	517	1003	51,5	309
1928	621	1295	47,9	244
1929	701	1340	52,3	260
1930	562	1328	42,3	238
1931	600	1218	49,3	240
1932	502	1003	50,0	322
1933	476	1004	47,4	342
1934	503	981	51,3	384
1935	444	1007	44,1	404
1936	396	1034	38,3	428
1937	435	1059	41,1	438
1938	445	1406	31,6	460
1939 ^{a)}	443	1928	23,0	510

a) – stan w dniu 20 sierpnia 1939 roku

Źródło: Zestawienia autora na podstawie: Z. Karpiński – Bank Polski 1928–1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego, Warszawa 1958, s. 236–237.

Kapitał akcyjny:

1924 – 100 mln zł; 1928 – 150 mln zł; 1936 – 100 mln zł

Prezysi:

Stanisław Karpiński 1924–1929

Władysław Wróblewski 1929–1936

Adam Koc 1936

Władysław Byrka 1936–1941

Bohdan Winiarski 1941–1946

Edward Droźniak 1946–1951

Wiceprezysi:

Feliks Młynarski 1924–1929

Jan Piłsudski 1932–1937

Dyrektorzy naczelni:

Władysław Mieczkowski 1924–1934

Leon Barański 1934–1951

Komisarze:

Leon Barański 1924–1931

Adam Koc 1931–1936

Włodzimierz Baczyński 1936–1937

Wiesław Domaniewski 1937–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Bank Polski (7,7 m); Zespół NL, t. 161; Zespół Regierung des Generalgouvernements, t. 1307–1311, 1392–1394

AP Poznań, Zespół Bank Polski – oddział w Poznaniu (0,5 m)

BIBLIOGRAFIA

Komplet sprawozdań: w Bibliotece SGH – sygn. 303.880; BUW – sygn. 030097; BN – sygn. VI A5; Sprawozdania kwartalne Charlesa D. Deweya, 1928–1930, Biblioteka SGH – sygn. 321.734; por. też dwutygodnik „Wiadomości Banku Polskiego”, 1924–1939, Biblioteka SGH – sygn. 303.177

W. Grabski – Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925), Warszawa 1927

J. Fajans – Die Bank von Polen 1924–1933, Zürich 1934

A. Jezierski, C. Leszczyńska – Bank Polski SA 1924–1951, Warszawa 1994

S. Karpiński – Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924, Warszawa 1931

Z. Karpiński – Bank Polski 1924–1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego, Warszawa 1958

Z. Karpiński – Losy złota polskiego podczas drugiej wojny światowej, „Najnowsze dzieje Polski. Materiały i Studia z okresu II wojny światowej”, t. I, Warszawa 1957

Z. Karpiński – O Wielkopolsce, złocie i dalekich podróżach. Wspomnienia 1860–1960, Warszawa 1971

Z. Karpiński, L. Kostowski – Bank Polski 1939–1951, (w) „Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia okresu II wojny światowej”, t. VI, Warszawa 1962

Z. Landau – Piłsudski a Bank Polski, „Gazeta Bankowa” nr 9/1992

Z. Landau – Rząd a Bank Polski w latach 1924–1939, „Materiały i Studia Zakładu Naukowo-Badawczego Bankowości i Pieniądza NBP”, z. 28, Warszawa 1992

C. Leszczyńska – Bank Polski 1924–1939 (wybór tekstów Z. Karpińskiego), „Bank i Kredyt” nr 5–6/1988

F. Młynarski – Wspomnienia, Warszawa 1971

f. Bank von Danzig

Bank von Danzig był bankiem emisyjnym Wolnego Miasta Gdańska w latach 1924–1939. Po utworzeniu Wolnego Miasta w obiegu pozostała tymczasowo marka niemiecka. Od 1922 roku różniła się zewnętrznie od marek emitowanych w Rzeszy, ulegała jednak równie szybkiej deprecjacji. Postanowienia traktatu wersalskiego z 1919 roku, integrujące Wolne Miasto z polskim obszarem gospodarczym, czyniły polsko-gdańską unię walutową naturalnym rozwiązaniem. W listopadzie 1920 roku Polska i Wolne Miasto zawarły umowę o przyszłej

unifikacji walutowej. W ciągu 1923 roku hiperinflacja w Niemczech, a zatem i w Gdańsku, przybrała rozmiary znacznie większe niż w Polsce. W tej sytuacji władze Wolnego Miasta poprosiły Polskę o zgodę na unieważnienie umowy z 1920 roku i przeprowadzenie odrębnej reformy walutowej. Polska, która sama wkraczała w okres hiperinflacji i nie miała jeszcze wypracowanej koncepcji reformy, we wrześniu 1923 roku wyraziła na to zgodę.

Rozporządzeniem Senatu Wolnego Miasta z 20 października 1923 roku ustanowiono gulden dzielący się na 100 fenigów jako gdańską jednostkę walutową. Przejściowo, do czasu zorganizowania banku, emisją tzw. tymczasowych guldenów (Zwischenguldensscheine) zajmować się miała Danziger Zentralkasse AG. Parytet guldena związano z kursem funta szterlinga, gulden stanowił 1/25 jego część. Odpowiadało to kursowi franka germinal, na którym oparty był parytet złotego po reformie W. Grabskiego.

Zgodnie z ustawą z 20 listopada 1923 roku na obszarze Wolnego Miasta Gdańska wprowadzono monopol emisyjny Bank von Danzig na 30 lat. Bank powstał 5 lutego 1924 roku, a 17 marca tego roku rozpoczął działalność. Był spółką akcyjną o kapitale 7,5 mln guldenów, podzielonym na 75 tys. akcji po 100 guldenów. Bank rejestrował właścicieli akcji. Każda zmiana własności akcji wymagała zgody władz banku. Senat Wolnego Miasta zapewnił sobie kontrolę poprzez mianowanego przez siebie komisarza i 2 członków pięcioosobowej Rady Banku. Pozostali 3 członkowie Rady pochodzili z wyboru Rady Nadzorczej, reprezentującej akcjonariuszy. Rada Nadzorcza, licząca od 10 do 19 członków, wybierana była przez Walne Zgromadzenie Akcjonariuszy na 5 lat, tyle że co roku wymieniana miała być 1/5 składu. Warunkiem polskiej zgody na odrębność walutową Gdańska było przekazanie Polsce 30% udziału w kapitale zakładowym banku i odpowiedni udział we władzach. W następnych latach interesy polskie we władzach banku reprezentowali m.in.: Leon Barysz, Stefan Grabski, Edmund Komorowski, Wacław Konderski, Eustachy Korwin-Szymanowski, Stanisław Pawłowicz, Zygmunt Wasserab i Karol Roschild.

Bank miał prawo emitować banknoty w systemie Gold Exchange Standard, przy czym w skład pokrycia, obok złota, wchodzić miały banknoty funtowe i dewizy brytyjskie. Bank miał obowiązek wymiany banknotów na czeki na Londyn, gdański system walutowy budowany był zatem w ścisłym powiązaniu z londyńskim rynkiem pieniężnym. Rozmiary emisji banknotów ograniczone były na dwa sposoby. Wymagane było 30% pokrycie emisji, a ponadto jej rozmiary nie mogły przekroczyć 100 guldenów na mieszkańca Wolnego Miasta. Przy populacji około 400 tys. dawało to sumę około 40 mln guldenów. Bankowi nie wolno było kredytować władz Wolnego Miasta. W rękach Senatu pozostawiono emisję bilonu i monet srebrnych do 30 guldenów na mieszkańca Wolnego Miasta, czyli do sumy około 12 mln guldenów. Bankowi nie wolno było kredytować bezpośrednio życia gospodarczego poprzez przyjmowanie weksli. Mógł dokonywać jedynie redyskonta weksli z banków komercyjnych. Pewne możliwości bezpośredniego kredytowania gospodarki istniały poprzez system rachunków bieżących, z których jednak bank stopniowo się wycofywał.

Zawieszenie wymienialności funta szterlinga na złoto i jego dewaluacja w 1931 roku spowodowały uniezależnienie gdańskiego systemu walutowego od Londynu. Gdańsk nie zdevaluował swej waluty w ślad za Wielką Brytanią, a nie mogąc odtąd traktować Londynu jako układu odniesienia, zdecydował się na system Gold Standard. Gulden zachował dawny parytet, teraz oparty na złocie (0,2928954 g złota). Ustawowe pokrycie zwiększono do 40%.

W połowie 1934 roku położenie gospodarcze Wolnego Miasta zaczęło się pogarszać. Zmalała pomoc Rzeszy. Równocześnie ponad 30 mln guldenów należących do eksporterów gdańskich zostało zamrożonych w Niemczech na skutek wprowadzonej tam reglamentacji dewizowej. Na początku 1935 roku pokrycie emisji spadło poniżej ustawowego i wynosiło 34,5%. W tej sytuacji 2 maja 1935 roku Senat Wolnego Miasta zdecydował się na zdevaluowanie guldena o 42,37% i zmniejszenie ustawowego pokrycia do 30%. W ten sposób gulden powrócił do swych tradycyjnych kursów – 1/25 funta szterlinga i 1 złoty. 12 czerwca 1935 roku Gdańsk wprowadził reglamentację dewizową.

Po wcieleniu Wolnego Miasta Gdańska do Rzeszy Bank von Danzig postawiony został w stan likwidacji 5 września 1939 roku. Jego aktywa przejął Reichsbank, a guldeny zostały wymienione na marki w relacji 1 gld = 0,70 RM. Bank miał siedzibę w Gdańsku przy ul. Karrenwall 10 (obecne Wały Jagiellońskie).

Kurs guldena gdańskiego do złotego polskiego:

1924–1925 1 gld = 1 zł

1926–1935 1 gld = 1,72 zł

1935–1939 1 gld = 1 zł

Prezesa Zarządu:

Konrad Meissner 1924–1933

Carl Schäfer 1933–1939

Przewodniczący Rady Banku:

Willi Klawitter 1924–1926

Ernst Plagemann 1926–1930

Ludwig Noé 1931–1933

Max Dolle 1933–1935

Hugo Schnee 1935–1939

Komisarze Banku z ramienia Senatu W. M. Gdańska:

Herman Dähn 1924–1925

Georg Hinz 1925–1929

Hermann Burmeister 1929–1931

Fritz Dumont 1931–1933

Walter von Hagens 1933–1936

Hellmuth Moebes 1936–1939

BIBLIOGRAFIA

Archiwum banku zaginęło podczas II wojny światowej. W Bibliotece SGH znajdują się dwie przedwojenne prace magisterskie poświęcone bankowi: Wiesława Kozieńskiego z 1939 roku (sygn. R.1561) i Sabiny Szymczakówny z 1937 roku (sygn. R.1454).

Sprawozdania – Verwaltungsbericht der Bank von Danzig: Bibl. SGH, komplet bez rocznika 1927 (sygn. 305592)

K. Buhrow – Danzigs Finanzsystem, Berlin-Friedenau 1929

M. Gumowski, M. Pleczar – Pieniądz gdański 1814–1939, Gdańsk 1960

S. Kosicki – Powrót złota gdańskiego do Polski, „Finanse” nr 2/1976

W. Morawski – Bank von Danzig, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 50/1989

Udział banków polskich w gdańskim banku emisyjnym, „Przemysł i Handel” nr 5/1924

2. Banki publiczne i państwowe

a. Bank Krajowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim/Polski Bank Krajowy

Pomysł utworzenia w Galicji banku publicznego wzorowany był na podobnych instytucjach powstałych w innych krajach Przedlitawii. Najstarszą z nich był Bank Hipoteczny Królestwa Czeskiego w Pradze, utworzony w 1865 roku. Bank Krajowy wyróżniał się jednak wśród nich szczególnie szerokim zakresem czynności. Jego odpowiedniki w innych krajach najczęściej ograniczały się do kredytu hipotecznego. Dopiero najpóźniej utworzony (w 1906 roku) Bukowiński Bank Krajowy w Czerniowcach skopiował rozwiązania galicyjskie.

Projektodawcą banku był marszałek Sejmu Krajowego, Mikołaj Zyblikiewicz. W 1881 roku Sejm Krajowy wyłonił komisję pod przewodnictwem Szczęsnego Koziębrodzkiego, która pozytywnie zaopiniowała projekt M. Zyblikiewicza. Ostatecznie bank został powołany uchwałą Sejmu Krajowego z października 1881 roku, a działalność rozpoczął w lipcu 1883 roku.

Bank był instytucją publiczną. Zwierzchni nadzór nad nim sprawował Sejm Krajowy za pośrednictwem Wydziału Krajowego. Sejm wybierał Radę Banku, składającą się z 9 członków oraz 4 zastępców. Dzielił się na oddziały – bankowy i hipoteczny, później doszły jeszcze – komunalny i kolejowy. Kapitał banku ustalono początkowo na 1 mln guldenów, czyli 2 mln koron. Dostarczyły go władze krajowe, rozpisując w maju 1883 roku pożyczkę na ten cel. Z czystego zysku banku 30% tworzyło fundusz rezerwowy, 70% zasilalo kapitał zakładowy aż do czasu, kiedy osiągnie on 4 mln koron, następnie miało pozostawać do dyspozycji Sejmu. W 1889 roku podwyższono granicę powiększenia kapitału do 4,4 mln koron. Pułap ten osiągnięto w 1906 roku, a już w 1907 roku podwyższono kapitał do 15 mln koron. W całym okresie działalności przed I wojną światową bank wykazał straty tylko w 1912 roku, kiedy to poniósł znaczne ofiary dla podtrzymania kursu swych listów zastawnych.

W pierwszym okresie, pod dyrekcją Antoniego Wrotnowskiego, bank wystrzegał się udziałów w akcjach założycielskich. Potem znikły tego rodzaju zahamowania. Prawie od początku swego istnienia udzielał kredytu komunalnego, w 1893 roku rozpoczął również kredytowanie budowy linii kolejowych. Bank służył pomocą władzom krajowym w umieszczaniu pożyczek na rynku. Przeprowadzał również akcje ratunkowe w wypadku zachwiania się prywatnych instytucji kredytowych. W 1902 roku ratował Galicyjski Bank dla Handlu i Przemysłu, w 1912 roku – Akcyjny Bank Związkowy. Pełnił zatem liczne funkcje typowe dla banku centralnego, choć nie był instytucją emisyjną. W 1913 roku Bank Krajowy skupiał 30% kapitałów, 70% wkładów, 60% pożyczek hipotecznych i 33% kredytu krótkoterminowego całej bankowości galicyjskiej.

W sierpniu 1914 roku, w obliczu ofensywy rosyjskiej, centrala banku przeniosła się do Nowego Sącza, a potem do Wiednia. Część personelu i funduszy, pozostawioną we Lwowie, Rosjanie ewakuowali w 1915 roku do Kijowa. Obie części centrali połączyły się we Lwowie dopiero w 1917 roku.

W II Rzeczypospolitej, wobec likwidacji Sejmu i Wydziału Krajowego, zwierzchnictwo na bankiem objęło Ministerstwo Skarbu. W 1920 roku zmieniono nazwę na Polski Bank Krajowy, rozszerzając zakres działalności na cały kraj i przenosząc siedzibę centrali do Warszawy. W 1922 roku dokapitalizowano bank, podnosząc wysokość kapitału zakładowego do 1 mld mp. Wówczas też przeprowadzono jego formalną nacjonalizację.

W 1895 roku otwarto oddział w Krakowie, w 1910 w Białej, w 1918 w Stanisławowie, w 1919 w Lublinie, w 1920 w Przemysłu, w 1921 w Bydgoszczy, Równem i Żywcu, w 1922 w Cieszynie, Drohobyczu, Kołomyi, Oświęcimiu i Poznaniu, w 1923 w Katowicach i Tarnowie, w 1924 w Andrychowie i Wadowicach. Przed I wojną światową szczytłą sieć oddziałów uzupełniały zastępstwa, których liczba doszła do 74.

W maju 1924 roku Polski Bank Krajowy – wraz z Państwowym Bankiem Odbudowy i Zakładem Kredytowym Miast Małopolskich – wszedł w skład Banku Gospodarstwa Krajowego. Pierwszym prezesem BGK został, wywodzący się z PBK, Jan Kanty Steczkowski.

Jan Kanty Steczkowski
(1862–1929)
w latach 1912–1920 dyrektor,
a w latach 1922–1924 prezes
Banku Krajowego

Kapitał:

1 mln guldenów (2 mln koron), z możliwością podwyższenia do 4 mln koron^{*}; 1898 – 4,4 mln koron^{*}; 1906 – 4,4 mln koron; 1907 – 15 mln koron; 1919 – 33,6 mln koron; 1920 – 23,5 mln mp; 1922 – 1 mld mp

^{*} Pułapy maksymalne – patrz objaśnienie w tekście.

Prezesi:

Hipolit Bochdan 1882–1908

August Gorayski 1908–1913

Kazimierz Laskowski 1913–1918

Stanisław Niezabitowski 1918–1922

Jan Kanty Steczkowski 1922–1924

Dyrektorzy:

Antoni Wrotnowski 1882–1888

Władysław Smolka 1882–1887

Alfred Zagórski 1883–1912

Wacław Domaszewski 1887–1911

Józef Milewski 1906–1913(?)

Jerzy Michalski 1911–1921, 1922–1924

Jan Kanty Steczkowski 1912–1920

ARCHIWALIA

Szczątkowe archiwalia w zespole BGK w AAN w Warszawie

BIBLIOGRAFIA

Komplet sprawozdań Banku Krajowego z lat 1883–1920 ma Biblioteka Narodowa, sygn. VI A5; sprawozdania Polskiego Banku Krajowego z lat 1920–1923 – BUW, sygn. 22.10.2a.175

Bank Krajowy Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Pamiętnik za pierwsze 25 lat istnienia, Lwów 1909

J. Drohojowski – Historia założenia Banku Krajowego, Lwów 1910

W. Krosiński – Bank Krajowy Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim, Lwów 1898

Z. Landau – Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów, Warszawa 1993

A. Wrotnowski – Kilka wspomnień z mego zyciorysu, b.m.w. b.d.w, maszynopis w Archiwum PAN w Warszawie, spuścizna Mieczysława Smereka, sygn. 107

b. Galicyjski Wojenny Zakład Kredytowy, od 1921 roku Zakład Kredytowy dla Odbudowy, od 1922 roku Państwowy Bank Odbudowy

W 1915 roku powstał w Krakowie Galicyjski Wojenny Zakład Kredytowy. Ustalono, że kapitał banku wyniesie 252 mln koron, z czego rząd austriacki miał dać 250 mln, po 1 mln zaś Wydział Krajowy i Bank Krajowy. Zakład miał pomagać instytucjom kredytowym, które poniosły straty w wyniku moratorium wojennego, oraz wspomagać kredytami gospodarstwa rolne zniszczone przez wojnę. Jeszcze w 1915 roku upoważniono zakład do kredytowania odbudowy również nieruchomości miejskich. Kredyty miały być udzielane przez dwa lata po zakończeniu działań wojennych. Później zakład nie powinien już udzielać nowych kredytów, jedynie zając się likwidacją starych. Jesienią 1917 roku przeniósł się do Lwowa. W listopadzie 1918 roku jeden z dyrektorów banku, Stanisław Niemczewski, odbył podróż do Wiednia, Krakowa i Warszawy, której efektem było zainteresowanie władz polskich działalnością zakładu. W 1920 roku rozciągnięto teren działalności banku na cały obszar Rzeczypospolitej i otwarto filię w Warszawie. 2 maja 1921 roku zmieniono nazwę na Zakład Kredytowy dla Odbudowy. 23 marca 1922 roku przeniesiono firmę do Warszawy, raz jeszcze zmieniając nazwę na Państwowy Bank Odbudowy. Kapitał zamierzano powiększyć do 6 mld mp, przy

czym miał w całości należeć do państwa. Dotychczasowy wkład Banku Krajowego zamierzano spłacić. Kredyty powinny być udzielane przez 5 lat od zakończenia działań wojennych (czyli do 1926 roku), później bank miał się zająć likwidacją zobowiązań. 30 maja 1924 roku na mocy rozporządzenia prezydenta PBO został połączony z dwoma innymi bankami państwowymi w Bank Gospodarstwa Krajowego.

Kapitał zakładowy:

1915 – 250 mln koron; 1922 – 6 mld mp

Prezysi:

Stanisław Niezabitowski 1915–1922

Stanisław Mikulecki 1922–1924

Dyrektorzy Naczelni:

Jan Kanty Steczkowski 1915–1920

Franciszek Maryewski 1920–1922

Mieczysław Szenk 1922–1924

BIBLIOGRAFIA

H. Kopeć – Galicyjski Wojenny Zakład Kredytowy, Warszawa 1937, maszynopis w Archiwum PAN w Warszawie, spuścizna Henryka Kocpia, sygn. 99

L. A. – Państwowy Bank Odbudowy, „Przegląd Gospodarczy” nr 7/1922

Z. Landau – Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów, Warszawa 1993

W. Roszkowski – Kształtowanie się podstaw polskiej gospodarki państwowej w przemyśle i bankowości w latach 1918–1924, Warszawa 1982

W. Wislocki – Państwowy Bank Odbudowy, „Gazeta Bankowa” nr 9/1922

c. Galicyjski Miejski Wojenny Zakład Kredytowy, od 1919 roku – Zakład Kredytowy Miast Małopolskich

W 1917 roku powstał w Krakowie Galicyjski Miejski Wojenny Zakład Kredytowy. Był jedną z trzech instytucji powołanych w Galicji w okresie wojny w celu odbudowy kraju. Centrala Krajowa dla Gospodarczej Odbudowy Galicji miała się zajmować techniczną stroną odbudowy, Galicyjski Wojenny Zakład Kredytowy – usuwaniem bezpośrednich szkód wojennych, a Galicyjski Miejski Wojenny Zakład Kredytowy – odbudową obu wielkich miast Galicji – Krakowa i Lwowa. Pomysłodawcą utworzenia zakładu był rzeszowski adwokat i działacz samorządowy Roman Krogulski. Ustalono, że kapitał zakładu wyniesie 75 mln koron, z czego 73 mln miał dać rząd austriacki, po 1 mln samorzady Krakowa i Lwowa. Faktycznie żadna ze stron w pierwszym roku działalności banku nie dotrzymała zobowiązań, choć rząd austriacki w późniejszym okresie wyłożył łącznie 100 mln. Zadaniem zakładu było udzielanie pożyczek miastom, kupcom i przedsiębiorstwom miejskim, które poniosły straty w wyniku ewakuacji i działań wojennych. Firma miała też służyć bankom pomocą w odzyskiwaniu zobowiązań hipotecznych, dokonując konwersji zadłużenia hipotecznego. Według pierwotnego statutu w trzy lata po zakończeniu działań wojennych bank powinien zaniechać udzielania dalszych kredytów i zająć się likwidacją istniejących zobowiązań. W grudniu 1919 roku nadano instytucji nowy statut, umożliwiający działalność również w okresie pokoju, oraz nową nazwę – Zakład Kredytowy Miast Małopolskich. We wrześniu 1922 roku bank został przeniesiony z Krakowa do Lwowa. Dotychczasową centralę w Krakowie przekształcono w oddział. W okresie inflacji zakład kontynuował działalność kredytową na rzecz przedsiębiorstw, osób fizycznych i samorządów miejskich. Wobec szczupłości wkładów mógł prowadzić tę akcję, opierając się głównie na kapitałach własnych. 30 maja 1924 roku na mocy rozporządzenia prezydenta ZKMM został wraz z dwoma innymi galicyjskimi bankami publicznymi połączony w Bank Gospodarstwa Krajowego.

Kapitał zakładowy:

Nominalnie 75 mln koron;

Łączny wkład państwa austriackiego w latach 1917–1918 100 mln koron;

Łączny wkład władz samorządowych Krakowa i Lwowa 1,8 mln koron;

Łączny wkład państwa polskiego w latach 1918–1924 25 mln mp

Prezesi:

Juliusz Leo 1917–1918

Władysław Stesłowicz 1918–1924

Dyrektor Naczelny:

Ferdynand Mais 1917–1924

BIBLIOGRAFIA

H. Kopeć – Galicyjski Miejski Wojenny Zakład Kredytowy, Warszawa 1937 (maszynopis w Archiwum PAN w Warszawie, spuścizna Henryka Kopcia, sygn. 99)

Z. Landau – Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów, Warszawa 1993

W. Roszkowski – Kształtowanie się podstaw polskiej gospodarki państwowej w przemyśle i bankowości w latach 1918–1924, Warszawa 1982

d. Bank Gospodarstwa Krajowego

Bank Gospodarstwa Krajowego utworzony został na mocy rozporządzeń prezydenta z 30 i 31 maja 1924 roku. Powstał z fuzji trzech wywodzących się z Galicji banków publicznych: Polskiego Banku Krajowego (d. Banku Krajowego), Państwowego Banku Odbudowy

Gmach Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie, wzniesiony w latach 1928–1931 wg projektu Rudolfa Świerczyńskiego. Stan w roku 1932

(d. Galicyjskiego Wojennego Zakładu Kredytowego) i Zakładu Kredytowego Miast Małopolskich (d. Galicyjskiego Wojennego Miejskiego Zakładu Kredytowego). Powstanie banku wynikało z koncepcji gospodarczych premiera Władysława Grabskiego, który będąc przeciwnikiem etatyzacji przemysłu i handlu, był zarazem zwolennikiem silnej bankowości państwowej. Do zadań banku należało udzielanie pożyczek długoterminowych poprzez emisję listów zastawnych, obligacji komunalnych kolejowych i bankowych, udzielanie pożyczek samorządowych oraz kredytowanie instytucji oszczędnościowych i wykonywanie wszelkich innych czynności bankowych. Szczególne obowiązki spoczywały na banku wobec przedsiębiorstw państwowych i samorządowych. Skarb państwa gwarantował papiery emitowane przez BGK do różnych wysokości, zależnie od ich rodzaju.

Na czele banku miał stać prezes, mianowany przez prezydenta na 5 lat z prawem ponownej nominacji. Rada Nadzorcza składała się z 9–15 członków, spośród których 9 mianował minister skarbu, pozostałych – samorządy w miarę dokonywania wpłat na fundusz zakładowy. Bankiem zarządzała dyrekcja, wybierana przez Radę. Istotną rolę odgrywał też komisarz rządowy. W 1936 utworzono nieformalny Zarząd Banku, składający się z prezesa, wiceprezesów, dyrektora i wicedyrektorów. Powstanie zarządu przede wszystkim ograniczyło dotychczasowe kompetencje dyrekcji.

W okresie kiedy funkcje prezesa pełnił Jan Kanty Steczkowski, BGK traktowany był jak spadkobierca zadań i tradycji Banku Krajowego. Po zamachu majowym obóz rządzący wyznaczył bankowi szerszy zakres obowiązków. Kierownictwo objął generał Roman Górecki, który ściągnął grono współpracowników wywodzących się z wojska. Zadaniem BGK miało być wspieranie instytucji państwowych i komunalnych, przemysłu zbrojeniowego oraz zarządzanie przejmowanymi pod kontrolę państwa zakładami przemysłowymi. W tym okresie powstał tzw. koncern BGK, zrzeszający m.in.: Towarzystwo Starachowickich Zakładów Górniczo-Hutniczych, Stowarzyszenie Mechaników Polskich w Ameryce, Zakłady Chemiczne „Grodzisk”, Przemysł Chemiczny „Boruta”, SA Eksploatacji Soli Potasowych i kilka innych zakładów. W bankowości BGK miał udziały w The British and Polish Trade Bank AG w Gdańsku i Banku Śląskim SA w Katowicach. Administrował też funduszami celowymi rządu, m.in.: Funduszem Pomocy Instytucjom Kredytowym (od 1925 roku), Państwowym Funduszem Budowlanym, Państwowym Funduszem Kredytowym i Funduszem Pracy.

W okresie wielkiego kryzysu BGK próbował ograniczyć rozmiary koncernu, zachowując udziały wyłącznie w tych przedsiębiorstwach, w których miał większość. Wobec potrzeby ratowania kolejnych bankrutujących firm akcja ta nie przyniosła jednak istotnych rezultatów. W drugiej połowie lat trzydziestych BGK był głównym kredytodawcą dla inwestycji realizowanych w Centralnym Okręgu Przemysłowym.

W latach trzydziestych BGK dysponował oddziałami w Białej (Bielsku), Białymstoku, Bydgoszczy, Drohobyczu, Gdyni, Katowicach, Kołomyi, Krakowie, Lublinie, Lwowie, Łodzi, Łucku, Poznaniu, Radomiu, Równem, Stanisławowie, Tamowie, Wilnie i Włocławku. Zamknięto natomiast istniejące w początkowej fazie działania banku oddziały w Andrychowie, Cieszynie, Oświęcimiu i Wadowicach, które były relikdami szczególnych związków instytucji z Galicją.

Podczas wojny bank działał w ograniczonym zakresie na terenie Generalnej Guberni. Po wojnie wznowił działalność. Wydawało się, że silny bank państwowy stanie się trwałym elementem systemu bankowego w nowym ustroju, jako instytucja obsługująca przemysł państwowy. Prezesem BGK został wówczas znany ekonomista profesor Edward Lipiński.

Generał Roman Górecki
(1889–1946)
prezes BGK w latach 1927–1939

Już jednak w 1946 roku Narodowy Bank Polski przejął od BGK kredytowanie krótkoterminowe górnictwa, hutnictwa i włókiennictwa. W 1948 roku, w związku z reformą bankowości, BGK został postawiony w stan likwidacji, nigdy jednak nie ukończony. Rok 1988 przyniósł nieoczekiwane „odmrożenie” BGK, który wznowił działalność jako państwowy bank komercyjny. W grudniu 1997 roku bank zdołał odzyskać swą przedwojenną siedzibę w Alejach Jerozolimskich.

Kapitał:

1924 – 35 mln zł; 1927 – 120 mln zł; 1928 – 130 mln zł

Prezysi:

Jan Kanty Steczkowski 1924–1927

Roman Górecki 1927–1939

Dyrektorzy naczelni:

Eustachy Korwin-Szymanowski 1924–1928

Feliks Maciszewski 1931–1933

Leon Barysz 1935–1939

Komisarze Rządu:

Stefan Pawłowicz 1924–1927

Teofil Narbutt 1927–1928

Witold Broniewski 1928–1932

Stefan Rybałtowski 1932–1939

ARCHIWALIA

AA.N, Zespół Bank Gospodarstwa Krajowego (105,5 m); Zespół Regierung des Generalgouvernements, t. 1374–1376, 1379–1381

AP Kraków, Zespół Bank Gospodarstwa Krajowego, oddział Kraków (30 m)

AP Lublin, Zespół Bank Gospodarstwa Krajowego, oddział Lublin (3,7 m)

AP Poznań, Zespół Bank Gospodarstwa Krajowego, oddziały Bydgoszcz, Gdynia, Poznań (22 m)

AP Toruń, O/Włocławek, Zespół Bank Gospodarstwa Krajowego, oddział Włocławek (brak danych o objętości)

Archiwum PAN w Warszawie, spuścizna M. Smerka, sygn. 107 (materiały do Księgi Pamiątkowej BGK)

BIBLIOGRAFIA

Komplety sprawozdań: Biblioteka SGH – sygn. 303916; BN – sygn. VI A5; BUW – sygn. 22.10.2a.187

J. Gołębiowski – Koncern Banku Gospodarstwa Krajowego. Przyczynek do dziejów etatyizmu w Polsce międzywojennej, „Roczniki Naukowo-Dydaktyczne WSP w Krakowie. Prace ekonomiczno-społeczne I”, 1974

R. Górecki – Rola Banku Gospodarstwa Krajowego w życiu gospodarczym Polski, Warszawa 1928

W. Konderski – Bank Gospodarstwa Krajowego – jego dzieje i praca. Monografia, b.m.w., b.d.w., maszynopis w Bibliotece Instytutu Finansów

W. Konderski – Z działalności banków polskich w latach 1928–1935. Wspomnienia, Warszawa 1962

Z. Landau – Bank Gospodarstwa Krajowego. Zarys dziejów, Warszawa 1993 (tam dalsza bibliografia)

e. Państwowy Bank Rolny

Państwowy Bank Rolny był jedną z trzech wielkich państwowych instytucji kredytowych II Rzeczypospolitej. Utworzony zastał na mocy dekretu Naczelnika Państwa z 5 lutego 1919 roku jako Polski Państwowy Bank Rolny. Ustawa z 10 czerwca 1921 roku zmieniała nazwę na Państwowy Bank Rolny. Zadaniem banku było finansowe wspieranie i organizowanie parcelacji (zarówno na rachunek własny, jak i osób trzecich), osadnictwa, regulacji i melioracji wsi, popieranie rolnictwa, przemysłu rolnego, odbudowa wsi oraz organizowanie kredytu rolnego dla drobnych i średnich gospodarstw rolnych. Bank miał zasilać kredytem stowarzyszenia spółdzielcze, związki samorządowe i gminne kasy oszczędnościowo-pożyczkowe. PBR administrował rządowymi funduszami związanymi z rolnictwem. Od 1925 roku udzielał długoterminowych

Siedziba Państwowego Banku Rolnego w Warszawie, wzniesiona w latach 1926–1928 wg projektu Mariana Lelewicza. W latach 1946–1951 mieścił się tu Bank Polski SA.
Stan w roku 1997

pożyczek w listach zastawnych i obligacjach melioracyjnych (nominowanych w „złoty w złocie”). Ponadto wykonywał normalne czynności bankowe, przyjmując depozyty i prowadząc rachunki czekowe.

W ciągu pierwszych lat istnienia banku jego kapitał ulegał systematycznej deprecjacji wraz z inflacją i w momencie przerechnowania go na złote po reformie W. Grabskiego wynosił zaledwie kilka tysięcy. Dopiero akcja sanacji banków państwowych, podjęta przez W. Grabskiego 14 maja 1924 roku, umożliwiła dokapitalizowanie banku i otworzyła przed nim nowe perspektywy. W. Grabski widział PBR jako jedną z trzech silnych państwowych instytucji kredytowych, które miały podjąć dzieło odbudowy kredytu długoterminowego w Polsce. Do 1928 roku stopniowo podwyższono kapitał do 130 mln zł.

Podczas wielkiego kryzysu wkłady w banku spadły o 12%, kredyty hipoteczne o 17%, kredyt dyskontowy o 8%, suma bilansowa o 13%. W 1933 roku czysty zysk banku został zredukowany do zera. Efektem tych trudności była redukcja kapitału zakładowego dokonana w 1934 roku. Mimo to podczas kryzysu znaczenie PBR, tak jak i całej bankowości państwowej, wzrosło.

PBR włączony został w rządową akcję oddłużania rolnictwa. W maju 1933 roku współuczestniczył w zakładaniu Banku Akceptacyjnego SA, stając się właścicielem 12% jego akcji. Bank Akceptacyjny korzystał następnie ze struktur organizacyjnych PBR. W 1938 roku PBR był ponadto akcjonariuszem: Chłodni i Składow Portowych w Gdyni, sp. z o.o. (82,3%), Krajowego Towarzystwa Melioracyjnego SA w Warszawie (64,5%), Małopolskiego Towarzystwa Melioracyjnego sp. z o.o. we Lwowie (51%), Międzynarodowego Towarzystwa Osadniczego SA w Warszawie (50%) i Towarzystwa Zakładów Żyrardowskich SA w Warszawie (64,1%).

Losy banku związane były z dwoma braćmi Ludkiewiczami, pochodzącymi z rodziny ziemiańskiej z Poniewieża na Litwie. Autorem koncepcji banku był Zdzisław Ludkiewicz, profesor SGGW, minister reform rolnych w rządzie W. Grabskiego. Po zamachu majowym na czele PBR stanął jego brat, piłsudczyk Seweryn Ludkiewicz. Ważną postacią w banku był też Kazimierz Stamirowski, który równocześnie stał na czele Banku Akceptacyjnego SA.

Siedziba banku mieściła się początkowo przy ulicy Traugutta, od 1928 roku zaś w specjalnie wzniesionym gmachu przy ulicy Nowogrodzkiej. Od 1933 roku mieścił się tam również Bank Akceptacyjny SA. PBR miał oddziały w Białymstoku, Gdyni, Grudziądzu, Katowicach, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Lwowie, Łucku, Pińsku, Poznaniu i Wilnie.

Podczas II wojny światowej PBR działał pod niemiecką kontrolą na terenie Generalnej Guberni. Po przejściu frontu, jesienią 1944 roku wznowił działalność w Lublinie. Po wojnie był źródłem kredytu krótkoterminowego dla rolnictwa, rozprowadzane go za pośrednictwem ko-

munalnych kas oszczędności. Finansował też w imieniu skarbu państwa akcję inwestycyjną związaną z przebudową wsi. Na podstawie rozporządzenia ministra finansów z 14 lipca 1950 roku postawiony został 1 sierpnia tego roku w stan likwidacji. Jego funkcje i majątek przejął Bank Rolny.

Kapitał zakładowy:

1919 – 25 mln mp.; 1921 – 200 mln mp.; 1924 – 3,1 mln zł; 1925 – 11,4 mln zł; 1926 – 13,9 mln zł; 1927 – 75 mln zł; 1928 – 130 mln zł; 1934 – 100 mln zł

Prezesi:

Franciszek Stefczyk 1921 – 1924
Tomasz Wilkoński 1924 – 1925
Franciszek Bujak 1925 – 1927
Seweryn Ludkiewicz 1927 – 1932
Kazimierz Stamirowski (p.o.) 1932 – 1933
Seweryn Ludkiewicz 1933 – 1938
Kazimierz Stamirowski (p.o.) 1938
Maurycy Jaroszyński 1938 – 1939

Dyrektorzy:

Leopold Hebda 1922 – 1924
Wacław Staniszewski 1924 – 1934
Piotr Bardecki, Józef Borowski (p.o.) 1934 – 1935
Seweryn Ludkiewicz 1935 – 1936
Wacław Staniszewski 1936 – 1939

Komisarze Ministerstwa Skarbu:

Wilhelm Turteltaub do 1927
Stanisław Nowak 1927 – 1939

Komisarze Ministerstwa Rolnictwa
i Reform Rolnych:

Michał Jankowski do 1927
Karol Kasiński 1928 – 1931
Stanisław Korwin-Piotrowski 1931 – 1932
Karol Kasiński 1933 – 1934
Karol Smoleński 1934 – 1935
Leonard Krawulski 1936 – 1939

Seweryn Ludkiewicz
(1882 – 1964)
prezes PBR w latach
1927 – 1932 i 1933 – 1938

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Państwowy Bank Rolny (32 m); Zespół Regierung des Generalgouvernements, t. 1377, 1378, 1382, 1383
AP Bydgoszcz, Zespół Państwowy Bank Rolny, oddział w Grudziądzu (83 m)
AP Lublin, Zespół Państwowy Bank Rolny, oddział w Lublinie (43 m)
AP Lublin, O/Zamość, Zespół Państwowy Bank Rolny, oddział Zamość (0,84 m)
AP Katowice, Zespół Państwowy Bank Rolny, oddział w Katowicach (0,1 m)
AP Kraków, Zespół Państwowy Bank Rolny, oddział w Krakowie (60 m)
AP Poznań, Zespół Państwowy Bank Rolny, oddziały w Poznaniu i Ostrowiu (20,5 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1919 – 1947: Biblioteka SGH, sygn. 303906; BN, sygn. VI A5, BUW, sygn. 2g.18.11.4.
W. Czapla – Państwowy Bank Rolny i jego działalność, „Gazeta Bankowa” nr 11/1930
L. K. – Państwowy Bank Rolny, „Przegląd Gospodarczy” nr 16/1926
S. Ludkiewicz – Państwowy Bank Rolny i jego działalność, (w) Na froncie gospodarczym 1918 – 1928, Warszawa 1928
W. Morawski – Państwowy Bank Rolny, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 51 – 52/1989
M. Nowak – Państwowy Bank Rolny w II Rzeczypospolitej, Kraków 1983
W. Staniszewski – Dorobek dwudziestolecia Państwowego Banku Rolnego, „Bank” nr 12/1938
S. S. – Działalność Państwowego Banku Rolnego na tle kryzysu w rolnictwie, „Polska Gospodarcza” nr 23/1933

f. Poczta Kasa Oszczędności

Pomysł wykorzystania sieci placówek pocztowych do gromadzenia drobnych oszczędności narodził się w Wielkiej Brytanii. Tam właśnie w 1861 roku powstała pierwsza pocztowa kasa oszczędności. W 1883 roku z inicjatywy Georga Cohna powstała w Wiedniu K.u.k. Österreichische Postsparkasse, instytucja państwa podległa Ministerstwu Handlu, a finansowo zintegrowana z budżetem państwa. Doświadczenia austriackie okazały się szczególnie ważne, kiedy przystąpiono do tworzenia podobnej kasy w Polsce. Już podczas I wojny światowej idea utworzenia polskiej instytucji tego typu stała się obsesją Huberta Ignacego Lindego. W 1918 roku próbował on zjednać dla niej Polską Komisję Likwidacyjną, której zaproponował utworzenie Polskiego Banku Czekowego. W grudniu 1918 roku uzyskał zgodę premiera Jędrzeja Moraczewskiego. W warunkach wielowalutowości i inflacji była to inicjatywa raczej przedwczesna, zwyciężył jednak upór H. Lindego. J. Moraczewski zmienił jedynie nazwę na Poczta Kasa Oszczędności.

7 lutego 1919 roku, dekretem Naczelnika Państwa, powołano do życia PKO. Rada Ministrów poleciła jej zorganizowanie H. Lindemu, który był równocześnie ministrem poczt i telegrafów. Taka unia personalna zadecydowała o podporządkowaniu PKO temu właśnie resortowi. Poważną wadą dekretu z 1919 roku był brak osobowości prawnej PKO. Mankament ten usunęła ustawa o PKO z 1920 roku, wprowadzająca ponadto funkcję prezesa i instytucję Komitetu Dyrekcyjnego. Składać się on miał z 6 członków: 2 mianowanych przez sejm, 2 przez ministra skarbu oraz po jednym mianowanym przez ministra poczt i telegrafów oraz ministra przemysłu i handlu. W 1924 roku przekształcono Komitet Dyrekcyjny w Radę Zawiadowczą o podobnym składzie. Wzmocniono funkcję prezesa, którego odtąd miał powoływać prezydent na wniosek ministra skarbu. W 1927 roku zmieniono zasady powoływania Rady Zawiadowczej. Odtąd składać się miała z 4 delegatów mianowanych bezterminowo przez ministra skarbu (w tym jeden w porozumieniu z ministrem poczt i telegrafów oraz jeden w porozumieniu z ministrem przemysłu i handlu) oraz 2 przedstawicieli komunalnych kas oszczędności lub spółdzielczości kredytowej o kadencji 3-letniej. W 1928 roku pojawiła się nowa funkcja – delegata Ministerstwa Skarbu, który pełnił wobec PKO funkcje nadzorcze.

Podstawowy kierunek działalności PKO, czyli przyjmowanie wkładów na książeczki oszczędnościowe i rachunki czekowe, w latach inflacji nie rozwijał się zbyt szybko z oczywistych względów. PKO starało się zabezpieczać przed deprecjacją wkładów poprzez nabywanie nieruchomości. Po stabilizacji walutowej w 1924 roku PKO korzystała przejściowo z pomocy finansowej Banku Polskiego i Skarbu Państwa. Szybki wzrost wkładów rozpoczął się w drugiej połowie lat dwudziestych. Po dewaluacji złotego w 1927 roku pojawiły się nowe formy lokat, opiewających na „złote w złocie”, czyli zabezpieczające przez dewaluacją. Prowadzono ponadto książeczki umiejscowione i premiowane. Początkowo oszczędności na książeczkach nie dorównywały wkładom na rachunkach czekowych. Dopiero w 1929 roku oszczędności na książeczkach zdobyły przewagę. Wielki kryzys lat trzydziestych nie powstrzymał ekspansji PKO, która była postrzegana przez opinię publiczną jako instytucja bezpieczniejsza od banków prywatnych. Pozycja PKO na rynku gromadzenia depozytów w tym czasie wyraźnie się wzmocniła, głównie kosztem bankowości komercyjnej. W drugiej połowie lat trzydziestych wahania wkładów zależały już od koniunktury politycznej i pojawiającej się co jakiś czas psychozy wojennej. Po stronie czynnej bilansów PKO główną pozycję stanowiły papiery wartościowe. Poważnym zabezpieczeniem były też liczne nieruchomości.

Hubert Ignacy Linde
(1867–1926)
twórca PKO i jej prezes
w latach 1919–1925

Gmach PKO w Warszawie, wzniesiony w latach 1921–1922 wg projektu Józefa Handzlewicza. Obecnie Poczta Główna. Stan w roku 1926

PKO prowadziła też obsługę bankową polskiej diaspory, w 1929 roku przekazaną odrębnemu Bankowi Polska Kasa Opieki SA. Ważną formą działalności firmy była podjęta w 1928 roku akcja ubezpieczeń na życie. Wynajmowano również skrytki bankowe. Szczególną wagę bank przywiązywał do propagowania oszczędności wśród młodzieży. W roku szkolnym 1934/35 przystąpiono do tworzenia sieci Szkolnych Kas Oszczędności. Wydawano czasopismo „Młody Obywatel”, próbowano ustanowić 31 października „Dniem Oszczędności”.

Pierwszy prezes PKO, Hubert Ignacy Linde, był postacią tragiczną. Jesienią 1925 roku został oskarżony o nadużycia i zdymisjonowany. Wiosną 1926 roku, w trakcie procesu, został zamordowany. Pośmiertnie oczyszczono go z zarzutów. Po zamachu majowym prezesurę PKO objął Henryk Gruber, legionista związany z obozem rządzącym.

Siedziba banku mieściła się we wzniesionym specjalnie dla niego w 1922 roku gmachu przy ulicy Jasnej (dziś Poczta Główna). PKO miało oddziały: w Poznaniu (od 1921 roku), Katowicach (od 1922), Krakowie (od 1924), Łodzi (w latach 1925–1926 i ponownie od 1930 roku), Wilnie (od 1929), Lwowie (od 1930) i Gdyni (od 1938). Korzystał ponadto z sieci ponad 4 tys. placówek pocztowych. Sprawa ta była zresztą przedmiotem zawiści ze strony innych instytucji kredytowych. Wprowadzie PKO płacił Poczcie za świadczone usługi wcale niemałe sumy, ale inne banki widziały w wykorzystywaniu placówek pocztowych nie uzasadniony przywilej nadany bankowi państwowemu.

Podczas II wojny światowej PKO działał na terenie Generalnej Guberni. Reaktywowany po wojnie, w grudniu 1949 roku postawiony w stan likwidacji. Majątek, tradycje, a nawet w pewnym sensie nazwę przejęła utworzona równocześnie Powszechna Kasa Oszczędnościowa, działająca do 1975 roku, kiedy to została wcielona do Narodowego Banku Polskiego. W 1987 roku ze struktur NBP wydzielono PKO BP.

Wkłady w Pocztovej Kasie Oszczędności w latach 1924–1939 (stan 31 grudnia)

Rok	Wkłady (w mln zł)	Udział w całości wkładów w bankowości polskiej (w %)	Liczba książeczek (w tys.)
1924	50,4	9,2	57,8
1925	70,1	12,5	81,6
1926	128,6	12,1	113,2
1927	200,9	11,6	179,6
1928	315,9	13,6	298,3
1929	383,6	14,6	434,3
1930	431,3	14,7	605,5
1931	509,9	19,9	761,4
1932	622,9	23,9	953,4
1933	713,5	27,0	1154,7
1934	858,1	29,6	1478,6
1935	881,7	29,9	1892,1
1936	895,7	28,8	2286,8
1937	1037,3	28,9	2919,7
1938	1094,0	29,8	3406,0
1939 ^{a)}	985,8		

a) – stan w dniu 31 marca

Źródło: zestawienie autora na podstawie: „Bulletin Statistique du Ministère des Finances” z lat 1928–1939; „Rocznik Ministerstwa Skarbu”, Warszawa 1928, ss. 616–618 oraz Z. Landau – Historia Pocztovej i Powszechnej Kasy Oszczędności, Warszawa 1994, s. 49.

Prezysi:

Hubert Ignacy Linde 1919–1925

Emil Szmidt 1925–1928

Henryk Gruber 1928–1939

Wiceprezysi:

Adam Żelechowski 1920–1926

Józef Mokrzyński 1928–1932

Kazimierz Strzegomski 1933–1939

Delegaci Ministerstwa Skarbu:

Julian Kulski 1928–1929

Jerzy Nowak 1929–1936

Janusz Rakowski 1936–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Pocztowa Kasa Oszczędności (6,6 m); Zespół NL, t. 165–167; Zespół Regierung des Generalgouvernements, t. 1313, 1373

BIBLIOGRAFIA

M. Andrzejewski – Powszechna Kasa Oszczędności 1919–1989 (krótki rys historyczny), „Bank i Kredyt” nr 4–5/1989

H. Gruber – Wspomnienia i uwagi 1892–1942, Londyn 1968

Z. Landau – Historia Pocztovej i Powszechnej Kasy Oszczędności, Warszawa 1994 (tam szersza bibliografia)

Z. Landau – Hubert Ignacy Linde (1867–1925), minister skarbu, poczt i telegrafów, prezes Pocztovej Kasy Oszczędności, „Finanse” nr 5/1975

Z. Landau – Powstanie Pocztovej Kasy Oszczędności na tle istniejących warunków politycznych, „Bank i Kredyt” nr 4–5/1989

M. Starzewski – Kronika Pocztovej Kasy Oszczędności, Warszawa 1936, maszynopis w AAN, Zespół PKO, t. 68

g. Bank Polska Kasa Opieki SA

Problem zagospodarowania oszczędności polskiej diaspory oraz polonijnych przekazów pieniężnych do kraju próbowano rozwiązać już w pierwszych latach niepodległości. W 1920 roku akcję tę miała prowadzić Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa we współpracy z American Express Company. W latach 1921–1924 działał Syndykat Przekazowy Banków Polskich SA w porozumieniu z nowojorskim Guaranty Trust Company. Później inicjatywa przeszła w ręce banków prywatnych. Upadek Banku dla Handlu i Przemysłu SA w Warszawie podczas kryzysu 1925 roku podkopał jednak zaufanie środowisk polonijnych do krajowych banków prywatnych. Zarazem słaba znajomość języka i przepisów prawnych kraju osiedlenia powstrzymywała emigrantów przed powierzaniem swych oszczędności miejscowym instytucjom. W 1928 roku powstał pomysł objęcia tego rynku działalnością Pocztovej Kasy Oszczędności. W tym celu w Paryżu powstała Delegatura PKO, na której czele stał Aleksander Lisiewicz. Wobec zastrzeżeń wysuniętych przez stronę francuską A. Lisiewicz opracował projekt utworzenia odrębnego banku we Francji, kontrolowanego przez PKO. Władze polskie uznały z kolei, że siedzibą centrali nowej instytucji powinna być Warszawa. Tak powstała koncepcja Banku Polska Kasa Opieki SA.

Bank powstał 18 października 1929 roku. Formalnie był wspólnym przedsięwzięciem PKO, BGK i PBR, faktycznie decydującą rolę odgrywała PKO. Na czele nowej firmy stanął prezes PKO Henryk Gruber, wspólna była też siedziba przy ulicy Jasnej (dziś Poczta Główna). Bank gromadził oszczędności polskiej diaspory, głównie na książeczkach oszczędnościowych. Akcję oszczędnościową promowano poprzez szeroko zakrojoną kampanię reklamową oraz poprzez stosowanie nieco wyższej od miejscowych instytucji kredytowych stopy procentowej. Drugim polem aktywności banku była obsługa przekazów pieniężnych do kraju. W tej dziedzinie wyjątkowy był rok 1935, potem następował wyraźny regres. Wynikało to ze zmniejszenia się ruchu emigracyjnego i ze stopniowego przerywania więzi starszej emigracji z krajem. Mniej istotnymi dziedzinami aktywności banku były akcje kredytowe na rzecz środowisk polonijnych, obsługa rozliczeń handlu zagranicznego itp. Specyfika działalności banku decydowała o tym, że kluczową rolę odgrywały jego oddziały zagraniczne.

Najwcześniej, bo już w lutym 1930 roku, powstał oddział paryski, na którego czele stanął Aleksander Lisiewicz. Z czasem rozwinął on sieć agencji w Strasburgu, Metz, Lens i Montceau-les-Mines. Oddział paryski istnieje do dziś. W 1931 roku powstał oddział w Buenos Aires. Ze względu na przepisy argentyńskie został on uruchomiony w formie odrębnej spółki pod nazwą Banco Polaco. Z powodu wprowadzonych w Argentynie w październiku 1931 roku ograniczeń dewizowych bank ten zajmował się głównie działalnością kredytową i dyskontową, a nie oszczędnościową. Bank przetrwał wojnę, został sprzedany w latach pięćdziesiątych. W 1933 roku otwarto oddział w Tel-Awivie, który podjął się obsługi bankowej emigracji żydowskiej w Palestynie i wkrótce osiągnął znakomite wyniki finansowe. Podczas wojny oddział palestyński, dysponujący też agenturą w Hajfie, obsługiwał m.in. Polską Armię na Wschodzie. Po wojnie kontynuował działalność do 1967 roku i zerwania stosunków polsko-izraelskich. Został wówczas przekształcony w agencję podległą oddziałowi paryskiemu. Status oddziału odzyskał w 1988 roku. W 1938 roku otwarto oddział w Nowym Jorku. Z powodu wybuchu wojny nie zdążył rozwinąć szerszej działalności. W 1945 roku został zlikwidowany. Przed II wojną światową planowano jeszcze utworzenie oddziału w Brazylii, ale pozostał on w sferze projektów.

Henryk Gruber (1892–1973)
w latach 1927–1973 prezes PKO,
w latach 1929–1939 prezes
Banku PKO SA

Podczas II wojny światowej poszczególne oddziały banku działały na własną rękę, w miarę posiadanych możliwości. W latach 1945–1948 bank obsługiwał repatriację oraz polskich robotników sezonowych w Czechosłowacji. Irytował on nowe władze choćby formą własności, jako spółka akcyjna. Z drugiej jednak strony dostrzegano korzyści z jego istnienia i utrwalonej już reputacji. Istnienie banku było zagrożone podczas reformy w 1948 roku, ostatecznie jednak nie przyniosła ona jego likwidacji. Od 1952 roku koncentrował się coraz bardziej na działalności handlowej w ramach tzw. eksportu wewnętrznego. Posiadał własną sieć sklepów. W 1960 roku dla potrzeb tej działalności podjął emisję bonów towarowych nominowanych w dolarach. W latach 70. wycofał się z działalności handlowej, powracając do normalnych czynności bankowych. Dziś jest jednym z czołowych banków komercyjnych Polski.

Kapitał akcyjny:

1929 – 2,5 mln zł; 1937 – 5 mln zł

Prezes:

Henryk Gruber 1929 – 1939

Dyrektorzy:

Eugeniusz Bączkowski 1929 – 1931

Aleksander Połtorzycki 1931 – 1934

Witold Góra 1934 – 1936

Emil Modrzycki 1936 – 1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Bank PKO SA (1 m)

BIBLIOGRAFIA

T. Borkowski – Zarys 60-letniej historii Banku Polska Kasa Opieki SA, „Bank i Kredyt” nr 12/1989 (cały numer „BiK” poświęcony jest jubileuszowi Banku PKO SA)

H. Gruber – Wspomnienia i uwagi, Londyn 1968

Z. Landau, J. Tomaszewski – Bank Polska Kasa Opieki SA 1929–1989, Warszawa 1991

h. Bank Akceptacyjny SA w Warszawie

Wielki kryzys, który rozpoczął się jesienią 1929 roku, stworzył szczególnie dramatyczną sytuację w rolnictwie. Ceny artykułów rolnych spadły znacznie bardziej niż przemysłowych. Równocześnie ciężar długów obciążających rolnictwo, wobec deflacyjnej polityki pieniężnej, znacznie wzrósł. Częste w latach 1931 i 1932 przypadki niemożności zwrotu długów rolniczych skłoniły rząd do podjęcia akcji oddłużeniowej. Przyjęto zasadę, że suma kapitału nie może ulegać redukcji, należy natomiast obniżyć oprocentowanie i rozkładać spłaty na czas dłuższy z ewentualnym okresem karencji. Wobec dalszego rozwierania się nożyc cenowych na niekorzyść rolnictwa zasada niezmnieszenia kapitału okazała się nie do utrzymania. W tej sytuacji rząd zdecydował się na obniżenie sum dłużnych w przypadku niektórych kredytów zaciągniętych w okresie dobrej koniunktury (melioracyjnych, parcelacyjnych itp.). Kiedy to nie pomogło, ogłoszono powszechne odroczenie płatności długów powstałych przed 1 lipca 1932 roku. Akcją oddłużeniową kierowało rządowe Centralne Biuro ds. Finansowo-Rolnych, działające od 8 marca 1932 roku przy Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych.

Akcja oddłużeniowa mogła zagrozić płynności wierzycieli, czyli banków komercyjnych i niektórych przedsiębiorstw. Aby zapobiec tej groźbie, 29 maja 1933 roku utworzono w Warszawie Bank Akceptacyjny. Nie był to oryginalny polski wynalazek. Wzorowano się na brytyjskich Accepting Houses oraz na bliższych chronologicznie przykładach – Banque Française d'Acceptation z 1929 roku i niemieckim Akzeptbank AG z 1931 roku. Kapitał nowej instytucji wynosił 12,5 mln zł, 52% wniósł Skarb Państwa, 24% Bank Polski SA, po 12% Bank Gospodarstwa Krajowego i Państwowy Bank Rolny. W 1935 roku podwyższono go do 20 mln zł. Proporcje

udziałów nie uległy zmianie. Podstawą działania nowej instytucji była ustawa z 24 marca 1933 roku o ułatwieniach dla instytucji kredytowych przyznających dłużnikom ulgi w zakresie wierzytelności rolniczych. Ogólna suma zobowiązań Banku Akceptacyjnego nie mogła przekroczyć 20-krotnej wysokości jego kapitałów własnych. Skarb Państwa ręczył za 30% zobowiązań firmy, nie więcej jednak niż 75 mln zł.

Bank działał następująco: rolnik-dłużnik zawierał z wierzycielem układ konwersyjny, który rozkładał na dłuższy czas (z reguły na 7 lat) spłatę długu z roczną lub dwuletnią karencją kapitału. Układ przewidywał też obniżenie oprocentowania w ciągu pierwszych dwóch lat oraz pokrycie 50% strat wynikłych z karencji kapitału. Następnie wierzyciel zawierał układ z Bankiem Akceptacyjnym. Przewidywał on wyrównanie oprocentowania do poprzedniej wysokości w ciągu 2 lat oraz pokrycie 50% strat wynikłych z karencji kapitału. Konwersji podlegały długi gospodarstw do 100 hektarów, w których zadłużenie przekraczało 50 zł na 1 hektar, oraz gospodarstw większych, jeśli przekraczało ono 35% wartości majątku. W celu upłynnienia wierzytelności rolniczych otwarto kredyt akceptacyjny. Bank udzielał go albo drogą akceptacji weksli ciągnionych, albo poprzez wystawianie własnych weksli. Działalnością tą kierował Komitet Konwersyjny.

W 1938 roku rozmiary akcji konwersyjnej za pośrednictwem Banku Akceptacyjnego osiągnęły 409 mln zł (80 mln w PBR, 78 mln w komunalnych kasach oszczędnościowych, 76 mln w spółdzielniach kredytowych, 58 mln w prywatnych bankach akcyjnych, 56 mln w Centralnej Kasie Spółek Rolniczych i 35 mln w BGK itd.). Akcja oddłużeniowa przyniosła jednak tylko ograniczone efekty. Poza jej zasięgiem całkiem pozostał prywatny, często lichwiarski kredyt, a taki właśnie z reguły dotyczył uboższych chłopów. Wobec ograniczonej skuteczności akcji jej formy stałe się zmieniały. Ostatnie regulacje prawne w tej sprawie wydano w 1939 roku.

Prezesa Rady Nadzorczej Banku Akceptacyjnego był Władysław Wróblewski, w momencie powoływania instytucji – prezes Banku Polskiego. Faktycznym kierownikiem firmy był jednak wiceprezes Kazimierz Stamirowski, jeden z czołowych polityków obozu piłsudczykowski, kierujący też Państwowym Bankiem Rolnym. Bank mieścił się w siedzibie PBR przy Nowogrodzkiej. Nie miał oddziałów, jedynie dwie delegatury – we Lwowie i w Poznaniu, działające przy tamtejszych oddziałach PBR. Bank Akceptacyjny opierał się wyraźnie na strukturach organizacyjnych PBR, od którego oddzielony był jedynie ze względu na specyfikę swych zadań.

Podczas II wojny światowej bank działał w ograniczonym zakresie na terenie Generalnej Guberni. Po powstaniu warszawskim, w listopadzie 1944 roku centralę przeniesiono do Krakowa, skąd powróciła do Warszawy wiosną 1945 roku. W wyniku reformy bankowej w październiku 1948 roku Bank Akceptacyjny został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1933 – 12,5 mln zł; 1935 – 20 mln zł

Prezes:

Władysław Wróblewski 1933–1939

Wiceprezes:

Kazimierz Stamirowski 1933–1939

Dyrektor:

Zdzisław Czalbowski 1933–1939

Władysław Wróblewski
(1875 – 1951)
w latach 1929 – 1936 prezes
Banku Polskiego SA, w latach
1933 – 1939 prezes Banku
Akceptacyjnego SA

Komisarz rządowy:
Józef Pawlak 1933–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Bank Akceptacyjny SA w Warszawie (16,2 m); Zespół MS, t. 4197–4210, 5916; Zespół NL, t. 114, 119, 143, 146

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania 1933–1939: BUW (sygn. 010330); BN (sygn. VI A5)

J. Ciepielewski – Polityka agrarna rządu polskiego w latach 1929–1935, Warszawa 1968

A. Gąsinowski – Działalność Banku Akceptacyjnego SA, Warszawa 1939 (praca magisterska w Bibliotece SGH)

W. Morawski – Bank Akceptacyjny SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 17/1990

3. Instytucje kredytu komunalnego

Podstawową formą komunalnych instytucji finansowych były komunalne kasy oszczędności. Kasy oszczędności różniły się od innych form bankowości przede wszystkim celem. Na plan pierwszy wysuwały operacje bierne, czyli gromadzenie wkładów. Lokowanie zgromadzonych środków było mniej istotne i miało na celu jedynie zapewnienie oprocentowania. Kasy nastawiały się na niezbyt zamożną klientelę i stawiały sobie za cel wzmacnianie klasy średniej. Jeśli za miarę efektywności instytucji finansowych przyjąć stosunek udzielonych kredytów do zgromadzonych wkładów, kasy były najmniej wydajną formą bankowości. Banki prywatne z tej samej ilości wkładów potrafiły z reguły udzielić dwukrotnie więcej kredytów. W kasach szczególnie jednak ceniono sobie bezpieczeństwo wkładów, przedkładając je nad wysokie zyski. W okresie II Rzeczypospolitej działały również dwa banki komunalne, będące centralami finansowymi kas – Komunalny Bank Kredytowy w Poznaniu i Polski Bank Komunalny SA w Warszawie.

Pośród zaborców Prusy miały najstarsze tradycje działalności komunalnych kas oszczędności. Pierwsze takie instytucje (Sparkassen) zaczęły tam powstawać już w XVIII wieku. W 1827 roku powstała pierwsza kasa oszczędności w Poznaniu, już jednak w 1833 roku uległa ona likwidacji. Regulamin pruski z 1833 roku przesądził o ustroju kas na całe dziesięciolecie. Specyfiką systemu pruskiego był brak osobowości prawnej kas oszczędnościowych, które traktowano jako integralną część majątku związku komunalnego. Związek ze swej strony gwarantował wkłady i wszelkie inne zobowiązania kas całym swym majątkiem. Wkrótce po wydaniu regulaminu w Wielkopolsce zaczęły powstawać oparte na jego zasadach kasy. W latach sześćdziesiątych było ich już ponad dwadzieścia.

Kasy zobowiązane były trzymać ponad 50% swych środków w pożyczkach hipotecznych miejskich i wiejskich, około 15–20% w pupilarnych papierach procentowych, a jedynie około 5% w krótkoterminowych pożyczkach wekslowych. Mimo odpowiedzialności związków samorządowych za zobowiązania kas nie były one źródłem kredytu na cele komunalne. Zadłużenie samorządów w kasach nie przekraczało kilku procent. Do związków komunalnych natomiast należało zarządzanie kasami. W 1892 roku wielkopolskie kasy komunalne utworzyły prowincjonalne związek rewizyjny w Poznaniu, z którego w 1912 roku wykształcił się Komunalny Bank Kredytowy.

W 1913 roku na ziemiach, które następnie weszły w skład II Rzeczypospolitej, działało 158 kas. Dysponowały one 78 mln zł⁷ kapitałów własnych i 1215 mln zł wkładów. Udzieliły z tego

⁷ Wszystkie dane dla lepszej porównywalności zostały przeliczone na złote według parytetu z 1927 roku.

64 mln zł pożyczek krótkoterminowych i 777 mln zł pożyczek hipotecznych. W tej ostatniej kwocie 2/3 stanowiły pożyczki pod zastaw nieruchomości miejskich, 1/3 – wiejskich. Polacy korzystali z tych kredytów w niewielkim stopniu, większość kas opianowana była bowiem przez Niemców, którzy prowadzili niekorzystną dla Polaków politykę kredytową. W tej sytuacji klientela polska korzystała raczej z kredytu spółdzielczego, zorganizowanego w utworzonym w 1871 roku Związku Spółek Zarobkowych. Podczas I wojny światowej kondycja kas była dobra, a suma wkładów wzrastała.

W Austrii pierwsze komunalne kasy oszczędności powstały już w 1819 roku, w Czechach w 1825 roku. W 1844 roku ustrój kas został uregulowany prawnie. Podstawową różnicą w stosunku do zaboru pruskiego było wyposażenie kas w osobowość prawną. O tworzenie kas ustawodawca zwrócił się nie tylko do związków komunalnych (powiatowych i miejskich), ale również do „przyjaciół ludzkości”, dopuszczając możliwość zakładania kas opartych na ofiarności społecznej, nie powiązanych z konkretnym związkiem komunalnym. W ten właśnie sposób w październiku 1844 roku powstała pierwsza kasa – Galicyjska Kasa Oszczędności we Lwowie. Również na ofiarności społecznej, tym razem ukraińskiej, oparta była działalność założonej w 1906 roku Ukraińskiej Szczędnicy. W 1912 roku oprócz GKO i Szczędnicy działało w Galicji 27 kas powiatowych i 24 kasy miejskie. W latach 1898–1899 Galicyjska Kasa Oszczędności stanęła na progu bankructwa, kiedy to wyszły na jaw nadużycia popełnione przez jej prezesa, Franciszka Zimę, związanego z bankrutującym właśnie przemyslowcem naftowym, Stanisławem Szczepanowskim. Pod nową prezesurą Antyma Nikorowicza GKO przetrwała jednak panikę i w następnych latach rozwijała się pomyślnie. W 1902 roku z inicjatywy ówczesnego dyrektora GKO Jana Kantego Steczkowskiego utworzono Związek Kas Oszczędnościowych Galicji.

W 1913 roku 53 kasy galicyjskie i 3 kasy na Śląsku Cieszyńskim miały łącznie wkłady w wysokości 658 mln zł i kapitały własne w wysokości 41 mln zł. Z tego udzieliły 60 mln zł kredytów krótkoterminowych (3-miesięcznych kredytów wekslowych dla rolnictwa) oraz 509 mln zł średnioterminowych kredytów hipotecznych. Pewną konkurencją dla kas komunalnych stanowiła wiedeńska Poczta Kasa Oszczędności, która za pośrednictwem 1258 placówek w Galicji zebrała w 1913 roku wkłady w wysokości 33 mln zł.

Podczas I wojny światowej, po przejściowym załamaniu wywołanym ofensywą rosyjską na przełomie 1914 i 1915 roku, komunalne kasy oszczędności kontynuowały działalność, choć realna wartość wkładów wobec deprecjacji korony spadła. Żadna z kas nie upadła. Związek Kas Oszczędnościowych Galicji pomagał im w trudnych chwilach za pośrednictwem Banku Krajowego.

W zaborze rosyjskim możliwości prawne zakładania kas istniały od 1841 roku. Zezwolono wówczas na zakładanie kas w miastach gubernialnych. Pierwsze kasy powstały w 1843 roku w Warszawie i Płocku. Do 1862 roku było ich już 18. Nastawione były na gromadzenie wyłącznie drobnych oszczędności, do 3 rubli miesięcznie i do 300 rubli stanu konta. Problem osobowości prawnej kas nie był jednoznacznie wyjaśniony. W 1895 roku z tego typu kas wykształciły się w Rosji komunalne kasy oszczędności, gromadzące już nie tylko drobne wkłady. Wcześniej jednak, w latach 1891–1894, warszawski generał-gubernator Josif W. Hurko zamknął wszystkie kasy w Królestwie Polskim. W wiek XX wkroczył zatem zabór rosyjski, jako jedyny, bez komunalnych kas oszczędności.

W latach osiemdziesiątych utworzono Państwowe Kasy Oszczędności. Do 1910 roku prowadziły one wyłącznie operacje bierne, lokując wkłady w rosyjskich listach zastawnych i obligacjach kolejowych. Bezpośrednio przed wojną zmieniono przepisy, zezwalając kasom na udzielanie pewnych ściśle określonych kredytów. W Kongresówce kasy pozostały jednak instrumentem drenowania zasobów pieniężnych ludności na rzecz państwa rosyjskiego. W przededniu wojny 820 kas na terenie Królestwa Polskiego skupiało wkłady w wysokości 532 mln zł. Kasy nie miały funduszy własnych i nie udzielały (na terenie Kongresówki) żadnych kredytów.

Ustawa z 1868 roku, znowelizowana w 1906 roku, wprowadzała w Królestwie Polskim Gminne Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowe, będące źródłem kredytu dla drobnych rolników.

Kasy były własnością gminy i nie miały osobowości prawnej. Udzielały pożyczek na okres od roku do 10 lat. W 1913 roku istniało w Królestwie Polskim 1217 kas. Przy funduszach własnych w wysokości 62 mln zł i wkładach w wysokości 104 mln zł udzieliły 261 mln zł kredytów.

Wycofujące się w 1915 roku z Królestwa Polskiego władze rosyjskie ewakuowały wszystkie Państwowe Kasy Oszczędności. Złożone tam wkłady przepadły bezpowrotnie. Ewakuowane zostały też niektóre z gminnych kas. Inne pozostały na miejscu, lecz związane z wojną perturbacje podkopały ich pozycję. Okupacyjne władze niemieckie i austriackie próbowały odbudować kasy, jednak ludność nie ufała tej formie gromadzenia wkładów.

Lata inflacji podkopały ekonomiczne podstawy działalności kas. Powszechna stała się świadomość, że trzymanie zasobów pieniężnych w formie wkładów bankowych nieuchronnie oznacza straty. GKO, przed wojną największa w Polsce instytucja oszczędnościowa, w której wkłady równały się wartości 168 mln zł, w 1923 roku miała tylko 0,022 mln zł wkładów. W byłych zaborach pruskim i austriackim kasy działały zgodnie z przedwojennymi regulacjami prawnymi. W 1919 roku minister spraw wewnętrznych, późniejszy prezydent, Stanisław Wojciechowski podjął próbę utworzenia kas w byłym zaborze rosyjskim. Upoważniono miasta i powiaty do ich tworzenia, wydano wzorcowy statut. Już pod koniec 1919 roku MSW zaleciło jednak powstrzymanie się z realizacją tych planów do czasu ustabilizowania sytuacji walutowej. Z 18 kas utworzonych w zaborze rosyjskim w 1919 roku przetrwały do 1924 roku jedynie dwie. Inflacja zniszczyła też resztki gminnych kas oszczędnościowo-pożyczkowych, którym udało się przetrwać wojnę.

Ogólnopolskie ramy działalności KKO ustalało rozporządzenie prezydenta z 13 kwietnia 1927 roku, uzupełnione rozporządzeniem ministra spraw wewnętrznych i ministra skarbu z 26 marca 1928 roku. Zgodnie z tymi regulacjami kasy uzyskały osobowość prawną, a ich majątek oddzielony był od majątku związku komunalnego. Związek jednak odpowiadał całym majątkiem za wkłady zdeponowane w kasach. Za inne zobowiązania kas odpowiadał tylko wówczas, gdy się do tego wyraźnie zobowiązał. Minimalny kapitał własny kasy określono na 5 tys. zł. Zyski kasa miała przeznaczać na powiększanie kapitału do czasu osiągnięcia równowartości 10% wkładów. Wśród celów działalności kas wymieniono udzielanie „taniego” kredytu. Zarząd kasy powoływał zakładający ją związek komunalny. Nadzór nad kasami sprawować miał minister spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem skarbu i ewentualnie ze związkiem rewizyjnym. Rozporządzenie z 1927 roku stworzyło podstawy rozwoju kas w byłym zaborze rosyjskim. Nie było ono jednak wolne od wad. Struktura administracyjna II Rzeczypospolitej wzorowana była raczej na rozwiązaniach pruskich. W organizacji KKO sięgnięto natomiast do wzorów austriackich. Było to źródłem nieporozumień, zwłaszcza w Wielkopolsce.

Przepisy z lat 1927–1928 zostały znowelizowane rozporządzeniem prezydenta z 24 października 1934 roku. Przenosiło ono odpowiedzialność za kasy na ministra skarbu, działającego w porozumieniu z MSW, czyli odwrotnie niż dotychczas. Przynależność kas do związków rewizyjnych stawała się obowiązkowa, a związki uzyskiwały szerokie uprawnienia kontrolne. Spośród celów działalności kas usunięto wzmiankę o „tanim” kredycie. Zarządy kas przemianowano na dyrekcje. Przyjęto zasadę, że dyrekcja składa się z osób spoza związku założycielskiego – rozporządzenie z 1927 roku jedynie dopuszczało taką możliwość. Przy zakładaniu kasy związek założycielski powinien jej udzielić 10 tys. zł bezzwrotnej pomocy. Kapitał minimalny podwyższono z 5 do 50 tys. zł. Kasy miały tworzyć z 1–2% swych zysków wspólny fundusz gwarancyjny. Kasy mogły udzielać pożyczek swym związkom założycielskim do wysokości 20% wkładów, ale dopiero w dwa lata po rozpoczęciu działalności. Nie mogły nabywać nieruchomości, jedynie na własne potrzeby i z kapitału zakładowego. Środki nie wykorzystane na kredyty miały być trzymane w Banku Polskim SA, BGK lub PKO. Mogły też zaciągać pożyczki tylko za zgodą związku rewizyjnego. Rozporządzenie wprowadzało też prawną ochronę nazwy „książeczka oszczędnościowa”, zastrzegając ją dla KKO, PKO i Gminnych Kas Oszczędnościowo-Pożyczkowych. Te ostatnie tworzono na podstawie rozporządzenia z 30 grudnia 1924 roku, odgrywały jednak minimalną rolę.

W latach 1936–1937 minister skarbu ujedynił statuty KKO oraz ich związków rewizyjnych. Wówczas też przestano zaliczać do KKO dwie kasy o wielkich tradycjach, ale nie powiązane z konkretnymi związkami komunalnymi: Centralną Małopolską Kasę Oszczędności, powstałą z dawnej Galicyjskiej Kasy Oszczędności, oraz Ukraińską Szczadnicę. Komunalne Kasy Oszczędności zrzeszone były w czterech związkach rewizyjnych:

– Związek Komunalnych Kas Oszczędności w Poznaniu był najstarszy, istniał od 1892 roku. Obejmował działaniem teren województw poznańskiego i pomorskiego. Pod koniec lat trzydziestych zrzeszał 115 kas. W okresie międzywojennym jego prezesem był Leon Barciszewski. Związek wydawał miesięcznik „Czasopismo KKO”.

– Związek Komunalnych Kas Oszczędności we Lwowie istniał od 1902 roku i zrzeszał kasy dawnej Galicji. Pod koniec lat trzydziestych należało do niego 97 kas. W okresie międzywojennym prezesem był Stefan Uhma. Związek wydawał „Kwartalnik KKO”.

– Związek Komunalnych Kas Oszczędności w Warszawie powstał w 1927 roku i zrzeszał kasy na terenie byłego zaboru rosyjskiego. Do 1934 roku działał pod nazwą Związek Miejskich i Powiatowych Kas Oszczędności. Pod koniec lat trzydziestych zrzeszał 135 kas. Prezesem był Mieczysław Szczepkowski. Związek wydawał dwutygodnik „Oszczędność”.

– Związek Komunalnych Kas Oszczędności w Katowicach był najmłodszy – powstał w 1929 roku. Działał na terenie województwa śląskiego, pod koniec lat trzydziestych zrzeszał 18 kas. Prezesem był Adam Kocur.

Kasy należące do związków poznańskiego i warszawskiego dysponowały odrębnymi centralami finansowymi w postaci banków⁸. Kasy galicyjskie i śląskie nie dysponowały takimi centralami.

Komunalny Bank Kredytowy w Poznaniu

KBK wyodrębnił się ze związku rewizyjnego w 1912 roku jako Sparkassen und Girozentrale für die Stadt Posen. Początkowo miał ograniczone cele, mianowicie prowadził obrót bezgotówkowy i wyrównywał salda obrotów między kasami. Był więc czymś w rodzaju izby clearingowej KKO. W połowie 1917 roku rozszerzono zakres jego kompetencji na wszystkie operacje bankowe. Po przejęciu przez władze polskie zmieniono jego nazwę na Centralną Żyrową Kasę Oszczędności. W 1921 roku przemianowany został na Bank Komunalnych Kas Oszczędności, a w 1923 roku na KBK. Był ściśle powiązany z poznańskim związkiem rewizyjnym. Miasta i powiaty zrzeszone w związku ręczyły za zobowiązania KBK całym majątkiem. Od swego warszawskiego odpowiednika różnił się tym, że przyjmował wkłady osób prywatnych. Kredytów udzielał tylko samorządom i kasom komunalnym. Początkowo były to kredyty krótko- i średnioterminowe. Od 1929 roku bank zaczął emitować obligacje komunalne i udzielać również kredytu długoterminowego. Kapitał własny KBK, po stratach wywołanych inflacją, był systematycznie odbudowywany, dochodząc przed samą wojną do 12 mln zł. Prezesem banku w latach dwudziestych był Cyryl Ratajski, na początku następnej dekady zastąpiony przez Leona Barciszewskiego. Dyrektorem w latach 1924–1939 był Tadeusz Adamczewski.

Polski Bank Komunalny SA w Warszawie

PBK powstał z inicjatywy ministra spraw wewnętrznych Stanisława Wojciechowskiego w 1919 roku. W odróżnieniu od KBK był spółką akcyjną. Akcje były imienne, a do udziałowców należeli: wojewódzki związek komunalny, 213 miast, 160 powiatów samorządowych, 126

⁸ Przez pewien czas do banków komunalnych zaliczano jeszcze niewielki Wojewódzki Bank Pożyczkowy w Poznaniu. W latach trzydziestych z uwagi na skromny kapitał i małe znaczenie zaczęto go zaliczać do banków spółdzielczych. W 1938 roku zaczęto natomiast zaliczać do banków komunalnych Galicyjską Kasę Oszczędności, która zmieniała wówczas nazwę na Centralną Małopolską Kasę Oszczędności.

KKO i 11 instytucji prawa publicznego. Choć działalność banku koncentrowała się na terenie dawnego zaboru rosyjskiego, wkraczał on też do innych dzielnic z wyjątkiem dwóch województw (poznańskiego i pomorskiego), zarezerwowanych dla KBK. Nie przyjmował wkładów od osób prywatnych. Kasom i samorządom udzielał wszelkiego rodzaju kredytów, emitując na potrzeby kredytu długoterminowego popularne obligacje. Kapitał w 1924 roku ustalono w wysokości 5 mln zł. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych noszono się z zamiarem podwyższenia go do 10 mln, ale w obliczu wielkiego kryzysu zrezygnowano z tych planów. W latach 1926–1927 PBK przeprowadził akcję stopniowego przejmowania Banku Budowlanego SA w Warszawie (por. cz. III). Prezesem Banku był Piotr Drzewiecki, dyrektorem Julian Zdanowski.

W 1930 roku utworzono Związek Związków Komunalnych Kas Oszczędności z siedzibą w Warszawie. Należały do niego cztery związki regionalne, oba banki komunalne oraz Związek Miast Polskich i Związek Powiatów RP. O ile przynależność do regionalnych związków rewizyjnych od 1934 roku była obowiązkowa, o tyle Związek Związków do końca zachował charakter dobrowolny. Na czele ZZKKO stał do swej śmierci w 1937 roku Julian Zdanowski. Po 1937 roku stanowisko prezesa było nie obsadzone. Warto zaznaczyć, że Zdanowski, jako jeden z przywódców Narodowej Demokracji, pozostawał w zasadniczej opozycji do rządów pomajowych, co jednak nigdy nie powodowało konfliktów na linii rząd–KKO. W 1931 roku na wspólnym zjeździe polskich i czechosłowackich KKO w Gdyni utworzono Zrzeszenie Słowiańskich Kas Oszczędności, do którego wkrótce przystąpiły też kasy jugosłowiańskie. Działalność Zrzeszenia miała czysto propagandowy charakter i wygasła z przyczyn politycznych w 1938 roku.

W dziedzinie gromadzenia wkładów KKO rywalizowały z PKO. W latach dwudziestych KKO miały jeszcze przewagę. W okresie wielkiego kryzysu obie instytucje zyskały na znaczeniu w porównaniu z innymi segmentami systemu bankowego, ponieważ cieszyły się opinią bezpiecznych. W 1932 roku suma wkładów w PKO przekroczyła sumę wkładów w KKO i odtąd przewaga PKO systematycznie rosła. W ciągu dekady 1928–1938 wkłady w KKO wzrosły z 33 mln zł do 851 mln zł, kredyty – z 267 mln zł do 454 mln zł. Emisja listów zastawnych zwiększyła się z 10 mln zł do 38 mln zł. Szybszy wzrost wkładów niż kredytów oznaczał, że KKO traciły znaczenie jako źródło kredytu, zachowały natomiast opinię bezpiecznego miejsca deponowania oszczędności. Wkłady w KKO nie były rozmieszczone równomiernie. Ponad połowa z nich koncentrowała się w trzech województwach: warszawskim, krakowskim i śląskim.

Po klęsce wrześniowej KKO na terenach włączonych do Rzeszy i do ZSRR uległy likwidacji. W Generalnej Guberni działały nadal, pozbawione jednak własnego związku rewizyjnego i poddane kontroli Urzędu Nadzoru Bankowego (Bankaufsichtsstelle). Wkłady i rachunki podzielono na „stare” (przedwojenne) i „nowe” (po wrześniu 1939). Możliwości klientów korzystania ze „starych” rachunków były ograniczone. Kasy były ponadto bojkotowane przez władze i ludność niemiecką, co powodowało spadek ich liczby. W 1939 roku na terenach późniejszej GG działało 169 kas, we wrześniu 1943 roku już tylko 63. KBK w Poznaniu uległ likwidacji, PBK w Warszawie działał w ograniczonym zakresie pod kontrolą niemiecką.

Po wyzwoleniu KKO wznowiły działalność, podejmując tradycyjną rywalizację z PKO. W 1947 roku udało im się nawet zgromadzić więcej wkładów od swego konkurenta. W lipcu 1945 roku utworzono w Warszawie związek rewizyjny pod nazwą Związek Komunalnych Kas Oszczędności RP. Wznowiły też działalność oba banki komunalne. Kasy kredytowały gospodarkę miejską, rzemiosło, właścicieli nieruchomości oraz gospodarstwa chłopskie z funduszu Państwowego Banku Rolnego.

Kres istnienia kas przyniosła reforma bankowa 1948 roku. KKO postawione zostały w stan likwidacji, zakończonej w 1950 roku. Zlikwidowano Związek KKO RP. Oba banki komunalne również postawiono w stan likwidacji, tworząc w to miejsce jeden Bank Komunalny, który podjął działalność w listopadzie 1949 roku. Jego żywot nie był jednak długi. W grudniu 1951 roku został postawiony w stan likwidacji, a agendy przejęły NBP i Bank Inwestycyjny.

ARCHIWALIA

- AAN – Zespół Bank Komunalny w Warszawie (7,6 m); Zespół Związek Komunalnych Kas Oszczędności RP w Warszawie (0,6 m); Zespół MS: akta dotyczące Polskiego Banku Komunalnego SA – t. 4383 – 4390, 6119; Komunalnego Banku Kredytowego – t. 4319 – 4323, 6387; KKO Miasta St. Warszawy – t. 4324; akta KKO (w układzie alfabetycznym) – t. 4663 – 4975; Pomorskiej Wojewódzkiej Kasy Oszczędności – t. 4976, Galicyjskiej Kasy Oszczędności – t. 4977, akta Związków KKO: lwowskiego – t. 4978, poznańskiego – t. 4979, katowickiego – t. 4980, warszawskiego – t. 4981; Zespół NL: akta Polskiego Banku Komunalnego SA t. 156 – 158; Komunalnego Banku Kredytowego – t. 139; Wojewódzkiego Banku Pożyczkowego w Poznaniu – t. 140; Komunalnych Kas Oszczędności (w podziale na województwa) – t. 168 – 212; Zespół Regierung des Generalgouvernements: akta Polskiego Banku Komunalnego – t. 1391.
- AMSt. Warszawy, O/Łowicz – Zespół KKO powiatu łowickiego (0,8 m)
AMSt. Warszawy, O/Skierniewice – Zespół KKO w Skierniewicach (3,95)
AMSt. Warszawy, O/Żyrardów – Zespół KKO powiatu błońskiego (1 m)
AP Białystok – Zespół KKO powiatu Białystok (3,2 m)
AP Białystok, O/Łomża – Zespół KKO powiatu Łomża (0,35 m)
AP Bydgoszcz – Zespoły KKO (akta 6 kas; 31 m)
AP Bydgoszcz, Ekspozytura Chojnice – Zespoły KKO (akta 4 kas; 44 m)
AP Gdańsk – Zespoły KKO (akta 11 kas; 8 m)
AP Kalisz – Zespoły KKO (akta 6 kas; 15,5 m)
AP Katowice – Zespoły KKO (akta 5 kas; 4,7 m)
AP Katowice, O/Cieszyn – Zespół KKO miasta Cieszyna (4,3 m)
AP Katowice, O/Pszczyna – Zespół KKO miasta Rybnika (1m)
AP Katowice, O/Bielsko-Biała – Zespoły KKO (akta 2 kas; 8,8 m)
AP Katowice, O/Tarnowskie Góry – Zespoły KKO (akta 2 kas; 0,55 m)
AP Kielce – Zespoły KKO (akta 3 kas; 6,5 m)
AP Kielce, O/Sandomierz – Zespół KKO powiatu sandomierskiego (4,5 m)
AP Kraków – Zespoły KKO (akta 23 kas; 75,5 m)
AP Kraków, O/Bochnia – Zespoły KKO (akta 2 kas; 6,7 m)
AP Kraków, O/Nowy Sącz – Zespoły KKO (akta 3 kas; 1 m)
AP Kraków, O/Nowy Targ – Zespół KKO powiatu nowotarskiego (2,66 m)
AP Kraków, O/Tarnów – Zespoły KKO (akta 3 kas; 19,1 m)
AP Leszno – Zespoły KKO (akta 5 kas; 0,65 m)
AP Lublin – Zespoły KKO (akta 6 kas; 13,6 m)
AP Lublin, O/Chełm – Zespoły KKO (akta 2 kas; 5,85 m)
AP Łódź, O/Pabianice – Zespół KKO w Łasku (0,2 m)
AP Łódź, O/Sieradz – Zespoły KKO (akta 2 kas; 3,45 m)
AP Piotrków – Zespoły KKO (akta 2 kas; 7,4 m)
AP Piotrków, O/Tomaszów Maz. – Zespoły KKO (akta 2 kas; 4,95 m)
AP Płock – Zespół KKO powiatu płockiego (0,8 m)
AP Płock, O/Łęczyca – Zespoły KKO (akta 3 kas; 46,4 m)
AP Poznań – Zespół Komunalny Bank Kredytowy (1,2 m); Zespół Wojewódzki Bank Pożyczkowy (1,3 m); Zespoły KKO (akta 11 kas; 21,9 m)
AP Poznań, Ekspozytura Gniezno – Zespoły KKO (akta 3 kas; 11 m)
AP Poznań, O/Konin – Zespoły KKO (akta 2 kas; 2,3 m)
AP Poznań, O/Piła – Zespoły KKO (akta 3 kas; 5 m)
AP Przemyśl – Zespoły KKO (akta 11 kas; 15,1 m)
AP Radom – Zespoły KKO (akta 2 kas; 7,65 m)
AP Rzeszów – Zespoły KKO (akta 4 kas; 23 m)
AP Rzeszów, O/Sanok – Zespoły KKO (akta 2 kas; 8,87 m)
AP Siedlce – Zespoły KKO (akta 2 kas; 5 m)
AP Toruń – Zespół Pomorskiej Wojewódzkiej KKO (3 m)
AP Toruń, O/Grudziądz – Zespoły KKO (akta 3 kas; 18 m)
AP Toruń, O/Włocławek – Zespoły KKO (akta 3 kas; 4,8 m)
AP Zamość – Zespoły KKO (akta 2 kas; 5,25 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania:

- Komunalnego Banku Kredytowego za lata 1924–1937: BUW (sygn. 22.10.2a.120.)
- Polskiego Banku Komunalnego SA za lata 1924–1938 BN (sygn. VI. A5); za lata 1920, 1923–1926, 1928–1938; BUW (sygn. 032131); za lata 1919/20–1938: Bibl. SGH (sygn. 302611)
- w Bibl. SGH kilkadziesiąt sprawozdań KKO
- L. Błaszkievicz – Komunalne Kasy Oszczędności w Polsce, „Kwartalnik Statystyczny” nr 2/1927
- M. Kaczanowski – Dzieje oszczędności w Polsce, Warszawa 1934
- Komunalne banki i kasy oszczędności 1936, Warszawa 1936
- Komunalne Kasy Oszczędności, „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1938, s. 288–298

- Komunalny Bank Kredytowy w Poznaniu. „Bank” nr 12/1938
- Księga pamiątkowa kas oszczędności w Małopolsce wydana z powodu 25-lecia istnienia Związku Polskich Kas Oszczędności we Lwowie.
- J. Majewski – Komunalna organizacja kredytowa w Polsce 1919–1939, (w) *Gospodarcze przesłanki historii społecznej*, Księga pamiątkowa ku czci profesora Czesława Łuczaka, red. B. Miśkiewicz, W. Szulc, J. Topolski, Poznań 1982
- G. Małachowski – Pamiętnik jubileuszowy Galicyjskiej Kasy Oszczędności we Lwowie, Lwów 1894
- W. Morawski – Banki komunalne, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 46/1989
- W. Morawski – Zarys dziejów Komunalnych Kas Oszczędności w Polsce, „Bank i Kredyt” nr 10/1991
- K. Niemiński – Gospodarka finansowa samorządu terytorialnego i kredyt komunalny w Polsce, Łódź 1946
- J. S. Roziecki – Podręcznik dla komunalnych kas oszczędności, Warszawa 1931
- M. Smerek – Banki komunalne w Polsce w l. 1926–1928, „Kwartalnik Statystyczny” nr 1/1930
- K. Windakiewicz – Komunalne Kasy Oszczędności w Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań 1928
- A. W. Zawadzki – Finanse samorządu terytorialnego w Polsce 1918–1939, Warszawa 1971

4. Towarzystwa kredytowe

Światową kolebką długoterminowego kredytu hipotecznego był Śląsk. W 1770 roku Fryderyk II, opierając się na projekcie kupca berlińskiego Wolfganga Bühringa, powołał do życia Schlesische Landschaft. Celem nowej instytucji było opanowanie nadmiernego zadłużenia dóbr szlacheckich w nowo przyłączonej prowincji śląskiej. Do „Landszafty” należały początkowo obowiązkowo wszystkie dobra rycerskie, kościelne i domeny państwowe. Później zrezygnowano z przymusowej przynależności i członkiem towarzystwa zostawało się poprzez zaciągnięcie pożyczki. Towarzystwo emitowało oprocentowane listy zastawne. Początkowo wskazany był w nich konkretny, zadłużony majątek, później zrezygnowano z tego i listy zastawne reprezentowały solidarne zobowiązania całego towarzystwa. Pożyczek udzielano do wysokości 1/2–2/3 wartości majątku, szacowanej jako pewna wielokrotność (15–25 razy) podatku gruntowego. Przełomowy w dziejach towarzystwa był rok 1849, kiedy zaczęto udzielać pożyczek również włościanom. W XIX wieku powstały, wzorowane na rozwiązaniach pruskich, trzy Towarzystwa Kredytowe Ziemskie we wszystkich trzech zaborach. W zaborze rosyjskim rozwinęły się ponadto Towarzystwa Kredytowe Miejskie. W latach trzydziestych było ich kilkanaście. W 1921 roku powstało Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego. Na kresach wschodnich źródłem kredytu hipotecznego ziemskiego był Wileński Bank Ziemski SA. Kredytu hipotecznego na niewielką skalę udzielały również trzy prywatne banki lwowskie: Akcyjny Bank Hipoteczny SA, Ziemski Bank Hipoteczny SA i Ziemski Bank Kredytowy SA. Wynikało to z austriackiej tradycji prawnej, która pozwalała bankom komercyjnym na prowadzenie takiej działalności. W okresie II Rzeczypospolitej systematycznie wzrastała rola banków państwowych jako źródła kredytu hipotecznego.

I. Towarzystwa Kredytowe Ziemskie

Pierwszym chronologicznie towarzystwem tego typu na ziemiach polskich był Landszaft Prus Królewskich, utworzony w 1787 roku według wzorów śląskich. Dyrekcja, z siedzibą w Kwidzynie, składała się początkowo z 5 Polaków i 5 Niemców. Z czasem udział Polaków się zmniejszał i pod koniec XIX wieku instytucja była już całkowicie zgermanizowana. W 1861 roku powstało na Pomorzu równoległe „nowe ziemstwo”, które miało zaspokajać potrzeby kredytowe włościanstwa. W 1876 roku oba ziemstwa, po połowie, utworzyły kasę pożyczkową, wkrótce przekształconą w bank ziemski.

W 1821 roku powstało Towarzystwo Kredytowe Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Było ono instytucją czysto polską. W 1874 roku, w okresie intensywnej germanizacji zaboru pruskiego, władze doprowadziły do likwidacji towarzystwa, zakończonej w 1878 roku. Wcześniej, w 1857 roku, powstało Nowe Towarzystwo Kredytowe dla Prowincji Poznańskiej, w 1896 roku przekształcone w Landszafę Poznańską. Poczyniono starania, by nowe towarzystwo nie dostało się w ręce polskie. W odróżnieniu od ziemstw śląskiego i pomorskiego, które były instytucjami samorządowymi, władze ziemstwa poznańskiego mianował rząd pruski. Wyraźnie antypolskie było również postanowienie, że do nowego ziemstwa mogą należeć tylko te majątki, które nie należały do starego. W 1890 roku towarzystwo utworzyło kasę pożyczkową, w 1896 roku przekształconą w Posener Landschaftliche Bank. Landszafa Poznańska nie zdołała przekroczyć nie tylko barier narodowych, ale i stanowych. Na gruncie kredytu włościańskiego przegrywała konkurencję z berlińskim Preussische Zentral-Boden-Credit AG.

Po 1918 roku zarówno towarzystwo, jak i Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego uległy szybkiej polonizacji. Poznańskie Ziemstwo Kredytowe, kierowane w okresie międzywojennym przez Józefa Żychlińskiego, obejmowało zasięgiem działania trzy województwa: poznańskie, pomorskie i śląskie. Wyróżniało się wyjątkowo szerokim zakresem odpowiedzialności: członkowie odpowiadali nie tylko nieruchomościami, ale i całym swym majątkiem.

Towarzystwo Kredytowe Ziemskie w Warszawie powstało w 1825 roku z inicjatywy Ksawerego Druckiego-Lubeckiego. Celem towarzystwa było ułatwienie spłaty długów ciężających na wielkiej własności ziemskiej oraz pomoc finansowa dla rządu Królestwa Polskiego przez udzielanie pożyczek pod zastaw dóbr narodowych. Warunkiem członkostwa TKZ była odpowiednia rozległość dóbr, określona według podatku zwanego „ofiara”, a od 1869 roku

Poznańskie Ziemstwo Kredytowe, gmach wzniesiony w roku 1910. Stan w roku 1997

Gmach warszawskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, wzniesiony w latach 1854–1856 wg projektu Henryka Marconiego. Stan w roku 1997

według podatku gruntowego. Poważne zmiany w funkcjonowaniu towarzystwa przyniosła reforma uwłaszczeniowa w 1864 roku. Prawie połowa dóbr stanowiących zabezpieczenie pożyczek przeszła w tym momencie w ręce chłopskie. Mimo to TKZ przetrwał wynikię sąd przesilenie. Od 1871 roku członkami towarzystwa mogli zostać również włościanie, którzy mieli więcej niż 60 morgów (ok. 34 h). W 1916 roku towarzystwo postanowiło utworzyć własny Bank Ziemiański SA. W okresie międzywojennym TKZ, kierowany przez Władysława Glinkę, później przez Augusta Popławskiego, obsługiwał Kongresówkę i częściowo kresy wschodnie, rywalizując na tym terenie z Wileńskim Bankiem Ziemskim SA. Członkowie warszawskiego TKZ odpowiadali za zobowiązania tylko tymi majątkami, na których ciążyły hipoteki towarzystwa.

Najpóźniej, bo dopiero w 1841 roku, powstał Galicyjski Stanowy Instytut Kredytowy we Lwowie. W 1869 roku uniezależnił się on od Wydziału Krajowego i Sejmu Krajowego, zmieniając nazwę na Galicyjskie Ziemstwo Kredytowe. Poza Galicją obsługiwało ono również Bukowinę. W sensie społecznym było najbardziej konserwatywne. Mimo zniesienia w 1867 roku ograniczeń stanowych nadal zrzeszało wyłącznie wielką własność ziemską. W odróżnieniu od TKZ-ów w pozostałych zaborach, ziemstwo galicyjskie nie utworzyło własnego banku, w 1908 roku wykupiło natomiast część akcji Banku Związku Ziemian SA. W 1928 roku ziemstwo przyjęło nowy statut i nazwę – Towarzystwo Kredytowe Ziemskie we Lwowie. Kierowane przez Stanisława Zwolskiego, obsługiwało teren czterech województw dawnej Galicji.

Opierając się na prawie bankowym z marca 1928 roku, ujednociono statuty i zasady działania TKZ-ów. W przededniu wielkiego kryzysu istniały plany utworzenia ogólnokrajowego Centralnego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego i Centralnego Banku Ziemskiego SA, ale kryzys zniweczył te zamiary. Stan emisji listów zastawnych najwyższy poziom 559,1 mln zł – osiągnął w 1932 roku.

II. Towarzystwa Kredytowe Miejskie

Towarzystwa Kredytowe Miejskie były wzorowane na TKZ-ach. Udzielały kredytu hipotecznego pod zastaw nieruchomości miejskich. Środki zdobywały poprzez emisję listów zastawnych. Aż do czasów II Rzeczypospolitej TKM-y działały tylko w zaborze rosyjskim.

W 1841 roku powstał projekt Towarzystwa Kredytowego m. Warszawy pod zarządem Towarzystwa Kredytowego Ziemińskiego. Sprzeciw władz zablokował tę inicjatywę. W okresie reform Aleksandra Wielopolskiego powstał projekt akcyjnej „Spółki Kapitalistów pod nazwą Credit Foncier”. Tym razem uzyskano nawet zgodę władz, ale plany przekreślił wybuch powstania styczniowego. Ostatecznie Towarzystwo Kredytowe m. Warszawy powstało w 1870 roku. Jego twórcą i pierwszym prezesem był Tadeusz Jan Lubomirski, pierwszym dyrektorem został Józef Zamojski. Statut wzorowany był na działającym od 1861 roku TKM-ie petersburskim. W 1914 roku obieg listów zastawnych warszawskiego TKM-u doszedł do 150 mln rubli. W okresie międzywojennym TKM, kierowany przez Leopolda Kronenberga, później przez Artura Potockiego, obejmował swym działaniem województwo warszawskie. W latach trzydziestych emisja listów zastawnych wynosiła ok. 170 mln zł.

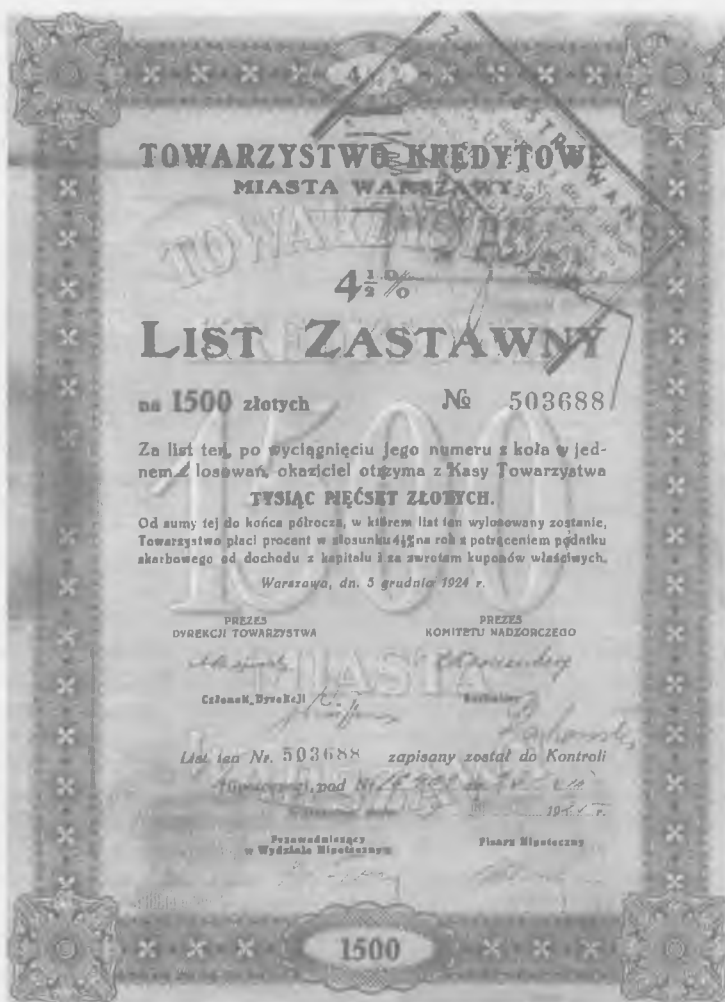
Drugie chronologicznie było Towarzystwo Kredytowe m. Łodzi, założone w 1872 roku. W okresie międzywojennym, pod kierownictwem Edmunda Bogdańskiego, towarzystwo emitowało listy zastawne na sumę ponad 70 mln zł.

Lubelskie TKM, założone w 1885 roku, w latach trzydziestych emitowało listy mniej więcej na 10 mln zł.

Gmach warszawskiego Towarzystwa Kredytowego Miejskiego, wzniesiony w latach 1878–1880 wg projektu Juliana Ankiewicza. Dalej widać fasadę Banku Handlowego w Warszawie. W okresie międzywojennym perspektywę ul. Czackiego zamykała fasada Banku dla Handlu i Przemysłu. Stan w roku 1997

List zastawny Towarzystwa Kredytowego m. Warszawy

Towarzystwo Kredytowe m. Kalisza działało od 1886 roku. W latach trzydziestych stan emisji wynosił ok. 7 mln zł.

Towarzystwo Kredytowe m. Płocka, założone w 1887 roku, było jednym z najmniejszych. W latach trzydziestych emisja przekraczała zaledwie 1 mln zł.

Piotrkowskie Towarzystwo Kredytowe Miejskie, istniejące od 1895 roku obejmowało swym działaniem, poza Piotrkowem, 21 innych miast, głównie z Zagłębia Dąbrowskiego. W latach trzydziestych stan emisji wynosił ok. 11 mln zł.

Towarzystwo Kredytowe m. Radomia, założone w 1898 roku, obejmowało, poza Radomiem, 11 miast z Zagłębia Staropolskiego oraz Sandomierz. W latach trzydziestych stan emisji wynosił ok. 5 mln zł.

Towarzystwo Kredytowe m. Łomży powstało w 1898 roku. Po odzyskaniu niepodległości zostało zlikwidowane z powodu upadku znaczenia Łomży, która utraciła rangę stolicy guberni.

Towarzystwo Kredytowe m. Kielce działało od 1899 roku. Ograniczało działalność do samych Kielc. W latach trzydziestych stan emisji wynosił ok. 1,5 mln zł.

Towarzystwo Kredytowe m. Częstochowy powstało również w 1899 roku i obejmowało działaniem tylko Częstochowę. W latach trzydziestych stan emisji wynosił ok. 9 mln zł.

Towarzystwo Kredytowe m. Siedlec powstało w 1899 roku. Po 1918 roku, początkowo, rozszerzyło obszar działania na kresy wschodnie, udzielając pożyczek m.in. w Brześciu, Kobryniu i Kosowie Poleskim. Wkrótce potem zostało zlikwidowane z powodów podobnych, jak łomżyńskie.

Towarzystwo Kredytowe m. Suwałk powstało w 1900 roku. Po odzyskaniu niepodległości zostało zlikwidowane z powodów podobnych jak poprzednie.

Na Kresach Wschodnich działały trzy TKM-y:

Towarzystwo Kredytowe m. Mińska istniało od 1896 roku do początku lat dwudziestych, kiedy to Mińsk pozostał poza granicami Polski. W 1914 roku stan emisji wynosił 6,5 mln rubli.

Towarzystwo Kredytowe m. Wilna, założone w 1907 roku, ograniczało działalność do samego Wilna. W 1914 roku stan emisji wynosił 3,5 mln rubli, w latach trzydziestych ok. 5 mln zł.

Towarzystwo Kredytowe m. Białegostoku, założone w 1911 roku, było instytucją bardzo skromną. W 1914 roku stan emisji wynosił 0,75 mln rubli, w latach trzydziestych utrzymywał się poniżej 1 mln zł.

Pod koniec lat dwudziestych podjęto próbę poszerzenia tej formy działalności kredytowej na pozostałe zabory. W 1928 roku powstało Towarzystwo Kredytowe Miejskie we Lwowie z oddziałem w Krakowie. Terenem jego działalności miała być cała Galicja wraz z poaustriacką częścią Śląska. Prezesem towarzystwa był Władysław Stesłowicz. W latach trzydziestych stan emisji wynosił ok. 6 mln zł. W 1929 roku powstało w Poznaniu Zachodnio-Polskie Towarzystwo Kredytowe Miejskie z Cyrylem Ratajskim jako prezesem. Obejmowało działaniem całą byłą dzielnicę pruską. W latach trzydziestych stan emisji sięgnął ok. 8 mln zł. O ile w starych TKM-ach zaboru rosyjskiego okres amortyzacji pożyczki wynosił 18–36 lat, o tyle towarzystwa lwowskie i poznańskie próbowały uruchomić również pożyczki krótkoterminowe (3-letnie).

Jak widać, TKM-y, poza warszawskim i łódzkim, były instytucjami słabymi, a pewne obszary kraju znalazły się w ogóle poza zasięgiem ich działalności. Po II wojnie światowej niektóre TKM-y wznowiły działalność, ale zostały zlikwidowane w drugiej połowie lat czterdziestych.

III. Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego

W 1921 roku, wzorując się na TKZ-tach i TKM-ach, utworzono Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego. Inicjatorem powstania TKPP był znany przemysłowiec łódzki Edward Haiman-Jarecki, który podobne projekty przedstawiał już podczas I wojny światowej. Dlatego zebranie założycielskie towarzystwa odbyło się w Łodzi i przez krótki czas Łódź była jego siedzibą. Wkrótce jednak przeniesiono je do Warszawy. TKPP obejmowało zasięgiem działania cały kraj. Członkami towarzystwa mogli zostać właściciele zakładów przemysłowych. Towarzystwo emitowało listy zastawne 6–8%, nominowane w funtach szterlingach i dolarach. Było to podyktowane pragnieniem utrzymania stopy procentowej na niskim poziomie, mimo panującej wówczas inflacji. Każde 1000 funtów pożyczki dawało 1 głos podczas Walnego Zebrania Członków, tyle że jedna osoba nie mogła dysponować więcej niż 40 głosami. Zabezpieczeniem pożyczek miały być nieruchomości, maszyny i urządzenia. Państwo dwukrotnie (w 1920 i 1936 roku) gwarantowało ustawowo listy zastawne towarzystwa. Było to podyktowane chęcią ściągnięcia do Polski kapitałów zagranicznych. W dziedzinie długoterminowego kredytu przemysłowego jedynym konkurentem TKPP był BGK. Najwyższy stan emisji TKPP osiągnęło przed wielkim kryzysem – prawie 70 mln zł. Potem gwałtownie spadł. Polegało to jednak na pewnym złudzeniu: we wrześniu 1931 roku funt został zdewaluowany o 41%, w styczniu 1934

roku to samo stało się z dolarem. Tymczasem złoty utrzymał dawną wartość, a bilanse sporządzane były w złotych. Pierwszym prezesem, jeszcze w okresie „łódzkim”, był Witold Broniewski. Po przeniesieniu do Warszawy zastąpił go Stanisław Surzycki, potem Józef Pfeiffer. Podczas II wojny światowej TKPP działało w ograniczonym zakresie. Wznowiło działalność na początku 1946 roku, ale 1 stycznia 1949 roku zostało postawione w stan likwidacji.

ARCHIWALIA

AAN, Zespól MS, t. 4498 (TKZ Warszawa); t. 4443–4442 (Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego); t. 4518–4525, 4537–4542 (Bank Ziemiański SA); t. 4570 (TKM-y); Zespól NL, t. 233–235 (TKZ Warszawa); t. 220 (TKZ Lwów); 136 (Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego); t. 214 (TKM Białystok); t. 215 (TKM Częstochowa); t. 216 (TKM Kalisz); t. 217 (TKM Kielce); t. 218 (TKM Lublin); t. 219 (TKM Lwów); t. 221 (TKM Łódź); t. 222 (TKM Piotrków); t. 223 (TKM Płock); t. 224 (Zachodnio-Polskie TKM Poznań); t. 226 (TKM Radom); t. 227 (TKM Siedlce); t. 228 (TKM Suwałki); t. 229,230 (TKM Warszawa); t. 232 (TKPP); Zespól BGK, t. 431–440, 847, 856, 881, 893, 895, 897, 900–902, 905, 906, 914–915, 930–931, 941, 943, 948, 953, 963–964, 970 (akta dotyczące Zjednoczonego Banku Ziemiańskiego SA); Zespól TKPP (2,3 m); Zespól Zjednoczony Bank Ziemiański SA w Warszawie (2,8 m)
AMSt. Warszawy, Zespól TKZ Warszawa (1,8 m); Zespól TKM Warszawa (0,6 m); Zespól TKM Siedlce (3,5 m)
AP Gdańsk, Zespól Dyrekcji Nowego Ziemstwa Kredytowego w Kwidzynie (0,5 m)
AP Kraków, Zespól TKZ Lwów, oddz. Kraków (57 m); Zespól TKM Lwów, oddz. Kraków (1,5 m)
AP Lublin, Zespól TKM Lublin (4,6 m)
AP Poznań, Zespól Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego (80 m); Zespól Banku Poznańskiego Ziemstw Kredytowego (0,5 m); Zespól Zachodnio-Polskiego TKM (4,5 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania:

- TKZ Warszawa: za lata 1827–1830: BUW (sygn. 4.17.7.16.); za lata 1835–1938: BUW (sygn. 030354)
- TKM Warszawa za lata 1870–1938: BUW (sygn. 17.22.3.16.)
- TKPP za lata 1926–1938: BUW (sygn. 22.10.2a.19.); za lata 1921–1938: Bibl. SGH (sygn. 305263)
- A. Bardzki – Galicyjskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, Warszawa 1894
- A. Bardzki – Towarzystwa kredytowe miejskie, 2 tomy, Warszawa 1911/1912
- L. Gajewicz – 1872-LX-1932 Towarzystwo Kredytowe m. Łodzi, Łódź 1932
- S. Jasiukowicz – Der Landschaftliche Kreditverein im Kgr. Polen, Munchen 1911
- J. Jaskólski – Instytucje kredytu długoterminowego w Polsce, „Gazeta Bankowa” nr 20,23/1928
- W. Ostrożyński – Galicyjskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie. Jego powstanie i półwiekowy rozwój, Lwów 1892
- Pamiętnik Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Królestwie Polskim, Warszawa 1884
- A. Parczewski – Rys historyczny Towarzystwa Kredytowego m. Kalisza, Kalisz 1911
- A. Popławski – Długoterminowy kredyt ziemski w Prusach i w Królestwie Polskim, Warszawa 1917
- F. Rasiński – Towarzystwa kredytowe miejskie w Królestwie Polskim i w Cesarstwie Rosyjskim, Warszawa 1913
- A. Repecko – Stan długoterminowego kredytu emisyjnego w Polsce, „Bank” nr 3/1933
- M. Scheffs – Ziemstwa Kredytowe (Landschafty) i kredyt rolniczy w dzielnicy pruskiej, Poznań 1918
- T. Skałkowski – Towarzystwa Kredytowe Ziemskie w ziemiach polskich, Lwów 1892
- S. Zalewski – Ewolucja kredytu długoterminowego ziemskiego w Polsce, Warszawa 1938
- Zarys 25-letniej działalności Towarzystwa Kredytowego m. Warszawy, Warszawa 1896

5. Spółdzielczość kredytowa

I. W okresie zaborów

Polska spółdzielczość kredytowa w XIX wieku rozwijała się, czerpiąc głównie ze wzorów niemieckich. W II połowie stulecia konkurowały ze sobą dwa modele spółdzielczości. Twórcą jednego z nich był Herman Schultze z Delitzsch (1808–1883). System Schultzego wyrósł z doświadczeń dość zamożnych rzemieślników miejskich, którzy jednoczyli się w obliczu zagrożenia, jakie niosła dla nich industrializacja. System ten polegał na dość wysokich wkładach członkowskich i odpowiedzialności członków spółdzielni ograniczonej do wysokości wkładu. Drugi system, którego twórcą był Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818–1888), wywo-

dził się z charytatywnych organizacji wiejskich i był adresowany przede wszystkim do ubogiej ludności chłopskiej. Opierał się na zasadzie stosunkowo niskich wkładów członkowskich i nieograniczonej odpowiedzialności spółdzielców za zobowiązania spółdzielni. Na ziemiach polskich oba systemy, zależnie od lokalnych warunków, znalazły gorliwych zwolenników.

a) zabór pruski

Twórcą polskiej spółdzielczości kredytowej w zaborze pruskim był Mieczysław Łyskowski, który nawiązał znajomość z Hermanem Schultze w okresie rocznego pobytu tego ostatniego we Wrześni w 1850 roku. Za najstarszą spółdzielnię kredytową dzielnicy pruskiej uważa się Towarzystwo Oszczędności i Pożyczkowe w Śremie, założone w 1850 roku. W 1861 roku Łyskowski wraz z Hipolitem Cegielskim założyli Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców Miasta Poznania⁹. Była to pierwsza silna i trwała spółdzielnia kredytowa na ziemiach zaboru pruskiego. W latach sześćdziesiątych powstały liczne dalsze spółdzielnie kredytowe, działające najczęściej pod nazwą banków ludowych. W 1871 roku spółdzielnie polskie zaboru pruskiego utworzyły rewizyjny Związek Spółek Polskich. Patronat nad związkiem objął ks. Augustyn Szamarzewski. W 1882 roku związek objął zasięgiem swej działalności również Górny Śląsk¹⁰. Banki ludowe oparte były na systemie Schultzego. Gdy wśród niemieckiej ludności wiejskiej upowszechniać się zaczęły spółdzielnie typu Raiffeisena, odezwały się głosy, by wprowadzić je również wśród Polaków. Zwolennikiem takiego rozwiązania był patron wielkopolskich kółek rolniczych, Maksymilian Jackowski. Zarząd Związku Spółek Polskich sprzeciwił się jednak temu projektowi, obawiając o jedność polskiego ruchu spółdzielczego. W 1886 roku utworzony został Bank Związku Spółek Zarobkowych¹¹ jako centrala finansowa polskiej spółdzielczości. W latach dziewięćdziesiątych rozstrzygnięta została ostatecznie rywalizacja między spółdzielniami systemu Schultzego i Raiffeisena na korzyść tych pierwszych. W 1909 roku powstał pierwszy polski bank ludowy na Pomorzu Zachodnim – w Bytowie. Jeszcze w 1896 roku zaczęły powstawać z inicjatywy ks. Piotra Wawrzyniaka polskie banki spółdzielcze w głębi Niemiec¹². Celem tych instytucji była obsługa polskiej diaspory. W 1913 roku w zaborze pruskim istniało 221 banków spółdzielczych zrzeszających 140 tys. członków¹³. Banki te dysponowały kapitałami własnymi w wysokości 41,5 mln marek¹⁴, udzieliły kredytów na sumę 280,1 mln marek¹⁵. Podobny charakter, choć znacznie mniejsze znaczenie, miały spółki parcelacyjne, które udzielały kredytów na zakup ziemi.

Ks. Augustyn Szamarzewski
(1831–1891)
patron spółdzielczości kredytowej w zaborze pruskim

⁹ Por. hasło Bank Przemysłowców SA w Poznaniu w części III.

¹⁰ Twórcą polskiej spółdzielczości na Górnym Śląsku był Juliusz Szaflik (1844–1918). Pierwsza polska spółdzielnia kredytowa na Śląsku, Bank Ludowy w Bytomiu, powstała w 1895 roku. W 1907 roku powstał Śląski Związek Spółek Zarobkowych i Gospodarczych w Katowicach, jednak władze niemieckie nie uznały go za związek rewizyjny. Dlatego w 1914 roku utworzono Związek Spółek Śląskich pod przewodnictwem ks. Stanisława Adamskiego o charakterze wyłącznie patronackim, bez uprawnień rewizyjnych.

¹¹ Por. część III.

¹² Pierwszą taką instytucją był Bank „Skarbona” w Berlinie.

¹³ Z tego na Śląsku 17 banków i 13 tys. członków.

¹⁴ 88,4 mln zł według parytetu z 1927 roku.

¹⁵ 596,6 mln zł według parytetu z 1927 roku.

b) zabór austriacki

W 1864 roku powstało Miejskie Towarzystwo Pożyczkowe w Brzeżanach, uważane za pierwszą spółdzielnię kredytową w Galicji. Nowa instytucja otwarta była dla wszystkich zainteresowanych i posiadających odpowiedni kapitał klientów. Rok później we Lwowie powstała Spółka Zaliczkowa Urzędników, dając początek innej, konkurencyjnej tradycji – spółdzielczości ograniczonej do konkretnego zawodu. Ówczesne spółdzielnie galicyjskie oparte były na systemie Schultzego z Delitzsch. W 1874 roku utworzono Związek Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie¹⁶. Początkowo należała do niego mniejszość spółdzielni galicyjskich. Dopiero zmiana prawa spółdzielczego w 1903 roku¹⁷, wprowadzająca obowiązek poddania się co najmniej raz na 2 lata rewizji, wzmocniła jego pozycję. W 1902 roku spółdzielnie zrzeszone w związku utworzyły własną centralę finansową w postaci Akcyjnego Banku Związkowego SA¹⁸. W latach dziewięćdziesiątych rozpoczął się szybki rozwój spółdzielni typu raiffeisenowskiego, których niezrównanym propagatorem stał się Franciszek Stefczyk. Kasy te, które wkrótce zaczęto nazywać „kasami Stefczyka”¹⁹, w 1899 roku objęło patronatem Biuro Patronatu przy Wydziale Krajowym. W 1909 roku utworzono dla nich rodzaj centrali finansowej pod nazwą Centralna Kasa Spółek Rolniczych we Lwowie. W 1914 roku w Galicji działało 238 polskich spółdzielni typu Schultzego, dysponujących kapitałami w wysokości 59,9 mln koron²⁰. Udzieliły one kredytów na sumę 245,5 mln koron²¹. W tym czasie działało 1334 „kas Stefczyka”, dysponujących kapitałami 7,4 mln koron²². Udzieliły one kredytów na sumę 66,4 mln koron²³.

W 1873 roku powstał Wspólny Zakład Kredytowy dla Galicji i Bukowiny, będący pierwszą spółdzielnią ukraińską. Zakład przetrwał do 1883 roku. W 1894 roku założona została podobna spółdzielnia – Towarzystwo Wzajemnego Kredytu „Wira” w Tyśmienicy koło Stanisławowa. Do końca stulecia powstało kilkanaście dalszych tego typu instytucji, spośród których szczególne znaczenie zyskało lwowskie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu „Dniestr”²⁴. W 1898 roku spółdzielnie ukraińskie utworzyły związek rewizyjny – Krajowy Sojuz Kredytowyj we Lwowie. W 1899 roku powstała centrala finansowa spółdzielczości ukraińskiej – Centralnyj Kooperatywny Bank Krajowyj Sojuz Kredytowyj, zwany potocznie „Centrobankiem”. Odrębnie rozwijały się znacznie mniej liczne „rusińskie”, tzn. odcinające się od ukraińskiego nacjonalizmu, spółdzielnie kredytowe. W 1908 roku założyły Związek Rewizyjny Ruskich Spółdzielni we Lwowie. Centralą finansową tego ruchu stał się, założony już w 1896 roku Kredytowyj Sojuz „Zaszczyta Zemli” we Lwowie. Nieco inny charakter miały kasy pożycz-

Franciszek Stefczyk
(1861–1924)
twórca „kas Stefczyka” w Galicji

¹⁶ W 1912 roku powstał konkurencyjny, krakowski związek o takiej samej nazwie.

¹⁷ Wcześniej działalność spółdzielczości w zaborze austriackim oparta była na ustawie z 1873 roku.

¹⁸ Por. część III.

¹⁹ Pierwsza „kasa Stefczyka” powstała w Czernichowie pod Krakowem na przełomie 1889 i 1890 roku. Wcześniej, w 1876 roku możliwość utworzenia w Galicji kas opartych na systemie Raiffeisena badała misja austriackiego Ministerstwa Rolnictwa pod przewodnictwem Gustawa Marcheta, jednak zakończyła się ona niepowodzeniem.

²⁰ 109,0 mln zł z 1927 roku.

²¹ 446,8 mln zł z 1927 roku.

²² 13,5 mln zł z 1927 roku.

²³ 120,8 mln zł z 1927 roku.

²⁴ Powstało ono w 1895 roku z istniejącego od 1891 roku Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych „Dniestr”.

kowe, zakładane od 1891 roku przy czytelnich Towarzystwa Oświatowego „Proświta”²⁵. W 1914 roku działało w Galicji 428 spółdzielni ukraińskich. Dysponowały one kapitałami w wysokości 8,4 mln koron²⁶. Stan pożyczek wynosił 47,9 mln koron²⁷.

W 1876 roku powstała pierwsza żydowska spółdzielnia kredytowa (związek kredytowy)²⁸ w Tyśmienicy. Żydowskie związki kredytowe były mniejsze od podobnych instytucji polskich czy ukraińskich, ale za to bardzo liczne. W 1901 roku założyły one związek rewizyjny pod nazwą Powszechny Związek na Własnej Pomocy Oparty Galicyjskich Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych. Do znacznie biedniejszej klienteli adresowano tzw. kasy barona Hirscha. Były to instytucje objęte patronatem Jewish Colonization Association (JCA), organizacji założonej w 1891 roku w Wiedniu. Celem kas była pomoc najuboższym oraz uniezależnienie ich od wsparcia gmin wyznaniowych (kahałów)²⁹. Przed I wojną światową działało 21 takich kas, które miały odrębny związek rewizyjny pod nazwą Związek Kredytowy dla Drobnych Handlu i Przemysłu. W 1914 roku działało w Galicji 912 żydowskich spółdzielni kredytowych³⁰ (stanowiło to ponad połowę ogólnej liczby spółdzielni tego typu). Dysponowały one kapitałem w wysokości 41,5 mln koron³¹. Stan kredytów wynosił 237,2 mln koron³².

Nieco inaczej przebiegał rozwój spółdzielczości kredytowej na Śląsku Cieszyńskim. W 1873 roku w Cieszynie powstało Towarzystwo Oszczędności i Zaliczek. Z powodu występujących na tym terenie napięć narodowościowych dalszy rozwój dokonywał się nie poprzez zakładanie nowych spółdzielni, ale poprzez tworzenie filii towarzystwa. W późniejszym okresie polska spółdzielczość kredytowa na Śląsku Cieszyńskim zbliżała się raczej ku wzorom raiffeisenowskim. W 1908 roku utworzono rewizyjny Związek Spółek Rolniczych w Księstwie Cieszyńskim.

c) zabór rosyjski

Spółdzielczość kredytowa w zaborze rosyjskim rozwijała się w czterech formach organizacyjnych:

1. Kasy Pożyczkowe Przemysłowców były instytucjami najsilniejszymi pod względem kapitału i najlepiej zorganizowanymi. Reprezentowały interesy średnich i drobnych kupców i przemysłowców. Pierwsza kasa powstała w Warszawie w 1870 roku. Do 1898 roku założono ich 11. W tym roku rosyjskie Ministerstwo Finansów zakazało zakładania dalszych spółdzielni tego typu, a istniejącym nakazało przekształcenie się w Towarzystwa Wzajemnego Kredytu albo w Towarzystwa Drobnego Kredytu. Do 1914 roku przetrwało jednak 5 kas³³.

2. Towarzystwa Wzajemnego Kredytu nastawione były na działalność wśród drobnych kupców i rzemieślników. Oparte były na systemie Schultzego z Delitzsch. Pierwsze towarzystwo powstało w 1872 roku w Warszawie. W 1914 roku było ich 98. Szczególną rolę odgrywały towarzystwa warszawskie i łódzkie. Instytucje te prowadziły dość ryzykowną politykę kredytową, czego efektem były stosunkowo liczne bankructwa. Ponad połowę klienteli towarzystw stanowili przedsiębiorcy żydowscy.

---

²⁵ Towarzystwo „Proświta”, założone w 1868 roku, w 1889 roku opublikowało broszurę „Pro kasy Pożyczkowi”, która stała się inspiracją dla twórców kas. „Proświta” reprezentowała narodowy ruch ukraiński. Podobną aktywność, choć na mniejszą skalę, rozwijało moskalfilskie Towarzystwo im. Michała Kaczanowskiego.

²⁶ 15,3 mln zł z 1927 roku.

²⁷ 87,2 mln zł z 1927 roku.

²⁸ Spółdzielnie żydowskie, będące odpowiednikiem towarzystw zaliczkowych, używały nazwy „związek kredytowy”.

²⁹ Założycielem JCA był baron Moritz von Hirsch (1831–1896). Głównym celem JAC było popieranie emigracji Żydów do Stanów Zjednoczonych. Później znalazło się ono pod wpływem ruchu syjonistycznego.

³⁰ Pod względem kapitału i stanu kredytów udział spółdzielczości żydowskiej wyglądał znacznie skromniej. Było to rezultatem wspomnianego jej rozdrobnienia.

³¹ 75,5 mln zł z 1927 roku.

³² 431,7 mln zł z 1927 roku.

³³ W Warszawie, Radomiu, Łomży, Lublinie i Pułtusk.

3. Towarzystwa Drobnego Kredytu przeżyły szybki rozwój po uchwaleniu ustawy o instytucjach drobnego kredytu z 1895 roku, choć pierwsza taka spółdzielnia powstała w Płocku już w 1870 roku. Oparte były na systemie Schultzege z Delitzsch, ale nastawione na klientelę uboższą niż Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. W 1914 roku było ich ponad 700.

4. Towarzystwa Kredytowe działały również na podstawie ustawy z 1895 roku, ale oparte były na systemie Raiffeisena. Ich szybki rozwój nastąpił po nowelizacji ustawy w 1904 roku, kiedy to zezwolono na zakładanie spółdzielni kredytowych na wsi.

W zaborze rosyjskim ruch spółdzielczy rozwijał się pod kontrolą rządu, który nie godził się na powstawanie autonomicznych związków rewizyjnych. Ideowy patronat nad spółdzielczością sprawowała Komisja Współdzielcza, która powstała w 1903 roku jako sekcja Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu. Dopiero w 1911 roku władze zezwoliły na zorganizowanie gubernialnego związku rewizyjnego w Płocku, a w 1913 roku w Piotrkowie. W tej sytuacji ogromnym sukcesem było utworzenie w 1910 roku Banku Towarzystw Spółdzielczych SA³⁴ jako centrali finansowej spółdzielni.

Na kresach wschodnich ruch spółdzielczy miał charakter wielonarodowy. Dopiero krótko przed I wojną światową spółdzielczość kredytowa tego obszaru zaczęła się dzielić na zasadzie narodowej. W 1907 roku w Wilnie powstało Polskie Towarzystwo Popierania Spółdzielczości. W oparciu o parafie prawosławne zaczęły powstawać spółdzielnie kontrolowane przez Sojuz Ruskogo Naroda, natomiast wśród spółdzielni żydowskich wpływy zaczęło zdobywać JCA. Pod względem organizacyjnym spółdzielnie na kresach należały do dwóch kategorii – licznych, ale słabych finansowo Towarzystw Kredytowych oraz nielicznych, zasobniejszych Towarzystw Wzajemnego Kredytu.

W 1914 roku w zaborze rosyjskim działało 1050 spółdzielni kredytowych wszelkiego typu. Dysponowały one kapitałem w wysokości 36,9 mln rubli³⁵. Stan kredytów wynosił 158,3 mln rubli³⁶.

II. W II Rzeczypospolitej

a) polska spółdzielczość kredytowa

Okres I wojny światowej i inflacji powojennej nie sprzyjał rozwojowi spółdzielczości. Podobnie jak w innych sektorach bankowości, inflacja podkopała finansowe podstawy aparatu kredytowego. Odbudowa spółdzielczości kredytowej rozpoczęła się po stabilizacji walutowej w 1924 roku i przebiegała równoległe z akcją konsolidacyjną. W lutym tego roku trzy związki rewizyjne reprezentujące spółdzielczość typu Schultzege z Delitzsch: Związek Spółek Zarobkowych i Gospodarczych z Poznania, Związek Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych ze Lwowa oraz Związek Spółdzielczości Polskiej³⁷ z Warszawy zjednoczyły się, tworząc Unię Związków Spółdzielczych w Polsce. Gorącym zwolennikiem takiego rozwiązania był patron spółdzielczości byłego zaboru pruskiego, ks. Stanisław Adamski. Przeciwni temu byli Franciszek Stefczyk i Leon Twarecki, patron spółdzielni galicyjskich. Próbowali oni bronić zasady jedności ruchu spółdzielczego i wspólnej organizacji spółdzielni obu typów. Kiedy jednak spółdzielczość typu Schultzege utworzyła odrębną strukturę organizacyjną, zwolennicy modelu raiffeisenowskiego założyli w kwietniu 1924 roku Zjednoczenie Związków Spółdzielczości Rolniczej. W skład zjednoczenia weszły: Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w War-

³⁴ Por. część III.

³⁵ 167,9 mln zł z 1927 roku.

³⁶ 720,1 mln zł z 1927 roku.

³⁷ Związki rewizyjne o zasięgu krajowym w byłym zaborze rosyjskim mogły powstać dopiero po I wojnie światowej. W 1918 roku utworzono Polski Związek Spółdzielczości Kredytowej, który w 1924 roku zmienił nazwę na Związek Spółdzielczości Polskiej. Zrzeszał spółdzielnie oparte na systemie Schultzege z Delitzsch.

szawie³⁸, Krajowy Patronat Spółek Rolniczych we Lwowie, Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Krakowie³⁹, Związek Spółek Rolniczych w Księstwie Cieszyńskim oraz Związek Polsko-Sląskich Spółdzielni Raiffeisena w Katowicach⁴⁰. Trzecim ugrupowaniem spółdzielczości polskiej był Związek Spółdzielni Spożywców RP, który powstał z połączenia odpowiednich związków regionalnych w kwietniu 1925 roku. Z dziejami bankowości ma on tyle wspólnego, że w 1930 roku utworzył centralę finansową w postaci Banku „Społem”⁴¹. W 1938 roku centralę finansową w postaci Spółdzielczego Banku Pracy utworzył Związek Spółdzielni i Zrzeszeń Pracowniczych.

Pod koniec 1924 roku unia zrzeszała 932 spółdzielnie z prawie 600 tys. członków. Zjednoczenie, mając podobną liczbę członków, zrzeszało 2281 spółdzielni. Oba ugrupowania różniły się składem społecznym. W zjednoczeniu chłopi stanowili około 90% członków, w Unii poniżej 50%, przy czym byli to raczej właściciele większych gospodarstw. Centralą finansową unii stał się Bank Związku Spółek Zarobkowych⁴². W zjednoczeniu funkcję tę pełniła Centralna Kasa Spółek Rolniczych⁴³ oraz posiadający lokalne znaczenie Polski Bank Raiffeisena w Katowicach⁴⁴ i Cieszyński Związek Spółek Polskich.

W 1934 roku z inicjatywy władz uchwalona została nowa ustawa o spółdzielczości. Zgodnie z jej postanowieniami oba główne ugrupowania polskiej spółdzielczości rozpoczęły rozmowy na temat zjednoczenia, do którego doszło ostatecznie pod koniec roku. Unia i zjednoczenie połączyły się, tworząc Związek Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych. Połączenie związków spółdzielni typu Schultzego i Raiffeisena postawiło na porządku dziennym problem współpracy między ich dotychczasowymi centralami finansowymi. Na początku 1936 roku odbyła się Pierwsza Konferencja Central Finansowych i Gospodarczych, która jednak nie doprowadziła do porozumienia. Dopiero w 1937 roku zawarto umowę, na mocy której CKSR stała się centralą dla 2748 spółdzielni, Śląski Centralny Bank Spółek – dla 112 spółdzielni, Cieszyński Związek Spółek Polskich – dla 65 spółdzielni, Państwowy Bank Rolny – dla 406 spółdzielni i BZSZ – dla 145 spółdzielni. Pewna liczba spółek miała podlegać równocześnie PBR i BZSZ. Warto zaznaczyć, że od 1935 roku BZSZ stopniowo tracił charakter centrali spółdzielczej⁴⁵.

b) żydowska spółdzielczość kredytowa

Żydowska spółdzielczość kredytowa w II Rzeczypospolitej rozwijała się pomyślnie do 1930 roku. W następnych latach dotkliwie odczuła skutki wielkiego kryzysu. Oznaki poprawy wystąpiły dopiero w 1937 roku. W zasięgu jej wpływów pozostawały środowiska ortodoksyjne i syjonistyczne. Niechętnie odnosiły się natomiast do niej kręgi asymilatorów i liberałów, które uważały segmentację rynku kredytowego na zasadzie wyznaniowej lub narodowej za zjawisko

³⁸ Założony w 1917 roku, zrzeszał spółdzielnie raiffeisenowskie w byłym zaborze rosyjskim.

³⁹ Związek ten powstał w 1913 roku, zrzeszając spółdzielnie z terenów zachodniej Galicji. W 1918 roku rozciągnął swą działalność na teren Pomorza, w 1922 roku na teren Górnego Śląska.

⁴⁰ W skład zjednoczenia wchodził też Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczo-Handlowych we Lwowie, który jednak nie zrzeszał spółdzielni kredytowych. W 1926 roku do zjednoczenia przyłączył się jeszcze Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Toruniu.

⁴¹ Bank „Społem” był dość poważną instytucją. W pod koniec lat trzydziestych jego kapitały własne szacowano mniej więcej na 800 tys. zł. Pierwszym prezesem banku był Teodor Toeplitz (zm. w 1937 roku), dyrektorem – Daniel Kuszewski. Bank ten przetrwał II wojnę światową. W 1946 roku połączony został z Centralną Kasą Spółek Rolniczych w Bank Gospodarstwa Spółdzielczego, zlikwidowany w 1951 roku.

⁴² Akcyjny Bank Związkowy SA i Bank Towarzystw Spółdzielczych SA już wcześniej utraciły charakter central finansowych spółdzielczości i upodobniły się do zwykłych banków komercyjnych.

⁴³ W 1919 roku przeniesiona do Warszawy.

⁴⁴ Polski Bank Raiffeisena powstał w 1925 roku. W 1935 roku zmienił nazwę na Śląski Centralny Bank Spółek.

⁴⁵ Por. część III.

szkodliwe. Dlatego pewna liczba spółdzielni żydowskich należała do polskich związków rewizyjnych lub pozostawała poza związkami. Spośród spółdzielni żydowskich 90% miało charakter kredytowy. Przytłaczająca większość z nich oparta była na systemie Schultzege z Delitzsch. Początkowo ukształtowały się cztery żydowskie związki rewizyjne:

1. Związek Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce⁴⁶, założony w 1921 roku w Warszawie, zrzeszał spółdzielnie kredytowe z byłego zaboru rosyjskiego. Jego centralą finansową był początkowo Bank dla Spółdzielni SA⁴⁷, następnie utworzony w 1930 roku Centralny Bank Spółdzielczy sp. z o.o. ZZTSW był największym żydowskim związkiem rewizyjnym w Polsce. W 1933 roku do związku należały 632 spółdzielnie. Związek wydawał dwutygodnik „Ruch Spółdzielczy”.

2. Związek Żydowskich Kupieckich Stowarzyszeń Spółdzielczych, założony w Warszawie w 1928 roku, zrzeszający spółdzielnie kredytowe i rzemieślnicze. Związek miał charakter ogólnopolski. W 1933 roku zrzeszał on 129 spółdzielni, ale nie wszystkie z nich były spółdzielniami kredytowymi.

3. Powszechny Związek na Wzajemnej Pomocy Opartych Spółdzielni, działający od 1901 roku we Lwowie. Zrzeszał on różne spółdzielnie, nie tylko kredytowe. Terenem działania związku była Galicja. W 1933 roku podlegało mu 278 kooperatyw. Związek dysponował własną centralą finansową w postaci Banku Spółdzielczego Powszechnego Związku Spółdzielni we Lwowie.

4. Centrala Związków Spółdzielni Samopomocowych w Polsce, założona w 1931 roku we Lwowie. Zrzeszała wyłącznie spółdzielnie kredytowe. W 1933 roku było ich 91. Tak jak w poprzednim wypadku, Centrala działała tylko na terenie Galicji.

W 1933 roku nastąpiła reorganizacja, w wyniku której zlikwidowano oba związki lwowskie, a ocalałe z kryzysu spółdzielnie galicyjskie podporządkowano związkowi warszawskiemu. Ponadto działało kilka central finansowych o zasięgu lokalnym: Centrala Kredytowa Kooperatyw Żydowskich we Lwowie, Centralny Bank Ludowy Spółdzielni Żydowskich w Wilnie oraz Związkowa Kasa Inkasowa w Warszawie. Szczególną instytucją był utworzony w lutym 1936 roku w Warszawie Polsko-Palestyński Bank Spółdzielczy, którego celem było mobilizowanie kapitałów krajowych dla potrzeb osadnictwa żydowskiego w Palestynie⁴⁸.

c) niemiecka spółdzielczość kredytowa

Niemiecka spółdzielczość kredytowa w II Rzeczypospolitej była silna ekonomicznie i organizacyjnie. Korzystać mogła ze struktur organizacyjnych rozbudowanych w okresie zaborów. Przez cały czas zasilają ją również instytucje finansowe z Niemiec. Początkowo spółdzielnie niemieckie otwarte były dla Polaków, co pozwalało im na poprawę efektów finansowych działalności. Po 1934 roku dostęp Polaków do spółdzielni niemieckich stawał się coraz trudniejszy, głównie poprzez podnoszenie wysokości wkładu członkowskiego. Wielki kryzys okazał się dość dotkliwy dla spółdzielczości niemieckiej, która dopiero w 1936 roku zaczęła odzyskiwać dawną kondycję. Pod względem organizacyjnym spółdzielczość niemiecka⁴⁹ zorganizowana przed 1933 rokiem była w 5 związkach rewizyjnych (po 1933 roku w trzech, a po 1934 roku w dwóch):

1. Związek Spółdzielni Niemieckich w Polsce z siedzibą w Poznaniu (założony w 1905 roku, zreorganizowany w 1926 roku) działał w Wielkopolsce, a od 1926 roku również na Śląsku. Zrzeszał głównie spółdzielnie kredytowe. W 1933 roku należały do niego 44 banki

⁴⁶ W późniejszym okresie zmienił nazwę na Związek Żydowskich Spółdzielni w Polsce.

⁴⁷ Por. cz. III.

⁴⁸ Prezesem Banku był inicjator jego utworzenia Leon Lewite, dyrektorem – Dawid Ersler.

⁴⁹ Głównym organem prasowym spółdzielczości niemieckiej w Polsce był wydawany w Poznaniu tygodnik „Landwirtschaftliches Zentral-Wochenblatt”.

ludowe typ Schultzego i 159 kas rolniczych typu Raiffeisena. W 1933 roku przejął funkcje rewizyjne również od drugiego związku poznańskiego oraz od związku łódzkiego. Centralą finansową związku był Landesgenossenschaftbank w Poznaniu⁵⁰.

2. Związek Spółdzielni Rolniczych na Polskę Zachodnią, również z siedzibą w Poznaniu (założony w 1889 roku). Zrzeszał głównie spółdzielnie rolnicze, ale w tym również (w 1933 roku) 23 banki ludowe i 76 kas raiffeisenowskich. W 1933 roku utracił uprawnienia rewizyjne na rzecz drugiego związku poznańskiego. Centralą finansową związku był niewielki Landwirtschaftliche Zentralgenossenschaftbank w Poznaniu, mający 18 oddziałów na terenie byłego zaboru pruskiego.

3. Związek Spółdzielni Niemieckich, założony w 1917 roku w Łodzi, zrzeszał spółdzielnie niemieckie w byłym zaborze rosyjskim. W 1933 roku należało do niego 7 banków ludowych i 75 kas oszczędnościowo-pożyczkowych. W 1933 roku utracił uprawnienie rewizyjne na rzecz poznańskiego ZSNwP. Centralą finansową związku był Bank Spółek Niemieckich w Polsce SA⁵¹.

4. Związek Niemieckich Spółdzielni Rolniczych, założony w 1910 roku we Lwowie, zrzeszał spółdzielnie dawnej Galicji. W 1933 roku należał do niego 1 bank ludowy i 54 kasy raiffeisenowskie. W 1934 roku utracił uprawnienia rewizyjne. Spółdzielnie niemieckie w Galicji podporządkowane zostały polskiemu Związkowi Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych.

5. Związek Spółdzielni Wiejskich Województwa Pomorskiego, utworzony w 1895 roku w Tczewie, w okresie międzywojennym przeniesiony do Grudziądza, zrzeszał spółdzielnie niemieckie na Pomorzu. W 1933 roku należały do niego 43 banki ludowe i 20 kas Raiffeisena. Związek zachował odrębność organizacyjną aż do II wojny światowej. Centralą finansową związku był oddział grudziądzki Danziger Raiffeisenbank⁵².

Pewną osobliwością były niemieckie spółdzielnie kredytu długoterminowego: „Industria” w Tczewie, „Credit” i „Revision” w Poznaniu oraz „Kredit” na Wołyniu.

d) ukraińska spółdzielczość kredytowa

W okresie międzywojennym ukraińska spółdzielczość kredytowa okazała się najbardziej prężna. Jej szybki rozwój datuje się zwłaszcza na lata po 1929 roku, kiedy inne odłamy spółdzielczości przeżywały problemy wywołane wielkim kryzysem. Dominowały spółdzielnie należące do Związku Rewizyjnego Ukraińskich Spółdzielni we Lwowie (ZRUS), którego jedną z części składowych był „Centrobank”⁵³. „Centrobankowi” podlegały zarówno spółdzielnie typu Schultzego, zwane „powszechnymi” lub „ukrainbankami”, działające głównie w miasteczkach powiatowych, jak i spółdzielnie „wiejskie” typu raiffeisenowskiego. Spółdzielczość „rusińska” pozostawała zrzeszona w Związku Rewizyjnym Ruskich Spółdzielni we Lwowie (ZRRS), a ich

⁵⁰ Landesgenossenschaftbank powstał w Poznaniu w 1898 roku. W okresie międzywojennym miał oddział w Bydgoszczy. Była to poważna instytucja. Kapitał udziałowy wahał się od 5 do 7 mln zł. Kontrolował po 85% akcji dwóch innych banków niemieckich: katowickiego Agrar und Commerzbank AG i łódzkiego Banku Spółek Niemieckich w Polsce. Na początku lat trzydziestych przejął też kontrolę nad Górnśląskim Bankiem Związkowym SA. Cała grupa była powiązana z Dredner Bank AG. Prezesem banku był Georg von Massenbach, dyrektorem – Friedrich Swart. Por. odpowiednio hasła w cz. III.

⁵¹ Por. cz. III.

⁵² Ponadto niemieckie spółdzielnie kredytowe na Pomorzu dysponowały jeszcze jedną centralą finansową – Vereinsbankiem w Toruniu, istniejącym od 1860 roku.

⁵³ Por. rozdział o spółdzielczości w zaborze austriackim. W skład ZRUS, poza „Centrobankiem”, wchodziły: „Centrosojus”, grupujący spółdzielnie spożywców, „Narodna Torhowla” grupująca również spółdzielnie spożywców oraz spółdzielnie budowlane oraz „Masłosojus”, zrzeszający spółdzielnie mleczarskie.

centralą finansową był Kredytowyj Sojuz „Zaszczyta Zemli”⁵⁴. W 1929 roku do ZRUS należało 231 spółdzielni kredytowych, dysponujących kapitałami własnymi w wysokości 3,2 mln zł, do ZRRS – 24 spółdzielnie kredytowe z kapitałami 0,2 mln zł. Ponadto 194 spółdzielnie ukraińskie i pewna liczba spółdzielni mieszanych podlegała Krajowemu Patronatowi Spółek Rolniczych we Lwowie. Odrębną, mocną pozycję zajmował ukraiński Bank Spółdzielczy „Dniestr”, który wraz z towarzystwem ubezpieczeniowym o tej samej nazwie dysponował w 1937 roku kapitałem rządu 3,8 mln zł.

III. Po 1939 roku

Podczas II wojny światowej zlikwidowana została spółdzielczość żydowska, a polska i ukraińska działać mogły – pod kontrolą niemiecką – jedynie na terenie Generalnej Guberni. Po zakończeniu wojny spółdzielczość kredytowa odbudowała się w postaci Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowych (SOP). Dwie centrale finansowe, Centralna Kasa Spółek Rolniczych (CKSR) i Bank „Społem”, połączyły się w 1946 roku w Bank Gospodarstwa Spółdzielczego. Okres stalinowski charakteryzował się tendencją do etatyzacji spółdzielczości. W 1948 roku SOP-y przekształcone zostały w Gminne Kasy Spółdzielcze, w 1952 roku faktycznie zintegrowane z PKO. Wcześniej, w 1951 roku, zlikwidowany został Bank Gospodarstwa Spółdzielczego.

Po 1956 roku nastąpiła odbudowa spółdzielczości kredytowej. Powróciły SOP-y pod tradycyjną nazwą. Centralą finansową spółdzielczości stał się Bank Rolny. W 1975 roku SOP-y przemianowane zostały na Banki Spółdzielcze, które otrzymały odrębną centralę w postaci Banku Gospodarki Żywnościowej (BGŻ). W latach dziewięćdziesiątych BGŻ, dzięki znacznemu finansowemu i prawnemu wsparciu ze strony państwa, zdołał utrzymać kontrolę nad spółdzielczością kredytową.

ARCHIWALIA

- AAN – Zespół Centralnej Kasy Spółek Rolniczych (0,12 m); Zespół Żydowskich Stowarzyszeń Pożyczkowo-Oszczędnościowych w Polsce (0,24 m); Zespół MS, t. 4463 (Bank Spółdzielczy „Społem”), t. 4464–4470 (Bank Spółek Niemieckich w Polsce SA); t. 4543–4568 (Bank Związku Spółek Zarobkowych SA), t. 4984 (tajnateczka dotycząca spraw podatkowych Banku Spółdzielczego „Dniestr”), t. 4662 (CKSR); Zespół Regierung des Generalgouvernements, t. 1384–1386 (CKSR)
- AMSt. Warszawy, O/Skierniewice – Zespoły Gminnych Kas Oszczędnościowo-Pożyczkowych (akta 2 kas; 0,75 m)
- AMSt. Warszawy, O/Żyrardów – Zespół Wiskitskie Towarzystwo Zaliczkowo-Wkładowe (3 m)
- AP Gdańsk – Zespoły Banków Ludowych (akta 3 banków; 3 m)
- AP Katowice – Zespoły Spółdzielni Kredytowych (akta 87 spółdzielni; 5,4 m)
- AP Katowice, O/Cieszyn – Zespół Kasy Spółdzielczej w Istebnej (0,1 m)
- AP Katowice, O/Pszczyna – Zespół Kasy Oszczędności i Pożyczek w Niedobrzycach (1m)
- AP Katowice, O/Tarnowskie Góry – Zespół Kasy Oszczędnościowo-Pożyczkowej w Świerklańcu (0,3 m)
- AP Kielce – Zespoły Spółdzielni Kredytowych (akta 23 spółdzielni; 7,6 m); Zespoły Kas Oszczędnościowo-Pożyczkowych (akta 11 kas; 5,3 m); Zespół Zjednoczonego Towarzystwa Kupców i Właścicieli Nieruchomości w Kielcach (0,17 m)
- AP Kielce, O/Sandomierz – Zespoły Spółdzielni Kredytowych (akta 4 spółdzielni; 5,5 m)
- AP Kielce, O/Starachowice – Zespół Banku Ludowego w Końskich (6,5 m)
- AP Kraków – Zespół Centralnej Kasy Spółek Rolniczych (0,5 m); Zespoły Banków Ludowych (akta 2 banków; 1 m); Zespoły Kas Stefczyka (akta 4 kas; 2,3 m); Zespoły Towarzystw Zaliczkowych (akta 4 towarzystw; 0,1 m)
- AP Kraków, O/Nowy Sącz – Zespół Kas Stefczyka (5 kas; 0,3 m)
- AP Kraków, O/Nowy Sącz – Zespół Kasy Spółdzielczej w Krynicy (1m)
- AP Kraków, O/Tarnów – Zespoły Kas Stefczyka (akta 4 kas; 1,2 m)
- AP Lublin – Zespół Centralna Kasa Spółek Rolniczych (0,23 m); Zespoły Kas Stefczyka (akta 5 kas; 3,1 m)
- AP Lublin, O/Chełm – Zespoły Kas Stefczyka (akta 2 kas; 1 m)

⁵⁴ Zachowanie odrębności organizacyjnej spółdzielczości „rusińskiej” wbrew tendencjom unifikacyjnym, forsowanym przez władze polskie w latach trzydziestych, wynikało, jak się wydaje, z obaw, że rozmyje się ona w znacznie silniejszej spółdzielczości ukraińskiej. Z punktu widzenia polskiej polityki narodowościowej istnienie spółdzielczości „rusińskiej” było pożądanym.

- AP Łódź – Zespoły Banków i Kas Spółdzielczych (akta 98 instytucji; 30 m)
 AP Łódź, O/Piotrków – Zespoły Kas Spółdzielczych (akta 3 kas; 2 m); Zespoły Gminnych Kas Oszczędnościowo-Pożyczkowych (akta 2 kas; 0,8 m)
 AP Łódź, O/Pabianice – Zespół Banku Ludowego w Pabianicach (7 m)
 AP Łódź, O/Sieradz – Zespół Banku Ludowego w Warcie (0,5 m)
 AP Poznań – Zespół Wojewódzkiego Banku Pożyczkowego (1,3 m); Zespół Banku Spółdzielczego Młodych Przemysłowców (9 m); Zespół Banku Kredytowo-Spółdzielczego w Gnieźnie (5 m)
 AP Poznań, ekspozytura Gniezno – Zespoły Banków Spółdzielczych (akta 2 banków; 6 m)
 AP Poznań, O/Konin – Zespół Kasa Stefczyka w Sławsku (0,05 m)
 AP Płock O/Łęczycza – Zespoły Banków Spółdzielczych (akta 4 banków; 3,7 m)
 AP Rzeszów – Zespół Centralnej Kasy Spółek Rolniczych (0,4 m); Zespoły Spółdzielni Kredytowych (akta 83 spółdzielni; 22,2 m)
 AP Rzeszów, O/Sanok – Zespoły Spółdzielni Kredytowych (akta 12 spółdzielni; 10,5 m)

BIBLIOGRAFIA

- W. Bloch – Die deutschen Genossenschaften in Westpolen, Posen 1938
 Z. Chmielewski – Kartki z przeszłości Centralnej Kasy Spółek Rolniczych, Warszawa 1939
 E. Droźniak – Centralna Kasa Spółek Rolniczych. Historia, zasady organizacyjne i działalność, Kraków 1927
 A. Gurnicz – System spółdzielczy F. W. Raiffeisena i jego galicyjska adaptacja F. Stefczyka, „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy” nr 4/1967
 W. Jenner – Spółdzielczość kredytowa w Polsce, b.m.w. 1929
 F. Kędziorek – Spółdzielczość w sferze obiegu pieniężnego w latach 1918–1939, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie”, nr 39, Kraków 1969
 T. Kłapkowski – Spółdzielcze związki rewizyjne w Polsce według stanu z 1933 roku, Warszawa 1935
 K. Kobers'kyj – Organizacja i praca ukraińskich Rajfajzenky, Lwów 1930
 T. Kowalak – Spółdzielczość niemiecka na Pomorzu 1920–1938, Warszawa 1965
 T. Kowalak – Zagraniczne kredyty dla Niemców w Polsce 1919–1939, Warszawa 1972
 R. Koźlik – Spółdzielczość polska i niemiecka w województwach zachodnich, Poznań 1933
 L. Lewite – Bank Polsko-Palestyński, jego rola, zadania i cele, Warszawa 1936
 C. Łągiewski – Spółdzielnie mniejszości narodowych, „Spółdzielczy Przegląd Naukowy” z. 1–2/1935
 C. Łągiewski – Szkice o rozwoju i stanie stowarzyszeń spółdzielczych na Litwie i Rusi, „Ekonomista” nr 1,2/1915
 T. Łopuszański – Żydowskie stowarzyszenia kredytowe w Galicji, Lwów 1893
 J. Majewski – Spółdzielczość oszczędnościowo-pożyczkowa w Wielkopolsce i na Pomorzu, Warszawa 1965
 J. Michalski – Polskie kooperatywy kredytowe i kasy oszczędności, Lwów 1914
 La Pologne contemporaine. Les societes cooperatives polonaise de credit, Lwów 1914
 Polskie kooperatywy kredytowe i kasy oszczędności. Rozwój i stan obecny na obszarze ziem polskich, Lwów 1914
 A. Prowski – Spółdzielczość kredytowa w Polsce (Księga informacyjna), Warszawa 1930
 A. Prowski – Spółdzielczość żydowska w Polsce, Warszawa 1933
 J. Purwin – Spółki pieniężne w W. Księstwie Poznańskim i Galicji, (w) J. Purwin – Szkice ekonomiczne, Warszawa 1913
 F. Skalniak – Zarys historii polskiej spółdzielczości kredytowej, Kraków 1992
 F. Stefczyk – Podręcznik dla kas Stefczyka, Lwów 1927
 F. Swart – Die deutschen Kreditgenossenschaften in der Provinz Posen, (w) Die Ostmark. Eine Einführung in die Probleme ihrer Wirtschaftsgeschichte, Leipzig 1911
 W. Tomaszewski – Pół wieku polskich spółek zarobkowych i gospodarskich w W. Ks. Poznańskim, Prusach Zachodnich i na Górnym Śląsku, Poznań 1906
 W. Tomaszewski – Rozwój i ustrój stowarzyszeń kredytu krótkoterminowego w Królestwie Polskim, Poznań 1910
 L. Twarecki – Rola kas Stefczyka w walce z lichwą na wsi, Lwów 1928
 Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego; cz. I, do 1918 r., pod red. S. Ingłota, Warszawa 1971; cz. II, 1918–1939, W. Rusiński, Warszawa 1980
 A. Żelechowski – Rozprawa o spółdzielczości kredytowej w Polsce, Tarnów 1932
 A. Żuk – Ukraińska kooperacja w Halycyjni, Kiew-Lwów 1913

6. Domy bankowe i kantory wymiany

W XVIII wieku bankierstwo zaczęło oddzielać się od kupiectwa. W czasach saskich pojawili się ludzie określani jako „bankierzy”, dla których działalność kredytowa stanowiła główne zajęcie, w tej epoce powstały też pierwsze domy bankowe. Pierwszym w Polsce bankierem, który sam się tak określał, był Adam Zimman. Współcześnie działali też Piotr Riaucour i Piotr

Tepper (Starszy)⁵⁵. W 1723 roku powstał Warszawski Dom Handlowy, z którego później wykształciła się firma Tepperów. Wielki rozwój bankowości nastąpił w następnym pokoleniu, w czasach stanisławowskich. W 1790 roku Sejm Czteroletni uchwalił nobilitację 6 „większych” bankierów: Piotra z Fergussonów Teppera (Młodszeo)⁵⁶, Karola Szulca⁵⁷, Augusta Wilhelma Arndta⁵⁸, Fryderyka Kabyrta⁵⁹, Jana Meysnera⁶⁰ i Piotra Blanca⁶¹. Jako „drugich” bankierów wymieniono przy tej okazji: Jana Kluga⁶² z Poznania, Fryderyka Segebartha, braci Franciszka, Piotra i Karola Frybeshów, Andrzeja Kapostasa⁶³, Franciszka Morino, Jana Fengerę i Wincen-tego Łaskiewiczę. W tym czasie działał też pierwszy bankier pochodzenia magnackiego, Antoni Prot Potocki⁶⁴. Mniejsze firmy prowadzili: Maciej Łyszkiewicz⁶⁵, Dawid Heysler z Lublina i Jerzy Poths. Klęska w wojnie z Rosją w 1792 roku, zmierzch handlu czarnomorskiego i upadek państwa podcięły podstawy bankowości. W grudniu 1792 roku berliński bankier Levy zakwestionował weksel Teppera. 1 lutego 1793 roku wybuchła panika, której obiektem stała się firma Teppera. W ciągu następných trzech miesięcy upadłość ogłosiło

⁵⁵ Piotr Tepper (Starszy) (1702–1790) pochodził ze Szkocji. W 1723 roku był jednym z założycieli Warszawskiego Domu Handlowego. Wspólnie z Piotrem Blankiem od 1775 roku dzierżawił loterię. Był bankierem Stanisława Augusta Poniatowskiego. Finansował budowę fabryki płóciennej w Łowiczu. Fundował warszawski kościół ewangelicko-augsburski. W 1766 roku adoptował bratanka, Piotra Fergussona Teppera (Młodszeo).

⁵⁶ Piotr z Fergussonów Tepper (Młodszy) (ok. 1748–1794), syn Wilhelma Fergussona i Katarzyny Tepper, siostry Piotra Teppera (Starszeo), w 1766 roku adoptowany przez wuję. Największy bankier polski epoki stanisławowskiej, miał Dom Handlowy przy ul. Miodowej i kantor w Chersoniu. Posiadał też majątek w Derażni na Ukrainie oraz podwarszawskie dobra Falenty i Raszyn. W latach 1787–1793 zajmował się dostawami dla armii rosyjskiej, ale również i dla polskiej. Był właścicielem Pałacu pod Czterema Wiatrami przy ul. Długiej. W 1790 roku otrzymał indygenat polski (był już szlachcicem szkockim). W lutym 1793 roku zbankrutował. W kwietniu 1794 roku, podczas powstania kościuszkowskiego, został zliczowany przez tłum, po kilku dniach zmarł.

⁵⁷ Karol Szulc, zięć Teppera, właściciel podwarszawskich Łomianek, Młocin, Burakowa, Wólki Węglowej itd., zbankrutował dwa dni po teściu.

⁵⁸ August Wilhelm Arndt był również zięciem Teppera. W 1793 roku nie upadł, ale z powodu ścisłych związków z firmami teścia i szwagra został również objęty postępowaniem upadłościowym.

⁵⁹ Fryderyk Kabyrta pochodził z Królewca. W 1766 roku nabył ogród przy ul. Nowy Świat zwany Vauxhall (dzisiejszy Foksal), w którym urządził miejsce zabaw publicznych. Finansował budowę Teatru Narodowego przy placu Krasińskich. Po 1790 roku zaczął skupować dobra ziemskie na Ukrainie (m.in. Cudnów i Wilsko). W lutym 1793 roku sam zwrócił się do sądu, wyznając, że nie jest wypłacalny.

⁶⁰ Jan Meysner był zięciem Kabyrta i w odróżnieniu od teścia przetrwał kryzys 1793 roku.

⁶¹ Piotr Blanc (1742–1797) pochodził z Francji. W 1776 roku znalazł się w Warszawie, gdzie założył firmę pod nazwą Bank Depozytowo-Pożyczalny. Wspólnie z Tepperem dzierżawił monopol loteryjny, wspólnie z Janem Dekertem monopol tytoniowy. Miał pałac przy ul. Senatorskiej. Przetrwał kryzys 1793 roku. Podczas powstania kościuszkowskiego zajmował się reformą waluty.

⁶² Jan Jakub Klug (ok. 1750–pocz. XIX w.) główny bankier wielkopolski epoki stanisławowskiej, w 1791 roku nobilitowany. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych finansował budowę manufaktur w Poznaniu i okolicach. Zbankrutował w 1793 roku z powodu powiązań z interesami Piotra Teppera oraz na skutek nieostrożnej spekulacji gruntami.

⁶³ Andrzej Kapostas (1757–po 1796) pochodził z węgierskiej rodziny żydowskiej, około 1780 roku osiedlił się w Warszawie i otworzył dom bankowy. Podczas Sejmu Wielkiego zgłaszał projekty utworzenia Banku Narodowego. Po kryzysie 1793 roku zajmował się likwidacją interesów upadłych firm. Podczas powstania kościuszkowskiego kierował emisją pieniądza papierowego.

⁶⁴ Antoni Protazy (Prot) Potocki (1761–1801), właściciel ogromnych dóbr na Ukrainie, od 1791 roku wojewoda kijowski. Zakładał liczne manufaktury, miał domy bankowe w Warszawie, Chersoniu i Machnówce. Obsługiwał kontrakty lwowskie i dubieńskie. Był zwolennikiem utworzenia Banku Narodowego. W 1783 roku stanął na czele Kompanii Handlowej Polskiej, tzw. Kompanii Chersońskiej, która próbowała skierować polski eksport poprzez Morze Czarne. Utrzymywał flotę handlową na Morzu Czarnym. Zwolennik Konstytucji 3 Maja. W kwietniu 1793 roku sam zawiadomił władze konfederacji targowickiej o swej niewypłacalności.

⁶⁵ Maciej Łyszkiewicz (zm. 1820) był synem kupca warszawskiego, Grzegorza Łyszkiewicza, w latach 1772 i 1780 prezydenta Warszawy. Była to rodzina pochodzenia ormiańskiego. W 1790 roku nobilitowany. Podczas kryzysu 1793 roku aresztowany za niewypłacalność, zdołał zawrzeć ugodę z wierzycielami i ocalić część majątku.

7 domów bankowych: Teppera, Prota Potockiego, Szulca, Kabryta, Łyszkiewicza, Heyzlera i Kluga. W celu likwidacji upadłych firm Sejm Grodzieński we wrześniu 1793 roku powołał Komisję Bankową pod przewodnictwem biskupa chełmskiego Wojciecha Skarszewskiego. Ostateczny upadek Rzeczypospolitej zbiegł się z załamaniem systemu bankowego zbudowanego w czasach stanisławowskich. Kataklizm przetrwały jedynie nieliczne mniejsze domy bankowe.

Najwybitniejszym bankierem żydowskim epoki stanisławowskiej był Berek Szmul Jakubowicz⁶⁶, zwany Szmulem Zbytkowerem. Po śmierci założyciela firma prowadzona była do 1825 roku przez Judytę Jakubowiczową, która następnie przekazała ją swym współpracownikom – Leonowi Hirschendorfowi i Aleksandrowi Rawiczowi. Powstał wówczas Dom Bankowy Hirschendorf & Rawicz. W 1850 roku Aleksander Rawicz spłacił wspólnika i przekształcił firmę w Dom Bankowy A. Rawicz i S-ka. Przetrwał on aż do 1906 roku, kiedy to ogłoszona została upadłość. W czasach Księstwa Warszawskiego powstał tylko jeden poważny dom bankowy – Samuela Antoniego Fraenkla, założony w 1808 roku w Warszawie. Firma działała do 1882 roku⁶⁷. Działalność bankową łączył w tym czasie z prowadzeniem handlu ekspedycyjnego Fryderyk Dueckert, założyciel warszawskiej firmy Dueckert i Syn.

W piętnastolecie 1815–1830 powstało kilka nowych, ważnych domów bankowych. W 1817 roku rozpoczęła działalność firma Aleksander Wertheim, która przetrwała do śmierci założyciela w 1849 roku⁶⁸. W 1818 roku powstała firma Goetza Assura Leowe⁶⁹, która również przetrwała do śmierci założyciela w 1847 roku. W tym okresie rozpoczął działalność bankierską Samuel Eleazar Kronenberg, założyciel firmy S. L. Kronenberg⁷⁰. Po jego śmierci powstała firma S. L. Kronenberg Wdowa i Syn, prowadzony przez Teklę Kronenberg wraz z młodszym synem Leopoldem. Po śmierci Tekli w 1848 roku zmieniono nazwę na Dom Bankowy Leopold Kronenberg. Z czasem Leopold Kronenberg, twórca Banku Handlowego w Warszawie

Antoni Prot Potocki
(1761 – 1801)

⁶⁶ Berek Szmul Jakubowicz (Zbytkower) (1756–1801) bankier Stanisława Augusta, dzierżawca majątku Targówek i jurydyki Gołędzinów, przyczynił się do rozwoju Pragi. Fundował cmentarz bródnowski. Od Jakubowicza wywodzili się dwie znane rodziny: Bergsohnów i Pragierów. Jego potomkami byli m.in. jeden z przywódców międzywojennej PPS Adam Pragier oraz znany filozof francuski Henri Bergson.

⁶⁷ Po śmierci Samuela Antoniego w 1833 roku firmę przejął jego syn, Antoni Edward (1809–1883), późniejszy przeciwnik Leopolda Kronenberga na polu finansów. W 1839 roku został nobilitowany, w 1859 roku obdarzony tytułem barona. Przez pewien czas współwłaścicielami domu bankowego byli krowni Fraenkłów, Aleksander i Władysław Lascy. W 1867 roku firma kupiła od Banku Polskiego zakłady w Ostrowcu Świętokrzyskim. Zlikwidowana została po śmierci Antoniego Edwarda.

⁶⁸ W późniejszych latach Wertheimowie związani byli z Bankiem Handlowym w Warszawie SA.

⁶⁹ W 1842 roku Loewe zmienił imiona na Gustaw Adolf.

⁷⁰ Samuel Eleazar (1773–1826) był protoplastą zasłużonej w dziejach bankowości polskiej rodziny Kronenbergów. Wcześniej używał imion Lejzor Hirszowicz. Jego najstarszy syn, Ludwik (Loewy) (1793–1882) był agentem Banku Polskiego i dostawcą dla wojska. Jego syn z kolei, Stanisław Ludwik (1828–1898) był właścicielem Domu Bankowego Kronenberg, Necelman i Ska, później zaś dyrektorem petersburskiego oddziału Banku Handlowego w Warszawie SA. Znacznie wybitniejszą postacią był młodszy syn Eleazara, Leopold Kronenberg (1812–1878). W latach 1839–1860 dzierżawił monopol tabacznym w Królestwie Polskim. Potem zaangażował się w przemyśle cukrowniczym i w budowie linii kolejowych. W 1861 roku był jednym z twórców obozu „białych”. W 1868 roku otrzymał szlachectwo dziedziczne Królestwa Polskiego wraz z herbem „Strugi”. W 1870 roku był głównym inicjatorem utworzenia Banku Handlowego w Warszawie SA, którego był następnie prezesem. Po śmierci Leopolda prezesem BHW został jego starszy syn Stanisław Leopold (1840–1894), w 1887 roku zastąpiony przez młodszego syna, Leopolda Juliana (1849–1937). Kronenbergowie sprawowali kontrolę nad BHW aż do drugiej połowy lat dwudziestych.

SA, wyrósł na czołową postać polskiej bankowości. W 1822 roku powstała firma I.M. Rosen, po śmierci założyciela Izaaka Szymona Rosena objęta przez jego syna Matiasa (1804–1865), który przez pewien czas był współnikiem Kronenberga. W 1826 roku zarejestrowano firmę bankową i handlową Piotra Steinkellera (1799–1855), który za współnika miał bankiera Karola Scholtza. Była to niezbyt szczęśliwa para. Scholtz poniósł znaczne straty, angażując się w Zakładach Żyrardowskich, Steinkeller zbankrutował, próbując osuszyć kopalnie olkuskie. W 1829 roku powstała firma spedycyjna i bankowa Augusta Herbsta i Zygmunta Ringa. Poza bankowością zajmowała się ona również aż do przełomu XIX i XX wieku produkcją sukna. Przed powstaniem listopadowym powstały jeszcze domy bankowe B.M. Horowitza⁷¹, Michała Bereksohna-Sonnenberga⁷², Abrahama Simona Cohena⁷³ i rodziny Loewenstein⁷⁴.

W 1831 roku powstał dom handlowy i bankowy braci Łubieńskich. Założyli go synowie Feliksa Łubieńskiego, ministra sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego, Henryk⁷⁵, Tomasz⁷⁶, Jan i Józef. Początkowo firma rozwijała się pomyślnie, jednak niebezpieczne dla niej okazały się zbyt ścisłe związki

personalne z Bankiem Polskim, co po 10 latach doprowadziło do oskarżenia o nadużycia i skazania Henryka Łubieńskiego. W latach trzydziestych powstały ponadto firmy: Karola Szczygielskiego (1833 rok), Jana Epsteina (1835 rok), Władysława Alfonsa Kronenberga (1836 rok), Karola Juliana Mintera (1837 rok), Dawida Epsteina (1837 rok), Edwarda Augusta Doeplera (1837 rok), Juliana Loewensteina (1837 rok) i Gabriela Bereghoyna (1839 rok).

Lata czterdzieste i pięćdziesiąte to okres największego rozwoju domów bankowych. Historik bankowości tego okresu, Stanisław Kempner, wymienia następujące powstałe wówczas firmy: Henryka i Adolfa Janaschów (1843 rok), Stanisława Lessera⁷⁷ (1845 rok, istniał do lat dwudziestych XX wieku), Jana Daniela Wendekama (działał w latach 1845–1858), Aleksandra Moldaura (1847 rok), Józefa Dawidsohna (1842 rok), Samuela Konitza (1841 rok), Maurycego Seydla⁷⁸ (1842 rok), H. Krasnopolskiego (1841 rok), M. Muehlrada (1841 rok), Aleksandra Giwartowskiego (1847 rok), Adolfa Baumana (1847 rok), Salomona Samsona

Leopold Kronenberg
(1812–1878)
inicjator utworzenia Banku
Handlowego w Warszawie SA

⁷¹ Początkowo jako Mintz i Horowitz, potem B.M. Horowitz Wdowa i Sukcesorowie. Firma była powiązana z Bankiem Polskim, w którym była zadłużona w rozmiarach budzących podejrzenia. Ujawniła to sprawa Henryka Łubieńskiego i Józefa Lubowidzkiego.

⁷² Firma była ściśle powiązana z Domem Bankowym Horowitza.

⁷³ Abraham Simon Cohen w latach trzydziestych zaangażował się w przesiewznięcia spekulacyjne, które doprowadziły go do upadku. Przyczyniły się też do bankructw przedsiębiorstw górniczych Henryka Łubieńskiego.

⁷⁴ Loewensteinowie pochodzili z Leszna, następnie mieszkali w Brodach, pod koniec XVIII wieku osiedli w Warszawie. Leon Loewenstein (1799–przed 1833) był spowinowacony z Kronenbergami. Jego wnukowie – Seweryn Jakub (1833–1895) i Leon Władysław (1836–1900) nadal utrzymywali związki rodzinne z Kronenbergami. W 1866 roku brali udział w zakładaniu SA Lilpop, Rau i Loewenstein. W latach osiemdziesiątych otrzymali dziedziczny tytuł baronowski.

⁷⁵ Henryk Łubieński (1793–1833) był współzałożycielem Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, dyrektorem (1828–1832) i wiceprezesem (1832–1842) Banku Polskiego. Należał do czołowych realizatorów prowadzonej przez Bank Polski industrializacji. W 1842 roku oskarżony o nadużycia, w 1848 roku został skazany na więzienie.

⁷⁶ Tomasz Łubieński (1784–1870), generał, uczestnik szarzy pod Samossierą, w okresie Królestwa Polskiego polityk i działacz gospodarczy.

⁷⁷ Stanisław Lesser (1817–1890) w latach 1865–1873 pełnił funkcję Starszego Giełdy Warszawskiej, otrzymał dziedziczny tytuł barona. Po jego śmierci kierownictwo firmy przejął syn, Jan Konstanty Lesser (1850–1930).

⁷⁸ Maurycy Seydl był, przede wszystkim, właścicielem składu win, który działał jeszcze w okresie międzywojennym.

Baumana (w latach 1847–1876), Gustawa Landaua (w latach 1845–1877), Samuela Portnera (1848 rok), Maksa Baumrittera (1846 rok), Adolfa Braumana (1847 rok), Szymona Toeplitza⁷⁹ (1849 rok), Henryka Wawelberga⁸⁰ (1846 rok), Maurycego Koniara⁸¹ (w latach 1844–1848), Samuela Natansona⁸² (1853 rok), Mieczysława Epsteina⁸³ (1854 rok), Jana Gotliba Blocha⁸⁴ (1859 rok), Juliusza Wertheima⁸⁵ (1856 rok), Leona Goldstanda⁸⁶, Wilhelma Landaua⁸⁷ (1857 rok) i Adolfa Goldferdera⁸⁸. Na odrębną wzmiankę zasługuje najwybitniejszy aferzysta tamtej epoki, Sylwian Jakubowski⁸⁹.

Kryzys lat 1856–59 dokonał spustoszenia wśród domów bankowych. W latach siedemdziesiątych, kiedy zaczęły powstawać banki akcyjne, znaczenie domów bankowych zmalało. Na przełomie XIX i XX wieku w Warszawie działały następujące domy bankowe⁹⁰: Józef Baumritter i Ska, Jan Gotlib Bloch, Jan Dworzyczki i Ska, Jan Epstein, Adolf Goldferder, Leon Goldstand, Markus Kroll, Maurycy Kaiserstein, Wilhelm Landau, Bernard Lauer, Stanisław Lesser, Dawid Maliniak, Samuel Natanson i Synowie, Maurycy Nelken i Ska, Salomon Neuman, Szymon Neuman, Adolf Peretz i Ska⁹¹, Adam Piędzicki⁹², Pilawitz, Wilczyński i Ska, Bronisław Popławski, X. Radziszewski, Aleksander Rawicz i Ska, Dawid Rosenblum, Louis Starkman, Dawid M. Szereszowski⁹³, Henryk Wawelberg, Juliusz Wertheim. W Częstochowie działał

⁷⁹ Szymon Toeplitz (1822–1894) był tylko jednym z licznych przedstawicieli rodziny, działającym w bankowości. Wybitną postacią był Henryk Toeplitz (1822–1891), jeden z założycieli Banku Handlowego w Warszawie SA, kierujący domem handlowym „Franciszka Toeplitz i Skucesorowie” oraz Józef Leopold Toeplitz (1866–1938), który w latach 1917–1933 był dyrektorem mediolańskiego Banca Commerciale Italiana.

⁸⁰ Firma założona przez Henryka Wawelberga (1813–1891), po jego śmierci była kierowana przez syna, znanego filantropa, Hipolita (1844–1901), następnie przez Stanisława Rotwanda (1839–1916). W 1913 roku przekształcona została w Bank Zachodni SA w Warszawie i Petersburski Bank Handlowy SA – por. cz. III.

⁸¹ Maurycy Koniar (ok.1790–1848) w latach trzydziestych dzierżył monopol tabacznym w Królestwie Polskim, w latach czterdziestych – przedsiębiorstwa górnico-hutnicze w Zagłębiu Staropolskim. Przez pewien czas uchodził za największego finansistę Królestwa Polskiego.

⁸² Samuel Natanson (1795–1879) był protoplastą znanej rodziny warszawskiej, która wydała nie tylko wybitnych bankowców, ale i uczonych. Jakub Natanson (1832–1884) był wybitnym chemikiem, współzałożycielem Kasy im. Mianowskiego, jego brat Władysław (1864–1937) był fizykiem.

⁸³ Mieczysław Epstein (1833–1914) wywodził się ze znanej rodziny bankierskiej. Własne firmy mieli jego ojciec Herman (1803–1867) i stryj Józef (1795–1876). Dzięki małżeństwu z Leonidą Lambert (1855 rok) był spowinowacony z Rothschildami. W 1871 roku był inicjatorem utworzenia Banku Dyskontowego Warszawskiego SA. W latach 1876–1882 i 1885–1906 prezes Komitetu Giełdy Warszawskiej.

⁸⁴ Jan Gotlib Bloch (1836–1902) wybitny finansista, zaangażowany w budowę linii kolejowych, cukrowni, przemysłu drzewnego, metalowego itd. Jeden z założycieli Banku Handlowego w Warszawie SA. Był również ekonomistą, autorem, m.in. dzieł o wpływie linii kolejowych na gospodarkę rosyjską oraz o przyszłej wojnie.

⁸⁵ Juliusz Jakub Wertheim (1819–1901), dawny współpracownik Piotra Steinkellera i agent Banku Polskiego, był jednym z organizatorów Banku Handlowego w Warszawie SA. Po jego śmierci kierownictwo domu bankowego przejął syn, Piotr Aleksander (1850–1922).

⁸⁶ Leon Goldstand (1800–1858), dawny wspólnik Fraenkla. Po jego śmierci bankierstwem zajmowali się dwaj jego synowie: Jan (1837–1904), dyrektor Banku Międzynarodowego w Petersburgu oraz Aleksander (1838–1903), związany z Bankiem Dyskontowym Warszawskim SA.

⁸⁷ Por. hasło Bank Handlowy Wilhelm Landau SA w cz. III.

⁸⁸ Adolf Goldferder był dawnym pracownikiem Baumana. Dom Bankowy założył wraz z bratem Maksymilianem, który później kierował filią łódzką. W drugim pokoleniu firmą, która przetrwała aż do 1932 roku, kierowali bracia Bronisław i Józef Goldferderowie.

⁸⁹ Sylwian Jakubowski (1807–?), zięć i wspólnik Koniara, prowadził przez pewien czas dom bankowy. Nobilitowany i obdarzony herbem Rokowiec, ostentacyjnie demonstrował bogactwo. Jako dzierżawca Loterii Klasycznej w Królestwie Polskim w 1856 roku zniknął wraz z powierzonymi mu pieniędzmi.

⁹⁰ Według St. Kempnera – Dzieje gospodarcze Polski porzbirowej, t. I, Warszawa 1920, s. 76.

⁹¹ Przekształcony następnie w Bank Angielsko-Polski SA w Warszawie – por. cz. III.

⁹² Przekształcony następnie w Bank Zjednoczonych Ziem Polskich – por. cz. III.

⁹³ Por. hasło Bank Północny SA w Warszawie w cz. III.

dom bankowy Adama Bergmana, w Kaliszu Louisa Mamrotha i M. Landaua, w Kielcach J. Ehrlicha i M. Goldhaara, w Lublinie S. Z. Goldkrauta, Sołowiejczyka i Morgensterna, w Łodzi J. Dobranieccy i Synowie, T. J. Dobraniecki, Maks Goldferder, Landau i Ska, w Płocku Ludwik Flatau, D. Woldenberg, w Radomiu J. Bekkerman, w Sosnowcu Adam Bergman, we Włocławku Gustaw Peretz. W Wilnie w 1874 roku powstał duży Dom Bankowy Tobiasza Bunimowicza. W Warszawie działał też Krajowy Dom Bankowy, należący do Stanisława Lubomirskiego i Henryka Radziszewskiego, w 1910 roku przekształcony w Bank Przemysłowy Warszawski SA⁹⁴.

W Galicji w pierwszej połowie XIX wieku działało wiele drobnych prywatnych firm bankierskich. W latach pięćdziesiątych powstał pierwszy poważniejszy Dom Bankowy Natansohn i Kallir⁹⁵ w Brodach. W latach sześćdziesiątych we Lwowie rozwinął się Dom Bankowy Ozjasza Horowitza, po śmierci założyciela w 1875 roku prowadzony przez jego syna Samuela aż do 1924 roku. W 1900 roku powstał Dom Bankowy Schutz i Chajes. Kolejnym znaczącym lwowskim domem bankowym była firma Schellenberga, krótko przed II wojną światową przejęta przez wiedeński Merkur Bank⁹⁶. Podobny był los Domu Bankowego Lilien i Sokal, założonego w 1874 roku, w 1911 roku przejętego przez wiedeński Union-Bank⁹⁷. W Krakowie wyróżniały się firmy Mendelsburga⁹⁸ oraz Raczyński i Holzer. Ta ostatnia spółka, zawiązana w 1864 roku, rozpadła się w 1888 roku. Z Domu Bankowego August Raczyński powstał Bank dla Polskiego Przemysłu SA w Krakowie⁹⁹. Dom Bankowy A. Holzer w 1939 roku przekształcony został w Bank Krakowski SA¹⁰⁰.

W zaborze pruskim w XIX wieku do poważnego znaczenia doszła inowrocławska firma bankierska rodziny Levy¹⁰¹. Pod koniec stulecia ważne miejsce w bankowości zajęła bydgoska rodzina Aronsohnów, związana następnie z działającym od 1849 roku Domem Bankowym M. Stadthagen¹⁰². W 1902 roku w Poznaniu powstał Dom Bankowy Kratochwill i Pernaczyński¹⁰³.

Stosunkowo słaby rozwój domów bankowych w zaborach austriackim i pruskim wynikał m.in. z łatwości, z jaką można było założyć tam bank akcyjny. Restrykcyjne rosyjskie prawo bankowe powodowało, że w zaborze rosyjskim ta forma organizacyjna zachowała znaczenie również w epoce banków akcyjnych.

Jan Gotlib Bloch
(1836–1902)

⁹⁴ Por. cz. III.

⁹⁵ W drugim pokoleniu właścicieli przemianowany na Nirenstein i Kallir. Powstanie pierwszego większego domu bankowego Galicji w Brodach nie było dziełem przypadku. W latach 1773–1877 Brody były wolnym miastem handlowym, w którym koncentrowała się znaczna część handlu między monarchią habsburską a Rosją. Lata pięćdziesiąte, z uwagą na toczącą się wówczas wojnę krymską, były dla handlu brodzkiego szczególnie korzystne.

⁹⁶ Por. hasło Bank Komercyjny SA w Krakowie w cz. III.

⁹⁷ Por. hasło Bank Unii w Polsce SA w cz. III.

⁹⁸ W 1910 roku przejęta przez Bank Przemysłowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim, por. hasło Polski Bank Przemysłowy SA w cz. III.

⁹⁹ Por. cz. III.

¹⁰⁰ Por. cz. III oraz dalsze fragmenty tego rozdziału.

¹⁰¹ Sfinansowała ona m.in. budowę linii kolejowej Toruń–Inowrocław–Poznań oraz rozwój uzdrowiska Inowrocław. Z Levymi spokrewniona była inna bankierska rodzina inowrocławska, Salomonsohnów, która rozwinęła aktywność w Niemczech. Adolf Salomonsohn był jednym z twórców wielkiego banku Disconto-Gesellschaft. Jego bratanek, Artur, został z czasem prezesem tej firmy. W 1929 roku, na rok przed śmiercią, doprowadził do fuzji z Deutsche Bankiem i stanął na czele połączonej firmy.

¹⁰² Por. hasło Bank M. Stadthagen SA w Bydgoszczy w cz. III.

¹⁰³ Por. dalszą część tego rozdziału.

W II Rzeczypospolitej domy bankowe i kantory wymiany działały, podobnie jak banki akcyjne, na zasadzie koncesji udzielanych przez Ministerstwo Skarbu. Prawo rozróżniało wielkie domy bankowe, dla których ustalono minimalne progi kapitału własnego, na poziomie 20% stawek obowiązujących banki akcyjne¹⁰⁴, i mniejsze domy bankowe, dla których ustalono progi kapitałowe na poziomie o połowę niższym¹⁰⁵. Większe domy bankowe mogły prowadzić wszelkie czynności bankowe, łącznie z akcjami założycielskimi, nie mogły jedynie używać nazwy „bank”. Mniejsze domy bankowe mogły zajmować się poza normalnymi czynnościami depozytowo-kredytowymi również np. inkasowymi, kupnem lub sprzedażą na rachunek własny lub obcy walut oraz krajowych i zagranicznych papierów wartościowych. Przed uzyskaniem koncesji firma musiała wpłacić do Centralnej Kasy Państwowej 10% kapitału zakładowego. Pozostawał on tam przez cały czas działania domu bankowego.

Największym domem bankowym w II Rzeczypospolitej była firma Szereszowskich. Z kapitałem ponad 6 mln zł dorównywała ona poważnym bankom akcyjnym¹⁰⁶. Drugim wielkim domem bankowym Warszawy była firma S. Natanson i Synowie, założona w 1853 roku¹⁰⁷, który jednak upadł w 1932 roku. Trzecią wielką firmą warszawską był Dom Bankowy Józef Skowronek i Ska. Powstał w 1916 roku, w latach trzydziestych dysponował kapitałem 0,5 mln zł. Był związany z kapitałem belgijskim, w połowie należał do Société Mobiliere de Belgique SA. Józef Skowronek był ponadto po 1925 roku prezesem Związku Bankierów Polskich. Dom Bankowy Zjednoczonych Bankowców Antoni Pawlikowski, również z kapitałem 0,5 mln zł, powstał w 1918 roku¹⁰⁸. Nieco niższym kapitałem (ok. 0,4 mln zł) dysponował, założony w 1920 roku, Dom Bankowy Wincenty Wolański. Mniejszymi firmami warszawskimi były: Dom Bankowy Adolf Goldferder, działający od 1860 roku, zlikwidowany w połowie lat trzydziestych; Dom Bankowy Józef Grüss, założony w 1936 roku z filii znanego lwowskiego domu bankowego; Dom Bankowy Natan Morgenstern, założony w Lublinie w 1875 roku¹⁰⁹; Dom Bankowy Henryk Akst, założony w 1903 roku¹¹⁰; Dom Bankowy Lejbn Targownik i Syn, działający od 1916 roku; Dom Bankowy Wacław Klepczyński i Ska, założony w 1918 roku.

Drugim po Warszawie skupiskiem domów bankowych była w latach trzydziestych Łódź. Największy był Dom Bankowy Najda, Bracia Winter i Weiss, który powstał w 1934 roku z łódzkiego oddziału Danziger Bank für Handel und Industrie. Związany z koncernem włókienniczym Scheiblera i Grohmana¹¹¹, dysponował kapitałem 1,5 mln zł. Poważną instytucją był też Dom Bankowy Braci Taub¹¹², założony w 1930 roku z kapitałem 0,6 mln zł. Mniejsze znaczenie miały firmy: Dom Bankowy Hieronim Schiff – Spadkobiercy, założony w 1905 roku; Dom Bankowy Józef Hirsberg założony w 1916 roku; Dom Bankowy Sano Kassman, założony w 1937 roku; Dom Bankowy Cianciara i Wojciechowski (brak daty zał.); Dom Bankowy Adolf Zysman (brak daty zał.).

¹⁰⁴ Tzn. 500 tys. zł w Warszawie, w Katowicach, Krakowie, Lwowie, Łodzi i Poznaniu – 300 tys. zł, w innych miejscowościach – 200 tys. zł.

¹⁰⁵ Tzn. 250 tys. zł w Warszawie, w Katowicach, Krakowie, Lwowie, Łodzi i Poznaniu – 150 tys. zł, w innych miejscowościach – 100 tys. zł.

¹⁰⁶ Por. hasło Bank Północny SA w Warszawie w cz. III. oraz listę rankingową banków polskich w 1936 roku.

¹⁰⁷ Kolejno kierowali nią: Samuel Natanson w latach 1853–1879, Henryk Natanson w latach 1879–1895 i Kazimierz Eryk Natanson w latach 1895–1932. W latach dwudziestych, z kapitałem 1,8 mln zł, DB Natanson był liczącą się instytucją. Utrzymywał ścisłe związki z Bankiem Handlowym w Warszawie SA (por. W. Morawski – Dom Bankowy S. Natanson i Synowie w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 23/1989).

¹⁰⁸ Krótko przed wojną firma Pawlikowskiego przejęta została przez Mieczysława Zylberga.

¹⁰⁹ Początkowo Dom Bankowy Sołowiejczyk i Morgenstern.

¹¹⁰ Krótko przed wojną przejęty przez spadkobierców.

¹¹¹ Por. hasło Bank Międzynarodowy SA w Warszawie w cz. III. Bankiem kierowali: Grzegorz Najda, Herman i Tadeusz Winterowie oraz Adolf Weiss.

¹¹² Bankiem kierowali bracia Chil i Symcha Taub.

W Poznaniu był tylko jeden Dom Bankowy Kratochwill i Pernaczyński, ale była to instytucja wyjątkowa. Złożony został w 1902 roku przez Mariana Kratochwilla i Stanisława Pernaczyńskiego. Brał udział w akcji spolszczenia firm niemieckich w Wielkopolsce. Następnie, jako jedyny dom bankowy, należał do Związku Banków Polskich¹¹³. Kłopoty firmy zaczęły się po śmierci Mariana Kratochwilla¹¹⁴ i bankructwie zaprzyjaźnionych Zakładów „Dr Roman May”. W 1936 roku, po kontroli nadzoru bankowego, dom bankowy został postawiony w stan likwidacji¹¹⁵.

We Lwowie działało pod koniec lat trzydziestych 5 domów bankowych. Największy był Dom Bankowy Ozjasz Grüss, założony w 1918 roku. Przed kryzysem dysponował kapitałem 1 mln zł, który w 1934 rok został zredukowany do 0,7 mln zł. W 1938 roku podwyższono go ponownie do 0,8 mln zł. Innym przejawem prężności firmy było otwarcie w 1936 roku bratniego domu bankowego w Warszawie (patrz wyżej). Pozostałe lwowskie domy bankowe miały mniejsze znaczenie¹¹⁶. Dom Bankowy Schutz i Chajes¹¹⁷ powstał w 1900 roku, Dom Bankowy Jakub Ułam w 1902 roku, Dom Bankowy Dawid Gellman w 1930 roku, Dom Bankowy Herman i Adolf Gruendlinger w 1931 roku.

W Krakowie największym domem bankowym była firma A. Holzer¹¹⁸, w skali całej Polski ustępująca pierwszeństwa jedynie Szereszowskiemu. Drugim dużym domem bankowym była firma Hugo Ripper i Ska. Dom Bankowy powstał w 1919 roku, dysponował kapitałem 0,43 mln zł. Niewielkimi firmami były Dom Bankowy H. Miereszewski i Ska (brak daty zał.), połączony z kantorem wymiany (patrz niżej) oraz Dom Bankowy Alojzy Fröhlich, założony w 1901 roku. W latach trzydziestych ta ostatnia firma, choć zarejestrowana w Krakowie, faktycznie miała siedzibę w Rzeszowie.

Największym domem bankowym Wilna była firma założona przez Tobiasza Bunimowicza w 1874 roku, która pozostała w rękach rodziny aż do II wojny światowej. W okresie międzywojennym Dom Bankowy Bunimowicz, mimo kłopotów, w jakie popadł w 1925 roku¹¹⁹, mógł się poszczycić kapitałem 2 mln zł i dorównywał bankom akcyjnym. Jednak dotkliwie odczuł skutki wielkiego kryzysu i pod koniec 1938 roku został postawiony w stan likwidacji. Mniejsze znaczenie miały: Dom Bankowy Mojżesz Ryndziński i Kaufman Kaufmans (założony w 1919 roku)¹²⁰, Dom Bankowy Fajwisz Winiski (założony w 1919 roku) oraz Dom Bankowy Nechemia Kleck i Józef Lewin (założony w 1921 roku).

Poza wymienionymi miastami działało jeszcze kilka domów bankowych. Największym z nich był Dom Bankowy Michał Morajne w Lublinie, założony w 1916 roku. W latach trzydziestych dysponował on kapitałem 0,5 mln zł oraz oddziałami w Bydgoszczy i Toruniu. Dom Bankowy Józef Kugel i Ska powstał w Gdyni w 1934 roku. Był ściśle kontrolowany przez The British and Polish Trade Bank, polsko-brytyjski bank, faktycznie należący w większości do BGK, zarejestrowany w Wolnym Mieście Gdańsku¹²¹. Firma dysponowała kapitałem 0,3 mln zł. W Bielsku działał od 1892 roku niemiecki Dom Bankowy Józef Münzer. W Katowicach istniał Dom Bankowy Szymon Birman i Jakub Szybel, założony w 1924 roku. Do 1937 roku działał on pod nazwą Śląski Związek Kredytowy, Sp. z o.o. W Przemyślu od 1935 roku działał Dom Bankowy Jakub Wohlman. W Kielcach w 1931 roku założony został Dom

¹¹³ Stanisław Pernaczyński był ponadto dyrektorem Banku Przemysłowców SA w Poznaniu – por. cz. III.

¹¹⁴ Wdowa po Kratochwilla, Zofia oraz syn Bogdan dopuścili się nadużyć na niekorzyść firmy.

¹¹⁵ Por. W. Morawski – Dom Bankowy Kratochwill i Pernaczyński w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 12/1989.

¹¹⁶ Dysponowały kapitałami rzędu 300 tys. zł. Najmniejszy był Dom Bankowy Dawid Gellman z kapitałem 100 tys. zł.

¹¹⁷ W latach trzydziestych na czele firmy stał Wiktor Chajes.

¹¹⁸ Por. hasło Bank Krakowski SA w cz. III.

¹¹⁹ Znalazł się wówczas na liście klientów FPIK, otrzymał pomoc w wysokości 0,7 mln zł.

¹²⁰ Dom Bankowy Ryndziński i Kaufmans był powiązany z ruchem syjonistycznym i Anglo-Palestinian Bank. Dzięki temu miał rozległą sieć kontaktów zagranicznych. Spośród banków polskich utrzymywał bliskie kontakty z Południowym Bankiem Związkowym SA.

¹²¹ Por. hasło The British and Polish Trade Bank w cz. III.

Bankowy Daniel Rozenberg. W Białymstoku od 1929 roku działał Dom Bankowy Romuald Tylicki. W Grodnie poważną instytucją finansową był Dom Bankowy Braci Zakhejm¹²², założony w 1927 roku, ale w 1938 roku postawiony w stan likwidacji.

Firmami prywatnymi o mniejszym kapitale i węższym zakresie czynności były kantory wymiany. Zgodnie z prawem bankowym obowiązującym w II Rzeczypospolitej miały one prawo jedynie do sprzedaży i kupna na rachunek własny lub obcy walut, krajowych papierów wartościowych oraz losów loterii krajowych. Minimalne progi kapitału zakładowego dla kantorów wymiany ustalono na 2% stawek wymaganych od banków akcyjnych¹²³. W 1938 roku działały 34 kantory wymiany, spośród których znane są firmy: w Warszawie – Julian Adelberg (zał. 1918), I. M. Centnerszwer (zał. 1916), Julian Dzierżanowski (zał. 1920), S. B. Glebfisz (zał. 1880), B. Heilsberg & J. Rotenberg (zał. 1934), Ludwik Kobryner (zał. 1920), Julian Langer (brak daty zał.), Sander i Weiss (zał. 1917), Bracia A. i M. Skowronek (zał. 1881), Tieme, Greulich & Ścigalski (zał. 1933), Henryk Totenberg¹²⁴ (zał. 1918), A. Wegmajster (zał. 1916), Gustaw Weinkiper (zał. 1888), J. Wolanow (zał. 1931); w Krakowie – E. Blitz (brak daty zał.), I. i M. Grajower (brak daty zał.), H. Mierszewski (brak daty zał.), Henryk Sperlring (zał. 1919), Józef Tomaszewski (brak daty zał.); we Lwowie – Kanner i Ska (zał. 1918), Emil Kitz (zał. 1888), Berl Tempel-Starker (zał. 1920); w Łodzi – Leon Lebson (zał. 1932), Samuel Weinberg (zał. 1915); w Białymstoku – I. Lachower i S. Różański (brak daty zał.); w Częstochowie – J. Weksław (brak daty zał.); w Jarosławiu – Kriegel i Reich (zał. 1904); w Katowicach – Władysław Kaftal (zał. 1932); w Kołomyi – Zygmunt Kriss (zał. 1933); w Lublinie – Stefan Andrunas (zał. 1934); w Radomiu – Markus Wajselfisz – Spadkobiercy (zał. 1919); w Stołpcach – Kazimierz Czeczot (brak daty zał.).

Domy bankowe i kantory wymiany nie należały¹²⁵ do Związku Banków w Polsce. Dysponowały własną organizacją, Związkiem Bankierów w Polsce, założoną w 1922 roku w Warszawie. Na jej czele w latach 1922–1925 stał Antoni Pawlikowski, później Józef Skowronek.

Domy bankowe i kantory wymiany w przededniu II wojny światowej należały na ogół do Żydów. Z tego powodu podczas wojny ich działalność została zlikwidowana przez Niemców. Po 1945 roku uznano ciągłość stanu prawnego z 1939 roku i istniejące wówczas domy bankowe i kantory wymiany zostały formalnie postawione w stan likwidacji 14 lipca 1947 roku¹²⁶.

ARCHIWALIA

AGAD, Zespół Komisja Bankowa (z 1793 roku): zachowana I księga

AAN, Zespól MS: t. 4572–4621 (kantory wymiany – według alfabety), t. 4622 (DB H. Akst – Warszawa), t. 4623–4624 (DB Sz. Birman i J. Szybel – Katowice), t. 4625 (DB T. Bunimowicz – Wilno), t. 4626 (DB H. i A. Gruendlinger – Lwów), t. 4627 (DB O. Grüss – Lwów), t. 4428 (DB J. Hirsberg – Łódź), t. 4629 (DB A. Holzer – Kraków), t. 44631 (DB S. Kassman – Łódź), t. 4631 (DB N. Kleck i J. Lewin – Wilno), t. 4632 (DB W. Klepczyński – Warszawa), t. 4633 (DB Kratochwill i Pernaczyński – Poznań), t. 4634 (DB M. Krokt), t. 4635 (DB J. Kugel – Gdynia), t. 4637 (DB N. Morgenstern – Warszawa), t. 4638 (DB M. Morajne – Lublin), t. 4639 (DB J. Münzer – Bielsko), t. 4640 (DB Najda, Bracia Winter i Weiss – Łódź), t. 4641–4642 (DB A. Pawlikowski – Warszawa), t. 4643 (DB D. Rozenberg – Kielce), t. 4644 (DB J. Skowronek – Warszawa), t. 4645 (DB H. Schiff – Łódź), t. 4646 (DB D. M. Szereszowski – Warszawa), t. 4647 – (DB Bracia Taub – Łódź), t. 4648 (DB L. Targownik – Warszawa), t. 4649 (DB W. Wolański – Warszawa), t. 4650 (DB W. Cianciara i Cz. Wojciechowski – Łódź), t. 4651 (DB Bracia Zakhejm – Grodno), t. 4652 (DB A. Zysman – Piotrków)

¹²² Kierowali nim trzej bracia: Bernard, Majer i Mojżesz Zakhejm. Firma dysponowała kapitałem 250 tys. zł.

¹²³ Tzn. w Warszawie – 50 tys. zł, w Katowicach, Krakowie, Lwowie, Łodzi i Poznaniu – 30 tys. zł, w innych miejscowościach – 20 tys. zł.

¹²⁴ Firma Henryka Totenberga do 1931 roku miała status domu bankowego. Do rangi kantoru wymiany spadła po stratach podczas wielkiego kryzysu, które ujawniła kontrola nadzoru bankowego.

¹²⁵ Z wyjątkiem Domu Bankowego Kratochwill i Pernaczyński.

¹²⁶ MP nr 109/1947, poz. 714. Postawiono wówczas w stan likwidacji 23 domy bankowe i 24 kantory wymiany. Wcześniej, bo 13 marca 1947 roku, postawiono w stan likwidacji Dom Bankowy J. Kugel, por. MP nr 58/1947, poz. 404.

- AAN, Zespół NL, t. 94 (DB R. Tylicki – Białystok), t. 95 (DB J. Kugel – Gdynia), t. 96 (DB Sz. Birman & J. Szybel – Katowice), t. 97 (DB D. Rozenberg – Kielce), t. 98 (DB A. Holzer – Kraków), t. 99 (DB H. Miereszewski – Kraków), t. 100–101 (DB H. Ripper – Kraków), t. 102 (DB M. Morajne – Lublin), t. 103 (DB W. Cianciara i Cz. Wojciechowski – Łódź), t. 104 (DB J. Hirsberg – Łódź), t. 105 (DB S. Kassman – Łódź), t. 106 (DB Najda, Bracia Winter i Weiss – Łódź), t. 107 (DB Bracia Taub – Łódź), t. 108 (DB H. Schiff – Łódź), t. 109 (DB J. Wohlman – Przemysł), t. 110 (DB H. Akst – Warszawa), t. 111 (DB J. Grüss – Warszawa), t. 112 (DB W. Klepczyński – Warszawa), t. 113 (DB N. Morgenstern – Warszawa), t. 114 (DB A. Pawlikowski – Warszawa), t. 115 (DB J. Skowronek – Warszawa), t. 116 (DB D. M. Szereszowski – Warszawa), t. 117 (DB L. Targownik i Syn – Warszawa), t. 118 (DB W. Wolański – Warszawa)
- AP Kraków – Zespół Dom Bankowy H. Ripper i Ska (0,15 m)
- AP Łódź – Zespoły Domów Bankowych (akta 5 firm: J. Hirsberg i S-cy, Bracia Taub, H. Schiff–S-cy, Najda, Bracia Winter i Weiss, S. Kassman; 2,7 m)

BIBLIOGRAFIA

- B. Grochulska – Wielcy bankierzy Warszawy, „Wiek Oświecenia” zeszyt 5, Warszawa 1988
- Ignotus (A. Peretz?) – Finansjera warszawska (1870–1925). Z osobistych wspomnień, Warszawa 1926
- I. Ihnatowicz – Burżuazja warszawska, Warszawa 1972
- J. Kindelski, H. Radziszewski – Piotr Steinkeller, Warszawa 1905
- R. Kołodziejczyk – Bohaterowie nieromantyczni. O pionierach kapitalizmu w Królestwie Polskim, Warszawa 1962
- R. Kołodziejczyk – Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim (1815–1850), Warszawa 1957
- R. Kołodziejczyk – Piotr Steinkeller – kupiec i przemysłowiec (1799–1854), Warszawa 1963
- W. Komatowski – Kryzys bankowy w Polsce 1793 roku. Upadłość Teppera, Szulca, Kabyrta, Prota Potockiego, Łyszkiewiczza i Heyzlera, Warszawa 1937
- Leopold Kronenberg. Monografia zbiorowa, Warszawa 1922
- C. Łagowski – Bankierstwo w dawnej Polsce i w epoce stanisławowskiej, (w) St. Kempner (red.) – Dzieje gospodarcze Polski przedrozbiorowej, t. 1, Warszawa 1920
- S. Łoza – Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach, t. 1–3, Warszawa 1932–1935
- T. W. Łubieński – Henryk Łubieński i jego bracia, Kraków 1886
- M. Mieses – Polscy chrześcijanie pochodzenia żydowskiego, Warszawa 1938
- M. Mieses – Z rodu żydowskiego. Zasłużone rodziny polskie krwi niegdyś żydowskiej, Warszawa 1991
- P. Potocki – Memoriał do Najjaśniejszej Generalności w okolicznościach jego bankowych y kredytowych, b.m.w. 1793: Bibl. SGH (sygn. 95973)
- K. Reychman – Szkice genealogiczne, seria I, Warszawa 1936
- I. Schiper – Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich, Warszawa 1937
- I. Schiper – Żydzi w bankowości polskiej, (w) Żydzi w Polsce Odrodzonej, t. II, Warszawa 1934
- Sprawozdanie syndyków tymczasowych upadłości Domu Bankowego A. Rawicz i Ska, Warszawa 1907

7. Kasy kredytu bezprocentowego

W 1914 roku w Stanach Zjednoczonych powstał American Jewish Joint Distribution Committee, którego celem była pomoc ludności żydowskiej w Europie i na Bliskim Wschodzie. Po 1918 roku organizacja ta objęła działalnością także ziemie polskie. W 1923 roku Joint nabył istniejący od 1921 roku Bank Rosyjsko-Polski SA, zmieniając jego nazwę na Bank dla Spółdzielni SA w Warszawie (por. cz. III). Przez dwa lata bank kierował akcją charytatywną Jointu w Polsce. W pierwszej połowie 1925 roku Joint uznał swą misję w Polsce za zakończoną i sprzedał Bank dla Spółdzielni SA, zachowując jedynie 10% akcji. Kryzys, który wybuchł jesienią tego roku, spowodował jednak zmianę planów. W nowej sytuacji Joint postanowił utworzyć sieć kas bezprocentowego kredytu, których celem miało być utrzymanie działalności drobnego przemysłu i rzemiosła żydowskiego. Kas takich, zwanych Gemilus Chased, powstało do końca 1926 roku 226. Kierował nimi z Warszawy przedstawiciel Jointu na Polskę, mając do pomocy trzy centrale regionalne: Towarzystwo „Ekopo” w Wilnie, Centralny Komitet Ratunkowy w Krakowie i Centralny Komitet Ratunkowy we Lwowie. W 1928 roku system ten został zreformowany. Joint przekazał większość swoich kompetencji Centralnemu Towarzystwu

Popierania Kredytu Bezprocentowego i Krzewienia Pracy Produktywnej wśród Ludności Żydowskiej w Polsce, w skrócie zwanemu „Cekabe”. W 1936 roku pod kontrolą „Cekabe” było 826 kas. Najwięcej, bo 79 kas, było w województwie lubelskim. Dalsze miejsca zajmowały kieleckie i białostockie. Najmniej, w sumie 10 kas, było w byłym zaborze pruskim. Dysponowały one kapitałem ok. 5 mln zł, udzieliły ponad 10 mln pożyczek. Głównym źródłem finansowania pozostawała pomoc Jointu. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego starało się wesprzeć kasy, opodatkowując na ten cel gminy żydowskie.

Pod koniec 1935 roku, jako reakcja na rozwój kas żydowskich, przy parafiach katolickich zaczęły powstawać chrześcijańskie kasy kredytu bezprocentowego. W sierpniu 1936 roku powstała w Warszawie Polska Centralna Kasa Kredytu Bezprocentowego, w marcu 1937 roku – Zjednoczenie Chrześcijańskich Kas Bezprocentowego Kredytu w Rzeczypospolitej Polskiej. Wkrótce utworzono jeszcze jedną, regionalną centralę – Związek Pomorskich Kas Bezprocentowego Kredytu. Centralna Kasa skupiała kasy na zasadzie terytorialnej, zjednoczenie – raczej według klucza branżowego. W 1938 roku istniały 382 kasy: 223 zrzeszone w Centralnej Kasie, 121 w Zjednoczeniu i 38 w Związku Pomorskim. Głównymi skupiskami kas była Warszawa, Lwów, Wilno i były zabór pruski. Głównym źródłem finansowania kas chrześcijańskich były kredyty BGK.

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4460–4462 (dotyczące Banku dla Spółdzielni SA)

AP Lublin, Zespół Chrześcijańskiej Kasy Bezprocentowej dla Kupców i Rzemieślników w Lublinie (0,3 m)

BIBLIOGRAFIA

J. Bornstein – Kasy Bezprocentowych Pożyczek w Polsce, „Kwartalnik Statystyczny” nr 3/1928

W. Morawski – Kasy bezprocentowego kredytu, „Gazeta Bankowa”, SBP, 15/1990

W. Popielecki – Kasy bezprocentowego kredytu, Warszawa 1939, praca magisterska w Bibliotece SGH

8. Lombardy

Lombardy, czyli zakłady zastawnicze udzielające pożyczek, były instytucją bardzo starą. Ich nazwa powstała w XIII wieku i wiązała się z ówczesną aktywnością bankierów lombardzkich. W Polsce początki tej formy kredytu związane były z działalnością kościelnych Banków Pobożnych – Montes Pietatis. Instytucje tego typu powstały we Włoszech w XV wieku. Zajmowały się udzielaniem kredytu bezprocentowego „na fanty”. Środki na działalność czerpały z jałmużny. Trzy najstarsze polskie Montes Pietatis założył Piotr Skarga: w 1579 roku w Wilnie, w 1587 roku w Krakowie i w 1589 roku w Warszawie. Krakowski bank okazał się wyjątkowo długowieczny – przetrwał do 1948 roku. Warszawski, związany z Bractwem Miłosierdzia św. Łazarza, przetrwał do 1753 roku. W 1598 roku powstał „Mons Pietatis” w Poznaniu, ok. 1600 roku w Pułtusk, w 1601 roku we Lwowie, Łowiczu i Zamościu, potem liczne dalsze. Pożyczano raczej na krótko – nie dłużej niż rok i raczej bez procentu. W XVII wieku upowszechniać się zaczęło pożyczanie na niewielki procent (7%). Pierwszym Bankiem Pobożnym, który z reguły brał procent, był drugi już w Warszawie „Mons Pietatis” przy Bractwie św. Benona na Nowym Mieście. Większość Banków Pobożnych upadła podczas wojen szwedzkich. Na wzmiankę zasługuje Publiczny Urząd Zastawniczy „Mons-Pius” przy Katedrze Ormiańskiej we Lwowie. Założony w 1668 roku, reaktywowany w 1792 roku, dotrwał do 1939 roku.

Pod koniec XVIII wieku zaczęły powstawać lombardy rządowe i komunalne. W 1796 roku powstał Warszawski Lombard Miejski, który, z przerwami, działał aż do II wojny światowej. Miał siedzibę w ratuszu miejskim. Pożyczał początkowo na 8%, od 1845 roku na 6%. W 1847 roku powstał Lombard Miejski w Poznaniu, w 1868 roku w Krakowie. Pod koniec XIX stulecia lombardy miejskie upowszechniły się zwłaszcza w zaborze rosyjskim. Pierwszym lombardem akcyjnym było Warszawskie Towarzystwo Pożyczkowe na Zastaw Ruchomości SA. Powstało w 1888 roku z kapitałem 0,5 mln rubli, w 1914 roku podwyższonym do 1,5 mln. Towarzystwo poza centralą miało 4 oddziały miejskie w Warszawie i Łodzi. W okresie międzywojennym kapitał ustalony początkowo na 1 mln zł, podwyższono w latach trzydziestych do 2 mln. Instytucja była bardzo dochodowa. W najgorszych latach wielkiego kryzysu dywidenda nie spadała poniżej 8%. Drugim warszawskim lombardem akcyjnym był, założony w 1899 roku, Warszawski Lombard Prywatny SA, który jednak nie przetrwał inflacji. W Galicji lombardy rozwijały się głównie w oparciu o Komunalne Kasy Oszczędności. Działalnością lombardową zajmował się również lwowski Akcyjny Bank Hipoteczny. Najstabiliej rozwinięte były lombardy w zaborze pruskim.

W 1933 roku działało w Polsce 28 lombardów, w tym 13 należących do KKO¹²⁷, 4 miejskie¹²⁸, 4 należące do osób prywatnych¹²⁹, 3 prowadzone przez instytucje dobroczynne¹³⁰, 2 akcyjne¹³¹ i 2 spółdzielcze¹³². Udzielały one rocznie około 500 tys. pożyczek. W 1928 roku przeciętna wysokość pożyczki wynosiła 98 zł, w latach trzydziestych ok. 50 zł. W razie niezwrócenia pożyczki przedmiot zastawu, po dwóch miesiącach ulgowych, mógł być wystawiany na publiczną licytację¹³³. Ewentualna nadwyżka ze sprzedaży mogła być podjęta przez zastawiającego w ciągu 10 lat. Po tym terminie była przekazywana na cele dobroczynne. Wyceną przedmiotów zastawu zajmowali się tzw. taksatorzy, którzy z własnej kieszeni wyrównywali różnicę, jeśli podczas licytacji nie osiągnięto ceny pokrywającej wartość pożyczki. Odsetki wraz z kosztami wyceny pobierane były z góry. W instytucji lombardu spletały się dwie, dość trudne do pogodzenia tradycje – charytatywna i komercyjna. Bywało to źródłem nieporozumień.

ARCHIWALIA

AAN, Zespól NL, t. 23 (Warszawskie Towarzystwo Pożyczkowe pod Zastaw Ruchomości SA)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania Archikonfraterii i Banku Pobożnego w Krakowie za lata 1838–1860: BUW (sygn. 4g.13.2.8.)

B. Janusz – „Mons Pius” Ormian lwowskich, Lwów 1928

[F. B. Piekarski] – Rys Bractwa Miłosierdzia i Banku Pobożnego w Krakowie dnia 7 października 1594 przez X. Piotra Skargę założonego i dotąd utrzymującego się, Kraków 1814

M. Smerek – Zakłady zastawnicze w Polsce w latach 1926–1928, „Kwartalnik Statystyczny” nr 3/1929

Zakłady Zastawnicze (Lombardy) 1926–1933, wyd. GUS, Warszawa 1936, seria C, zeszyt 34

J. Warężak – „Mons Pietatis” w Łowiczu, (w) Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. fr Franciszkowi Bujakowi, Lwów 1931

¹²⁷ 12 galicyjskich i 1 w Bydgoszczy.

¹²⁸ W Warszawie, Chorzowie, Grodnie i Poznaniu.

¹²⁹ Lombard „Kresowia” w Wilnie oraz firmy; E. Bojarskiego w Jarosławiu, O. Schneeweissa w Rzeszowie i W. Wojciechowskiego w Poznaniu.

¹³⁰ Montes Pietatis w Krakowie i Lwowie oraz Zakład Zastawniczy Funduszu Podupadłych Mieszczan w Tarnowie.

¹³¹ Warszawskie Towarzystwo Pożyczkowe na Zastaw Ruchomości SA i Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie.

¹³² Pełny wykaz – patrz Zakłady Zastawnicze (Lombardy) w Polsce 1926–1933, wyd. GUS, Warszawa 1936, seria C, zeszyt 34, s. 43.

¹³³ Warszawski Lombard Miejski urządzał takie licytacje dwa razy do roku: 1 marca i 1 września.

Część III

Banki Akcyjne

Agrar und Commerzbank AG w Katowicach

Bank powstał w 1922 roku, w 85% należał do poznańskiego Landesgenossenschaftbank, powiązany z Dresdner Bankiem. Trzecim ogniwem grupy w Polsce był łódzki Bank Spółek Niemieckich w Polsce SA. Zajmował się kredytowaniem spółdzielczości niemieckiej na Śląsku. W 1938 roku, kiedy Deutsche Bank, kontrolujący Górnośląski Bank Związkowy SA, przejął kontrolę nad Landesgenossenschaftbankiem i firmami mu podległymi, przeprowadzono fuzję Agrar und Commerzbank z Górnośląskim Bankiem Związkowym. Bank nie posiadał oddziałów.

Kapitał akcyjny:

1922 – 5 mln mp; 1924 – 25 mln mp; 1926 – 0,5 mln zł; 1927 – 1 mln zł; 1928 – 1,5 mln zł

Prezes:

Edmund Leu 1922–1938

Dyrektorzy:

Max Janotta 1922–ok. 1925

Wilhelm Kueper ok. 1925–1938

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4194–4196, 5902

BIBLIOGRAFIA

T. Kowalak – Zagraniczne kredyty dla Niemców w Polsce 1918–1939, Warszawa 1972

W. Morawski – Banki niemieckie w Polsce, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 29/1990

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Akcyjna Spółka Przekazowa w Warszawie

Bank powstał w 1921 roku, był własnością rodziny Farbsteinów. Stawiał sobie za cel ściąganie do Polski kapitałów zagranicznych, głównie anglosaskich. Zlikwidowany najpóźniej w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:
1921 – 5 mln mp

Dyrektor:
H. Farbstein

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki międzywojennej Warszawy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1990

Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie

Powstał we Lwowie w 1867 roku jako Cesarsko-Królewski Uprzywilejowany Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny. Zakres jego działalności był początkowo szeroki. Miał prawo udzielać pożyczek hipotecznych, emitować listy zastawne, udzielać kredytu krótkoterminowego wekslowego i lombardowego. Pożyczki hipoteczne mogły być udzielane do 50% wartości nieruchomości lub 33,3% wartości lasu. Choć nie było takiego ograniczenia w statucie, bank nie oferował pożyczek chłopom. Udzielano pożyczek zarówno pod zastaw nieruchomości miejskich, jak i wiejskich. Bank był jedną z czterech instytucji kredytu hipotecznego, utworzonych w tym czasie w Galicji, ale jedyną, która okazała się trwała. Bank znalazł się w niebezpieczeństwie w 1873 roku, ale przetrwał ówczesny kryzys. W późniejszym okresie firma rozwijała się pomyślnie, z wyjątkiem lat 1883–1888, kiedy to ogólna suma udzielonych pożyczek malała w związku z kryzysem rolniczym. Pod koniec XIX wieku bank zaangażował się bezpośrednio w kilka przedsiębiorstw przemysłowych. Nie przyniosło to jednak spodziewanych korzyści, a kryzys 1899 roku, spowodowany bankructwem przedsiębiorstw Stanisława Szczepanowskiego, ponownie postawił bank w niebezpiecznej sytuacji i skłonił do zmiany polityki. W tym okresie bank działał na terenie Galicji, Śląska Cieszyńskiego, Moraw i Bukowiny. Miał oddziały w Czerniowcach, Krakowie i Tarnopolu oraz ekspozytury w Nowosielicy, Podwołoczyskach i Stanisławowie. Od czasu upadku pozostałych trzech banków hipotecznych do 1910 roku bank nie miał w Galicji konkurencji (poza Bankiem Krajowym) w dziedzinie kredytu hipotecznego. Dopiero w 1910 roku powstał Galicyjski Ziemski Zakład Kredytowy SA. W 1914 roku suma udzielonych pożyczek doszła do 207 mln koron. W ostatnich latach przed wojną bank wypłacał corocznie 10% dywidendę. Lata 1914–1916 były w dziejach banku okresem zastoju. W pierwszym roku wojny firma znalazła się pod przejściową okupacją rosyjską. Mimo to nawet w najgorszych latach dywidenda nie schodziła poniżej 5%. W 1917 roku rozpoczęło się ożywienie. Bank związał się wówczas z Österreichische Credit Anstalt (ÖCA), oddając 30% akcji. W ten sposób firma weszła w skład koncernu ÖCA w Polsce, nawiązując bliskie kontakty z Bankiem Dyskontowym Warszawskim. Wspólnie z tym ostatnim Akcyjny Bank Hipoteczny (nazwa od 1918 roku) założył w 1922 roku Śląski Zakład Kredytowy SA w Bielsku. Po I wojnie światowej ABH dość szybko zlikwidował swe interesy na terenach, które weszły w skład Czechosłowacji. Natomiast powiązania z Bukowiną, która weszła w skład Rumunii, okazały się trwałe. W okresie międzywojennym ABH utrzymywał oddziały w Czerniowcach, Lipkanach i Suczawie w Rumunii oraz w Krakowie, Stanisławowie i Tarnopolu. W II Rzeczypospolitej, choć były takie zamiary, zasięg interesów ABH nigdy nie przekroczył dawnej granicy galicyjskiej. W radzie Banku zasiadał m.in. reprezentant koncernu ÖCA w Polsce, Henryk Aschkenazy, będący członkiem rad nadzorczych 30 spółek o łącznym kapitale 253 mln zł. Upadek ÖCA w 1931 roku podkopał pozycję banków koncernu w Polsce. Musiały one wytrzymać szturm ogarniętych paniką wierzycieli. ABH stracił w 1931 roku 67% wkładów. Mimo to przetrwał, choć nie powrócił już do dawnej kondycji. Kres jego istnieniu położyła II wojna światowa. Po 1945 roku podjął jeszcze działalność oddział krakowski banku. Formalnie ABH utracił koncesję decyzją ministra skarbu z 31 stycznia 1949 roku. Likwidacja firmy powierzona została BGK.

Kapitał akcyjny:

1867 – 3 mln złotych reńskich; 1894 – 4 mln złotych reńskich; 1896 – 5 mln złotych reńskich; 1897 – 6 mln złotych reńskich; 1898 – 7 mln złotych reńskich; 1900 – 16,8 mln koron; 1910 – 20 mln koron; 1919 – 30 mln koron; 1920 – 42 mln mp; 1921 – 70 mln mp; 1922 – 210 mln mp; 1923 – 735 mln mp; 1925 – 5 mln zł

Prezisi:

Włodzimierz Borkowski (był w latach 1879–1883)

Stanisław Mycielski 1903–1933

Stanisław Dąbski 1933–ok. 1937

Jan Brzozowski ok. 1937–1939

Dyrektorzy:

Marian Bozewicz 1880–ok. 1934

Herman Horowitz ok. 1934–ok. 1937

Wacław Chowaniec ok. 1937–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Akcyjny Bank Hipoteczny (0,4 m); Zespół MS, t. 4211–4216; Zespół NL, t. 125–127, 132

AP Kraków, Zespół Akcyjny Bank Hipoteczny – oddział Kraków (24 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania: za lata 1879, 1881–1883: BUW (sygn. 031791); za lata 1933, 1934: BN (sygn. VI.A5); za lata 1923–1938: Bibl. GH (sygn. 304981)

Akcyjny Bank Hipoteczny, „Rocznik Polityczno-Gospodarczy 1938”, Warszawa 1938, s. 924–925.

W. Morawski – Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 24/1989

Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wlk. Ks. Krakowskim za rok 1914, Lwów 1914, s. 981

Akcyjny Bank Związkowy SA we Lwowie

W 1874 roku powstał w Galicji Związek Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych, czyli zrzeszenie spółdzielni kredytowych opartych na systemie Schultzege z Delitzsch. W 1901 roku związek powołał do życia Akcyjny Bank Związkowy dla Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie jako centralę finansową zrzeszonych w nim spółdzielni. Bank unikał bezpośredniego angażowania się w działalność założycielską. Nie był jednak wystarczająco ostrożny w ekspansji kredytowej i krótko przed wybuchem wojny popadł w tarapaty. Nie chcąc dopuścić do upadku tak ważnej dla Galicji instytucji, Bank Krajowy podjął się w 1912 roku akcji sanacyjnej, zakończonej w 1917 roku. W jej ramach obniżono kapitał akcyjny. Po I wojnie światowej bank stracił charakter centrali spółdzielczej, czego wyrazem była w 1922 roku zmiana nazwy na Akcyjny Bank Związkowy SA. Zacieśniły się związki banku z przemysłem. ABZ finansował wschodniogalicyski przemysł drzewny, fabrykę porcelany w Ćmielowie, Targi Wschodnie i Powszechnie Domy Składowe we Lwowie itd. Uczestniczył też w Syndykacie Przekazowym Banków Polskich. Miał oddziały w Krakowie, Krośnie, Przemyślu, Sniatyniu, Tamopolu, Warszawie i Zakopanem. Po stabilizacji walutowej sytuacja finansowa banku nie była dobra. Na początku 1925 roku nad przejściem ABZ i jego dokapitalizowaniem myślano w poznańskim Banku Związku Spółek Zarobkowych, gdzie traktowano bank lwowski jako bratnią firmę. Ostatecznie jednak BZSZ nie zdecydował się na przejęcie. W tej sytuacji w maju 1925 roku dyrektor Leon Wasserberg sprzedał 80% akcji banku koncernum przemysłowców lwowskich za 42 tys. dolarów (tzn. mniej więcej za 40% ich nominalnej wartości). Transakcja ta nie uratowała firmy. W sierpniu 1925 roku przeprowadzono likwidację oddziałów. W październiku 1925 roku ABZ wytoczono proces o sprzeniewierzenie na niekorzyść Deutsche Bank i Jewish Public Bank w Gdańsku. W takiej sytuacji w 1926 roku bank został zlikwidowany.

Kapitał akcyjny:

1901 – 1 mln koron; 1909 – 2,5 mln koron; 1916 – 1,4 mln koron; 1918 – 1,7 mln koron; 1919 – 3 mln koron; 1920 – 7 mln mp; 1921 – 21 mln mp; 1922 – 63 mln mp; 1922 – 126 mln mp; 1923 – 252 mln mp; 1925 – 700 tys. zł

Prezysi:

Ludwik Koziębrodzki 1923

Antoni Ponikowski 1923–1926 (?)

Dyrektorzy:

Marian Turski 1923

Leon Wasserberger 1923–1926 (?)

ARCHIWALIA

AAN, Zespól BGK, t. 424–425

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania – 1921, 1922 – BN (sygn. VI.A5)

W. Morawski – Akcyjny Bank Związkowy SA we Lwowie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 27/1990

M. Turski – Polskie stowarzyszenia i Akcyjny Bank Związkowy, Lwów 1918

Akcyjny Bank Związkowy dla Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych SA we Lwowie → Akcyjny Bank Związkowy SA we Lwowie

Bank Agrarny SA w Poznaniu

Powstał w 1921 roku z przekształcenia w spółkę akcyjną istniejącego od 1914 roku Banku Agrarnego Sp. z o.o. Poza czynnościami bankowymi zajmował się handlem produktami rolnymi, nawozami sztucznymi i węglem. Miał oddziały w Pobiedziskach i Warszawie. 20 listopada 1925 roku WZA przegłosowało likwidację firmy.

Kapitał akcyjny:

1921 – 10 mln mp

Prezysi:

Julian Kiedrowski 1921–1923

Janusz Chosłowski 1923–1925

Dyrektorzy:

Tadeusz Chrzanowski, Stefan Ruciński 1921–1925

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki wielkopolskie doby inflacji, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1990

Bank Akceptacyjny SA w Warszawie → rozdz. 2 h, część II

Bank Amerykański w Polsce SA w Warszawie

Bank Amerykański w Polsce powstał w maju 1926 roku i wbrew swej nazwie był bankiem szwedzkim. Był częścią międzynarodowego koncernu zapałczanego Ivara Kreugera. Kreuger (1880–1932), po niezbyt udanym pobycie w Afryce Południowej, w 1907 roku powrócił do

Szwecji. W 1911 roku założył firmę budowlaną Kreuger and Toll. W 1913 roku przekształciła się ona w United Swedish Match Company, która w krótkim czasie przejęła kontrolę nad szwedzkim przemysłem zapalczanym. W 1922 roku Kreuger nawiązał współpracę z kapitałem brytyjskim, w 1923 roku – z amerykańskim. Wspólnie utworzono w Stanach Zjednoczonych firmę International Match Corporation. Odtąd ambicje Kreugera miały zasięg globalny i w 1931 roku udało mu się zdobyć kontrolę nad 80% światowej produkcji zapalek. Klasyczną metodą działania koncernu było udzielanie wybranym krajom pożyczek w zamian za ustanowienie tam monopolu zapalczanego i wydzierżawienie go koncernowi. W latach 1925–1931 Kreuger podporządkował sobie w ten sposób produkcję zapalek w kilkunastu krajach. Polsce udzielił pożyczek dwukrotnie: w 1925 roku w wysokości 6 mln dolarów w zamian za dzierżawę monopolu przez 20 lat i w 1930 roku – 32,4 mln dolarów w zamian za przedłużenie tego przywileju o dalsze 10 lat. Warunki obu umów oceniano powszechnie w Polsce jako mniej korzystne od tych, które można było uzyskać. W obu wypadkach istniały poważne poszlaki korupcji. Bank Amerykański w Polsce w 60% należał do koncernu, w 40% – osobiście do braci Kreugerów. Nazwę wybrano, kierując się wysokim prestiżem społecznym przymiotnika „amerykański”. Nie miała ona nic wspólnego z rzeczywistością. Celem banku była obsługa finansowa koncernu w Polsce. Nie zakładano żadnych oddziałów, nie nastawiano się na obsługę innej klienteli. Do wyników finansowych banku należy podchodzić bardzo sceptycznie. Z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że jednym z celów banku było ukrywanie prawdziwych rozmiarów zysków koncernu w Polsce i ułatwienie ich transferu za granicę. Tylko raz w swej historii, w 1930 roku, bank wypłacił dywidendę w wysokości 7%. Odbiegało to wyraźnie od przeciętnej dywidendy przedsiębiorstw Kreugera w świecie, która kształtowała się na poziomie 12–15%. Wielki kryzys podkopał podstawy imperium Kreugera. Nie zdołało go uratować nawet fałszerstwo papierów wartościowych na sumę 100 mln dolarów. W 1932 roku Kreuger zbankrutował i popełnił samobójstwo. Mimo tych wydarzeń zobowiązania rządu polskiego wobec koncernu przetrwały do 1939 roku. Po bankructwie Kreugera kontrolę nad bankiem, który nastawił się na obsługę wszystkich przedsięwzięć szwedzkich w Polsce, przejęła rodzina Wallenbergów. Po redukcji kapitału akcyjnego w 1932 roku próbowano rozszerzyć zakres operacji banku. W 1937 roku uruchomiono rachunki bieżące i książeczki wkładowe. Formalnie bank utracił koncesję w kwietniu 1946 roku

Kapitał akcyjny:

1926 – 5 mln zł; 1929 – 10 mln zł; 1932 – 5 mln zł

Prezesi:

Torsen Kreuger 1926–1928

Ivar Kreuger 1928–1932

Aleksander Lednicki 1932–1934

Axel-Egnell ok.1936–1939

Dyrektorzy:

Gunnar Schoenmeyr 1926–1934

Harald Axell 1934–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4220–4222; Zespół NL, t. 147–149

BIBLIOGRAFIA

Komplet sprawozdań: Bibl. SGH (sygn. 307257)

Z. Landau, J. Tomaszewski – Anonimowi władcy. Z dziejów kapitału obcego w Polsce (1918–1939), Warszawa 1968, r. 6.

Z. Landau – Działalność koncernu Kreugera w Polsce, „Przegląd Historyczny” nr 1/1958

W. Morawski – Bank Amerykański w Polsce SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 22/1989

J. Szymański – Udział kapitału szwedzkiego w gospodarce II Rzeczypospolitej, „Dzieje Najnowsze” nr 4/1973

Bank Angielsko-Polski SA w Warszawie

W 1883 roku powstał w Warszawie Dom Bankowy Adolf Peretz & Ska. Adolf Peretz (1855–1933) założył firmę wspólnie z bratem Leopoldem. W następnych latach kierował własnym domem bankowym, a także zasiadał w Radzie Banku Dyskontowego Warszawskiego SA. Był znanym dziennikarzem, w latach dwudziestych opublikował pod pseudonimem Ignotus „Finansjerę warszawską”, wnikliwą, choć miejscami złośliwą charakterystykę warszawskich środowisk finansowych. Dom Bankowy A. Peretz popierał spółdzielczy ruch kredytowy. Był związany z przemysłem, szczególnie z Warszawską Fabryką Śrub i Drutu J. Wolanowski SA. W 1920 roku Peretz wspólnie ze Stanisławem Pinkusem przekształcił swój dom bankowy w bank akcyjny. Początkowo używano nazwy Bank Depozytowy SA, szybko zmienionej na Bank Angielsko-Polski SA. Właścicielem większości akcji banku był londyński British Overseas Bank, utworzony w 1919 roku w celu ekspansji w Polsce i krajach bałtyckich. Prezes BOB, Arthur Gairdner sprawował funkcję wiceprezesa Banku Angielsko-Polskiego przez cały czas jego istnienia. Faktycznie we władzach banku był postacią najważniejszą. Początkowo pewien udział w banku miał też kapitał włoski, działający za pośrednictwem Banku Zjednoczonych Ziem Polskich. Dyrektor tego banku Henryk Kaden, zasiadał w Radzie BA-P. Włosi jednak wycofali się po kilku latach. Podczas inflacji bank działał w sposób ostrożny i scentralizowany, unikając bezpośredniego inwestowania w przemysł i otwierając tylko jeden oddział – w Łodzi. Dzięki temu bank uniknął problemów podczas kryzysu 1925 roku. W drugiej połowie lat dwudziestych Bank Angielsko-Polski zajmował dość odległą pozycję na liście banków polskich z punktu widzenia wysokości kapitału akcyjnego. Jego rola wynikała z faktu, że był przyczółkiem potężnej grupy kapitału brytyjskiego, stojącego za British Overseas. Do grupy tej należał m.in. wielki koncern ubezpieczeniowy Prudential. Anglików szczególnie interesował polski przemysł cukrowniczy. W 1925 roku 40% akcji BA-P znalazło się w rękach Spółki Handlowej Cukrowni Związkowych, 60% pozostało w rękach BOB. Spółka Handlowa zrzeszała cukrownie zaboru rosyjskiego. Na cukrownie zaboru pruskiego Anglicy też mieli wpływ poprzez Bank Cukrownictwa SA. W tej nowej sytuacji prezesem BA-P został Jan Zagleniczny, wiceprez Rady Naczelnej Cukrownictwa Polskiego. Bank Angielsko-Polski był wygodnym, choć skromnym przyczółkiem kapitału brytyjskiego w Polsce. W tej sytuacji Anglicy zaczęli myśleć o fuzji banku z jakąś większą instytucją. Ich wybór padł na Bank Handlowy w Warszawie SA. W 1929 roku rozmowy na ten temat prowadził Arthur Gairdner, ale wówczas nie dały one rezultatów. Powrócono do tematu w 1933 roku, w momencie trudnym dla BHW. Wówczas uzgodniono włączenie Banku Angielsko-Polskiego do BHW. Połączenie doszło do skutku ostatecznie w 1935 roku. Fuzja odbyła się na warunkach bardzo korzystnych dla akcjonariuszy BA-P. W zamian za 2,5 mln zł kapitału banku otrzymali oni 5 mln zł w akcjach BHW. W przededniu fuzji udziały BOB w kapitale akcyjnym BA-P wynosiły 49%.

Kapitał akcyjny:

1920 – 25 mln mp; 1921 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1925 – 1,5 mln zł; 1927 – 2 mln zł; 1928 – 2,5 mln zł

Prezisi:

Henryk Dolański 1920

Stanisław Lubomirski 1920–1925

Jan Zagleniczny 1925–1931

Leon Nowakowski 1931–1935

Wiceprezes:

Arthur Gairdner 1920–1935

Dyrektorzy:

W. A. Speirs 1920–1921(?)

A. Rollo 1921(?)–1923

Claude Barry Hopkins 1923–ok. 1926

James Bryce-Clarke ok. 1926–1935

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4217–4219

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania: 1930–34 BUW (sygn. VI.A.5); sprawozdania British Overseas Bank – Bibl. SGH (sygn. 301498; 101019)

Z. Landau – Kapitały zagraniczne w Banku Handlowym w Warszawie SA, „Materiały i Studia Zakładu Naukowo-Badawczego Bankowości i Pieniądza Narodowego Banku Polskiego”, z. 26, Warszawa 1991

W. Morawski – Bank Angielsko-Polski SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 31/1989

Bank Bniński, Chłapowski i Plater „Tellus” SA w Poznaniu

Najstarszy polski bank akcyjny, założony w Poznaniu w 1862 roku przez ziemian wielkopolskich. Oprócz czynności bankowych firma mogła prowadzić handel komisowy artykułami rolnymi. Bank udzielał też kredytu hipotecznego. Utrzymywał kontakty z bankami Królestwa Polskiego oraz z Domem Bankowym Eichborn we Wrocławiu. W 1871 roku bank otworzył kantor obrotu ziemiopłodami, który pochłoniął ogromne sumy wydane w formie zaliczek dla ziemian. W 1872 roku bank zaangażował się w spekulację giełdową, która w 1873 roku doprowadziła go do upadku. Upadek „Tellusa”, będący jednym z ważniejszych na ziemiach polskich epizodów kryzysu bankowego 1873 roku, wywarł duży i negatywny wpływ na rozwój bankowości polskiej w Wielkopolsce. Jeszcze po dwudziestu latach wspominano tam „Tellusa” jako przykład niesolidności polskiego banku akcyjnego. Skutkiem bezpośrednim był upadek utworzonego w 1872 roku Banku Potworowski, Małęcki, Plewkiewicz i Ska, Sp. z o.o. oraz poważne problemy, w jakich znalazł się bank Kwilecki, Potocki i Ska.

Kapitał akcyjny:

1862 – 500 tys. talarów (1,5 mln RM)

Władze:

(bd)

BIBLIOGRAFIA

W. Stobrawa – Bank Bniński, Chłapowski i Plater „Tellus” SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 35/1989

Bank Budowlany SA w Warszawie

Jeden z mniej udanych tzw. banków branżowych doby inflacji. Założony w 1920 roku w Krakowie w celu uruchomienia kapitałów na budowę, ukończenie i remont domów mieszkalnych. Miał prawo emisji obligacji mieszkaniowych poręczonych przez Państwowy Fundusz Mieszkaniowy. Wkrótce po założeniu przeniesiony do Warszawy. Interesów państwa pilnowali w Radzie Banku dwaj przedstawiciele Ministerstwa Skarbu – Tadeusz Michciński i Franciszek Sienkiewicz oraz delegat Ministerstwa Robót Publicznych – Konstanty Jakimowicz. W kwietniu 1926 roku, w celu dokapitalizowania, 51% akcji banku zostało nabytych przez Polski Bank Komunalny SA w Warszawie. Ponieważ dalsze próby ożywienia banku nie przynosiły rezultatu, a udział PBK w kapitale wzrósł z czasem do 96%, w 1927 roku podjęto decyzję o fuzji Banku Budowlanego z PBK. Bank miał oddziały w Kaliszu, Krakowie, we Lwowie i w Łodzi.

Kapitał akcyjny:

1920 – 30 mln mp; 1921 – 60 mln mp; 1923 – 120 mln mp; 1925 – 300 tys. zł; 1926 – 900 tys. zł

Prezysi:

Julian Eberhard 1920 – 1924

Józef Choromański 1924 – 1927(?)

Dyrektorzy:

Włodzimierz Kozdubski 1920 – 1924

Józef Radziejowski 1924 – 1927(?)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Bank Budowlany SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 33/1990

Bank Bydgoski SA

Bank istniał w formie spółki z nieograniczoną odpowiedzialnością od 1909 roku. W 1921 roku został przekształcony w bank akcyjny. Brał udział w zakładaniu kilku przedsiębiorstw w Bydgoszczy. Miał trzy oddziały: w Chełmnie, Nakle i Gdańsku. Został zlikwidowany w połowie 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 30 mln mp; 1922 – 45 mln mp; 1923 – 90 mln mp; 1925 – 300 tys. zł

Prezes:

Maksymilian Sentkowski 1911 – 1926

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1922, 1923: BN (sygn. VI.A5)

W. Morawski – Banki pomorskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 11/1990

Bank Centralny SA w Poznaniu

Bank powstał w 1919 roku. Był słabym bankiem okresu inflacji. Nie miał oddziałów. W 1927 roku został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1919 – 300 tys. mp; 1919 – 1 mln mp; 1921 – 5 mln mp; 1922 – 10 mln mp; 1922 – 25 mln mp; 1923 – 50 mln mp; 1925 – 300 tys. zł

Prezysi:

Klemens Leperowski 1919 – 1923

Stefan Mikołajewski 1923 – 1927

Dyrektorzy:

Władysław Miśkiewicz, Roman Mikołajewski 1919 – 1927

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1924: Bibl. SGH (sygn. 305559)

W. Morawski – Mniejsze banki wielkopolskie okresu inflacji, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1990

Bank Centralny w Warszawie SA

Mały, efemeryczny bank warszawski doby inflacji, powiązany z koncernem Polskiego Banku Handlowego SA w Poznaniu. W radzie zasiadali m.in.: Leonard Bobiński, Kazimierz Hącia i Stanisław Pernaczyński. Założony w 1920 roku jako Bank Centralny dla Handlu, Przemysłu i Rolnictwa SA, w 1922 roku zmienił nazwę na Bank Centralny w Warszawie SA. Miał tylko jeden oddział miejski w Warszawie. Po stabilizacji walutowej i kryzysie 1925 roku nie odzyskał kondycji. W lutym 1927 roku Ministerstwo Skarbu, na wniosek nadzoru bankowego, cofnęło koncesję i bank został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1920 – 10 mln mp; 1921 – 20 mln mp; 1922 – 250 mln mp

Prezes:

Konstanty Radkiewicz 1920–1927

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki międzywojennej Warszawy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1990

Bank Centralny dla Handlu, Przemysłu i Rolnictwa SA w Warszawie → Bank Centralny w Warszawie SA

Bank Cukrownictwa Ska SA w Poznaniu

Bank Cukrownictwa powstał latem 1921 roku z inicjatywy działającego od stycznia 1920 roku Związku Zachodnio-Polskiego Przemysłu Cukrowniczego, zrzeszającego 24 cukrownie byłego zaboru pruskiego. W momencie powstania dokonano fuzji z działającym od 1886 roku Bankiem Ziemią SA w Poznaniu. Bank Cukrownictwa był jednym z wielu założonych podczas inflacji banków branżowych. Większość z nich znikła po stabilizacji walutowej. Bank Cukrownictwa był jednym z dwóch banków (obok Banku Naftowego SA), które przetrwały, ponadto z czasem wyrósł na jedną z największych instytucji kredytowych w Polsce. W 1923 roku, po porozumieniu trzech

Bank Cukrownictwa SA w Poznaniu.

Dzisiaj w miejscu zburzonej centrali banku wznosi się popularny poznański dom towarowy, tzw. okrągłak

dzielnicowych związków przemysłu cukrowniczego, BC stał się instrumentem działania kartelu o zasięgu ogólnopolskim. Poza kredytowaniem przemysłu cukrowniczego bank zajmował się skupem i sprzedażą cukrem. Zważywszy na fakt, że skup cukru trwa przeciętnie dwa miesiące w roku, a sprzedaż rozkłada się równomiernie na cały rok, działalność banku musiała być dostosowana do tego rytmu. Bank posiadał oddziały we Lwowie i w Warszawie. Trzeci oddział, ulokowany początkowo w Gdańsku, z czasem został przeniesiony do Gdyni. Handel cukrem prowadzono za pomocą składnic cukru w Baranowiczach, Białej Krakowskiej, Białymstoku, Brześciu Litewskim, Chorzowie, Cieszynie, Gdyni, Katowicach, Kielcach, Krakowie, Lwowie,

Pińsku, Poznaniu, Rybniku, Warszawie i Wilnie. Choć Bank Cukrownictwa nie był uzależniony od kapitałów obcych poprzez udział w kapitale akcyjnym, miał mocne powiązania z kapitałem brytyjskim i holenderskim poprzez uzyskane kredyty. Głównymi partnerami zagranicznymi banku był londyński The British Overseas Bank i amsterdamski Internationale Suikermaatschappij, który przez pewien czas kontrolował 8 cukrowni wielkopolskich. W okresie dobrej koniunktury na cukier w drugiej połowie lat dwudziestych BC współpracował z 60 bankami w 21 krajach. Głównymi polskimi partnerami firmy były: Bank Angielsko-Polski SA i Bank Handlowy w Warszawie SA. Wielki kryzys uderzył w Bank Cukrownictwa, choć nie w tak wielkim stopniu, jak w inne banki polskie. W okresie kryzysu (poza rokiem 1931, kiedy jednak dokonano podwyższenia kapitału akcyjnego) firma wypłacała stale 6% dywidendę. Z punktu widzenia interesów polskich problematyczna wydaje się prowadzona w tym okresie przez bank polityka eksportu dumpingowego, np. w 1929 roku BC wyeksportował 43,2% cukru, ale stanowiło to jedynie 17,9% wartości sprzedaży cukru. W innych latach proporcje te były podobne. Autor monografii banku, Zygmunt Szymczak, podkreślając jego znaczenie dla przemysłu cukrowniczego, podaje w wątpliwość jego zasługi z szerszego, społecznego punktu widzenia. W ZBWP Bank Cukrownictwa był kolejno reprezentowany przez Leopolda Hebdę i Władysława Demby. Obaj byli w związku liczącymi się postaciami. Podczas II wojny światowej działały tylko oddziały banku na terenie Generalnej Guberni. Bank Cukrownictwa utracił formalnie koncesję w kwietniu 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 300 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1925 – 4 mln zł; 1926 – 4,8 mln zł; 1927 – 6 mln zł; 1928 – 7,5 mln zł; 1929 – 9 mln zł; 1931 – 12 mln zł

Prezysi:

Alfred Chłapowski 1921 – 1924

Józef Żychliński 1924 – 1939

Dyrekcja kolegialna:

Leon Brzeski, Władysław Demby,

Leopold Hebda, Bolesław Mikulski,

Karol Pluciński 1921 – 1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4223 – 4241, 5686, 5917, 6281; Zespół NL, t. 135

AP Poznań, Zespół Bank Cukrownictwa (15 m) – zmieszane z aktami Związku Zachodniopolskiego Przemysłu Cukrowniczego

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania: za rok 1921: Bibl. SGH (sygn. 304864); za lata 1931, 1933 – 1938: BN (sygn. VI.A5)

W. Demby – Bank Cukrownictwa, „Bank” nr 12/1938, s. 629 – 635

W. Demby – Przemysł cukrowniczy a Bank Cukrownictwa, „Gazeta Cukrownicza” nr 21/1928

W. Morawski – Bank Cukrownictwa SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 42/1989

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym kraju (1919 – 1939), Poznań 1987, praca doktorska w Bibliotece UAM, sygn. 303435 III

Z. Szymczak – Działalność Banku Cukrownictwa w Poznaniu na rzecz skartelizowanego przemysłu cukrowniczego w Polsce, Poznań 1964

Bank Depozytowy SA w Warszawie → Bank Angielsko-Polski SA w Warszawie

Bank Dyskontowy SA w Bydgoszczy

Powstał w 1914 roku. W 1919 roku wszedł w skład efemerycznego koncernu Polskiego Banku Handlowego SA z Poznania. W odróżnieniu od Banku M. Stadthagen, Bank Dyskontowy miał opinię czysto polskiej instytucji. Utrzymywał kontakty z ponad 40 przedsiębiorstwami na

Pomorzu. W okresie inflacji rozbudował też gęstą sieć oddziałów. W 1925 roku miał je w: Brodnicy, Działdowie, Gdańsku, Gdyni, Golubiu-Dobrzyniu, Grudziądzu, Jabłonowie, Kartuzach, Koronowie, Kościerzynie, Lidzbarku, Nowem, Poznaniu, Pucku, Starogardzie, Świeciu, Tczewie, Toruniu i Wejherowie. Został zlikwidowany na przełomie 1925 i 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1913 – 400 tys. RM; 1917 – 1 mln RM; 1919 – 3 mln RM; 1920 – 12 mln mp; 1921 – 60 mln mp; 1922 – 120 mln mp

Prezes:

Jan Biziel 1922–1925

Dyrektorzy:

Michał Szuca, Kazimierz Siczyński do 1924

Kazimierz Sawicki 1924–1925

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki pomorskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 11/1990

Bank Dyskontowy TA we Lwowie

Mały bank doby inflacji. Poza czynnościami bankowymi zajmował się akcją parcelacyjną na własny rachunek. Nie miał oddziałów. W Radzie zasiadał m.in. lider endecji galicyjskiej, Stanisław Głąbiński. Bank zlikwidowany został prawdopodobnie w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1920 – 4 mln mp; 1921 – 10 mln mp; 1923 – 700 mln mp

Prezesi:

Andrzej Lubomirski 1920–1922(?)

Władysław Terenkoczy 1922(?)–1925(?)

Dyrektorzy:

Władysław Terenkoczy 1920–1922(?)

G. Ruszczyński 1922(?)–1925(?)

BIBLIOGRAFIA

Bank Dyskontowy we Lwowie, „Przemysł i Handel” nr 6/1924

W. Morawski – Mniejsze banki lwowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 27/1990

Bank Dyskontowy Warszawski SA

Bank powstał w 1871 roku jako konkurencja dla założonego rok wcześniej Banku Handlowego w Warszawie SA. Inicjatorami utworzenia banku była rodzina Epsteinów. Mieczysław Epstein (1833–1914) pozostawał prezesem firmy od chwili jej założenia do swej śmierci. Poprzez żonę, Leonidę Lambert, spowinowaony był z Rothschildami. Pierwszym dyrektorem BDW był Józef Bergson (1827–1898). W latach dziewięćdziesiątych BDW związał się z łódzką rodziną Poznańskich. Herman Poznański (1855–1923), pełniący funkcję członka Rady Nadzorczej (wbrew utrwalonej w literaturze opinii nigdy nie był dyrektorem banku), wywarł wielki wpływ na oblicze firmy. Poznański był zwolennikiem bankowości typu „angielskiego”, kredytującej gospodarkę poprzez krótkoterminowy kredyt dyskontowy, unikającej zaangażowania w formie kredytu inwestycyjnego i wchodzenia w posiadanie akcji przedsiębiorstw. Poznański był ponadto zwolennikiem centralizacji, nie godził się na otwieranie oddziałów, nawet w rodzinnej Łodzi. Wymienio-

Ocalałe z wojny gmachy Banku Dyskontowego Warszawskiego (po lewej) i Banku Zachodniego (po prawej) przy ulicy Fredry w Warszawie. Siedzibę Banku Dyskontowego wzniesiono w latach 1896–1897 wg projektu Kazimierza Loewego, siedzibę Banku Zachodniego – ok. roku 1900 wg projektu Józefa Piusa Dziekońskiego. Stan w roku 1997

ne cechy hamowały zapewne ekspansję banku. Z drugiej jednak strony czyniły zeń instytucję wyjątkowo bezpieczną. Przed 1914 rokiem z BDW związani byli ponadto tacy reprezentanci finansjery warszawskiej jak: Aleksander Goldstand, Władysław Kiślański, Dawid Rosenblum, Ludwik Starkman i Władysław Wielopolski. Po śmierci Bergsona i kilkuletnim wakansie funkcję dyrektora objął Paweł Heilperin. Przed 1914 rokiem BDW wyróżniał się wśród banków warszawskich stosunkowo wysoką dywidendą – 12%. Pierwsza wojna światowa podkopała pozycję banku. Zyski spadły z 1,5 mln rb w 1913 roku do 0,2 mln rb w 1916 roku. Mimo to BDW był jednym z nielicznych banków polskich, który wypłacał dywidendę przez wszystkie lata wojny. Bezpośrednio po zakończeniu wojny Poznański, zdając sobie sprawę ze znaczenia kapitałów amerykańskich dla Polski, pojechał do Stanów Zjednoczonych jako pierwszy przedstawiciel polskiej bankowości prywatnej, chcąc zainteresować tamtejsze koła finansowe swoim bankiem. Niepowodzenie tych starań zdecydowało o utracie przez Poznańskiego wpływów w BDW. W 1919 roku właścicielem 30% akcji banku stał się Österreichische Credit-Anstalt. W tym samym czasie ÖCA wszedł w posiadanie 30% akcji Akcyjnego Banku Hipotecznego we Lwowie. W 1922 roku obydwie banki, wraz z partnerami zagranicznymi, brały udział w akcji założycielskiej Śląskiego Zakładu Kredytowego SA w Bielsku, przy czym BDW stał się właścicielem 66% akcji nowej firmy. W ten sposób powstał koncern ÖCA w Polsce, skupiający trzy ważne banki w trzech różnych dzielnicach kraju. W związku z tymi zmianami prezesem BDW został Adam Tarnowski (1866–1946). Interesy koncernu reprezentował we władzach wszystkich trzech banków Henryk Aschkenazy. Odejście Poznańskiego z banku wpłynęło na zmianę polityki. BDW zaangażował się w akcje założycielskie około 40 przedsiębiorstw. Otwarto też oddziały w Bory-

sławiu, Drohobyczu, Lwowie i Łodzi. Mimo to w porównaniu z innymi bankami tego okresu BDW prowadził dość ostrożną politykę, czego owoce zebrał podczas kryzysu bankowego 1925 roku. W latach 1926–1929 bank stopniowo wycofywał się z udziałów w przedsiębiorstwach. W drugiej połowie lat dwudziestych doszło do fuzji Wiener Boden Credit-Anstalt, kontrolującego Bank Małopolski SA w Krakowie z ÖCA. Następnym tego było wcielenie Banku Małopolskiego do BDW. Firma krakowska przekształcona została w oddział banku warszawskiego. Jedyne ABH przejął kredyt hipoteczny z rąk Banku Małopolskiego. W 1931 roku Österreichische Credit-Anstalt ogłosił upadłość. Spowodowało to panikę wśród klientów trzech polskich banków należących do koncernu. BDW w ciągu trzech miesięcy utracił 80% wkładów. Przetrawanie banku w takich warunkach zaskoczyło wszystkich. Bank Polski był gotów do udzielenia pomocy, ale przygotowane w tym celu kredyty redyskontowe nie zostały wykorzystane. Nie doczekał się również prośby o pomoc rządowy FPIK. Wydaje się, że z pomocą BDW przyszedł wówczas sąsiedni Bank Zachodni SA, którego nie dotknęła panika. Od pewnego już czasu oba banki łączyły szczególne, choć nieoficjalne więzy. BDW zbudował swą siedzibę przy ulicy Fredry na połowie działki odstąpionej przez Bank Zachodni. Skarbcze obu banków, wbrew zasadom bezpieczeństwa, połączone były podziemnym przejściem. Po wielkim kryzysie do władz Banku Zachodniego wszedł ponadto Henryk Aschkenazy. Po panice 1931 roku BDW nigdy już nie odzyskał dawnej świetności. Podczas paniki, nie chcąc dopuścić do załamania kursu akcji, BDW wykupił na giełdzie około 30% własnych akcji, co było działaniem nielegalnym. W następnych latach akcje, do których posiadania nie można się było oficjalnie przyznać, były kłopotliwym obciążeniem bilansów firmy. Ostateczne zostały one unieważnione w czerwcu 1939 roku, kiedy to dokonano redukcji kapitału akcyjnego. Bank dokonywał też oszczędności poprzez redukcję personelu i konwersję zobowiązań emerytalnych. Mimo to w drugiej połowie lat trzydziestych bank był zaliczany do „wielkiej szóstki” polskich banków prywatnych. W 1937 roku miejsce zmarłego Pawła Heilperina we władzach banku i w ZBwP zajął Wiktor Mikulecki. Podczas II wojny światowej działalność banku ograniczała się do terenów Generalnej Guberni. Po zakończeniu wojny podjęto próbę reaktywowania firmy. W kwietniu 1946 roku BDW utracił jednak koncesję i został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1871 – 2 mln rb; 1899 – 4 mln rb; 1909 – 6 mln rb; 1913 – 10 mln rb; 1920 – 43 mln mp; 1920 – 108 mln mp; 1922 – 216 mln mp; 1923 – 4 mld mp; 1925 – 10 mln zł; 1939 – 7,11 mln zł

Prezesi:

Mieczysław Epstein 1871–1914

vacat 1914–1921

Adam Tarnowski 1921–1939

Dyrektorzy:

Józef Bergson 1871–1898

vacat 1898–1907

Paweł Heilperin 1907–1937

Wiktor Mikulecki 1937–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4246–4254, 6093, Zespół NL, t. 162–163

AP Kraków, Zespół Bank Dyskontowy Warszawski, Oddział Kraków (2,7 m)

BIBLIOGRAFIA

Komplet sprawozdań: – BUW (sygn. 17.22.2.13), z pewnymi lukami: – Bibl. SGH (sygn. 303905)

Bank Dyskontowy Warszawski, „Przemysł i Handel” nr 20/1924

C. Baranowski – Bank Dyskontowy Warszawski, Warszawa 1932 (praca magisterska w Bibliotece SGH – sygn. R 682)

Ignotus – Finansjera warszawska (1870–1925). Ze wspomnień osobistych, Warszawa 1926, rozdział XIII.

W. Mikulecki – Bank Dyskontowy Warszawski, „Bank” nr 12/1938, s. 640–645

W. Morawski – Bank Dyskontowy Warszawski SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 16/1989

Bank dla Elektryfikacji Polski SA w Warszawie (Elektrobank)

Powstał w 1921 roku z inicjatywy Antoniego Stamirowskiego oraz przemysłowca naftowego Franciszka Bruggera, który przeniósł się z Borysławia do Warszawy. Celem banku było popieranie elektryfikacji. Miał udziały m.in. w Elektrowni Okręgowej na Sanie i w linii kolejowej Warszawa–Młociny–Modlin. W radzie banku zasiadał m.in. przyszły prezydent Ignacy Mościcki. Bank zlikwidowano prawdopodobnie w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 150 mln mp; 1923 – 700 mln mp; 1923 – 1 mld mp

Prezesa:

Józef Lipkowski 1921–1922

Antoni Ligeza-Stamirowski 1922–1925

Dyrektor:

Jerzy Iwanowski 1921–1925

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za 1923 rok – BUW (sygn. 22.10.2a.132)

W. Morawski – Mniejsze banki międzywojennej Warszawy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1990

J. Regulski – Blaski i cienie długiego życia, Warszawa 1980, s. 254–255

Bank Francusko-Belgijsko-Polski dla Przemysłu i Rolnictwa SA w Łodzi

Bank powstał pod nazwą Bank Rolniczo-Przemysłowy SA w Poznaniu w 1919 roku z przekształcenia w spółkę akcyjną Domu Bankowego M. Kłosa. Odtąd zmieniał nazwę niemal co roku. W 1920 roku przemianowano go na Wielkopolski Bank Rolniczy SA w Poznaniu, w 1922 roku na Polski Bank Rolniczy SA w Poznaniu i w 1923 roku na Bank Francusko-Belgijsko-Polski dla Przemysłu i Rolnictwa SA w Łodzi. Ta ostatnia zmiana związana była z poważnym dokapitalizowaniem instytucji i z przeprowadzką do Łodzi. Trudno powiedzieć, czy zmiana nazwy w 1923 roku rzeczywiście odzwierciedlała wejście do banku kapitałów zagranicznych, czy był to tylko zabieg reklamowy. Bardziej prawdopodobne wydaje się to drugie wyjaśnienie. W okresie „poznańskim” bank miał oddziały w Gdańsku i Grudziądzu, które następnie zamknięto. Przez cały czas istnienia firmy utrzymano natomiast oddziały w Katowicach i Warszawie. W kwietniu 1923 roku bank był bohaterem afery, polegającej na defraudacji 30 tys. funtów szterlingów przez pracownika banku, niejakiego Fleischera. Rząd Grabskiego zaliczał bank do instytucji słabych, które powinny być zlikwidowane. Dlatego w kwietniu 1925 roku bank utracił uprawnienia banku dewizowego. W tej sytuacji 5 maja 1925 roku WZA przegłosowało uchwałę o likwidacji firmy.

Kapitał akcyjny:

1919 – 1 mln mp; 1920 – 2,5 mln mp; 1921 – 17,5 mln mp; 1921 – 70 mln mp; 1922 – 71 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1923 – 5 mld mp

Prezesa:

Marian Szulc-Opalski 1919–1922

Ernest Saladin 1922–1925

Dyrektorzy:

Mieczysław Kłosa 1919–1922

Adolf Daube 1922–1925

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Bank Francusko-Belgijsko-Polski dla Przemysłu i Rolnictwa, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 19/1990

Bank Galicyjski dla Handlu i Przemysłu SA w Krakowie → Bank Małopolski SA w Krakowie

Bank für Handel und Gewerbe AG w Poznaniu

Bank niemiecki, powstał w 1920 roku w Poznaniu, przejmując aktywa Ostbank für Handel und Gewerbe, instytucji kredytowej istniejącej w Poznaniu od 1857 roku, która po I wojnie światowej przeniosła się do Królewca. Zarówno Ostbank, jak i BfHuG zostały wkrótce wykupione przez Dresdner Bank. Bank wraz z gdańskim Danziger Bank für Handel und Gewerbe zasiliał finansowo i zarazem kontrolował niemiecką spółdzielczość kredytową w Polsce. Miał oddziały w Bydgoszczy, Inowrocławiu, Rawiczu oraz oddział miejski w Poznaniu.

Kapitał akcyjny:

1920 – 7,5 mln mp; 1922 – 30 mln mp; 1924 – 200 tys. zł; 1925 – 500 tys. zł; 1926 – 1 mln zł; 1928 – 1,5 mln zł; 1930 – 2 mln zł

Prezesa:

H. Hamburger 1920–1921

Walter von Treskow 1921–1929

Otto von Hantelman 1929–1939

Dyrektorzy:

Wiktor Schultz 1920–1930

Fritz Pfeiffer 1930–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4425–4429, 5918

AP Bydgoszcz, O/Inowrocław, Zespół Bank für Handel und Gewerbe, Oddział Inowrocław (4 m)

AP Katowice, Zespół Bank für Handel und Gewerbe (1,5 m)

AP Poznań, Zespół Bank für Handel und Gewerbe (0,3 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1929, 1930, 1934: BN (sygn. VI. A5)

T. Kowalak – Zagraniczne kredyty dla Niemców w Polsce 1918–1939, Warszawa 1972

W. Morawski – Banki niemieckie w II Rzeczypospolitej, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 29/1990

Bank Handlowo-Przemysłowy w Grodzisku SA

Bank powstał w Grodzisku Wielkopolskim w 1921 roku. Był to słaby, efemeryczny bank doby inflacji. Miał oddział w Granowie. Poza czynnościami bankowymi zajmował się „zakupem i finansowaniem artykułów pierwszej potrzeby”. Bank został zlikwidowany zapewne w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 2 mln mp

Prezes:

Stanisław Ziolecki 1921–1924(?)

Dyrektorzy:

Marian Jankowski, Czesław Kindermann 1921–1924(?)

Bank Handlowo-Przemysłowy w Łodzi SA

Powstał w 1920 roku pod nazwą Bank dla Handlu i Przemysłu w Łodzi SA. W listopadzie 1920 roku zmieniono nazwę na Bank Handlowo-Przemysłowy SA. W różnych okresach miał oddziały w Lublinie, we Lwowie, w Sosnowcu i Warszawie. Utrzymywał szczególnie bliskie kontakty z firmą Braci Jabłkowskich w Warszawie i Wilnie. Podczas kryzysu 1925 roku przeżywał trudności i znalazł się na liście klientów FPIK. W grudniu 1933 roku postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1920 – 10 mln mp; 1920 – 25 mln mp; 1921 – 50 mln mp; 1921 – 100 mln mp; 1922 – 200 mln mp; 1922 – 600 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1923 – 2 mld mp; 1924 – 3,5 mld mp; 1926 – 1,4 mln zł; 1927 – 1,75 mln zł; 1927 – 2 mln zł; 1928 – 3,5 mln zł; 1929 – 4 mln zł; 1930 – 3,5 mln zł

Prezes:

Maurycy Poznański 1920–1933

Dyrektor:

Roman Oberfeld 1920–1933

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4280–4285

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Bank Handlowo-Przemysłowy SA w Łodzi, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 19/1990

Bank Handlowo-Przemysłowy w Śremie SA

Bank powstał w Śremie w 1920 roku. Była to słaba, efemeryczna instytucja doby inflacji. Bank istniał jeszcze wiosną 1925 roku, zlikwidowany zapewne wkrótce potem.

Kapitał akcyjny:

1923 – 100 mln mp

Prezes:

Edmund Hein – 1920–1925(?)

Dyrektor:

Feliks Mackiewicz – 1921–1925(?)

Bank Handlowo-Przemysłowy we Włocławku SA

We Włocławku działały w latach dwudziestych dwa banki akcyjne – założony w 1921 roku Bank Kujawski SA, nastawiony na klientelę chrześcijańską, oraz założony w 1923 roku Bank Handlowo-Przemysłowy we Włocławku SA, nastawiony na obsługę klienteli żydowskiej. Związany był z grupą Szereszowskich. Nie miał oddziałów. W 1934 roku postawiony w stan cichej likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1923 – 100 mln mp; 1923 – 200 mln mp; 1924 – 300 mln mp; 1925 – 100 tys. zł; 1926 – 500 tys. zł; 1927 – 1 mln zł

Prezesi:

Izydor Łęczycki 1923 – ok. 1926

Józef Grundland ok. 1926 – 1938

Dyrektorzy:

Maksymilian Bossak 1923 – ok. 1930

Dawid Eisler ok. 1930 – ok. 1934

Izaak Hirschberg ok. 1934 – ok. 1938

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4305 – 4310

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki w mniejszych ośrodkach byłego zaboru rosyjskiego, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 38/1990

Bank Handlowy w Białymstoku SA

Bank powstał w Białymstoku w 1897 roku. Kredytował głównie przemysł włókienniczy okręgu białostockiego, rywalizując z Wileńskim Prywatnym Bankiem Handlowym i oddziałami banków rosyjskich. Bank miał dwa oddziały i rozwijał się pomyślnie do I wojny światowej. Zajęcie Białegostoku przez Niemców i odcięcie go od rynków rosyjskich podkopało pozycję banku, który został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1897 – 1 mln rb; 1912(?) – 2,2 mln rb

Prezes:

I. W. Karpowicz (był w roku 1898)

Dyrektor:

(bd)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1898 – BUW (sygn. 17.22.1/398)

Bank Handlowy w Łodzi SA

Pierwszy bank akcyjny w Łodzi, założony w 1873 roku przez dwóch bankierów warszawskich – Dawida Rosenbluma i Ludwika Starkmana. Zachęcenii sukcesem Banku Handlowego w Warszawie, przedstawili projekt utworzenia podobnej instytucji w Łodzi największemu przedsiębiorcy Łodzi, Karolowi Scheiblerowi, i uzyskali jego poparcie. Do połowy lat dziewięćdziesiątych bank powstrzymywał się od zakładania oddziałów. Odejście o tej zasady bardzo zintensyfikowało rozwój firmy. W 1897 roku powstał oddział w Warszawie, w ciągu następnych kilku lat kolejne w Chełmie, Kielcach, Lublinie, Ostrowcu, Radomiu i Zamościu. W 1899 roku obroty banku przekroczyły miliard rubli, przy czym obroty oddziału warszawskiego przekroczyły obroty centrali. Z czasem malało znaczenie grupy „warszawskiej” w banku na rzecz wielkich rodzin łódzkich: Scheiblerów, Herbstów, Grohmanów i Schloesserów. Przed I wojną światową BHL był trzecim co do wielkości bankiem komercyjnym Królestwa Polskiego. W latach 1914 – 1916 bank zawiesił działalność. Wznowił ją w 1917 roku, ale straty spowodowane utratą kontaktów z rosyjskim rynkiem pieniężnym wynosiły kilka milionów rubli. Bank nigdy nie powrócił do dawnej świetności. W 1921 roku, po śmierci Edwarda

Gmach Banku Handlowego w Łodzi, wzniesiony na początku XX wieku. Stan w roku 1997

Herbsta, pojawiły się pogłoski o związku BHŁ z kapitałem francuskim. Po stabilizacji walutowej próbowano odbudować solidne podstawy działalności banku. Ponad połowa akcji znalazła się w rękach brytyjskich. Sytuacja taka powstała na skutek oddania przedwojennym wierzycielom banku akcji w zastaw. BHŁ przetrwał w niezłej kondycji kryzys 1925 roku, ale padł ofiarą wielkiego kryzysu lat trzydziestych. W kwietniu 1931 roku ogłosił upadłość, doprowadzając do ruiny wielu drobnych ciułaczy, którzy darzyli go zaufaniem. Było kilka samobójstw, dyrektor Władysław Gordowski i wicedyrektor Józef Kalinowski zostali aresztowani. W marcu 1933 roku WZA zaproponowało wierzycielom ugodę. Przyjęcie układu w lipcu 1933 roku spowodowało podniesienie upadłości. Układ przewidywał zwrot 60% zobowiązań bez oprocentowania, w tym 30% gotówką i 30% akcjami. Zobowiązania do 1000 zł miały być w 60% zwracane gotówką. Spłaty miały być dokonane w 4 ratach od lipca 1934 roku. W maju 1933 roku zawarto odrębny układ z wierzycielami brytyjskimi, przewidujący spłatę 50% zobowiązań. W latach trzydziestych największym udziałowcem banku był wiceprezes Adam Osser, który miał ponad 10 tys. z 50 tys. akcji. Likwidację banku zakończono w 1939 roku.

Kapitał akcyjny:

1872 – 1 mln rb; 1882 – 1,5 mln rb; 1894 – 2,5 mln rb; 1896 – 5 mln rb; 1911 – 10 mln rb; 1921 – 64,8 mln mp; 1924 – 120 tys. zł; 1926 – 650 tys. zł; 1926 – 1 mln zł; 1927 – 2 mln zł; 1928 – 2,5 mln zł; 1929 – 5 mln zł; 1936 – 4,4 mln zł

Prezisi:

Karol Scheibler 1872–1881

Henryk W. Schloesser 1881–1884

Edward Herbst 1884–1913

Adolf Biedermann 1913–1931

Dyrektorzy:

Reinhold Neumann 1872–1888

Moritz Tauber 1888–1900

Izydor Zand 1900–1913

Adolf Biedermann 1913–1924

Tadeusz Szulborski 1924–1929

Władysław Gordowski 1929–1931

ARCHIWALIA

AAN, Zespól MS, t. 4271–4279; Zespól NL, t. 134

AP Łódź, Zespól Bank Handlowy w Łodzi, (46 m), Kancelaria Notariacka Wodzińskiego, 704/1934 – spis akcjonariuszy

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie (z pewnymi lukami) – Bibl. SGH (sygn. 303882)

K. Badziak – Instytucje finansowo-kredytowe Łodzi do I wojny światowej, „Rocznik Łódzki”, t. XXII, Łódź 1977

Bank Handlowy w Łodzi, 1872–1897. Sprawozdanie z dwudziestopięcioletniej działalności Banku Handlowego w Łodzi, Łódź 1897

M. Jaskulski – Zarys dziejów kredytu przemysłowo-handlowego i instytucji finansowo-kredytowych w Łodzi do 1914 roku, (w) Z dziejów łódzkich instytucji finansowo-kredytowych, Łódź 1985

W. Morawski – Bank Handlowy w Łodzi SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 21/1989

Bank Handlowy w Poznaniu SA → Polski Bank Handlowy SA w Poznaniu

Bank Handlowy w Warszawie SA

Bank Handlowy w Warszawie był pierwszym i największym bankiem akcyjnym zaboru rosyjskiego. Powstał w 1870 roku z inicjatywy Leopolda Kronenberga. Kronenbergowie przybyli do Warszawy z Prus po III rozbiórce Polski. Samuel Eleazar Kronenberg założył dom bankowy, w 1833 roku przejęty przez syna, Leopolda, który pomnożył majątek dzięki dzierżawie monopolu tytoniowego. Po powstaniu styczniowym, w którym brał udział, musiał na pewien czas opuścić kraj. Po powrocie rozpoczął starania o utworzenie w Królestwie Polskim banku akcyjnego. Po przełamaniu początkowej nieufności władz uzyskano zgodę i w kwietniu 1870 roku firma się ukonstytuowała. Rok później powstała konkurencyjna instytucja – Bank Dyskontowy Warszawski SA. Ambitne plany twórców BHW przyhamował nieco kryzys 1873

Urzednicy Banku Handlowego w Warszawie przy pracy.
Rok 1925

roku. Bank finansował przemysł cukrowniczy, rozwój kolei, przekształcanie największych zakładów przemysłowych Królestwa w spółki akcyjne. Po zamknięciu w 1885 roku Banku Polskiego, BHW stał się największą instytucją kredytową kraju. W 1871 roku otwarto oddział w Petersburgu, w latach dziewięćdziesiątych kolejne oddziały w: Częstochowie, Lublinie, Łodzi, Kaliszu i Sosnowcu, potem w Będzinie, Kijowie, Radomiu, Włocławku i Zawierciu. Przed 1914 rokiem, z kapitałem 20 mln rb, BHW był liczącym się bankiem europejskim. Podczas I wojny światowej poniosł poważne straty. Ciekawym wątkiem w dziejach banku były perypetie

Gmach Banku Handlowego w Warszawie, wzniesiony w 1875 roku wg projektu Konstantego Wojciechowskiego. Stan w roku 1997

odciętych od centrali i działających na własną rękę oddziałów w Piotrogradzie (do grudnia 1917 roku) i w Kijowie (do czerwca 1920 roku). Lata inflacji, niekorzystne dla interesów firmy, były zarazem okresem największej ekspansji organizacyjnej. Bank miał w tym czasie ponad 40 oddziałów. Mieściły się one w: Będzinie, Białymstoku, Bydgoszczy, Ciechocinku, Częstochowie, Gdańsku, Hrubieszowie, Jędrzejowie, Kaliszu, Katowicach, Kielcach, Końskiem, Krakowie, Kutnie, Lublinie, Łowiczu, Łodzi, Miechowie, Mławie, Ostrowcu Świętokrzyskim, Pabianicach, Piotrkowie, Płocku, Poznaniu, Radomiu, Radomsku, Sandomierzu, Sosnowcu, Tomaszowie Mazowieckim, Toruniu, Warszawie (5 oddziałów), Wilnie, Włocławku i Zawierciu. Bank miał udziały prawie w 30 przedsiębiorstwach, posiadał też około 40 nieruchomości. Kryzys bankowy 1925 roku ujawnił słabości firmy. Aby przetrwać, bank musiał skorzystać z pomocy kredytu FPIK w wysokości prawie 22 mln zł. Trzeba było zredukować kapitał akcyjny, aby pokryć straty. W tej sytuacji zaczęto rozważać możliwość odbudowy potencjału finansowego BHW, opierając się na kapitale zagranicznym. Pierwsze rozmowy z Banca Commerciale Italiana i Banque de Bruxelles odbyły się już w 1925 roku. W 1927 roku współpraca weszła w nową fazę. Część akcji banku została przejęta przez konsorcjum złożone z grupy finansistów amerykańskich skupionych wokół Williama A. Harrimana (13% akcji), Niederösterreichische Escompte Gesellschaft (7%), Banca Commerciale Italiana i Banque de Bruxelles (po 5%). Faktycznie udziały te były nieco większe, ponieważ firmy owe już wcześniej posiadały trochę akcji. Równocześnie podwyższono kapitał akcyjny i dokonano fuzji z Bankiem Zjednoczonych Ziem Polskich SA. W 1928 roku do konsorcjum dołączyły londyński Hambros Bank i Pesti Magyar Kereskedelmi Bank. W 1928 roku BCI miało 9,6% akcji, grupa Harrimana – 8%, Niederösterreichische Escompte Gesellschaft, Banque de Bruxelles, Hambros Bank i Pesti Magyar po 6%. W ten sposób w rękach kapitału zagranicznego znalazło

się 41,6% akcji. Faktycznie wpływ kapitału obcego był decydujący dzięki syndykatowi klauzuruowemu, którego członkowie byli zobowiązani głosować jednomyślnie, a do którego dopuszczono tylko część akcjonariuszy polskich, zapewniając tam przewagę udziałowcom obcym. Straty poniesione podczas wielkiego kryzysu były przyczyną kolejnej sanacji banku. Już w latach dwudziestych podjęto starania o wejście na większą skalę do banku kapitału brytyjskiego. W 1930 roku dokonano podwyżki kapitału, przy czym nowe akcje zostały nabyte przez związaną z Brytyjczykami grupę cukrowni Zachodniej Polski. W operacji tej pomagał BGK. W 1931 roku wielu zagranicznych partnerów BHW, w związku z własnymi problemami, wycofało się z banku. W tej sytuacji wzrosło znaczenie rokowań z Brytyjczykami. W 1935 roku układ z British Overseas Bank został, za pomocą rządu, sfinalizowany. Jednym z efektów nowej sytuacji była fuzja Banku Angielsko-Polskiego SA. Po 1938 roku BOB popadł w kłopoty i zmniejszył zaangażowanie w BHW. Tym samym wzrosła kontrola kapitałów państwa nad bankiem. W przededniu II wojny światowej BHW był w znacznym stopniu zetatyzowany. Równocześnie postępował proces likwidacji nadmiernie rozbudowanej sieci oddziałów. W przededniu wojny pozostało ich 16. Podczas II wojny światowej bank działał tylko na terenie Generalnej Guberni. Po 1945 roku ze względu na wysoki stopień zetatyzowania oraz znaną nazwę zdecydowano się bank zachować. Reforma bankowa z października 1948 roku przewidywała wprawdzie likwidację BHW i powołanie w to miejsce Banku Handlu Zagranicznego, ale już w 1951 roku zrezygnowano z tych planów. Okres PRL BHW przetrwał formalnie jako spółka akcyjna, faktycznie kontrolowana przez państwo. Bank zajmował się obsługą płatności zagranicznych. W 1997 roku rozpoczął się proces prywatyzacji banku.

Kapitał akcyjny:

1870 – 1 mln rb; 1871 – 2 mln rb; 1872 – 3 mln rb; 1874 – 6 mln rb; 1894 – 9 mln rb; 1898 – 12 mln rb; 1910 – 20 mln rb; 1919 – 4 mln mp; 1920 – 108 mln mp; 1920 – 162 mln mp; 1922 – 300 mln mp; 1923 – 1,2 mld mp; 1924 – 10 mln zł; 1926 – 7,5 mln zł; 1927 – 6 mln zł; 1927 – 10 mln zł; 1927 – 20 mln zł; 1930 – 30 mln zł; 1935 – 25 mln zł

Prezesi:

Józef Zamoyski 1870–1872
Leopold Kronenberg 1873–1877
Juliusz Wartheim 1878–1880
Stanisław Kronenberg 1881–1887
Leopold J. Kronenberg 1888–1926
Stanisław Lubomirski 1927–1931
August Zaleski 1932–1939

Dyrektorzy:

Feliks Halpert 1870–1872
(następnie dwie osobne dyrekcje w Warszawie i Petersburgu w latach 1873–1876, później zbiorowy zarząd do 1888 roku)
Karol Deike 1888–1906
Wojciech Sawicki 1908–1917
Stanisław Karłowski 1917–1920
Henryk Szampanier 1920–1926

Dyrekcja kolegialna:

James B. Clarke 1935–1937
Józef Dangel 1926–1928
Alfred Goldklang 1927–1932
Antoni Gintowt 1927–1939
Mieczysław Hofman 1927–1937
Jan Koziół 1937–1939

Antoni Repeczko 1927–1939
Stanisław Rogaczewski 1926–1930
Jerzy Ścigalski 1926–1928
Maksymilian Wizel 1926–1927

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Bank Handlowy w Warszawie SA; Zespół MS, t. 4286–4295, 5919–5920, 6283, Zespół Komitetu Ekonomicznego Ministrów, t. 1258

BIBLIOGRAFIA

- Sprawozdania: komplet – BUW (sygn. 22.10.2a.169); komplet bez rocznika 1873 – Bibl. SGH (sygn. 303956)
- A. Gąsiorowski – Bank Handlowy w Warszawie SA. Oddział w Częstochowie 1897–1997. Historia oddziału banku na tle instytucji finansowych regionu, Częstochowa 1997
- A. Goński – Leopold Kronenberg – narodziny i upadek rodu bankierskiego. Warszawa 1995 (praca magisterska w Bibliotece Instytutu Historycznego UW)
- Ignotus – Finansjera warszawska (1870–1925). Ze wspomnień osobistych, Warszawa 1926, rozdziały VII–XII
- N. Krakowski – Bank Handlowy w Warszawie w okresie dwudziestolecia 1870–1890, Warszawa 1891
- St. Kempner (red.) – Dzieje gospodarcze Polski porzobiorowej, t. 1, Warszawa 1920
- L. J. Kronenberg – Wspomnienia, Warszawa 1933
- Z. Landau – Kapitały zagraniczne w Banku Handlowym w Warszawie SA, „Materiały i Studia Zakładu Naukowo-Badawczego Bankowości i Pieniądza Narodowego Banku Polskiego”, z. 26, Warszawa 1991
- Z. Landau, J. Tomaszewski – Bank Handlowy w Warszawie SA 1870–1970. Historia i rozwój, Warszawa 1970
- Z. Landau, J. Tomaszewski – Bank Handlowy w Warszawie SA. Zarys dziejów 1870–1995, Warszawa 1995
- A. Sadurski – Działalność Banku Handlowego w Warszawie SA w okresie międzywojennym, Warszawa 1964, (praca magisterska w Bibliotece SGH)
- Leopold Kronenberg. Monografia Zbiorowa, Warszawa 1922
- S. Wachowiak – Czasy, które przeżyłem, Warszawa 1991
- A. Repeczko – Bank Handlowy SA w Warszawie, „Bank” nr 12/1939, s. 624–628

Bank Handlowy Wilhelm Landau SA w Warszawie

Swój pierwszy dom bankowy Wilhelm Landau założył w 1857 roku wraz z Ludwikiem Landauem. Po kilku latach firma upadła i Wilhelm został agentem giełdowym. Powrócił jednak do bankierstwa. Ignacy Schiper opisywał go tak: „wielce energiczny i odważny, postawił swoją firmę na wysokiej stopie, do czego przyczyniła się filia łódzka i sosnowiecka. Szeroko korzystał z kredytów krajowych i zagranicznych, których udzielał kupiectwu i przemysłowi, podtrzymując niejedną egzystencję. Zajmował się też arbitrażem, bardzo umiejętnie prowadzonym. Impulsywny aż do niedyskrecji, nie uznawał tajemnicy handlowej”. Dom bankowy, jak wspomniano, miał filie w Łodzi i Sosnowcu oraz przez pewien czas w Będzinie. Gmachy bankowe Landaua odznaczały się ciekawą formą architektoniczną, projektował je bowiem kuzyn właściciela, wybitny architekt Gustaw Landau. W 1914 roku firma przekształcił się w Bank Handlowy Wilhelm Landau SA. Otwarto nowy oddział w Petersburgu. I wojna światowa i odcięcie banku od oddziału peters-

Gmach oddziału łódzkiego Banku Handlowego Wilhelm Landau, wzniesiony w roku 1903 wg projektu Gustawa Landaua. Stan w roku 1997

Gmach Banku Handlowego Wilhelm Landau w Warszawie, wzniesiony w latach 1904–1906 przez Gustawa Landaua

burskiego i rosyjskiego rynku pieniężnego podkopało pozycję firmy. Na żądanie wierzycieli władze niemieckie ustanowiły zarząd przymusowy. Do końca wojny bank utracił ok. 1/3 kapitału zakładowego. W niepodległej Polsce nie powrócił już do dawnej świetności. W 1919 roku próbowano zainteresować bankiem kapitał brytyjski, ale nic z tego nie wyszło. W 1925 roku firma została postawiona w stan likwidacji. W tym roku wspaniała siedziba banku przy Senatorskiej w Warszawie przeszła na własność Polskiego Banku Przemysłowego SA.

Kapitał akcyjny:

1914 – 5 mln rb; 1917 – 10,8 mln mp; 1925 – 1 mln zł

Prezesa:

Izabella Landau 1914–(?)

Józef Temler (?)–1925

Dyrektor:

Stanisław Geisler 1914–(?)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1914–1915 – Bibl. SGH (sygn. 303875); BUW (sygn. 4.18.2.700.)

W. Morawski – Bank Handlowy Wilhelm Landau SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 5/1990

Bank dla Handlu i Przemysłu w Łodzi SA → Bank Handlowo-Przemysłowy w Łodzi SA

Bank dla Handlu i Przemysłu SA w Poznaniu → Bank für Handel und Gewerbe

Bank dla Handlu i Przemysłu w Warszawie SA

Bank powstał w 1910 roku w Warszawie w wyniku reorganizacji jednego z towarzystw wzajemnego kredytu. Początki firmy były skromne, zwłaszcza z punktu widzenia zasobów kapitałowych. Mimo to bank rozwijał się pomyślnie, głównie dzięki rozbudowie sieci oddziałów. Kierownictwo banku zrezygnowało z konkurencji ze starszymi i większymi bankami na rozwiniętych terenach południowo-zachodnich kresów Królestwa Polskiego, starając się dotrzeć do mniej rozwiniętych, ale dotychczas zaniedbanych przez banki części kraju. W 1913 roku bankiem zainteresowała się grupa finansistów francuskich, dzięki czemu możliwe było podwyższenie kapitału akcyjnego. Wielka epoka w dziejach banku rozpoczęła się w 1918 roku. Natychmiast po odzyskaniu niepodległości przystąpiono do rozbudowy sieci oddziałów, wyprzedzając w tej dziedzinie inne banki polskie. Na początku 1925 roku bank dysponował największą w Polsce siecią ponad 90 oddziałów. Miał 7 oddziałów miejskich w Warszawie, a ponadto w: Aleksandrowie, Augustowie, Będzinie, Białej Podlaskiej, Białymstoku, Bielsku, Bielsku Podlaskim, Brodnicy, Brześciu Litewskim, Brzezinach, Bydgoszczy, Chełmie, Chełmnie, Chełmży, Chojnicach, Chrzanowie, Czersku, Częstochowie, Dąbrowie Górniczej, Drohobyczu, Dubnie, Działdowie, Garwolinie, Gostyninie, Gostyniu, Grajewie, Grodnie, Grudziądzu, Horodzieju, Hrubieszowie, Inowrocławiu, Kaliszu, Kałuszynie, Kartuzach, Katowicach, Kielcach, Kobryniu, Końskich, Korcu, Kowlu, Krakowie, Królewskiej Hucie, Krotoszynie, Krzemieńcu, Kutnie, Lesznie, Lidzie, Lipnie, Lubawie, Lubartowie, Lublinie, Lublińcu, Lwowie, Łodzi (2 oddziały), Łomży, Łucku, Łukowie, Łunińcu, Międzyrzeczu, Mińsku Mazowieckim, Nakle, Nieświeżu, Nowym Mieście, Olkuszu, Opocznie, Ostrogu, Ostrołęce, Ostrowiu Łomżyńskim, Ostrowiu Wielkopolskim, Ostrowcu Świętokrzyskim, Parczewie, Pińsku, Piotrkowie, Płocku, Podwoleczyskach, Poznaniu, Pruszkowie, Prużanach, Przemyślu, Puławach, Pułtusk, Radomiu, Radomsku, Radzynie Podlaskim, Rawie Mazowieckiej, Rawiczu, Różyszczu, Równem, Rudzie Śląskiej, Rybniku, Rypinie, Sandomierzu, Samach, Siedlcach (2 oddziały), Siemianowicach, Siemiatyczach, Sieradzu, Sierpcu, Skarżysku, Skierniewicach, Słonimiu, Sochaczewie, Sokółce, Sokołowie, Sosnowcu, Stanisławowie, Stołpcach, Strykowie, Suwałkach, Szydłowcu, Tarnowskich Górach, Tczewie, Tomaszowie Mazowieckim, Toruniu, Tucholi, Turku, Ustroniu, Wąbrzeźnie, Wejherowie, Węgrowie, Więcbarku, Wieluniu, Wilnie, Włocławku, Włodawie, Włodzimierzu Wołyńskim, Wodzisławiu, Wołkowysku, Zakopanem, Zamościu, Zawierciu, Zdobunowie, Zduńskiej Woli, Zelechowie, Zgierzu, Żychlinie i Żyrardowie. Poza granicami Polski bank miał oddziały w Brukseli, Gdańsku, Londynie, Paryżu i Rotterdamie oraz 14 agentur w północnej Francji, zorganizowanych w odrębną firmę Comptoir General de Change, z osobnym zarządem w Paryżu, nastawionych na gromadzenie oszczędności polonii francuskiej. Podczas wojny polsko-radzieckiej bank śmiało wkraczał na tereny przyfrontowe, np. otwierając w 1919 roku oddział w Mińsku Litewskim, który później, oczywiście, trzeba było zlikwidować. W 1923 roku BdHiP zajmował pierwsze miejsce na liści rankingowej banków polskich pod względem sumy bilansowej. Prestiż firmy był wysoki, dyrektor banku Stefan Benzef był jednym z czołowych działaczy ZBwP. Bank brał udział w licznych akcjach założycielskich, ponadto posiadał ponad 50 nieruchomości. W okresie inflacji w ten sposób starano się uniknąć dekapitalizacji. Po stabilizacji walutowej okazało się to jednak pułapką, gdyż nie gwarantowało niezbędnej płynności. Problem pojawił się już w 1924 roku, kiedy to zbankrutowała gdańska firma drzewna, która była winna bankowi 200 tys. dolarów. Rząd zgodził się pożyczyć bankowi tę sumę pod warunkiem, że połączy się z Bankiem Kredytowym. Do fuzji takiej rzeczywiście doszło w grudniu 1925 roku, ale pogłębiło to jedynie problemy BdHiP, ponieważ przejęta firma była prowadzona w podobny sposób. W maju 1925 roku bankiem zainteresował się Wojciech Korfanty, wprowadzając do niego grupę zaprzyjaźnionych finansistów francuskich i angielskich. Z inicjatywy Korfantego przygotowywano jeszcze jedną fuzję – z Warszawskim Bankiem Zjednoczonym. Nie zmieniło to jednak zasadniczo położenia. 3 września 1925 roku, na samym początku kryzysu bankowego, BdHiP zawiesił wypłaty i znalazł się pod nadzorem sądowym. Wcześniej, jeszcze w sierpniu, Korfanty próbował namówić premiera Grabskiego do ratowania banku, Grabski odmówił, kierując się opinią swego doradcy,

Stanisława Kauzika, który uważał BdHiP za firmę awanturniczą i spekulancą. Sprawa ta miała poważne konsekwencje polityczne, wpłynęła bowiem na stosunek Korfatego do rządu Grabskiego. W październiku 1925 roku WZA odwołało dotychczasowe władze banku, powierzając funkcje kierownicze przedstawicielom wierzycieli. Cały dotychczasowy kapitał akcyjny spisano na straty, dokonując nowej, XIII emisji akcji na sumę prawie 22 mln zł. Po długich negocjacjach, w czerwcu 1928 roku podpisano układ z wierzycielami i 6 lipca tego roku zdjęto nadzór sądowy. Ugoda przewidywała zwrot zobowiązań do 100 zł gotówką, od 100 do 500 zł w 50% gotówką, w 50% akcjami, od 500 do 1000 zł – w 30% gotówką i w 70% akcjami oraz powyżej 1000 zł – w 15% gotówką i w 85% akcjami. W następnych latach bank wykonywał porozumienie, ale nie przejawiał innej aktywności. Raz jeszcze próbowano go ożywić na początku lat trzydziestych, dokonując kolejnej, XIV emisji akcji. W tej emisji zawarte były akcje uprzywilejowane na sumę 2,5 mln zł, subskrybowane przez wierzycieli francuskich reprezentowanych przez Union Commercele et Industrielle. 22 lipca 1932 roku WZA przegłosowało likwidację firmy. Proces ten ciągnął się aż do wybuchu wojny, ponieważ procedura likwidacyjna wstrzymywana była przez toczące się równocześnie likwidacje wierzycieli. Dodatkowo wszystko komplikował fakt, że znaczna część zobowiązań banku była likwidowana we Francji, przy czym korzystano z kanałów dyplomatycznych. Najbardziej obciąża dorobek banku fakt doprowadzenia do bankructwa licznych drobnych ciułączy spośród polonii francuskiej. Miało to wpływ na negatywny stosunek tych środowisk do Polski.

Kapitał akcyjny:

1910 – 500 tys. rb; 1913 – 1 mln rb; 1915 – 5 mln rb; 1919 – 21,6 mln mp; 1920 – 43,2 mln mp; 1920 – 86,4 mln mp; 1922 – 172,8 mln mp; 1922 – 345,6 mln mp; 1922 – 691,2 mln mp; 1923 – 1,92 mld mp; 1923 – 3,84 mld mp; 1925 – 6 mln zł; 1925 – 21,9 mln zł; ok. 1931 – 8 mln zł, w tym 2,5 mln zł akcji uprzywilejowanych

Prezysi:

Edward Geisler 1910–1923
Stefan Przanowski 1923–1925
Wojciech Korfanty 1925
Antoni Jurkowski 1925–1933

Dyrektorzy:

Stefan Dangel 1910–przed 1918
Stefan Benzef 1910–1925
Tadeusz Urbański 1925–1933

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4296–4304, Zespół NL, t. 155

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania (bez rocznika 1922) – Biblioteka SGH (sygn. 303933)
W. Morawski – Bank dla Przemysłu i Handlu w Warszawie SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 17/1989

Bank Handlu Zagranicznego SA w Warszawie → Bank dla Handlu Zagranicznego SA w Warszawie

Bank dla Handlu Zagranicznego SA w Warszawie

Powstał w kwietniu 1920 roku. W okresie inflacji miał dwa oddziały – w Gdańsku i Poznaniu, później zlikwidowane. W lutym 1927 roku zmieniono nazwę na Bank Handlu Zagranicznego SA w Warszawie. Postawiony w stan dobrowolnej likwidacji 5 grudnia 1928 roku. Likwidację ukończono w 1934 roku.

Kapitał akcyjny:

1920 – 20 mln mp; 1921 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1922 – 250 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1925 – 171 tys. zł; 1926 – 625 tys. zł; 1926 – 1 mln zł; 1927 – 1,5 mln zł; 1928 – 1,725 mln zł

Prezesi:

Adolf Bielski 1921–1925

Aleksander Bojarski 1925–1929

Dyrektorzy:

Eugeniusz Szybel 1920–1925

Samuel Elbinger 1925–1929

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania: SGH (sygn. 303856); BUW (sygn. 030087)

Bank dla Handlu Zagranicznego, „Przemysł i Handel” nr 25/1923

Bank Inwalidzki SA w Warszawie → Wileński Bank Krajowy SA

Bank Komercyjny SA w Krakowie

Bank powstał w 1918 roku w Krakowie. Początkowo opierał się wyłącznie na rodzimym kapitale. W 1920 roku przejął w zamian za akcje polskie oddziały wiedeńskiego Merkurbanku (w Krakowie i we Lwowie), z czasem przechodząc całkowicie pod jego kontrolę. W skład koncernu Merkurbanku w Polsce wchodziły ponadto: Zjednoczone Fabryki Maszyn, Kotłów i Wagonów L. Zieleniewski i Fitzer-Gamper SA, Zakłady Górnicze Siersza, Cukrownia Chybie, Huta Szkła Szczakowa i Huta Żelaza w Krakowie. W okresie kryzysu bankowego w Austrii w 1924 roku Merkurbank przeszedł pod kontrolę niemieckiego Darmstadt und Nationalbank, przez co Bank Komercyjny stał się ekspozyturą bankowości niemieckiej. Po upadku Darmstadt und Nationalbank podczas wielkiego kryzysu Merkurbank przeszedł pod kontrolę Dresdner Banku. Po anslussie Austrii i likwidacji Merkurbanku zależność Banku Komercyjnego od banków niemieckich stała się bezpośrednia. Dresdnerbank stał się właścicielem 98% akcji. Wywołało to reakcję Ministerstwa Skarbu, które w czerwcu 1938 roku cofnęło Bankowi Komercyjnemu uprawnienia banku dewizowego, a we wrześniu tego roku postawiło go w stan likwidacji. Likwidacja została cofnięta w październiku 1939 roku przez władze Generalnej Guberni. Reaktywowany bank, początkowo jako agencja Dresdnerbanku, potem jako samodzielna instytucja, przeżył podczas okupacji okres burzliwego rozwoju, traktowany przez władze GG jako „podręczna kasa”. Po wyzwoleniu, jako instytucja czysto niemiecka, nie wznowił już działalności. Ponownie postawiony w stan likwidacji w kwietniu 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1918 – 1 mln mp; 1919 – 2 mln mp; 1920 – 6 mln mp; 1921 – 19,99 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 200 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1925 – 400 tys. zł; 1926 – 1 mln mp; 1928 – 1,5 mln zł; 1939(?) – 5 mln zł

Prezesi:

Jan Korczak Gorayski 1919–ok. 1930

Tadeusz Epstein ok. 1932–ok. 1936

Karol Rolle ok. 1936–1938

Dyrektorzy:

Henryk Epstein 1919–ok. 1936

O. Schwarz ok. 1936–1938

ARCHIWALIA

AAN, Zespól MS, t. 4311–4318, Zespól NL, t. 124; Zespól Regierung des Generalgouvernements, t. 1387–1389

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1920: BN (sygn. VI. A5)

W. Morawski – Mniejsze banki krakowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 9/1990

F. Skalniak – Bank Emisyjny w Polsce 1939–1945, Warszawa 1966

Bank Koniński SA

Bank powstał w 1923 roku w Koninie z przekształcenia w spółkę akcyjną istniejącego od 1910 roku Towarzystwa Wzajemnego Kredytu w Koninie. Bank był instytucją słabą, zlikwidowany został prawdopodobnie na przełomie 1925 i 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1922 – 200 mln mp

Prezes:

Leonard Bobiński 1923–1925(?)

Dyrektorzy:

Stefan Siciński, Tadeusz Świniarski 1923–1925(?)

Bank Krakowski SA w Krakowie

Bank Krakowski uzyskał koncesję w lipcu 1939 roku, prace nad uruchomieniem firmy zostały przerwane przez wybuch II wojny światowej. Firma powstawała z przekształcenia w spółkę akcyjną Domu Bankowego A. Holzer. Była to ważna i działająca już od dawna krakowska instytucja finansowa. Dom Bankowy A. Holzer powstał w 1863 roku, początkowo jako spółka z Augustem Raczyńskim (por. Bank dla Polskiego Przemysłu SA w Krakowie). Od schyłku XIX wieku firma była własnością rodziny Wohl – początkowo Salomona Majera Wohla, od 1920 roku jego syna Aarona Wohla, który w 1928 roku zmienił imię na Artur. W latach dwudziestych firma przejęła kontrolę nad Śląskim Bankiem Eskontowym SA w Bielsku. W 1930 roku ŚBE stał się pierwszą w Polsce ofiarą wielkiego kryzysu, co wpłynęło również na kondycję DB Holzer. Rodzina Wohlów, poza domem bankowym w Krakowie, posiadała banki w Gdańsku i Zurychu, co dawało firmie solidne kontakty zagraniczne. W latach trzydziestych DB Holzer, z kapitałem 2,2 mln zł, był drugim domem bankowym w Polsce po warszawskiej firmie Szereszowskich. W lipcu 1939 roku uzyskano zgodę Ministerstwa Skarbu na przekształcenie firmy w bank akcyjny. Plany te pokrzyżował wybuch wojny. Po II wojnie światowej Artur Wohl znalazł się w Brazylii. Dom Bankowy A. Holzer formalnie utracił koncesję w lipcu 1947 roku.

Kapitał akcyjny:

1939 – 2,2 mln zł

Prezes:

Artur Wohl

ARCHIWALIA

AAN, Zespól MS, t. 4629, Zespól NL, t. 98

Dom Bankowy A. Holzer w Krakowie, od lipca 1939 roku – Bank Krakowski SA. Stan w roku 1997

Bank Kredytowy SA w Kępnie

Mały bank, organizowany w 1923 roku i wkrótce potem zlikwidowany.

Kapitał akcyjny:

(bd)

Władze:

(bd)

Bank Kredytowy w Warszawie SA

Bank powstał w Warszawie w 1916 roku z instytucji spółdzielczej – Warszawskiej Kasy Kredytowej. Powstanie banku było reakcją na wycofanie się Rosjan z Warszawy i zniesienie restrykcyjnego, rosyjskiego prawa bankowego. Początkowo ekspansję BKW ograniczał niewielki kapitał. W 1917 roku kontrolę nad bankiem przejął Polski Bank Handlowy SA w Poznaniu. Wraz z Bankiem Mazowieckim, Wileńskim Prywatnym Bankiem Handlowym, Bankiem Budowlanym, Ziemskim Bankiem Kredytowym we Lwowie, Bankiem Ziemi Polskiej w Lublinie i Bankiem Dyskontowym w Bydgoszczy utworzył on duży, ale nietrwały koncern. Czołowymi postaciami koncernu byli Leonard Bobiński i Kazimierz Hącia. W okresie inflacji BKW bardzo rozbudował sieć oddziałów, traktując to często jako usprawiedliwienie dla zakupów kolejnych nieruchomości. W 1923 roku bank miał następujące oddziały: Baranowi-

cze, Białystok, Brześć Litewski, Bydgoszcz, Chełmno, Chełmża, Chojnice, Czersk, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Drohobycz, Dubno, Działdowo, Fordon, Gąbin, Gostyń, Gostynin, Grójec, Grudziądz, Kartuzy, Katowice, Kraków, Krotoszyn, Królewska Huta, Krzemieniec, Kutno, Laurahuta, Leszno, Lidzbark, Lipno, Lubawa, Lublin, Lubliniec, Lwów, Łowicz, Łódź, Łuck, Mińsk Mazowiecki, Mogielnica, Nakło, Nieśwież, Nowe Miasto, Opoczno, Ostróg, Ostrów Wielkopolski, Pińsk, Podwoleczyska, Poznań, Płock, Pruszków, Przemyśl, Radom, Radomsko, Radzyń, Rawa Mazowiecka, Rawicz, Rohatyń, Rożyszcze, Równe, Ruda Śląska, Rybnik, Rypin, Sarny, Siedlce, Sierpc, Skierniewice, Stołpce, Świętochłowice, Szubin, Tarnowskie Góry, Tczew, Tomaszów Mazowiecki, Toruń, Tuchola, Warszawa (5 oddziałów miejskich), Wąbrzeźno, Więcbork, Włocławek, Wodzisław, Zakopane, Zbąszyń, Zdobunowo, Żnin, Żychlin i Żyrardów. Po stabilizacji walutowej liczne nieruchomości okazały się pułapką i bank miał problemy z płynnością. Rząd Grabskiego sugerował w tym czasie zmniejszenie liczby banków w Polsce drogą fuzji. BKW poszedł za tymi sugestiami i w grudniu 1924 roku dokonał fuzji z Bankiem dla Handlu i Przemysłu SA w Warszawie. Fuzja ta okazała się zbyt dużym obciążeniem dla BdHP i przyczyniła do jego upadku.

Kapitał akcyjny:

1916 – 1 mln rb; 1918 – 4 mln mp; 1919 – 10 mln mp; 1920 – 30 mln mp; 1920 – 75 mln mp; 1921 – 150 mln mp; 1922 – 250 mp; 1922 – 1 mld mp

Prezes:

Henryk Barylski 1916–1924

Dyrektor:

Leonard Bobiński 1916–1924

ARCHIWALIA

AP MSt Warszawy – kancelaria notariacka R. Jelnickiego, t. VII, 1924, nr 789 – spis akcjonariuszy

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania: BUW (sygn. 22.10.2a.136.)

Bank Kredytowy w Warszawie SA, „Przemysł i Handel” nr 8/1922

Bank Kredytowy w Warszawie, „Przemysł i Handel” nr 46/1923

Bank Kredytowy w Warszawie, „Przemysł i Handel” nr 48/1923

Bank Kredytowy w Warszawie SA, „Przemysł i Handel” nr 5/1924

W. Morawski – Bank Kredytowy w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 8/1990

Bank Kredytu Hipotecznego SA w Warszawie

Bank powstał w 1919 roku w celu udzielania długoterminowego kredytu hipotecznego. Emitował 6% listy zastawne. Był warszawską ekspozyturą banków poznańskich – Banku Przemysłowców SA i Banku Związku Spółek Zarobkowych SA. Bankowość poznańską we władzach firmy reprezentowali: Bernard Chrzanowski, Stanisław Pernaczyński i Jan Pankalla. W okresie inflacji bank utrzymywał oddziały w Łodzi i Kaliszu, po stabilizacji walutowej zrezygnowano z oddziałów. W pierwszej połowie 1925 roku głośno było o planach fuzji BKH z Bankiem Przemysłowców SA w Poznaniu. Kryzys 1925 roku, który zachwiał poznańską instytucją, podkopał również pozycję BKH oraz przekreślił te plany. W następnych latach bank wegetował, czego dowodem mogła być niska suma bilansowa (2,28 mln zł), nieznacznie tylko przewyższająca kapitał akcyjny. W tej sytuacji w grudniu 1928 roku WZA podjęło uchwałę o fuzji z Bankiem Przemysłowców Polskich SA w Warszawie.

Kapitał akcyjny:

1919 – 10 mln mp; 1920 – 20 mln mp; 1922 – 50 mln mp; 1923 – 100 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1924 1 mld mp; 1925 – 1,6 mln zł; 1927 – 2 mln zł

Prezesi:

Henryk Dziewulski 1919 – 1923

Kazimierz Kwilecki 1923 – 1927(?)

Dyrektorzy:

Adolf Daab 1919 – 1923

Bronisław Massalski 1923 – 1927(?)

J. Fraenkel, W. Nassalski – 1928 – 1929

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1919 – 1920: BUW (sygn. 22.10.2a.140.)

W. Morawski – Bank Kredytu Hipotecznego SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 12/1990

Bank Kujawski we Włocławku SA

Bank powstał w marcu 1921 roku z przekształcenia w spółkę akcyjną istniejącego od 1897 roku Towarzystwa Wzajemnego Kredytu we Włocławku. W odróżnieniu od Banku Handlowo-Przemysłowego we Włocławku SA (por. str. 103), nastawionego na klientelę żydowską. Bank Kujawski nastawiał się na klientelę chrześcijańską. Miał jeden oddział w Radziejowie. Po kryzysie 1925 roku był w takim stanie, że całkiem poważnie rozważano możliwość likwidacji. Ostatecznie jednak w 1927 roku dokapitalizowano bank i zapewniono mu egzystencję jeszcze przez kilka lat. Na początku 1932 roku zawiesił wypłaty, w maju tego roku WZA uchwaliło likwidację firmy.

Kapitał akcyjny:

1921 – 25 mln mp; 1921 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 250 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1924 – 1,5 mld mp; 1927 – 500 tys. zł

Prezesi:

Ludwik Bauer 1921 – ok. 1927

Tadeusz Findeisen ok. 1927 – 1932

Dyrektorzy:

Antoni Kotlarski 1921 – ok. 1927

Franciszek Gliszczyński,

Kazimierz Dyżewski ok. 1927 – 1932

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4326 – 4329

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1922: BN (sygn. VI.A5)

W. Morawski – Banki w mniejszych ośrodkach byłego zaboru rosyjskiego, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 38/1990

Bank Kupiecki Łódzki SA

Założony w 1897 roku, drugi chronologicznie bank akcyjny w Łodzi (po Banku Handlowym w Łodzi) Powstał z Domu Bankowego Leopolda Landaua, przy poparciu rodzin Geyerów, Landauów, Kindlerów, Meyerhoffów, Dobrackich oraz rosyjskich banków akcyjnych. W 1899 roku otwarto oddział w Odessie. W 1910 roku bank wkroczył na warszawski rynek kredytowy, przejmując kolejno dwa domy bankowe: Szymona Neumana i Dawida Maliniaka. Przejęcie Neumana związało BKŁ ze Starachowickimi Zakładami Górniczo-Hutniczymi i Zakładami

Lilpop, Rau i Loewenstein. Fortuna Maliniaka wyrosła na handlu herbatą. Kontakty warszawskie były bardzo intratne – w 1913 roku obroty oddziału warszawskiego przekroczyły obroty centrali. W latach 1914–1915 BKŁ poniósł straty, pokryte z rezerw. W 1921 roku (według niektórych źródeł w 1917 roku) nastąpiła przeprowadzka firmy do Warszawy. Dotychczasowa siedziba w Łodzi stała się oddziałem. 6 lipca 1925 roku BKŁ ogłosił upadłość.

Kapitał akcyjny:

1897 – 2 mln rb; 1910 – 3 mln rb; 1911 – 5 mln rb; 1920 – 27 mln mp; 1921 – 60 mln mp; 1921 – 108 mln mp; 1923 – 216 mln mp

Prezysi:

Emil Geyer 1897–(?)

Leopold Landau (?)–1925

Dyrektorzy:

Borys Wachs 1897–1921

Z. Kon 1921–1925

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1913–1921, 1923: Bibl. SGH (sygn. 303923)

K. Badziak – Instytucje finansowo-kredytowe w Łodzi do I wojny światowej, „Rocznik łódzki”, t. XXII, Łódź 1977

Bank Kupiecki Łódzki SA, „Przemysł i Handel” nr 25/1923

M. Jaskulski – Zarys dziejów kredytu przemysłowo-handlowego i instytucji finansowo-kredytowych w Łodzi do 1914 roku, (w) Z dziejów łódzkich instytucji finansowo-kredytowych, Łódź 1985

W. Morawski – Bank Kupiecki Łódzki SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 19/1990

Bank Kupiectwa Polskiego SA w Warszawie → Galicyjski Bank Kupiecki SA we Lwowie

Bank Kwilecki, Potocki i Ska SA w Poznaniu

Bank powstał 28 września 1870 roku w formie akcyjnej spółki komandytowej pod nazwą Bank Rolniczo-Przemysłowy Kwilecki, Potocki i Spółka i z inicjatywy ziemian – Mieczysława Kwileckiego (1833–1918) i Bolesława Potockiego (1829–1898) oraz bankiera Mieczysława Łyskowskiego (1825–1894), który wcześniej, w latach 1866–1870, stał na czele Domu Bankowego Donimirski, Kalkstein, Łyskowski i Ska. Bank kredytował wielką własność ziemską i szeroko pojęty przemysł rolny. Był ważną placówką ekonomicznej walki społeczeństwa polskiego z germanizacją. W krótkim czasie bank otworzył oddziały we wszystkich miastach Wielkopolski oraz we Wrocławiu, ponadto ekspozytury w Małopolsce, na Podolu i w Kijowie. Zajmował się tam głównie obsługą handlu zbożowego. Łyskowski, który w 1871 roku został prezesem Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych, próbował przekształcić bank w centralę finansową polskiej spółdzielczości kredytowej. Stanowczy sprzeciw patrona spółek, księdza Augustyna Szamarzewskiego, przekreślił te plany i doprowadził do powstania w 1886 roku Banku Związku Spółek Zarobkowych. W 1912 roku przekształcono firmę w spółkę akcyjną, zmieniając nazwę na Towarzystwo Akcyjne Kwilecki, Potocki i Ska. Po zakończeniu I wojny światowej bank znów zmienił nazwę na Bank Kwilecki, Potocki i Ska SA. Zamknięto wiele oddziałów wielkopolskich, otwarto natomiast nowe w innych częściach Polski. W 1924 roku bank miał oddziały w Gdańsku, Inowrocławiu, Katowicach, Ostrowie, Toruniu, Wilnie i Warszawie. Bank, oprócz oddziału bankowego, utrzymał oddział handlowy, nadal zajmując się obrotem produktami rolnymi. Przetrwał w niezłej kondycji stabilizację walutową i kryzys 1925 roku. Podczas wielkiego kryzysu ucierpiał bardziej, nie wymagał jednak pomocy ze strony państwa. W 1933 roku, we współpracy z Bankiem Akceptacyjnym SA, brał udział w akcji

oddłużeniowej rolnictwa. W drugiej połowie lat trzydziestych obroty banku stopniowo się kurczyły. W ramach oszczędności zamknięto oddziały w Warszawie i Katowicach. W czerwcu 1938 roku Ministerstwo Skarbu cofnęło bankowi uprawnienia banku dewizowego. Kres działalności firmy przyniósł rok 1939, choć formalnie bank utracił koncesję w kwietniu 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1870 – 586 tys. RM; 1871 – 600 tys. RM; 1912 – 1,414 mln RM; 1919 – 5,414 mln mp; 1920 – 24,414 mln mp; 1921 – 79,414 mln mp; 1922 – 239,414 mln mp; 1925 – 2,4 mln zł; 1928 – 3 mln zł

Prezesa:

Adam Żółtowski 1918–1937

Jan Lipski 1937–1939

Dyrektorzy:

Mieczysław Łyskowski 1870–1894

Stanisław Waszyński 1912–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4330–4336, 5687, 6395; Zespół NL, t. 137

AP Poznań, Zespół Bank Kwilecki, Potocki i Ska (0,05 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z okresu międzywojennego: Bibl. SGH (sygn. 305593)

Bank Kwilecki, Potocki i Ska, „Przemysł i Handel” nr 47/1923

W. Stobrawa – Bank Kwilecki, Potocki i Ska SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 29/1989

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym kraju (1919–1939), Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435 III)

Z. Zalewski – 50 lat pracy Banku Kwilecki, Potocki i Ska w Poznaniu (1870–1920), Poznań 1920

Bank Leśny SA w Wilnie

Jeden z charakterystycznych dla okresu inflacji banków branzowych, ściśle powiązany z PSL „Piast”. Prezesem był działacz PSL „Piast” Zygmunt Rusinek. Bank powstał w 1922 roku z kapitałem 300 mln mp. Po stabilizacji walutowej miał problemy z płynnością i musiał się pilnie pozbyć nieruchomości w Warszawie przy Krakowskim Przedmieściu 50, w bezpośrednim sąsiedztwie Pałacu Namiestnikowskiego. Rząd kupił gmach od banku, płacąc powyżej jego wartości. Według marszałka Sejmu Macieja Rataja była to forma przekupstwa politycznego, która zapewniła Władysławowi Grabskiemu przychyłność „Piasta” w kilku kolejnych głosowaniach. Nie uratowało to banku, który na początku 1925 roku został postawiony w stan likwidacji. Firma nie miała oddziałów.

Kapitał akcyjny:

1922 – 300 mln mp

Prezes:

Zygmunt Rusinek 1922–1925

BIBLIOGRAFIA

Bank Leśny SA, „Przemysł i Handel” nr 27/1924

W. Morawski – Banki wileńskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 48/1989

Bank Likwidacyjno-Kredytowy SA w Poznaniu → Polski Bank Handlowy SA w Poznaniu

Bank Ludowy SA w Warszawie

Bank partyjny, zorganizowany przez działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej. Powstał w 1921 roku. Miał oddziały w Łodzi i Katowicach. Stabilizacja waluty ujawniła słabości banku. W 1924 roku rząd, kierując się względami taktycznymi, udzielił mu wsparcia. Wkrótce potem bank stał się bohaterem skandalu politycznego. We wrześniu 1924 roku ponownie znalazł się w tarapatkach, o co prezes klubu parlamentarnego socjalistów, Norbert Barlicki, miał pretensje do Hermana Diamanda. Wówczas członek władz banku, Konstanty Demidowicz-Demidecki, któremu Ministerstwo Spraw Wojskowych było winne pieniądze za kupione od niego place, zgodził się przejąć bank na własność wraz z jego zobowiązaniami. Ministerstwo Spraw Wojskowych tymczasem zwlekało z wypłaceniem pieniędzy, na które Demidowicz-Demidecki liczył. Wówczas Państwowy Bank Rolny udzielił mu pożyczki. Stało się to nie całkiem formalnie i wokół sprawy zaczęła narastać atmosfera skandalu. Socjaliści umyli ręce, zostawiając Demidowicza-Demideckiego samemu sobie. Na początku 1925 roku Bank Ludowy został zlikwidowany. Tragicznym finałem sprawy było samobójstwo Demidowicza-Demideckiego 11 sierpnia 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 10 mln mp; 1921 – 30 mln mp; 1922 – 100 mln mp

Prezes:

Ignacy Daszyński 1921 – 1925

Dyrektor:

Herman Diamand 1921 – 1925

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1923: BUW (sygn. 22.10.2a.133)

W. Morawski – Bank Ludowy SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 12/1990

Bank Lwowski SA

Powstał w 1872 roku jako instytucja kredytu krótkoterminowego. Upadł już w następnym roku, podczas kryzysu bankowego 1873 roku.

Kapitał akcyjny:

(bd)

Władze:

(bd)

Bank Małopolski SA w Krakowie

Powstał w 1869 roku pod nazwą Galicyjski Bank dla Handlu i Przemysłu SA w Krakowie, jako pierwszy krakowski bank akcyjny i pierwszy w Galicji bank kredytu krótkoterminowego. Bank rozwijał się słabo i przynosił straty. W 1889 roku stanął u progu bankructwa. Drogą redukcji kapitału udało się bank uratować, ale główny jego wierzyciel, Galicyjski Zakład Kredytowy Ziemiański SA w Krakowie, musiał upaść. Rekonstrukcja banku dokonała się dzięki pomocy wiedeńskiego Unionbanku. W 1896 roku ponownie można było podnieść kapitał akcyjny. W 1899 roku bank podjął się przejęcia upadającego Galicyjskiego Banku Kredytowego SA we Lwowie. Przedsięwzięcie okazało się ponad siły i w 1902 roku bank znalazł się w takich opałach, że uratowała go jedynie pomoc Banku Krajowego. Kolejnej rekonstrukcji firmy podjął

się w 1905 roku Österreichische Credit-Anstalt. Ponownie radykalnie obniżono kapitał akcyjny. Od tej pory bank rozwijał się prawidłowo. Bezpośrednio przed I wojną światową znalazł się pod kontrolą Boden Credit-Anstalt. Podczas I wojny światowej kondycja firmy była niezła, zwłaszcza że Kraków, w odróżnieniu od Lwowa, uniknął okupacji rosyjskiej. W 1920 roku zmieniono nazwę firmy na Bank Małopolski SA. W okresie inflacji nastąpiła ekspansja organizacyjna banku. W tym czasie działało 10 oddziałów: w Bielsku, Jaśle, Krakowie, Lwowie, Łodzi, Rzeszowie, Stanisławowie, Tarnowie, Warszawie i Zakopanem. Poza Bankiem Małopolskim BCA w Polsce kontrolował m.in.: Pierwszą Polską Fabrykę Locomotyw w Chrzanowie, Towarzystwo Naftowe „Fanto” oraz cukrownie w Lubnej i Śreniawie. Z tymi zakładami BM utrzymywał szczególnie bliskie kontakty. Pod koniec lat dwudziestych Boden Credit-Anstalt kontrolował 44% akcji banku. Kolejnymi akcjonariuszami byli: Władysław Jezierski (9%), Alfred Potocki z Łańcuta (9%), były premier Aleksander Skrzyński (9%), Janusz Radziwiłł (8,5%), Aleksander Lednicki (4%). W 1928 roku Bank Małopolski przejął, na drodze fuzji, Bank Unii SA w Polsce. Było to efektem wiedeńskiej fuzji BCA i Unionbanku. Z kolei pod koniec 1929 roku BCA znalazł się w tarapatkach i w następnym roku – z inicjatywy rządu austriackiego – został przejęty przez Österreichische Credit-Anstalt. Takie rozwiązanie postawiło na porządku dziennym integrację Banku Małopolskiego z bankami koncernu ÖCA w Polsce. WZA w dniu 19 listopada 1930 roku postanowiło dokonać fuzji banku z Bankiem Dyskontowym Warszawskim SA. Kredyt hipoteczny przejął inny bank koncernu – Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie. Większość oddziałów zamknięto, a krakowska siedziba banku (Rynek Główny 25) stała się krakowskim oddziałem BDW.

Kapitał akcyjny:

1869 – 702 tys. złotych reńskich (tzn. 1,404 mln koron); 1889 – 500 tys. złotych reńskich (tzn. 1 mln koron); 1896 – 3 mln koron; 1897 – 5 mln koron; 1905 – 750 tys. koron; 1907 – 2,5 mln koron; 1911 – 4 mln koron; 1918 – 8 mln koron; 1919 – 30 mln koron; 1920 – 20 mln koron; 1921 – 112 mln mp; 1921 – 200 mln mp; 1922 – 500 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1924 – 6 mld mp; 1925 – 3 mln zł; 1926 – 1 mln zł; 1928 – 5 mln zł

Prezysi:

Jan Goetz-Okocimski 1906 – ok. 1926
Janusz Radziwiłł ok. 1926 – 1930

Dyrektorzy:

Henryk Wodzicki
B. Lasocki
Albert Ungar 1896 – 1929
Kazimierz Bauda 1929 – 1930

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4345, 4346
AP Kielce, O/Pińczów, Zespół Banku Galicyjskiego dla Handlu i Przemysłu (0,01 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1881: BN (sygn. VI. A5)
Bank Małopolski SA w Krakowie, „Przemysł i Handel” nr 1/1924
W. Morawski – Bank Małopolski SA w Krakowie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 11/1989
R. W. – Z rozwoju Banku Małopolskiego SA w Krakowie, „Kurier Polski” z 29 czerwca 1921

Siedziba Banku Małopolskiego w Krakowie.
Stan w roku 1997

Bank Mazowiecki SA w Warszawie

Mały, spekulacyjny bank doby inflacji. Założony w 1921 roku, w ciągu pierwszego roku ambitnie rozbudowywał sieć oddziałów (w Baranowiczach, Grójcu, Gąbinie, Łowiczu, Sochaczewie, Stołpcach i Żychlinie). Jednak już w 1922 roku zaczęto je likwidować. W 1923 roku działały już tylko dwa – w Wilnie i miejski w Warszawie. Bank utrzymywał szczególnie bliskie kontakty z Domem Bankowym T. Bunimowicz w Wilnie oraz należał do koncernu Polskiego Banku Handlowego SA w Poznaniu. Wyróżniał się obecnością we władzach wyższych oficerów. W Radzie zasiadali m.in. generał Franciszek Latinik i admirał Jerzy Zwierkowski. Po stabilizacji walutowej bank nie odzyskał kondycji i w grudniu 1927 roku ogłosił upadłość.

Kapitał akcyjny:

1921 – 25 mln mp; 1922 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1923 – 4 mld mp; 1923 – 7 mld mp

Prezes:

Leonard Bobiński 1921–1927

Dyrektor:

Leon Bargiewicz 1921–1927

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1922 i 1923: BUW (sygn. 2g.25.14.44.)

W. Morawski – Bank Mazowiecki SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 12/1990

Bank Mieszczaństwa Polskiego SA w Poznaniu

Bank powstał w 1921 roku. Była to słaba instytucja epoki inflacji. Bank miał oddziały w Grudziądzu i Warszawie. Był związany z Narodową Demokracją, w radzie zasiadał znany polityk endecki Leon Pluciński. Postawiony w stan likwidacji w 1927 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 10 mln mp; 1923 – 100 mln mp

Prezesa:

Aleksander Thomas 1921–ok. 1924

Konrad Szopiński ok. 1924–1927

Dyrektorzy:

Kazimierz Ziemiński, Stanisław Raczkiewicz 1921–ok. 1924

Czesław Buschke ok. 1924–1927

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki wielkopolskie doby inflacji, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1990

Bank Międzynarodowy Warszawski SA

Założony w 1919 roku w Warszawie, wkrótce został wykupiony przez największą firmę łódzką – Zjednoczone Zakłady Przemysłowe Scheiblera i Grohmana. Bank nie miał oddziałów, prowadził prawie wyłącznie interesy Scheiblera i Grohmana. Bratnią firmą był gdański Danziger Handels und Industriebank AG, założony w 1922 roku. Kapitał firmy

gdańskiej po stabilizacji walutowej przerechowano na 2,5 mln guldenów. W 1933 roku, w związku z zachwianiem się firmy Scheiblera i Grohmana, Bank Międzynarodowy postawiony został w stan likwidacji. Podobny los spotkał Danziger Handels und Industriebank, ale jego oddział łódzki przekształcono w Dom Bankowy Najda, Bracia Winter i Weiss z kapitałem 2,5 mln zł.

Kapitał akcyjny:

1919 – 5 mln mp; 1920 – 50 mln mp; 1921 – 100 mln mp; 1925 – 100 tys. zł; 1925 – 800 tys. zł; 1926 – 1 mln zł; 1928 – 2,5 mln zł

Prezesi:

Aleksander Drucki-Lubecki 1919–1921

Henryk Grohman 1921–ok. 1926

Karol Wilhelm Scheibler ok. 1926–1933

Dyrektorzy:

Marek Badior 1919–1933

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4347–4352; Zespół NL, t. 160

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za rok 1921 i 1923: BUW (sygn. 2g.26.13.14.)

W. Morawski – Bank Międzynarodowy Warszawski SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 36/1990

Bank Młynarzy Zachodnich Ziem Polskich SA w Poznaniu

Jeden z typowych dla inflacji słabych banków branżowych, powstał w 1921 roku. Poza operacjami bankowymi zajmował się zaopatrzeniem młynów w niezbędne artykuły oraz handlem mąką. Miał oddziały w Grudziądzu, Katowicach, Krakowie, Lwowie, Łodzi, Starogardzie i Toruniu. Ponadto utrzymywał w Poznaniu oddział techniczny, specjalizujący się w remontach młynów. 19 listopada 1925 roku WZA uchwaliło likwidację firmy.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 400 mln mp

Prezesi:

Karol Swoboda 1921–1922

Stanisław Kubowicz 1922–1925

Dyrektorzy:

Jan Krzyżanowski 1921–ok. 1924

Józef Głowacki ok. 1924–1925

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki wielkopolskie doby inflacji, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1990

Bank Naftowy SA we Lwowie

W 1921 roku powstał we Lwowie Bank Rolniczo-Przemysłowy SA, zorganizowany przez środowiska ziemiańskie. W 1923 roku bank został przejęty przez przemysłowców naftowych, zorganizowanych w działającej od 1913 roku spółce z o.o. „Gaz Ziemny”. Prezes „Gazu

Ziemnego”, Józef Tomicki, stanął na czele nowej instytucji. Jedyną osobą, która była w radzie firmy przed i po zmianie składu akcjonariuszy, był Mieczysław Longchamps. Odtąd we władzach banku dominowali znani nafciarze: Władysław Dunka de Sajo, Wit Sulimirski, Franciszek Schramm, bracia Julian i Tadeusz Winiarzowie czy Marian Wieleżyński. W banku ścierały się wpływy kapitału austriackiego i francuskiego. Bilanse firmy nie wyglądały imponująco – sumy bilansowe niewiele przekraczały wysokość kapitału akcyjnego. Niemniej ze sporej grupy banków branżowych powstałych podczas inflacji Bank Naftowy był jednym z dwóch (obok Banku Cukrownictwa SA), które przetrwały do 1939 roku. Poza normalnymi czynnościami bankowymi firma nabywała i sprzedawała koncesje na wydobycie ropy i gazu, handlowała patentami oraz miała własny zakład sprężania gazu ziemnego.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp; 1922 – 250 mln mp; 1924 – 750 mln mp; 1926 – 375 tys. zł; 1927 – 1 mln zł; 1929 – 1,5 mln zł

Prezesa:

K. Horodyski 1921–1923

Józef Tomicki 1923–ok. 1927

Mieczysław Longchamps ok. 1929–ok. 1931

Stefan Dażwański ok. 1933–ok. 1936

Marian Wieleżyński ok. 1936–1939

Dyrektorzy:

W. Dąbrowski 1921–1923

Władysław Szaynok 1923–ok. 1929

Tadeusz Winiarz ok. 1929–ok. 1934

Bronisław Wojciechowski ok. 1934–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4355–4361

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Bank Naftowy SA we Lwowie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 27/1990

Bank Narodowy dla Rozwoju Polskiego Przemysłu, Rzemiosł i Handlu SA w Warszawie

Mały, spekulacyjny bank doby inflacji. Powstał w 1920 roku, miał oddział we Lwowie. Już w 1925 roku rozeszły się pogłoski o likwidacji firmy. Przedłużyła jej żywot odsprzedaż nieruchomości warszawskich na rzecz BGK. Bank ogłosił upadłość w grudniu 1927 roku.

Kapitał akcyjny:

1920 – 50 mln mp; 1922 – 200 mln mp

Prezes:

Aleksander Karszo-Siedlewski 1920–1927(?)

Dyrektor:

Aleksander Dobrowolski 1920–1927(?)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1923: BUW (sygn. 22.10.2a.122.)

Bank Narodowy dla Rozwoju Polskiego Przemysłu, Rzemiosł i Handlu SA w Warszawie, „Przemysł i Handel” nr 7/1924

W. Morawski – Mniejsze banki międzywojennej Warszawy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1990

Bank Osadniczy SA w Poznaniu

W 1918 roku powstało w Poznaniu Towarzystwo Handlu Gruntami SA. W grudniu 1920 roku przekształciło się ono w bank akcyjny. Należał w 50% do Banku Związku Spółek Zarobkowych i w 50% do Poznańskiego Banku Ziemiańskich. Poza normalnymi czynnościami bankowymi zajmował się handlem nieruchomościami, materiałami budowlanymi, narzędziami rolniczymi i nasionami oraz parcelacją. W 1923 roku akcje banku zostały przejęte przez Związek Spółek Zarobkowych i Gospodarczych. Celem tej zmiany było wykorzystanie w akcji parcelacyjnej doświadczeń spółdzielczych. W tym samym roku bank uzyskał od Ministerstwa Reform Rolnych koncesję na prowadzenie parcelacji w Wielkopolsce i na Pomorzu. Ustawa o reformie rolnej z 1925 roku nadała działalności banku nowego rozmachu. Innym polem aktywności firmy było przejmowanie nieruchomości miejskich z rąk optantów niemieckich i popieranie budownictwa mieszkaniowego. Ponieważ prawo bankowe stawiało instytucjom kredytowym wymogi dotyczące minimalnego kapitału akcyjnego, w 1928 roku WZA postanowiło zrezygnować z używania nawy „bank” i przemianować firmę na Spółkę Osadniczą w Poznaniu.

Kapitał akcyjny:

1920 – 100 mln mp; 1924 – 200 tys. zł; 1928 – 300 tys. zł

Prezes:

Stanisław Adamski 1924–1928

Dyrektorzy:

Jan Słomiński 1920–1928

Franciszek Spandowski 1923–1928

BIBLIOGRAFIA

W. Stobrawa – Bank Osadniczy SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 38/1989

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym kraju, Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435 III)

Bank Polska Kasa Opieki SA → cz. II

Bank Polski SA → cz. II

Bank Polskich Kupców i Przemysłowców Chrześcijan w Łodzi SA

Bank powstał w kwietniu 1920 roku z przekształcenia istniejącej od 1917 roku Izby Bankowo-Przemysłowej Polskich Kupców i Przemysłowców Chrześcijan w Łodzi. Wyjątkowość banku polegała na statutowym ograniczeniu kręgu akcjonariuszy i klientów firmy według kryterium pozaekonomicznego – mogli nimi być tylko chrześcijanie. W okresie inflacji bank uruchomił oddziały w: Kaliszu, Łęczycy, Sosnowcu, Wieluniu i Warszawie. Podczas kryzysu 1925 roku przejściowo zawiesił wypłaty i znalazł się pod nadzorem sądowym, a dyrektor Stefan Naruszkiewicz został aresztowany. Po kilku tygodniach bank wznowił wypłaty, a Naruszkiewicz ponownie objął swe stanowisko. W ciągu następnych lat bank przynosił jednak straty. W październiku 1930 roku, w obliczu kolejnego kryzysu, usunięto z nazwy słowo „Chrześcijan”, osłabiając antysemityczny charakter instytucji. Podczas obrad WZA ukształtowała się mniejszościowa grupa akcjonariuszy pod przewodnictwem Ryszarda Pfeiffera, która wysunęła pod adresem trzech osób z władz banku (wiceprezesa Edmunda Bogdańskiego oraz Jana Nowosielskiego

kiego i Teodora Kirpacza z dyrekcji) zarzut ukrywania zysków banku w celu niewypłacania dywidendy. Sprawa znalazła epilog w sądzie, który oczyścił oskarżonych z zarzutów. Mimo to w maju 1931 roku Komisariat Bankowy Ministerstwa Skarbu po skontrolowaniu firmy zalecił cichą likwidację. WZA uchwaliło ją w 1932 roku. W trakcie jej trwania kontrolę nad firmą przejęła dawna grupa mniejszościowa, co nie zmieniło losów banku. Likwidację ukończono na krótko przed wojną. Mimo uchwały z 1930 roku bank do końca używał w nazwie słowa „Chrześcijan”.

Kapitał akcyjny:

1920 – 6 mln mp; 1920 – 15 mln mp; 1921 – 25 mln mp; 1922 – 30 mln mp; 1922 – 120 ml mp; 1923 – 300 mln mp; 1925 – 1,5 mln zł; 1928 – 3 mln zł

Prezesi:

Edward Wejgt 1920–ok. 1925
Konstanty Kawecki ok. 1925–1934
Ryszard Pfeiffer ok. 1934–1939

Dyrektorzy:

Stefan Naruszkiewicz 1920–1930
Teodor Kirpacz 1930–ok. 1934
Bolesław Panas ok. 1934–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespól MS, t. 4391–4395, 6289
AP Łódź, Zespól Bank Polskich Kupców i Przemysłowców Chrześcijan w Łodzi (0,15 m)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Bank Polskich Kupców i Przemysłowców Chrześcijan w Łodzi, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 20/1990

Bank dla Polskiego Przemysłu SA w Krakowie

Bank powstał w 1921 roku (według innych źródeł w 1923 roku) z przekształcenia w spółkę akcyjną istniejącego od 1888 roku Domu Bankowego August Raczyński. Weześniej, w latach 1863–1888 August Raczyński był wspólnikiem A. Holzera (por. hasło Bank Krakowski SA). Nie miał oddziałów. Zlikwidowany prawdopodobnie na początku 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 125 mln mp; 1923 – 200 mln mp

Prezes:

August Raczyński 1921–1925(?)

Dyrektor:

August Raczyński 1921–1925(?)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki krakowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 9/1990

Bank Polskich Kupców i Przemysłowców Chrześcijan w Łodzi SA. Stan w roku 1997

Bank Polsko-Rumuński SA w Katowicach

Powstał pod koniec 1923 roku. Był jednym ze słabych, małych banków doby inflacji. Nie miał oddziałów. Zlikwidowany został prawdopodobnie w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1923 – 1 mld mp

Prezes:

Zdzisław Poźniak 1923–1925

Dyrektor:

Marian Linde 1923–1925

BIBLIOGRAFIA

S. Czarniecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów – Katowice 1927

W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Bank Pomorski SA w Toruniu → Bank Warszawsko-Gdański SA w Warszawie

Bank Powszechny w Piotrkowie SA

Bank powstał w Piotrkowie w 1920 roku. Miał oddziały w Bełchatowie i w Warszawie. W 1923 roku przeniesiono centralę do Warszawy. W kwietniu 1925 roku, po odebraniu przez Ministerstwo Skarbu uprawnień banku dewizowego, postawiony został w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1920 – 5 mln mp; 1921 – 50 mln mp

Prezes:

Czesław Różycki 1920–1925

Dyrektor:

Władysław Pacuła 1920–1925

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki w mniejszych ośrodkach byłego zaboru rosyjskiego, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 38/1990

Bank Poznański SA

Powstał w 1919 roku jako Bank Kupców Podróżujących dla Handlu i Przemysłu Sp. z o.o. w Poznaniu, w 1920 roku przekształcony w Bank Poznański SA. Miał oddziały w Rawiczu, Zbąszyniu i Warszawie. Brał udział w zakładaniu 9 firm, w tym Poznańskiej Fabryki Czekolady „Goplana”, Wielkopolskiej Wytwórni Samolotów „Samolot” i Zjednoczonych Browarów w Grodzisku. W 1923 roku związał się z Bankiem Zjednoczonych Ziem Polskich SA w Warszawie. 13 maja 1925 roku podjęto decyzję o fuzji z BZZP.

Kapitał akcyjny:

1920 – 5 mln mp; 1922 – 25 mln mp; 1923 – 180 mln mp

Prezesi:

Edward Cegielski 1919–1923

Zygmunt Pluciński 1923–1925

Dyrektor:

Wacław Twarowski 1919–1925

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki wielkopolskie doby inflacji, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1990

Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego SA w Poznaniu

Bank powstał w 1890 roku przy Towarzystwie Kredytowym Ziemskim w Poznaniu (por. rozdz. 4 w cz. II) jako Posener Landschaftliche Darlehnskasse, w 1892 roku przemianowany na Posener Landschaftliche Bank. Była to instytucja wykonawcza ziemstwa, w całości do niego należąca. Ziemstwo odpowiadało za zobowiązania banku. W 1918 roku dokonano polonizacji firmy, zmieniając nazwę na Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego SA. Bank emitował listy zastawne, poza tym wykonywał wszystkie czynności bankowe. Był instytucją słabą kapitałowo. Nie utrzymywał oddziałów. W połowie lat dwudziestych miał udziały w 9 przedsiębiorstwach przemysłu rolnego. Kres jego działalności przyniosła II wojna światowa. Formalnie utracił koncesję w kwietniu 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1890 – 2 mln RM; 1921 – 10 mln mp; 1925 – 300 tys. zł; 1927 – 1,04 mln zł; 1928 – 1,5 mln zł

Prezesi:

Władysław Szczepkowski 1923 – ok. 1929

Kazimierz Żychliński ok. 1929 – ok. 1932

Alfred Ohanowicz ok. 1932 – 1939

Dyrektorzy:

Sylwester Urbański 1918 – ok. 1926

Marceli Scheffs ok. 1926 – 1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4438–4442; Zespół NL, t. 136

AP Poznań, Zespół Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego (0,5 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1919–1934 i 1938: BN (sygn. VI. A5)

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym kraju (1919–1939), Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435)

Bank Północno-Wschodni SA w Łomży → Bank Północny SA w Warszawie

Bank Północny SA w Warszawie

W 1864 roku Dawid Szereszowski założył w Warszawie firmę zajmującą się handlem hurtowym i dyskontem weksli. Z czasem dom towarowy został zlikwidowany, a firma skupiła się na operacjach bankowych. W 1888 roku przekształciła się w Dom Bankowy D. M. Szereszowski. Dom bankowy korzystał z kredytu w Rosyjskim Banku Państwa, który to kredyt wzrastał stopniowo od 75 tys. do 1 mln rubli. W 1912 roku Dom Bankowy D. M. Szereszowski przekształcił się w spółkę

Rafał Szereszowski
(1869–1948)

komandytową z kapitałem 3,2 mln rubli. Po śmierci Dawida firmą kierowali dwaj jego synowie – Rafał i Michał. Bardzo pomyślny dla firmy był okres inflacji. Szereszowscy zręcznie wykorzystali koniunkturę, lokując zyski w nieruchomościach i lasach. Zarazem jednak zadbali o niezbędny stopień płynności, dzięki czemu po stabilizacji walutowej ich dom bankowy, z kapitałem ok. 5 mln zł, stał się największym domem bankowym w Polsce. Był też silniejszy od większości banków akcyjnych. Pod kontrolą Szereszowskich znalazło się ugrupowanie obejmujące kilka zakładów przemysłowych oraz 4 tys. hektarów lasu na Polesiu. Dom Bankowy Szereszowski był firmą całkowicie żydowską, co z jednej strony zawężyło krąg ewentualnej klienteli, z drugiej jednak dawało mocną pozycję wśród żydowskich środowisk gospodarczych. Firma utrzymywała kontakty z warszawskim Bankiem dla Spółdzielni SA. Rafał Szereszowski działał społecznie w wielu organizacjach żydowskich, a w latach 1922–1927 był senatorem z listy mniejszości narodowych. W 1923 roku Szereszowscy założyli bank akcyjny. Nie poszli

jednak normalną drogą przekształcenia domu bankowego w bank akcyjny, ale utworzyli nową firmę obok istniejącego nadal przedsiębiorstwa rodzinnego. Początkowo był to Bank Północno-Wschodni SA w Łomży z jednym oddziałem w Warszawie, o którym nic ponadto nie wiadomo. W marcu 1927 roku firma została przeniesiona do Warszawy i zmieniła nazwę na Bank Północny SA. Właścicielami 96% akcji byli Szereszowscy. Bank Północny w zasadzie nie podjął działalności. W kolejnych latach suma bilansowa niewiele przekraczała wysokość kapitału akcyjnego. Nie wyjaśnia tego wielki kryzys. Między 1927 rokiem a wybuchem kryzysu było kilka lat naprawdę dobrych. Ponadto Dom Bankowy Szereszowski wyszedł z kryzysu obronną ręką. W lipcu 1931 roku otrzymał pomoc z FPIK w wysokości 1 mln zł, ale potem doszedł do dobrej kondycji i nawet podniósł kapitał do 6,5 mln zł. W tym samym czasie w Banku Północnym nic się nie działo. Kolejne kontrole Ministerstwa Skarbu w latach 1930, 1935 i 1936 wykazywały brak oznak działania banku. W tej sytuacji w marcu 1936 roku ministerstwo wezwało bank do likwidacji. Szereszowscy zwlekali jeszcze przez rok, ostatecznie w marcu 1937 roku WZA (przy podobnej strukturze własności czysta formalność) uchwaliło likwidację firmy. W lutym 1939 roku Bank Północny SA został skreślony z rejestru sądowego. Działo się to równocześnie z pomyślnym rozwojem Domu Bankowego. Trudno powiedzieć, do czego Bank Północny był potrzebny Szereszowskim. Tymczasem Dom Bankowy był jedną z dwóch instytucji, które w 1940 roku uzyskały zgodę na prowadzenie działalności na terenie getta warszawskiego. Rafał Szereszowski zdołał uniknąć losu Żydów warszawskich i w 1943 roku dotarł do Stanów Zjednoczonych. Dom Bankowy D.M. Szereszowski został formalnie zlikwidowany w grudniu 1948 roku.

Kapitał akcyjny:

1927 – 1 mln zł; 1928 – 2,5 mln zł

Rada Nadzorcza:

Gustaw Birstein, Leon Freidenberg, Józef Goldberg, Elias Leszczyński, Natan Morgenstern
1927(?)–1939

Dyrektor:

Michał Szereszowski 1923(?)–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4646 (DB Szereszowski), 4399–4402 (Bank Północny), Zespół NL, t. 116 (DB Szereszowski)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Dom Bankowy D.M. Szereszowski, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1989

Bank Prywatny SA w Warszawie → Szwajcarsko-Polski Bank Kapitalizacyjny SA w Warszawie

Bank Przemysłowców Polskich SA w Warszawie

Firma powstała w 1920 roku z przekształcenia w bank akcyjny istniejącej od 1869 roku Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Warszawskich Sp. z o.o. Bank pozostawał pod wpływami Narodowej Demokracji. W statucie podkreślano, że celem jest „szczególne uwzględnienie potrzeb przemysłowców, rzemieślników i kupców Polaków chrześcijan”. Bank miał jeden oddział w Wierzbniku (dziś część Starachowic). W 1928 roku, po wchłonięciu Banku Kredytu Hipotecznego SA, podwyższono kapitał akcyjny, jednak już w następnym roku trzeba go było obniżyć. W 1932 roku bank zawiesił wypłaty i znalazł się pod nadzorem sądowym. Przygotowano wówczas projekt układu, przewidujący zwrot wierzycielom 97,5% wierzytelności w ciągu dwóch lat. Kiedy zobowiązanie to okazało się nierealne, w marcu 1933 roku WZA uchwaliło likwidację firmy.

Kapitał akcyjny:

1920 – 30 mln mp; 1921 – 100 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1925 – 1 mln zł; 1928 – 3 mln zł;
1929 – 2,5 mln zł

Prezysi:

Stanisław Surzycki 1920–1928

Maurycy Zamoyski 1928–1932

Dyrektorzy:

W. Słowikowski 1920–1921

Apolinary Thieme 1921–1932

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4443–4451

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Warszawskich: Bibl. SGH (sygn. 303951); za lata 1920–1927: Bibl. SGH (sygn. 303911); za lata 1920–1925, 1928: BUW (sygn. 22.10.2a.121.)

Bank Przemysłowców Polskich SA w Warszawie, „Przemysł i Handel” nr 8/1922

Bank Przemysłowców Polskich w Warszawie, „Przemysł i Handel”, nr 43/1923

W. Morawski – Bank Przemysłowców Polskich SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 12/1990

L. Świąciecki – Historia Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Warszawskich za 40-letni okres istnienia, Warszawa 1910

Bank Przemysłowców SA w Poznaniu

Bank powstał w 1861 roku jako spółka z nieograniczoną odpowiedzialnością pod nazwą Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców miasta Poznania. Była to pierwsza trwała polska spółdzielnia kredytowa w zaborze pruskim. W 1891 roku firmę przekształcono w Bank Przemysłowców Sp. z o.o. Mimo takiej formy własności bank zarówno potencjałem kapitałowym, jak i sposobem prowadzenia dorównywał bankom akcyjnym. Bezpośrednio przed I wojną światową był drugą co do wielkości instytucją finansową Wielkopolski. Po utworzeniu pruskiej Komisji Kolonizacyjnej w 1886 roku bank, kierując się względami patriotycznymi, rozwinął również kredyt dla polskiego rolnictwa. Po odzyskaniu niepodległości Bank Przemysłowców, od 1921 roku już jako spółka akcyjna, pierwszy, jeszcze przed plebiscytem, otworzył oddziały na Górnym Śląsku. W okresie inflacji bank utrzymywał oddziały w: Bielsku, Bydgoszczy, Kaliszu, Katowicach, Królewskiej Hucie, Lublińcu, Łodzi, Mikołowie, Mysłowicach, Poznaniu, Pszczynie, Rybniku, Siemianowicach, Sosnowcu, Tarnowskich Górach, Toruniu, War-

szawie, Zawierciu, Żorach oraz, poza granicami Polski, w Gdańsku, Berlinie, Bytomiu, Gelsenkirchen, Oberhausen, Dortmundzie, Strasburgu, Lille, Douai, Bruay les Mines, Lens, Marles les Mines, Sallaumines, Montceau les Mines oraz w Rotterdamie. Brał udział w akcjach założycielskich około 70 przedsiębiorstw, miał też kilkanaście nieruchomości. Tego typu działania w okresie inflacji służyły zabezpieczeniu przed dekapitalizacją. Bank kontrolował też Bank Przemysłu Włókienniczego w Łodzi i Bank Kredytu Hipotecznego w Warszawie. Po stabilizacji walutowej okazało się to pułapką, ponieważ banki tak prowadzone nie miały wystarczającej płynności. Problemy te pogłębiły się w maju 1925 roku, po fuzji z warszawskim Bankiem Kredytu Hipotecznego, który był prowadzony w podobny sposób i wchodził z podobnymi obciążeniami. Podczas kryzysu bankowego 1925 roku bank stał się obiektem paniki finansowej. Zawiesił wypłaty i znalazł się pod nadzorem sądowym. Dzięki rozsądnej polityce Kazimierza Bajońskiego dokonano się to

w najmniej bolesny sposób. W przeddzień zawieszenia wypłat Bajoński był u premiera Władysława Grabskiego i uzyskał od niego obietnicę pomocy. Dopiero mając takie zabezpieczenie, oddano bank pod nadzór sądowy. Z FPIK bank otrzymał 6 mln zł – wobec 10,6 mln, które utracił podczas paniki. W ramach akcji sanacyjnej zredukowano kapitał akcyjny oraz większość oddziałów. Wkrótce jednak, jeśli firma miała istnieć dalej, należało go znów podwyższyć, by spełnić wymogi prawa bankowego. Przy tej okazji doszło do zmiany właścicieli banku. Emisję akcji 1927 roku wykupił Związek Towarzystw Kupieckich, zmieniając charakter instytucji na bank związkowy. Wielki kryzys przekreślił ostatecznie szanse na uratowanie banku. Na początku 1930 roku nastąpiło załamanie finansowe i bank ponownie znalazł się pod nadzorem sądowym. Zlikwidowano wówczas resztę oddziałów. W 1931 roku zawarto ugodę z wierzycielami, zobowiązując się do spłaty 70% zobowiązań w ciągu 2 lat. Kiedy okazało się, że nawet wykonanie tej ugody przekracza możliwości firmy, w 1933 roku ogłoszono jej upadłość. Z kredytu FPIK z 1925 roku bank nie zdołał zwrócić nawet połowy.

Kapitał akcyjny:

1921 – 200 mln mp; 1922 – 700 mln mp; 1924 – 3,5 mln zł; 1926 – 3 mln zł; 1927 – 750 tys. zł; 1927 – 1,5 mln zł

Prezesi:

Telesfor Otmianowski 1910–ok. 1925

Albin Głabisz ok. 1925–1927

Kazimierz Otmianowski 1927–1933

Dyrektorzy:

Kazimierz Bajoński 1908–1927

Stanisław Pernaczyński 1927–1931(?)

Mieczysław Bogajski 1931(?)–1933

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4452 – 4459

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1923–1932: BUW (sygn. 030123)

T. Adamczewski – Powody obecnej trudnej sytuacji finansowej Banku Przemysłowców, „Świat Kupiecki” nr 9/1930

K. Bajoński – Bank Przemysłowców, jego zadania społeczne dawniej i obecnie. Mowa wygłoszona na obchodzie 60-lecia Banku dn. 30.10.1922, Poznań 1922

Bank Przemysłowców SA w Poznaniu. Pięćdziesięciolecie 1861–1911, Poznań 1911

Pogląd na rozwój Banku Przemysłowców w Poznaniu 1910–1932 Poznań, bdw.

W. Stobrawa – Bank Przemysłowców SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1989

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym kraju (1919–1939), Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435 III)

K. Zimmermann – Die Bank Przemysłowców E. G. m. b. H. in Posen, Posen 1907

Bank Przemysłowców Radomskich SA

Bank powstał w 1922 roku w Radomiu z przekształcenia w spółkę akcyjną istniejącej od 1881 roku Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Radomskich. BPR był słabą instytucją. Zbankrutował 3 września 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1922 – 30 mln mp; 1923 – 90 mln mp; 1923 – 500 mln mp

Prezes:

Maciej Glogier 1922–1925

Dyrektor:

Wacław Dębowski 1922–1925

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1924: BN (sygn. VI. A5)

Bank Przemysłowców Zgierskich SA

Bank powstał w Zgierzu w 1923 roku. Był instytucją słabą, w 1927 roku został przekształcony w spółdzielnię kredytową.

Kapitał akcyjny:

1923 – 150 mln mp; 1923 – 350 mln mp; 1923 – 500 mln mp

Prezes:

Ignacy Hordliczka 1923–1927

Dyrektor:

Julian Kursche 1923–1927

Bank Przemysłowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim SA we Lwowie → Polski Bank Przemysłowy SA we Lwowie/w Warszawie

Bank Przemysłowy Warszawski SA

Bank powstał w 1910 roku z Krajowego Domu Bankowego, założonego przez Stanisława Lubomirskiego i Henryka Radziszewskiego. Dzięki pośrednictwu Konstantego Radkiewicza

udało się uzyskać dla nowej firmy kapitał czeski, reprezentowany przez praski Živnostenska Bank. Podczas I wojny światowej Czesi pozbyli się swego udziału na rzecz grupy przedsiębiorców małopolskich reprezentowanych przez Mariana Bilińskiego (brata Leona, późniejszego ministra skarbu). W tej sytuacji Lubomirski wycofał się z banku. Po 1918 roku we władzach banku grupę warszawską reprezentowali Józef Natanson i Gustaw Wertheim, a grupę małopolską – Stanisław Badeni, Mieczysław Longchamps i Marcin Szarski. Firma miała oddziały w Baranowiczach, Białymstoku, Grodnie, Płocku, Poznaniu, Równem, Słoniemiu, Wilnie i Wołkowysku. Po stabilizacji walutowej słabość kapitałowa firmy zadecydowała o postawieniu jej w stan likwidacji 22 stycznia 1927 roku. Formalnie likwidacja rozpoczęła się w maju tegoż roku.

Kapitał akcyjny:

1910 – 3 mln rb; 1920 – 34,4 mln mp; 1922 – 64,8 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1925 – 100 tys. zł; 1926 – 500 tys. zł

Prezysi:

Stanisław Lubomirski 1910–1915/18

Zygmunt Lewakowski 1915/18–1923

Paweł Jarnuszkiewicz 1923–1927

Dyrektorzy:

Marian Biliński 1921–1927

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1912–1914 (KDB); 1921–1922; BUW (sygn. 22.10.2a.108.); za lata 1912–1917; 1921: Bibl. SGH (sygn. 303864)

W. Morawski – Bank Przemysłowy Warszawski SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 36/1990

Bank Przemysłu Włókienniczego w Łodzi SA

Niewielka instytucja, założona w 1923 roku jako łódzkie przedstawicielstwo Banku Przemysłowców SA w Poznaniu, zlikwidowana prawdopodobnie w 1924 roku. Jej interesy przejął oddział łódzki Banku Przemysłowców SA. Bank nie miał oddziałów.

Kapitał akcyjny:

1923 – 1 mld mp

Władze:

(bd)

Bank Rolniczo-Handlowy w Czempiniu SA

Bank powstał w Czempiniu w 1921 roku. Poza bankowością zajmował się handlem ziemio-
płodami. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 30 mln mp

Władze:

(bd)

Bank Rolniczo-Handlowy SA w Poznaniu

Bank powstał w grudniu 1920 roku z przekształcenia w spółkę akcyjną Domu Rolniczo-Handlowego Władysława Radomskiego. Był słabą, efemeryczną firmą doby inflacji. Miał oddziały w Gdańsku, Toruniu i Warszawie. Poza operacjami bankowymi zajmował się handlem. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

(bd)

Władze:

(bd)

Bank Rolniczo-Przemysłowy Kwilecki, Potocki i Ska → Bank Kwilecki, Potocki i Ska SA w Poznaniu

Bank Rolniczo-Przemysłowy SA we Lwowie → Bank Naftowy SA we Lwowie

Bank Rolniczo-Przemysłowy SA w Poznaniu → Bank Francusko-Belgijsko-Polski Dla Przemysłu i Rolnictwa SA w Łodzi

Bank Rolniczy SA w Królewskiej Hucie

Powstał w 1922 roku. Był jednym ze słabych, małych banków doby inflacji. Nie miał oddziałów. Zlikwidowany został prawdopodobnie na przełomie 1924 i 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1922 – 1 mln RM

Prezes:

F. Kurpierz

BIBLIOGRAFIA

S. Czarniecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922 – 1927, Lwów – Katowice 1927

W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922 – 1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Bank Rolniczy SA we Lwowie

W 1884 roku powstał we Lwowie Bank Rolniczy Sp. z o.o., zajmujący się handlem ziemiopłodami na własny rachunek i komisowo. W 1914 roku połączył się on z Oddziałem Handlowym C. K. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego. Zmieniono wówczas nazwę na Bank Rolniczy C. K. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego we Lwowie Sp. z o.o. W 1920 roku przekształcono firmę w bank akcyjny pod nazwą Bank Rolniczy SA. Bank miał oddział w Jarosławiu. Brał udział w finansowaniu 5 przedsiębiorstw, wszystkich w Galicji Wschodniej i wszystkich pracujący dla potrzeb rolnictwa. Poza czynnościami bankowymi firma nadal zajmowała się handlem ziemiopłodami. W Radzie Banku zasiadali m.in. Władysław Czartoryski i Marian Bozewicz, dyrektor Akcyjnego Banku Hipotecznego. Dyrektorem firmy w pierw-

szym okresie jej istnienia był Wacław Konderski, który później był członkiem władz BGK. Bank zlikwidowano prawdopodobnie w 1927 roku.

Kapitał akcyjny:

1920 – 2,5 mln mp; 1921 – 20 mln mp; 1922 – 50 mln mp; 1923 – 350 mln mp; 1924 – 1,05 mld mp; 1926 – 500 tys. zł

Prezysi:

Marian Lisowiecki 1920–1923

Adam Głazewski 1923–1927(?)

Dyrektorzy:

Wacław Konderski 1920–1922

Bronisław Kosielski 1922–1927(?)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1899, 1914–1922: BN (sygn. VI. A5); za rok 1921: BUW (sygn. 034873)

W. Morawski – Bank Rolniczy SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 27/1990

Bank Rosyjsko-Polski SA w Warszawie → Bank dla Spółdzielni SA w Warszawie

Bank Rzemieślniczy SA w Krakowie

Mały bank utworzony prawdopodobnie w 1923 lub 1924 roku. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1926 roku. Nic więcej o nim nie wiadomo.

Kapitał akcyjny:

1925 – 100 tys. zł

Władze:

(bd)

Bank dla Spółdzielni SA w Warszawie

Bank powstał w 1921 roku pod nazwą Bank Rosyjsko-Polski SA w Warszawie i stawiał sobie za cel ułatwianie kontaktów gospodarczych z państwami dawnego imperium rosyjskiego. W czerwcu 1923 roku firma została wykupiona przez American Jewish Joint Distribution Committee i pod nazwą Bank dla Spółdzielni SA przekształcona w centralę żydowskiej spółdzielczości kredytowej oraz żydowskich kas kredytu bezprocentowego w Polsce (por. rozdział 5 i 7 w cz. II). W 1925 roku Joint uznał swą misję w Polsce za zakończoną. Odsprzedał wówczas BdS, zachowując jedynie 10% akcji i wspomagając bank kredytem 50 tys. dolarów. Bank wycofał się wówczas z obsługi kas kredytu bezprocentowego, koncentrując się na funkcjach centrali finansowej około 600 żydowskich spółdzielni w Polsce. Na ich potrzeby uruchomił dział rozrachunkowy. Bank dla Spółdzielni postawiony został w stan likwidacji w maju 1932 roku, głównie z powodu roszczeń wierzycieli amerykańskich.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp; 1922 – 250 mln mp; 1926 – 0,5 mln zł; 1927 – 1 mln zł; 1928 – 2,5 mln zł

Prezysi:

B. Modzelewski 1921–1923

Rafał Szereszowski 1923–1932

Dyrektorzy:

K. Jaroszyński 1921 – 1923

Majer Klumel 1923 – ok. 1928

Maurycy Flaum ok. 1928 – 1932

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4460–4462

BIBLIOGRAFIA

J. Bronstein – Kasy bezprocentowych pożyczek w Polsce, „Kwartalnik Statystyczny” nr 3/1928

W. Morawski – Kasy bezprocentowego kredytu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 15/1990

W. Popielecki – Kasy bezprocentowego kredytu, Warszawa 1939, praca magisterska w Bibliotece SGH

A. Prowalski – Spółdzielczość żydowska w Polsce, Warszawa 1933

Bank Spółek Niemieckich w Polsce SA w Łodzi

Powstał w Łodzi w 1918 roku jako centrala finansowa niemieckich stowarzyszeń oszczędnościowo-pożyczkowych (por. rozdział 5 w cz. II). W 85% kontrolowany przez poznański Landesgenossenschaftsbank powiązany z kolei z grupą Dresdnerbanku. Początkowo wszystkie akcje banku były na okaziciela, z czasem większość akcji stała się imienna. Formalnie bank utracił koncesję 4 kwietnia 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1918 – 1 mln mp; 1921 – 4 mln mp; 1923 – 245 mln mp; 1925 – 125 tys. zł; 1925 – 500 tys. zł;

1926 – 1 mln zł; 1928 – 1,5 mln zł

Prezesi:

Leon Wegener 1918 – ok. 1926

Fryderyk Swart ok. 1926 – 1939

Dyrektorzy:

Karol Eberhard 1918 – 1920

Kurt Pohlman, Kurt Schweinhard 1920 – 1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 446–4470, 6293–6295; Zespół NL, t. 133

AP Łódź, Zespół Bank Spółek Niemieckich w Polsce (0,2 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1930–1938: BN (sygn. VI A5)

W. Morawski – Banki niemieckie w II Rzeczypospolitej, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 29/1990

Bank M. Stadthagen SA w Bydgoszczy

Najstarszy bank Bydgoszczy, założony w 1849 roku jako Dom Bankowy M. Stadthagen. Na przełomie stuleci na jego czele stał czołowy przedstawiciel bankierstwa bydgoskiego, Robert Aronsohn. W 1920 roku przekształcony w bank akcyjny, co było połączone z polonizacją firmy. Miał liczne powiązania z przemysłem i rolnictwem Pomorza i jednocześnie zachowywał dobre kontakty zarówno z niemieckimi, jak i z polskimi sferami gospodarczymi. W latach 1923–1925 utrzymywał jedyny swój oddział w Berlinie. Podczas kryzysu 1925 roku skorzystał z pomocy FPIK. W latach 1926–1931 dyrektor banku, Karol Bauer, zasiadał we władzach ZBwP. W kwietniu 1931 roku znalazł się pod nadzorem sądowym, a rok później został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1920 – 12 mln mp; 1921 – 25 mln mp; 1921 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1925 – 1 mln zł

Prezesa:

Jan Maciaszek 1920 – 1923

Kazimierz Hącia 1923 – 1925

Jan Maciaszek 1925 – ok. 1929

Stanisław Rolbierski ok. 1929 – 1932

Dyrektorzy:

Karol Bauer, Antoni Pampuch 1920 – 1932

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4471 – 4474

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1920, 1929: BN (sygn. VI. A5)

Banki Polski Zachodniej, ich rozwój historyczny i obecne położenie, „Gazeta Bankowa” nr 10/1928

W. Morawski – Banki pomorskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 11/1990

Bank Stowarzyszenia Mechaników SA w Warszawie

W 1919 roku powstała spółka akcyjna pod nazwą Stowarzyszenie Mechaników Polskich w USA, w całości należąca do amerykańskiej firmy The Polish Mechanics Co. Inc. Była to poważna firma, dysponująca dwoma liczącymi się zakładami przemysłowymi – fabryką obrabiarek w Pruszkowie i Zakładami „Poręba” koło Zawiercia. W 1920 roku spółka założyła własny bank – Bank Stowarzyszenia Mechaników SA. Bank miał oddział w Gdańsku. BSM był jednak firmą słabą. Po stabilizacji walutowej nie zdołał odzyskać płynności. 17 listopada 1924 roku bank zawiesił wypłaty, a 16 grudnia tego roku ogłoszono jego upadłość.

Kapitał akcyjny:

1920 – 30 mln mp; 1923 – 150 mln mp

Prezes:

A. Gniazdowski 1920 – 1924

Dyrektorzy:

Władysław Kobyłański, J. Ziółkowski, M. Ziółkowski 1920 – 1924(?)

Józef Toerzner 1924(?) – 1924

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1920 – 1926 (łącznie ze sprawozdaniem syndyka masy upadłościowej): BUW (sygn. 22.10.2a.139.)

Bank Stowarzyszenia Mechaników, „Przemysł i Handel” nr 25/1923

Bank Stowarzyszenia Mechaników SA, „Przemysł i Handel” nr 17/1924

W. Morawski – Bank Stowarzyszenia Mechaników SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 33/1990

Bank Śląski SA w Katowicach

Bank był wspólnym, polsko-francuskim przedsięwzięciem, mającym stanowić przeciwwagę dla kapitału niemieckiego na Górnym Śląsku. Powstał w rezultacie misji profesora Artura Benisa. W listopadzie 1920 roku rząd polski, chcąc zainteresować bezpośrednio mocarstwa Entanty przyznaniem Polsce Górnego Śląska, wysłał na Zachód znanego ekonomistę krakowskiego, Artura Benisa, upoważniając go do poczynienia znaczących ustępstw gospodarczych w zamian

za poparcie polityczne. Misja przyniosła skromne rezultaty. Anglicy i Włosi nie wykazali zainteresowania, z okazji natomiast postanowili skorzystać Francuzi, którzy i tak popierali polskie roszczenia we własnym interesie. Wśród koncesji, które uzyskali Francuzi, była zgoda na utworzenie na Śląsku wspólnego banku polsko-francuskiego. Początkowo przewidywano dla niego nazwę Bank Górnośląski, ostatecznie zdecydowano się na Bank Śląski. Porozumienie o utworzeniu banku podpisano w Paryżu w grudniu 1921 roku. Kapitał akcyjny, wstępnie ustalony na 200 mln marek, miał być po połowie podzielony między Polaków i Francuzów. Francuzi udzielili Polsce pożyczki na wniesienie jej wkładu. Prezesami banku mieli być, na zmianę, Polak i Francuz. Pierwszym prezesem został Wojciech Korfanty. Początkowo bank był pomyślany jako koncesja na rzecz Francuzów. Wkrótce okazało się, że to strona polska forsowała jego rozwój, a Francuzi zdradzali chęć wycofania się. Przyczyną tej zmiany była inflacja, nieufność wobec politycznej stabilności państwa polskiego oraz możliwości ulokowania kapitału francuskiego na Śląsku drogą bezpośrednich porozumień z finansjerą niemiecką. W tej sytuacji Bank Śląski okazał się instytucją zbyt słabą, by stać się przeciwwagą dla interesów. Polska część kapitału pozostawała w rękach państwa i była administrowana przez BGK. Część francuska została podzielona między firmy prywatne. Wśród nich szczególnie znaczenie miały: Skarboferm, Mines de Czeladź oraz paryski bank Société Generale de Credit Industriel et Commercial. Bank poniósł straty podczas kryzysu 1925 roku. W drugiej połowie lat dwudziestych wegetował, nie przynosząc zysków. W 1931 roku uchwalono jego cichą likwidację. Rozpoczęła się ona w maju 1932 roku. Ze strony polskiej przeprowadzał ją Wacław Konderski z ramienia BGK, ze strony francuskiej – Eugene Rohmer. Francuzi zgodzili się, by polscy wierzyciele mieli pierwszeństwo oraz udzielili kredytu na pokrycie zobowiązań. Dzięki temu wierzyciele otrzymali po 100% swych wierzytelności.

Kapitał akcyjny:

1922 – 250 mln RM; 1924 – 0,5 mln zł; 1925 – 5 mln zł

Prezesi:

Wojciech Korfanty 1922 – 1926

Charles Georges-Picot 1926 – 1931

Dyrektorzy:

Maxime Vicaire 1922 – 1926

Max David 1926 – 1929

Władysław Wejers 1929 – 1931

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1924: BN (sygn. VI. A5)

S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) Dzieje pracy Górnego Śląska 1922 – 1927, Lwów – Katowice 1927

W. Konderski – Z działalności banków polskich w latach 1928 – 1935, wspomnienia, Warszawa 1962

Z. Landau, J. Tomaszewski – Misja prof. A. Benisa, „Teki archiwalne” nr 6/1959

W. Morawski – Bank Śląski SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 41/1989

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo śląskie (1922 – 1939), Zarys monograficzny, Katowice 1966

Bank Towarowy SA w Warszawie

Powstał w Warszawie w 1921 roku; 4,9% akcji należało do Polskiego Banku Krajowego. Sektor państwowy we władzach banku reprezentował Jan Armółowicz. Firma miała dość dobre koneksje w sferach rządowych (Zagleniczny) i ziemiańskich (Broel-Plater i Sobański). Bank utrzymywał oddziały w Krakowie i Lwowie oraz ekspozyturę w Kołomyi. Po kryzysie 1925 roku próbował odzyskać kondycję, rozpisując w lutym 1926 roku nową subskrypcję akcji. Wobec słabych rezultatów postawiony w 1927 roku w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1926 – 200 tys. zł

Prezesi:

Stanisław Mańkowski 1921

Oskar Sobański 1921 – 1922

Jan Zagleniczny 1922 – 1927

Dyrektorzy:

A. Czerwiński 1921 – 1923

Witold Broel-Plater 1923 – 1927

BIBLIOGRAFIA

Bank Towarowy, „Przemysł i Handel” nr 14/1923

W. Morawski – Mniejsze banki międzywojennej Warszawy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1990

Bank Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie

Banki akcyjne jako centrale finansowe spółdzielczości istniały już od dawna w obu pozostałych zaborach (por. rozdział 5 w cz. II), kiedy w 1909 roku udało się uzyskać zgodę władz rosyjskich na założenie podobnej instytucji w Warszawie. Podczas subskrypcji akcji spółdzielnie miały prawo pierwokupu. Wykupiły około 66% akcji, reszta znalazła się w rękach prywatnych. Szybki rozwój nowego banku w ostatnich latach przed I wojną światową świadczył o tym, jak bardzo był on potrzebny. Obroty, których punkt ciężkości spoczywał w interesach ze spółdzielniami kredytowymi, wzrosły z 88 mln rb do 271 mln rb między 1910 a 1913 rokiem. W tym samym czasie wkłady wzrosły z 2,6 mln do 7,3 mln, a portfel wekslowy z 1,5 mln do 4,7 mln. Mimo podwyższenia kapitału akcyjnego w 1912 roku pozostawał on zdecydowanie niewystarczający. W latach 1912–1913 bank wypłacał 6,5% dywidendę. Lata I wojny światowej przyniosły zastój w interesach, przez wszystkie lata wojny nie wypłacano dywidendy. W okresie inflacji zmienił się charakter banku. Osłabły jego związki ze spółdzielczością i upodobnił się on do zwykłego banku kredytu krótkoterminowego. W 1919 roku, dzięki objęciu funkcji prezesa przez Zygmunta Chrzanowskiego, będącego równocześnie wiceprezsem poznańskiego Banku Związku Spółek Zarobkowych, nawiązano bliskie kontakty z wielkopolskim odpowiednikiem BTS. Bank miał oddział miejski w Warszawie i oddział w Wilnie. W najlepszym 1929 roku suma bilansowa banku wynosiła 31 mln zł, wkłady 22 mln, kredyty 21 mln.

Gmach Banku Towarzystw Spółdzielczych w Warszawie, tzw. dom „Pod Orłami”, wzniesiony w latach 1912–1917 wg projektu Jana Heinricha. Stan w roku 1937

a dywidenda 8%. Podczas wielkiego kryzysu suma bilansowa spadła do 19 mln, wkłady do 11 mln, a kredyty do 9 mln. Od 1931 roku bank nie wypłacał już dywidendy. Mimo to jego istnienie nie było zagrożone, nie stał się też odbiorcą pomocy rządowej. Podczas II wojny światowej działał pod kontrolą niemiecką. W styczniu 1945 roku został ewakuowany do Brwinowa. Po wyzwoleniu rozważano projekt przeniesienia firmy do Radomia, ostatecznie zdecydowano się w czerwcu 1945 roku powrócić do Warszawy. Bank utracił koncesję w kwietniu 1946 roku. W styczniu 1949 roku został ostatecznie postawiony w stan likwidacji. Bank znany każdemu warszawiakowi z racji charakterystycznej i szczęśliwie zachowanej siedziby – „Domu pod orłami” przy ulicy Jasnej, zbudowanej w 1917 roku przez Jana Heinricha.

Kapitał akcyjny:

1909 – 1 mln rb; 1913 – 2 mln rb; 1919 – 8 mln mp; 1920 – 20 mln mp; 1921 – 40 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1924 – 20 mld mp; 1924 – 2,5 mln zł; 1928 – 3 mln zł

Prezisi:

Zygmunt Chrzanowski 1924–1936

Tadeusz Sułowski 1936–1938

Dyrektorzy:

Stanisław Karpiński 1909–1924

Antoni Rząd 1910–1939

Władysław Heinrich 1924–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Bank Towarzystw Spółdzielczych (0,52 m); Zespół MS, t. 4492–4497; Zespół NL, t. 145

BIBLIOGRAFIA

Roczniki BTS z lat 1912–1914: BUW (sygn. 17.22.7.470.); z lat 1925–1938: BN (sygn. VI. A5); komplet z lat 1910–1938: Bibl. SGH (sygn. 303202)

Bak Towarzystw Spółdzielczych SA, „Przemysł i Handel” nr 6/1924

Bank Towarzystw Spółdzielczych, „Rocznik Polityczno-Gospodarczy 1938”, s. 925

S. Karpiński – Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924, Warszawa 1931

W. Morawski – Bank Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 49/1989

Bank Unii w Polsce SA we Lwowie

W 1874 roku powstał we Lwowie Dom Bankowy Sokal i Lilien. W 1911 roku został on wykupiony przez wiedeński Unionbank i przekształcony w jego galicyjską filię. W 1923 roku polskie oddziały Unionbanku usamodzielnily się organizacyjnie, tworząc Bank Unii w Polsce SA, który pozostał jednak pod kontrolą austriacką. Po austriackiej stabilizacji walutowej Unionbank został przejęty przez Boden Credit-Anstalt. Postawiło to na porządku dziennym problem integracji Banku Unii w Polsce z kontrolowanym przez BCA Bankiem Małopolskim SA. W grudniu 1928 roku WZA uchwaliło fuzję z Bankiem Małopolskim. Bank Unii nie miał oddziałów.

Kapitał akcyjny:

1923 – 1 mld mp; 1923 – 5 mln mp; 1925 – 500 tys. zł; 1926 – 1 mln zł

Prezes:

Kazimierz Przybysławski 1923–1928

Dyrektor:

Klemens Sokal 1918–1928

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki lwowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 27/1990

Bank Warszawsko-Gdański SA w Warszawie

Powstał w Toruniu w 1919 roku jako Bank Pomorski SA. W tym okresie utrzymywał oddziały w Gdańsku, Warszawie i Bydgoszczy. W 1922 roku kontrolę nad firmą przejęła grupa przedsiębiorców warszawskich, którzy przenieśli bank do stolicy i zmienili jego nazwę. Po przeprowadzce bank utrzymywał oddziały w Bydgoszczy, Częstochowie i Gdańsku. Poważnym przedsięwzięciem w dziejach firmy był udział w budowie strażnic Korpusu Ochrony Pogranicza wzdłuż wschodniej granicy Polski. Bank upadł w sierpniu 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1919 – 50 tys. mp; 1920 – 500 tys. mp; 1921 – 9,5 mln mp; 1922 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 300 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1925 – 300 tys. zł

Prezesa:

Stanisław Zbychowski 1919–1922

Alfred Halban 1922–1926

Dyrektorzy:

Stefan Samoliński 1919–1922

Bronisław Modzelewski 1922–1926

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki pomorskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 11/1990

Bank Włociański SA w Poznaniu → Polski Bank Handlowy SA w Poznaniu

Bank Wschodni SA w Warszawie

Powstał w 1919 roku z Domu Bankowego J. Tyszkiewicz. Miał oddziały w Wilnie, Równem, Dubnie, Krzemieńcu, Ostrogu, Krynicy, Ciecchocinku i miejski w Warszawie. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1919 – 8 mln mp; 1920 – 24 mln mp; 1921 – 36 mln mp; 1922 – 108 mln mp

Prezesa:

Adolf Sturm 1919–1921

J. Machlejd 1921–1924 (?)

Prezes Zarządu:

Józef Tyszkiewicz 1919–1924

BIBLIOGRAFIA

Bank Wschodni, „Przemysł i Handel” nr 48/1923

Bank Wschodni SA, „Przemysł i Handel” nr 6/1924

W. Morawski – Mniejsze banki międzywojennej Warszawy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1990

Bank Wzajemnego Kredytu SA w Krakowie

Bank powstał w 1923 roku w Krakowie z przekształcenia w spółkę akcyjną istniejącego od 1873 roku Towarzystwa Wzajemnego Kredytu Sp. z o.o. Inicjatorami powstania banku byli: Stefan Myczkowski, Jan Goetz-Okocimski i Stanisław Skrzyński. Bank miał oddział we

Lwowie. Zaangażowany był m.in. w rozwój uzdrowiska Ojców. Bank zlikwidowano prawdopodobnie w 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1923 – 35 mln mp; 1923 – 210 mln mp; 1924 – 2,5 mln zł

Prezes:

Jan Konopka 1923–1926(?)

Dyrektor:

Stefan Myczkowski 1923–1926(?)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki krakowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 9/1990

Bank Zachodni SA w Warszawie

W 1846 roku powstał w Warszawie kantor wymiany Henryka Wawelberga (1813–1891). W 1870 roku firma uruchomiła oddział w Petersburgu, którego obroty szybko przewyższyły obroty centrali. Oddziałem petersburskim kierował syn Henryka, Hipolit (1844–1901), znany filantrop, fundator m.in. Szkoły Technicznej Wawelberga oraz wydawca popularnych edycji pisarzy polskich. Centralą warszawską kierował zięć Henryka, Stanisław Rotwand (1839–1916). W 1913 roku z Domu Bankowego Wawelberga powstały dwa banki akcyjne. Oddział petersburski przekształcił się w Petersburski Bank Handlowy, centrala warszawska zaś w Bank Zachodni SA. Z kapitałem 7,5 mln rubli firma ta jeszcze przed I wojną światową stała się jednym z największych banków warszawskich. Podczas I wojny światowej Bank Zachodni wykazywał wyjątkową żywotność, wypłacając wkłady na każde żądanie i nie korzystając z przysługującego mu moratorium. Wyodrębnienie oddziału petersburskiego w osobną instytucję pozwoliło zmniejszyć straty związane z utratą rosyjskiego rynku pieniężnego, które to straty dotkliwie odczuły inne banki warszawskie. Po śmierci Stanisława Rotwanda kierownictwo firmy objął jego syn Andrzej (1878–1951). Prezesem banku był przez cały czas jego istnienia Zdzisław Lubomirski (1865–1943), właściciel Małej Wsi, członek Rady Regencyjnej z lat 1917–1918, późniejszy senator z ramienia BBWR. W okresie inflacji bank uczestniczył w finansowaniu kilku ważnych przedsiębiorstw, m.in. zakładów Lilpop, Rau i Loewenstein, Towarzystwa Modrzejowskich Zakładów Gómiczych, dwóch cukrowni i trzech towarzystw ubezpieczeniowych. Czynił to jednak w sposób nie zagrażający płynności. Bank miał trzy oddziały miejskie w Warszawie oraz oddziały w Krakowie, Łodzi, Poznaniu oraz przejściowo w Katowicach i Radomiu. W 1931 roku otwarto oddział w Gdyni. Centrala banku mieściła się od 1897 roku w gmachu przy ulicy Fredry 6. W 1898 roku sąsiednią parcelę sprzedano Bankowi Dyskontowemu Warszawskiemu i odtąd obie firmy pozostawały ze sobą w bliskich, choć nieformalnych stosunkach. Skarbcze obu banków były – wbrew zasadom bezpieczeństwa – połączone podziemnym korytarzem. Podczas wielkiego kryzysu BZ uniknął paniki, która nie ominęła sąsiedniego BDW. Istnieją poszlaki, że w dramatycznych dniach paniki w maju 1931 roku Bank Zachodni po cichu wspierał sąsiada. Po wielkim kryzysie zyski banku spadły do zupełnie symbolicznych sum i zaniechano wypłacania dywidendy. Mimo to bank był zaliczany do „wielkiej szóstki” prywatnych banków polskich. Szczycił się tym, że jest instytucją czysto krajową, nie opartą na kapitale zagranicznym, choć pod koniec lat trzydziestych w dyrekcji

Hipolit Wawelberg
(1843–1905)

pojawił się Henryk Aschkenazy, mocno powiązany z koncernem Österreichische Credit-Anstalt. Kapitał banku podzielony był na 100 800 akcji po 100 zł. W 1934 roku powyżej 1 tys. akcji posiadali: Andrzej Rotwand – 23,5 tys.; Leonia Carriani – 17 tys.; Zofia Tabęcka – 5 tys.; Czesław Klarner – 3,5 tys.; Lilpop, Rau i Loewenstein – 3,1 tys.; Stanisław Fuchs – 1,3 tys.; Józef Temler – 1,3 tys. Podczas II wojny światowej działała centrala banku i oddział w Krakowie. Przerwa w pracy centrali trwała od 1 sierpnia do 31 grudnia 1944 roku. W 1945 roku bank wznowił działalność w Pruszkowie, w marcu tego roku powrócił do Warszawy. Utracił koncesję w kwietniu 1946 roku, w 1949 roku postawiony został w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1913 – 5 mln rb; 1913 – 7,5 mln rb; 1920 – 32,4 mln mp; 1920 – 48,6 mln mp; 1921 – 97,2 mln mp; 1923 – 486 mln mp; 1923 – 680 mln mp; 1925 – 5,04 mln zł; 1928 – 10,08 mln zł

Prezes:

Zdzisław Lubomirski 1913–1939

Dyrektorzy:

Stanisław Rotwand 1913–1916

Andrzej Rotwand 1916–1939 (od ok. 1938 prezes dyrekcji)

Henryk Aschkenazy (od ok. 1938 dyrektor naczelny)

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Bank Zachodni (0,5 m); Zespół MS, t. 4508–4509; Zespół NL, t. 144

AMSt Warszawy, Kancelaria notariacka Karola Hefflingera, rep. 101/1934 (spis akcjonariuszy)

AP Kraków, Zespół Bank Zachodni, Oddział Kraków (1,2 m)

BIBLIOGRAFIA

Komplet sprawozdań: Bibl. SGH (sygn. 303974)

Ignotus – Finansjera warszawska (1870–1925). Ze wspomnień osobistych, Warszawa 1926, rozdziały XXI i XXIII

W. Morawski – Bank Zachodni SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 18/1989

T. Modrzejewski – Bank Zachodni SA, „Bank” nr 12/1938, s. 654–656

K. Reychman – Szkice genealogiczne, Warszawa 1936, hasła: Rotwand, Wawelberg

Bank Zagłębia SA w Katowicach

Powstał w 1923 roku. Był jednym ze słabych, małych banków doby inflacji. Nie miał oddziałów. Decydującą rolę w banku odgrywała rodzina Blitz. Zlikwidowany został prawdopodobnie w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1923 – 66 mln mp; 1923 – 666 mln mp; 1923 – 2866 mln mp

Prezes:

Piotr Wielgus 1923–1925

Dyrektorzy:

Kolman Blitz, Aleksander Kleinmann, Markus Mosinger 1923–1925

BIBLIOGRAFIA

S. Czarniecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów – Katowice 1927

W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Bank Zbożowy SA w Poznaniu

Bank powstał w 1919 roku. Był słabą, efemeryczną firmą doby inflacji. Nie miał oddziałów. Był zdominowany przez rodzinę Schneiderów. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1925 albo 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1919 – 300 tys. mp; 1920 – 2 mln mp; 1922 – 22 mln mp

Prezes:

Stanisław Karpiński 1922–1925(?)

Dyrektor:

Adam Schneider

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki wielkopolskie doby inflacji, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1990

Bank Ziem Kresowych SA w Równem → Powszechny Bank Depozytowy SA w Warszawie

Bank Ziemi Kaliskiej SA w Kaliszu

Bank powstał w 1921 roku z przekształcenia w spółkę akcyjną istniejącego od 1892 roku Kaliskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. Podczas inflacji założył oddziały w Słupcy,

Wieluniu i Turku. Oddział turecki został zlikwidowany po stabilizacji walutowej, pozostałe utrzymały się do końca działania banku. W styczniu 1932 roku BZK zawiesił wypłaty, w lipcu tego roku zawarł ugodę z wierzycielami: 75% miał zwrócić gotówką, 25% akcjami. W sierpniu 1935 roku WZA uchwaliło likwidację firmy.

Kapitał akcyjny:

1921 – 25 mln mp; 1922 – 75 mln mp; 1923 – 100 mln mp; 1925 – 80 tys. zł; 1926 – 500 tys. zł; 1928 – 800 tys. zł

Prezesi:

Karol Wyganowski 1921–1935

Kazimierz Czapski – dwukrotnie na krótko w l. 1929 i 1932

Dyrektor:

Stanisław Orzeł 1921–1935

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4510–4517, 6297

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki w mniejszych ośrodkach byłego zaboru rosyjskiego, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 38/1990

Bank Ziemi Polskiej SA w Lublinie

Bank powstał w Lublinie w 1918 roku. Pod względem kapitałowym była to instytucja skromna. Atutem banku była natomiast rozbudowana sieć oddziałów na Kresach Wschodnich. W różnych okresach działały placówki w: Baranowiczach, Brześciu Litewskim, Chełmie, Dubnie, Działoszycach, Izbicy, Kazimierzy Wielkiej, Kołomyi, Korcu, Kowlu, Krasnymstawie, Krzemieńcu, Lwowie, Łucku, Opocznie, Ostrogu, Pińczowie, Puławach, Siedlcach, Szydłowcu, Tomaszowie Lubelskim, Wilnie, Włodzimierzu Wołyńskim i Zamościu. W 1920 roku BZP nawiązał bliską współpracę z Bankiem Handlowym w Warszawie, który w 1922 roku przejął większość akcji. Do Rady Banku weszli wtedy znani finansjści warszawscy: Piotr Drzewiecki, Henryk Konic i Leopold Kronenberg oraz ekonomista Ignacy Weinfeld. W warunkach kryzysu 1925 roku rozbudowana sieć oddziałów okazała się zbyt wielkim obciążeniem. W 1925 roku zamknięto 9 z nich, w 1926 roku kolejne 3. W grudniu 1925 roku zarząd banku przeniósł się do Warszawy, do siedziby Banku Handlowego. W 1926 roku BZP został ostatecznie wcielony do BHW. Jego główną zasługą było stworzenie sieci placówek bankowych na kresach wschodnich.

Kapitał akcyjny:

1918 – 1,5 mln mp; 1919 – 6 mln mp; 1920 – 9 mln mp; 1920 – 18,9 mln mp; 1921 – 37,8 mln mp; 1921 – 105 mln mp; 1925 – 1,9 mln zł

Prezesi:

Aleksander Drucki-Lubecki 1918–1922

Stanisław Śliwiński 1922–1926

Dyrektorzy:

Feliks Wodziński 1918–1924

Władysław Stala 1924–1926

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Bank Ziemi Polskiej SA w Lublinie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 33/1989

Bank Ziemi Wieluńskiej SA w Wieluniu

Bank powstał w Wieluniu w 1923 roku. Był słabą, efemeryczną instytucją. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1923 – 100 mln mp

Władze:

(bd)

Bank Ziemian SA we Lwowie

Bank powstał przed 1908 rokiem pod nazwą Bank Związku Ziemian Sp. z o.o. we Lwowie. W 1908 roku udziały w spółce nabyło Galicyjskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, traktując to jako rozwiązanie alternatywne wobec projektów utworzenia własnego banku. W 1919 roku przekształcił się on w bank akcyjny pod tą samą nazwą. W 1920 roku zmienił nazwę na Bank Ziemian SA. Poza zwykłymi operacjami bankowymi statut banku nakładał na niego szczególny obowiązek wspierania średniej i małej własności ziemskiej. Pod koniec inflacji bank miał 5 oddziałów w: Kołomyi, Krakowie, Podhajcach, Tarnopolu i Warszawie. Bank brał udział m.in. w zakładaniu Banku Rolniczego SA we Lwowie. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1920 – 2,8 mln mp; 1921 – 60 mln mp; 1922 – 624,4 mln mp; 1923 – 2 mld mp; 1924 – 3,5 mld mp; 1925 – 1 mln zł; 1926 – 0,5 mln zł

Prezes:

Stanisław Badeni 1920–1926

Dyrektor:

Jan Rozwadowski 1920–1926

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1921: BN (sygn. VI. A5)

W. Morawski – Mniejsze banki lwowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 27/1990

Bank Ziemiański SA w Warszawie

W 1916 roku istniejące od 1825 roku warszawskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie (por. rozdział 4 w cz. II) postanowiło utworzyć własny bank pod nazwą Bank Ziemiański SA w Warszawie. Założenie nowego banku było ułatwione dzięki wycofaniu się Rosjan z Warszawy i zawieszeniu działania restrykcyjnego rosyjskiego prawa bankowego. Celem nowej instytucji była odbudowa rolnictwa zniszczonego po przejściu frontu. Bank był własnością towarzystwa, które odpowiadało za jego zobowiązania całością majątków swych członków (około 2 mln hektarów). Podczas I wojny światowej rolnictwo ucierpiało w niewielkim stopniu, a kondycja majątków ziemskich w warunkach trudności aprowizacyjnych i reglamentacji żywności w miastach była dobra. Dlatego bank szybko się rozwijał. W momencie uzyskania niepodległości obroty doszły do 400 mln rb. Bank miał 5 oddziałów przy okręgowych dyrekcjach TKZ. W tak korzystnej sytuacji firma szybko przekroczyła stawiane jej cele i przystąpiła

do obsługi wszelkich operacji bankowych. W okresie inflacji bank w szerokim zakresie brał udział w akcjach założycielskich, wchodząc w posiadanie udziałów w ponad 20 przedsiębiorstwach. Zakładał też liczne oddziały, nie przekraczając jednak w tej akcji (poza jednym wyjątkiem) granic Królestwa Polskiego. W 1924 rok oddziały mieściły się w: Ciechanowie, Częstochowie, Jędrzejowie, Kaliszu, Kielcach, Koninie, Kraśniku, Kutnie, Lipnie, Lublinie, Łęczycy, Łomży, Mławie, Opatowie, Piotrkowie, Płocku, Przasnyszu, Radomiu, Radomsku, Rawie Mazowieckiej, Równem, Siedlcach, Włoszczowej i Zamościu. Po stabilizacji walutowej kapitał banku przeliczono początkowo na 44 mln zł, co byłoby najwyższym kapitałem akcyjnym w bankowości prywatnej w Polsce. Szybko okazało się, że była to suma przeszacowana i zredukowano kapitał do 5 mln zł. Podczas kryzysu bankowego 1925 roku BZ znalazł się w tarapatkach, uzyskał jednak z FPIK pomoc w wysokości 8,5 mln zł (był drugim co do wielkości otrzymanej pomocy klientem FPIK, po Banku Handlowym Warszawskim). W 1929 roku kondycję firmy oceniano już na tyle optymistycznie, że zdecydowano się na radykalne podwyższenie kapitału. W tym okresie, poza normalnymi czynnościami bankowymi, BZ zajmował się akcją parcelacyjną. Zbyt wolno postępowało jednak odzyskiwanie płynności i obniżanie kosztów handlowych, np. poprzez likwidację oddziałów. Już pierwszy rok wielkiego kryzysu ujawnił te słabości. W 1930 roku Bank Ziemiański został postawiony w stan likwidacji, na którą uzyskał pomoc z FPIK. Równocześnie z działu bankowego BZ utworzono nową firmę, Zjednoczony Bank Ziemiański SA, który również otrzymał pomoc z FPIK. W rękach Banku Ziemiańskiego pozostawiono trudno ściągalne kredyty ziemiańskie i pożyczki udzielane w ramach akcji parcelacyjnej. Zjednoczony Bank Ziemiański od początku znajdował się w stanie cichej likwidacji, a zabiegi związane z jego utworzeniem miały na celu jedynie zapobieżenie panice. W kwietniu 1937 roku WZA uchwaliło jawną likwidację ZBZ. Podczas okupacji i po 1945 roku bank funkcjonował jako instytucja w likwidacji. W grudniu 1948 roku minister skarbu zarządził ostateczną likwidację firmy.

Kapitał akcyjny:

(BZ) 1916 – 3 mln rb; 1921 – 25 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1923 – 20 mld mp; 1924 – 44 mln zł; 1925 – 5 mln zł; 1929 – 12,5 mln zł; (ZBZ) 1930 – 10 mln zł

Prezesi:

Tadeusz Świącicki 1923–1929

Jan Czarowski 1929–ok. 1932

Michał Kossakowski ok. 1932–ok. 1934

Eustachy Korwin-Szymanowski ok. 1934–1937

Władysław Wołowski (likwidator) 1937–1939

Dyrektorzy:

Tadeusz Sułowski 1924–1929

Emil Hupert 1929–ok. 1932

Tadeusz Szubartowicz ok. 1932–ok. 1936

Stanisław Ratyński ok. 1936–1937

ARCHIWALIA

AAN, Zespół Zjednoczony Bank Ziemiański (2,8 m); Zespół MS, t. 4518–4525, 4537–4542, Zespół BGK, t. 431–440, 847, 856, 893, 895, 897, 900–902, 905–906, 914–915, 930–931, 941, 943, 948, 953–954, 963–964, 970; Zespół NL, t. 152–154

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie Banku Ziemiańskiego za lata 1916, 1922: BN (sygn. VI. A5); za lata 1916, 1923, 1924: BUW (sygn. 22.10.2a.127)

Zjednoczony Bank Ziemiański – bilans otwarcia 1930: Bibl. SGH (sygn. 306290)

Zjednoczony Bank Ziemiański, „Gazeta Rolnicza” nr 35/1930

Zjednoczony Bank Ziemiański, „Rocznik polityczny i gospodarczy 1936”, s. 773

W. Morawski – Bank Ziemiański SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 40/1989

Bank Ziemski SA w Katowicach

Powstał w 1900 roku w Bytomiu jako niemiecka spółka parcelacyjna – Parzellierungsgenossenschaft e.G.m.b.H. W 1910 roku został przekształcony w Bank Ziemski, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. W 1923 roku został spolonizowany i przekształcony w Bank Ziemski SA. Nie miał oddziałów. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:
1923 – 100 mln mp

Prezes:
Jan Jakub Kowalczyk 1924 – 1925

Dyrektor:
Tadeusz Palacz 1923 – 1925

ARCHIWALIA
AAN, Zespół NL, t. 122

BIBLIOGRAFIA

- S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922 – 1927, Lwów – Katowice 1927
W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990
M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922 – 1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Bank Ziemski dla Galicji, Śląska i Bukowiny SA w Łańcucie → Bank Ziemski dla Kresów SA w Łańcucie / w Krakowie

Bank Ziemski dla Kresów SA w Łańcucie / w Krakowie

Bank kredytu długoterminowego, założony w Łańcucie w 1918 roku. W ciągu pierwszego roku działał pod nazwą Bank Ziemski dla Galicji, Śląska i Bukowiny SA. Głównym celem instytucji miało być prowadzenie akcji parcelacyjnej na własny rachunek. Inflacja nie sprzyjała jednak takim pomysłom. W 1924 roku bank został połączony z istniejącym od 1905 roku krakowskim Galicyjskim Bankiem Ziemskim Sp. z o.o. i przeniesiony do Krakowa. Centralę łańcucką przekształcono wówczas w oddział. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1927 roku.

Kapitał akcyjny:
1918 – 1 mln koron; 1918 – 1,4 mln koron; 1919 – 2 mln koron; 1920 – 4,2 mln mp; 1922 – 20 mln mp; 1926 – 700 tys. zł

Prezesa:
Stanisław Szlachtowski 1918 – 1924
August Lizak 1924 – 1927(?)

Dyrektorzy:
Bolesław Żardecki 1918 – 1924
Karol Krzetuski 1924 – 1927(?)

BIBLIOGRAFIA

- Sprawozdanie za rok 1918/19: BN (sygn. VI. A5)
W. Morawski – Mniejsze banki krakowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 9/1990

Bank Ziemi SA w Poznaniu

Bank powstał w grudniu 1886 roku z inicjatywy jednego z założycieli Banku Kwilecki, Potocki i Ska, Mieczysława Łyskowskiego (1825–1894). Miał być polską odpowiedzią na działalność niemieckiej Komisji Kolonizacyjnej. Kapitał pozostawał początkowo w rażącej dysproporcji do tak ambitnego zamiaru. Słabość kapitałowa banku była rezultatem nieufności społeczeństwa wielkopolskiego do banków akcyjnych, która wzięła się jeszcze z upadku „Tellusa”. Dopiero pomoc kapitałowa polskiego ziemiaństwa z innych zaborów pomogła w przezwycięzeniu tej słabości. W rezultacie, w przeddzień I wojny światowej 83,6% akcji znalazło się w rękach Polaków z zaborów austriackiego i rosyjskiego. W 1888 roku, po przezwycięzeniu ubóstwa kapitału, bank przystąpił do skupowania majątków ziemskich na potrzeby polskiej akcji parcelacyjnej. Do 1908 roku bank rozparcelował ponad 32 tys. hektarów, tworząc 1567 gospodarstw rolnych i 751 adjacjentów – gospodarstw bez budynków. Pruska ustawa osadnicza z 1904 roku znacznie utrudniała taką działalność. W związku z tym bank przerzucił się w 1909 roku na interesy hipoteczne i regulacje gruntów. Bank – mimo ambitnych celów – nie zdobył takiego autorytetu w społeczeństwie, jakim cieszył się np. Bank Związku Spółek Zarobkowych. W 1921 roku, po utworzeniu Banku Cukrownictwa SA, Bank Ziemi został do niego wcielony.

Kapitał akcyjny:

1886 – 50 tys. RM; 1898 – 3 mln RM; 1914 – 5 mln RM

Władze:

(bd)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1905, 1906: Bibl. SGH (sygn. 303867); za rok 1917: BN (sygn. VI. A5)

W. Stobrawa – Bank Ziemi SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1989

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym Kraju (1919–1939), Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435 III)

Bank Zjednoczenia SA w Poznaniu

Bank powstał w 1920 roku. Opierał się na działaczach Narodowego Stronnictwa Robotniczego, którzy po odzyskaniu niepodległości przenieśli się z Westfalii do Poznania. Do grupy tej należeli członkowie władz banku: Stanisław Wachowiak, Jan Kierczyński, Franciszek Mańkowski, Leon Leśniewski, Jan Jankowiak. Był drugim, obok Banku Zjednoczonych Kooperatyw, bankiem związanym z Narodową Partią Robotniczą. Z tego powodu Bank Zjednoczenia utrzymywał bliskie kontakty z Bankiem Robotników w Bochum. BZ miał oddziały w Katowicach, we Lwowie i w Toruniu. Mimo mocnych koneksji politycznych był instytucją słabą i został zlikwidowany najprawdopodobniej na przełomie 1925 i 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1920 – 20 mln mp; 1922 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp

Prezysi:

Stanisław Wachowiak 1921–1924

Franciszek Mańkowski 1924–1925(?)

Dyrektor:

Jan Kierczyński 1921–1925(?)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki wielkopolskie doby inflacji, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1990

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym kraju (1919–1939), Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435 III)

Bank Zjednoczonych Kooperatyw SA w Warszawie

Kolejny, obok PPS-owskiego Banku Ludowego SA i należącego do Narodowej Partii Robotniczej, bank partyjny, kontrolowany również przez NPR. Powstał w Warszawie w 1921 roku. Do posłów tej partii (Karola Popiela, Adama Chądzyńskiego, Waleriana Zapały i Jana Stanisława Jankowskiego) należało 45% akcji; 15% należało do kontrolowanych przez NPR spółdzielni, głównie kolejarskich, a 36% do bankiera Józefa Saksona. Bank wspólnie z francuską firmą Société d'Etude de Construction de Material de Protection założył w Radomiu spółkę „Protekta” produkującą maski przeciwgazowe. Z tych względów bank cieszył się protekcją rządu i wiosną 1925 roku uzyskał kredyt z BGK. Mimo to nie przetrwał problemów wywołanych stabilizacją walutową i w 1925 roku został zlikwidowany.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp

Prezes:

Wacław Januszewski 1921 – 1925

Dyrektor:

Karol Popiel 1921 – 1925

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Bank Zjednoczonych Kooperatyw, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 36/1990

Bank Zjednoczonych Przemysłowców SA w Warszawie

Bank powstał w 1921 roku w Tomaszowie Mazowieckim. Wkrótce przeniósł się do Warszawy, zachowując oddział w Tomaszowie. Akcje w 100% należały do dwóch czołowych przemysłowców tomaszowskich – Antoniego Jaroszewicza i Michała Malinowskiego. Firma była zaangażowana m.in. w eksploatację lasów augustowskich i w rozwój uzdrowiska w Druskiennikach. W październiku 1925 roku bank postawiony został w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1921 – 20 mln mp; 1922 – 50 mln mp; 1922 – 200 mln mp; 1923 – 500 mln mp

Prezesa:

Karol Jaroszyński 1921 – 1923

Wincenty Koziół-Poklewski 1923 – 1925

Dyrektor:

Antoni Jaroszewicz 1921 – 1925

BIBLIOGRAFIA

A. Jaroszyński – Libretto finansisty. Wspomnienia 1881 – 1947, Warszawa 1968

W. Morawski – Banki w mniejszych ośrodkach byłego zaboru rosyjskiego, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 38/1990

Bank Zjednoczonych Ziem Polskich SA w Warszawie

W 1872 roku z inicjatywy Juliusza Wieniawskiego utworzono Warszawskie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu (por. rozdział 5 w cz. II). Działalność jego oparta była nie na kapitale akcyjnym, ale na kapitale udziałowym. Udział w towarzystwie dawał prawo do kredytu

dziesięciokrotnie wyższego od kwoty udziału. W krótkim czasie towarzystwo rozrosło się do 2 tysięcy członków, wywodzących się zarówno ze środowisk ziemiańskich, jak i kupieckich. Godzenie przyzwyczajęń i oczekiwań tych dwóch grup klientów wymagało zręczności i taktu ze strony Wieniawskiego, który przez wiele lat pełnił funkcję dyrektora. W latach 1912–1914 wzniesiony został gmach towarzystwa, który dziś jest siedzibą Telewizji przy placu Powstańców. W 1919 roku towarzystwo przejęło Dom Bankowy Adam Piędzicki i przekształciło się w bank akcyjny pod nazwą Bank Zjednoczonych Ziem Polskich SA. Kontrolny pakiet akcji nowego banku znalazł się w rękach Banca Commerciale Italiana. Ta mediolańska instytucja w okresie międzywojennym utrzymywała liczne kontakty z Polską. Nie było to całkiem sprawą przypadku, jej dyrektorem był bowiem w tym okresie Giuseppe Toeplitz, wywodzący się ze znanej warszawskiej rodziny bankierskiej. W latach dwudziestych BZZP stał się przyczółkiem BCI w Polsce. Bank Zjednoczonych Ziem Polskich miał oddziały w: Baranowiczach, Bydgoszczy, Hrubieszowie, Kole, we Lwowie, w Nowogrodku, Równem, Słonimiu, Stołpcach i Wilnie. O znaczeniu Banku Zjednoczonych Ziem Polskich świadczył fakt, że w latach 1924–1927 dyrektor tej instytucji, Henryk Kaden, był prezesem Związku Banków w Polsce. W maju 1925 roku BZZP przejął Bank Poznański SA. Już w 1924 roku BCI zaczął zdradzać zainteresowanie największym polskim bankiem prywatnym – Bankiem Handlowym w Warszawie SA. Trudności, jakie ta firma przeżywała podczas kryzysu 1925 roku, przyspieszyły porozumienie. W 1927 roku BCI postanowił wziąć udział w sanacji Banku Handlowego. W tej sytuacji dokonana się fuzja Banku Zjednoczonych Ziem Polskich i Banku Handlowego. Prezes BZZP, Stanisław Lubomirski, zajął miejsce Leopolda Juliana Kronenberga w Banku Handlowym, a oddziały BZZP stały się oddziałami BHW.

Kapitał akcyjny:

1920 – 10 mln mp; 1920 – 25 mln mp; 1920 – 100 mln mp; 1921 – 160 mln mp; 1922 – 200 mln mp; 1923 – 650 mln mp; 1925 – 2,1 mln zł; 1926 – 2,6 mln zł; 1927 – 3,6 mln zł

Prezes:

Stanisław Lubomirski 1920–1927

Dyrektor:

Henryk Kaden 1920–1927

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1921, 1923–1924: Bibl. SGH (sygn. 303940); z lat 1921–1922: BUW (sygn. 22.10.2a.126.)

Bank Zjednoczonych Ziem Polskich, „Przemysł i Handel” nr 29/1924

Ignotus – Finansjera warszawska (1870–1925). Z osobistych wspomnień, Warszawa 1926, rozdziały XIV i XX.

Z. Landau – Kapitały zagraniczne w Banku Handlowym w Warszawie SA, „Materiały i Studia Zakładu Naukowo-Badawczego Bankowości i Pieniądza Narodowego Banku Polskiego”, z. 26, Warszawa 1991

W. Morawski – Bank Zjednoczonych Ziem Polskich SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 8/1990

Bank Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu

Bank powstał w 1886 roku w Poznaniu jako centrala finansowa polskich spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych. Pierwotnie zamierzano nazwać firmę Bank Związku Spółek Zarobkowych Polskich, ale na żądanie władz zrezygnowano z podkreślania w nazwie narodowego charakteru instytucji. Spółdzielnie posiadały 66% akcji banku. Mogły w nim korzystać z dogodnego 4–4,5% kredytu do wysokości sumy posiadanych akcji oraz deponować swoje zasoby, również na podobny procent. Bank dyskontował weksle po 4,8% bez względu na wahania stopy dyskontowej Reichsbanku. W latach 1886–1913 stabilna była również dywidenda, która wynosiła 6%. Bardziej komercyjne zasady obowiązywały w operacjach, jakie bank prowadził z innymi podmiotami. BZSZ był nie tylko instytucją finansową, ale też ważnym ośrodkiem

Dawny gmach Ostbanku, w okresie międzywojennym siedziba Banku Związku Spółek Zarobkowych SA. Stan w roku 1997

ski. Po 1918 roku BZSZ zaangażował się w polonizację przedsiębiorstw niemieckich w Wielkopolsce, m.in. firmy spedycyjnej C. Hartwig czy Ostbank für Handel und Gewerbe. W 1920 roku przeniesiono centralę BZSZ do dawnej siedziby Ostbanku. W okresie inflacji BZSZ poniósł straty. Pokryto je częściowo dzięki nowej emisji akcji, nabytych przez środowiska polonijne w Stanach Zjednoczonych. Inwestorzy amerykańscy uważali zresztą później, że podczas tej emisji zostali wprowadzeni w błąd co do ich przyszłego wpływu na działalność banku. Pod koniec lat dwudziestych sprawa ta znalazła epilog sądowy. Sąd oddalił pretensje akcjonariuszy amerykańskich. W 1924 roku powstała Unia Związków Spółdzielczych w Polsce, a BZSZ stał się jej centralą finansową. Straty okresu inflacji zdecydowały o zaniechaniu przez BZSZ w maju 1925 podjęcia akcji sanacyjnej pokrewnej instytucji galicyjskiej – Akcyjnego Banku Związkowego. Kryzys 1925 roku podkopał pozycję banku, który znalazł się na liście klientów FPIK. Uzyskał wówczas pomoc w wysokości 5,2 mln zł. Bank był liczącym się akcjonariuszem ponad trzydziestu przedsiębiorstw, w tym zakładów „H. Cegielski” TA. W 1927 roku problemy okresu poinflacyjnego zostały przewyciężone i rozpoczął się okres pomyślnego rozwoju. BZSZ dysponował w tym czasie siecią 22 oddziałów: w Bydgoszczy, Grudziądzu, Katowicach, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Lwowie, Łodzi, Piotrkowie, Radomiu, Sosnowcu, Toruniu, Wilnie, Warszawie, Zbąszyniu oraz 4 oddziałami w Poznaniu i – poza granicami Polski – oddziałami w Gdańsku, Paryżu i Nowym Jorku. Wielki kryzys ponownie podkopał kondycję firmy. Wkłady w banku zmalały ze 140 mln zł w 1930 roku do 86 mln w 1931, 63 mln w 1932 i 52 mln w 1933 roku. W tej sytuacji w 1934 roku z pomocą rządu rozpoczęto sanację firmy, połączoną ze zmianą jej charakteru. W wyniku tej operacji, sfinalizowanej w październiku 1935 roku, 81,2% akcji BZSZ znalazło się w rękach rządu. Reprezentującego spółdzielczość kredytową Włodzimierza Seydlitza zastąpił na stanowisku prezesa Wacław Staniszewski. Bank przestał być centralą spółdzielczą. Państwo wyznaczyło mu zadanie finansowania rzemiosła oraz drobnego przemysłu i handlu. Podczas II wojny światowej centrala banku w Poznaniu była postawiona w stan likwidacji, działały natomiast oddziały w Generalnej Guberni. W 1945 roku bank wznowił działalność. Postawiony został w stan likwidacji w ramach reformy bankowej w październiku 1948 roku. Likwidacja została ukończona w 1950 roku.

Kapitał akcyjny:

1886 – 40 tys. RM; 1888 – 500 tys. RM; 1900 – 1 mln RM; 1905 – 3 mln RM; 1909 – 6 mln RM; 1917 – 15 mln RM; 1917 – 24 mln RM; 1919 – 60 mln mp; 1920 – 200 mln mp; 1921 – 600 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1925 – 20 mln zł

oporu przeciw germanizacji. Ta rola banku była szczególnie wyraźna w okresie, kiedy funkcję kuratora pełnił ksiądz Piotr Wawrzyniak. Włodzimirz Stobrawa zacytował charakterystyczną wypowiedź Wawrzyniaka: „Narody mierzy się wedle tego, jak płacą swoje rachunki. Natychmiastowe płacenie rachunków, szybkie załatwianie interesów, odpowiadanie na listy jest miarą kultury danego społeczeństwa”. Okres I wojny światowej był bardzo korzystny dla banku. Dysponując znacznymi środkami, a zarazem nie chcąc lokować ich w niemieckich pożyczkach państwowych, bank rozszerzał działalność na pozostałe dzielnice Pol-

Kuratorzy:

Augustyn Szamarzewski 1886–1891
Piotr Wawrzyniak 1891–1910
Stanisław Adamski 1910–1927
Włodzimierz Seydlitz 1927–1932

Prezysi:

Stefan Cegielski 1886–1920
Teofil Rzepnikowski 1921–1922
Józef English 1922–1924
Stanisław Karłowski 1924–1929
Seweryn Samulski 1929–1932
Włodzimierz Seydlitz 1933–1935
Wacław Staniszewski 1935–1939

Dyrektorzy:

Józef Kusztelan 1886–1907
Teofil Rzepnikowski 1907
Michał Więckowski 1908–1911
Józef English 1911–1922
Władysław Tomaszewski 1911–1914
Franciszek Rynaszewski 1914–1924
Władysław Mieczkowski 1921–1924
Tadeusz Adamczewski 1922–1924
Kazimierz Karpiński 1922–1923
Seweryn Samulski 1922–1923
Mieczysław Hofman 1923–1929
Tadeusz Brzeski 1925–1931
Stanisław Kucharski 1925–1929
Adolf Legis 1929–1938
Witold Broniewski 1931–1939
Eugeniusz Łopuszański 1934–1938
Mikołaj Przemycki 1938–1939

Józef English (1874–1922)
w latach 1911–1922 dyrektor,
a w latach 1922–1924 prezes
BZSZ

ARCHIWALIA

AAN. Zespól MS, t. 4543–4568, 5930, Zespól NL, t. 141,142, Zespól BGK, t. 428
AP Poznań, Zespól Bank Związku Spółek Zarobkowych (7,2 m)
AP Kraków, Zespól Bank Związku Spółek Zarobkowych, Oddział Kraków (10 m)
AP Piotrków, Zespól Bank Związku Spółek Zarobkowych, Oddział Piotrków (3 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania (komplet bez roczników 1887, 1900–1901, 1904): Bibl. SGH (sygn. 303887); w BN i BUW znacznie mniejsze zbiory. Sprawozdanie za rok 1935 – rocznicowe, z portretami dotychczasowych władz
Bank Związku Spółek Zarobkowych – jego rola w gospodarczej odbudowie kraju, „Gazeta Bankowa” nr 13–14/1929
Czym jest Bank Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu? – Poznań 1920
Rola Banku Związku Spółek Zarobkowych w życiu gospodarczym Polski 1918–1938, „Bank” nr 12/1938, s. 636–639
W. Seydlitz – Bank Związku Spółek Zarobkowych. Pogląd na 50-lecie działalności, Warszawa 1937
H. Sitarek – Rola kredytu w rozwoju gospodarczym Wielkopolski na przełomie XIX i XX wieku. Bank Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu 1885–1918, Warszawa-Poznań 1977
W. Stobrawa – Bank Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 39/1989
W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym kraju, Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435 III)
Z. Świtalski – Bank Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu 1886–1916, (w) Biblioteka Spółdzielczego Instytutu Badawczego nr 19, Warszawa 1971
W. Tomaszewski – Bank Związku Spółek Zarobkowych 1886–1910, Poznań 1911

Bank Związków Ziemian SA w Warszawie

Bank powstał w 1920 roku w celu kredytowania wielkiej własności ziemskiej. Miał bardzo rozbudowaną sieć oddziałów na terenach byłego zaboru rosyjskiego. Oddziały mieściły się w: Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Busku, Ciechanowcu, Ciechanowie, Częstochowie, Hajnówce, Jędrzejowie, Koninie, Kraśniku, Kutnie, Lipnie, Lublinie, Łęczycy, Mławie, Opatowie, Ostrowcu, Piotrkowie, Płocku, Przasnyszu, Radomiu, Radomsku, Równem, Sierpcu, Włoszczowej, Wilnie, Wysokiem Maz. i Zamościu. Po stabilizacji walutowej bank nie zdołał odzyskać płynności i prawdopodobnie w 1924 roku został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1920 – 5 mln mp; 1920 – 15 mln mp; 1920 – 50 mln mp; 1921 – 100 mln mp; 1922 – 200 mln mp

Prezes:

Kazimierz Fudakowski 1920(?) – 1924

Dyrektor:

Feliks Wojewódzki 1920 – 1924

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1921 – 1923: BUW (sygn. 22.10.2a.113)

W. Morawski – Mniejsze banki międzywojennej Warszawy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1990

Bank Związku Ziemian we Lwowie SA → Bank Ziemian SA we Lwowie

Bank Żyrardowski SA

Bank powstał w 1921 roku z przekształcenia Żyrardowskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu w spółkę akcyjną. W zakładaniu banku brał udział Bank Towarzystw Spółdzielczych w Warszawie SA. BŻ był bardzo słabą instytucją, zlikwidowany został prawdopodobnie w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 30 mln mp; 1925 – 100 tys. zł

Dyrektor:

Józef Krauze 1921 – 1925(?)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki w mniejszych ośrodkach byłego zaboru rosyjskiego, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 38/1990

Banque de Silesie SA → Bank Śląski SA

Bielsko-Bialski Bank Eskontowy i Wymienny SA → Śląski Bank Eskontowy SA w Bielsku

Bielsko-Bialski Bank Handlowy i Przemysłowy – filia Czeskiego Union-Banku → Śląski Bank Przemysłowy SA w Bielsku

Bielsko-Bialski Bank Handlowy i Przemysłowy SA → Śląski Bank Przemysłowy SA w Bielsku

The British and Polish Trade Bank AG w Gdańsku

Bank utworzony pod koniec 1926 roku z inicjatywy brytyjskiej. Podczas kryzysu 1925 roku w prasie brytyjskiej pojawiły się głosy wzywające, w obliczu ujawnionej słabości bankowości polskiej, do korzystania z pośrednictwa gdańskich instytucji finansowych w kontaktach z Polską. Aby spełnić ten postulat, a zarazem nie dopuścić do przejścia kontroli nad polsko-brytyjskimi kontaktami gospodarczymi przez Niemców gdańskich, BGK wspólnie z Anglo-International Bank postanowiły utworzyć wspólny bank w Gdańsku. Właścicielem 81,5% akcji był BGK, pozostałych – Anglo-International Bank. Bank faktycznie spełniał funkcję gdańskiej filii BGK.

Kapitał akcyjny:

1926 – 3 mln guldenów; 1928 – 5 mln guldenów

Prezysi:

Jan Kanty Steczkowski 1926–1927

Roman Górecki 1927–1939

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1930, 1931, 1937, 1938: BN (sygn. VI. A5.)

J. Gołębiowski – Sektor państwowy w gospodarce Polski międzywojennej, Warszawa–Kraków 1985

Bromberger Bank TA w Bydgoszczy

Niewielki, czysto niemiecki bank założony w Bydgoszczy w 1920 roku, istniał prawdopodobnie do 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1920 – 800 tys. mp

Dyrektorzy:

Rudolf Pohlmann, Gustaw Jacoby

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki pomorskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 11/1990

„Ceres” Bank Zbożowy SA w Lesznie

Mały bank utworzony w Lesznie w 1919 roku, zlikwidowany przed 1925 rokiem.

Kapitał akcyjny:

1919 – 120 mln mp

Władze:

(bd)

Cesarsko-Królewski Uprzywilejowany Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie → Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie

Danziger Handels und Industrielbank AG, Gdańsk → Bank Międzynarodowy SA w Warszawie

Deutsche Aktien Bank AG w Poznaniu

Mały akcyjny bank niemiecki, założony w 1920 roku, wzmianka z roku 1921/22, potem brak danych. Miał oddział w Krotoszynie.

Kapitał akcyjny:

1920 – 300 tys. mp

Prezes:

Jan Arlt 1920–?

Dyrektor:

Wilhelm Geisler 1920–?

Elektrobank → Bank dla Elektryfikacji Polski SA

Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny → Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie

Galicyjski Bank dla Handlu i Przemysłu SA w Krakowie → Bank Małopolski SA w Krakowie

Galicyjski Bank Kredytowy SA we Lwowie

Powstał w 1873 roku jako instytucja kredytu krótkoterminowego. W odróżnieniu od powstałego w tym samym roku Banku Lwowskiego był instytucją solidną i prężną. W ciągu prawie dwudziestu lat swego istnienia wypracował 3 mln złotych reńskich zysku, wypłacając corocznie 7–12% dywidendę. Upadł niespodziewanie w 1899 roku, po zachwianiu się Galicyjskiej Kasy Oszczędności, wywołanym bankructwem Stanisława Szczepanowskiego i nadużyciami prezesa kasy, Franciszka Zimy. Rozeszły się wówczas pogłoski, że GBK miał udziały w przedsiębiorstwach Szczepanowskiego i klientów banku ogarnęła panika. Po upadku firmy jej prezes i główny akcjonariusz, Adam Sapieha, z własnych środków wypłacił kilka milionów koron wierzycielom. Likwidację firmy prowadził Bank Galicyjski dla Handlu i Przemysłu SA w Krakowie, którego to przedsięwzięcie o mało też nie doprowadziło do bankructwa.

Kapitał akcyjny:

1873 – 1 mln złotych reńskich

Prezes:

Adam Stanisław Sapieha przed 1884–1899

Dyrektor:

Piotr Gross był w 1880

ARCHIWALIA

AP Kielce, O/Pińczów – Zespół Galicyjski Bank Kredytowy w likwidacji (0,06 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1879 i 1883: BUW (sygn. 031854)

Galicyjski Bank Kupiecki SA we Lwowie

Bank powstał we Lwowie w 1909 roku jako sp. z o.o., w 1913 roku został przekształcony w bank akcyjny. Był głównie bankiem dyskontowym. Po odzyskaniu niepodległości przeniósł się do Warszawy, zmieniając nazwę na Bank Kupiectwa Polskiego SA. W 1921 roku dokonano fuzji banku z poznańskim Polskim Bankiem Handlowym SA.

Kapitał akcyjny:
1913 – 1,3 mln koron

Władze:
(bd)

Galicyjski Bank Ludowy dla Rolnictwa i Handlu SA we Lwowie → Powszechny Bank Kredytowy SA we Lwowie/w Warszawie

Galicyjski Zakład Kredytowy Ziemi SA w Krakowie

Bank powstał w Krakowie w 1872 roku. Był instytucją kredytu długoterminowego. Udzielał pożyczek pod zastaw nieruchomości, wbrew nazwie, głównie miejskich. Była to lokalna instytucja o niewielkim znaczeniu. W 1899 roku zakład postawiony został w stan likwidacji, trwającej do 1903 roku i zakończonej bez strat.

Kapitał akcyjny:
(bd)

Władze:
(bd)

Galicyjski Ziemi Bank Kredytowy SA we Lwowie → Ziemi Bank Kredytowy SA we Lwowie

Górnośląski Bank Dyskontowy SA w Królewskiej Hucie

Jeden z ważniejszych niemieckich banków w II Rzeczypospolitej. Powstał z inicjatywy Darmstadt Bank w Królewskiej Hucie (Chorzowie) w 1920 roku. Darmstadt Bank pozostawał właścicielem 99% akcji. W pierwszym okresie miał rozbudowaną sieć oddziałów: po stronie polskiej w Katowicach, Mysłowicach, Tarnowskich Górach i Królewskiej Hucie; po stronie niemieckiej w Bytomiu, Gliwicach, Zabrze, Kluczborku, Łęczu i Opolu. W 1921 roku zdecydowano o przeniesieniu siedziby banku do Rybnika. Po podziale Śląska bank powrócił do Królewskiej Huty oraz zamknął wszystkie oddziały poza katowickim. W 1932 roku Darmstadt Bank został przejęty przez Dresdner Bank i w ten sposób GBD znalazł się w koncernie Dresdner Banku.

Kapitał akcyjny:
1920 – 300 tys. RM; 1921 – 4 mln RM; 1925 – 0,5 mln zł; 1926 – 1 mln zł; 1927 – 1,5 mln zł

Prezysi:

C. Werner 1920–1921
S. Kosterlitz 1921–po 1923
Hermann Kretschmer po 1923–1936
Gustaw Boehm 1936–1939

Dyrektorzy:

A. Juszczyk 1920–po 1923
Walter Kloose 1920–1936
Harry Faber 1930–1939
Georg Hoffmann 1936–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4362, 6092
AP Katowice, Zespół: Górnośląski Bank Dyskontowy SA (0,1 m)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki niemieckie w Polsce, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 29/1990
T. Kowalak – Zagraniczne kredyty dla Niemców w Polsce 1918–1939, Warszawa 1972
M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Górnośląski Bank Handlowy SA w Katowicach

Powstał w 1919 roku, w 1922 roku został spolonizowany. Miał 4 oddziały w polskiej części Górnego Śląska (Mikołów, Rybnik, Tarnowskie Góry, Żory), jeden w Sosnowcu i jeden w Bytomiu, po niemieckiej stronie granicy. W okresie inflacji zabezpieczał się, kupując liczne nieruchomości. Po stabilizacji walutowej okazały się one trudno zbywalne. Bank został zlikwidowany na przełomie 1925 i 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1919 – 2,3 mln RM; 1922 – 50 m¹n mp

Prezysi:

P. Hylla 1919–1922
Tomasz Kowalczyk 1922–1925

Dyrektor:

Jan Nowakowski 1922–1925

BIBLIOGRAFIA

S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów – Katowice 1927
W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990
M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Górnośląski Bank Związkowy SA w Królewskiej Hucie

Jeden z ważniejszych banków niemieckich w II Rzeczypospolitej, powiązany z grupą Deutsche Banku. Powstał w Pszczynie w 1920 roku. Po podziale Śląska przeniósł centralę do Katowic, wkrótce potem do Królewskiej Huty (dziś Chorzów). W pierwszym okresie działalności dysponował siecią 8 oddziałów. Po polskiej stronie granicy były to Rybnik i Królewska Huta, po niemieckiej – Bytom, Gliwice, Zabrze, Łęczec, Opole i Racibórz. Po podziale Śląska oddziały po niemieckiej stronie zostały zlikwidowane. Na początku lat trzydziestych zlikwidowano również oddziały polskie. Deutsche Bank przekazał akcje firmy w ręce niemieckich przedsię-

biorstw na Górnym Śląsku, zachowując jednak pełną faktyczną kontrolę nad bankiem. W latach trzydziestych Dresdner Bank za pośrednictwem poznańskiego Landesgenossenschaftbanku przejął kontrolę nad Górnośląskim Bankiem Związkowym. Skutkiem tego była dokonana w 1938 roku fuzja z Agrar und Commerzbank.

Kapitał akcyjny:

1920 – 300 tys. RM; 1920 – 5 mln RM; 1921 – 30 mln RM; 1921 – 50 mln RM; 1923 – 5 mld mp; 1927 – 1 mln zł

Prezesa:

Leopold Nasse 1920–1933(?)

Józef Strożyk 1933(?)–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4270

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1929–1934: Bibl. SGH (sygn. 307277); za lata 1934 i 1935: BN (sygn. VI. A5)

W. Morawski – Banki niemieckie w Polsce, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 29/1990

T. Kowalak – Zagraniczne kredyty dla Niemców w Polsce 1918–1939, Warszawa 1972

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Katowicki Bank Związkowy SA

Założony w 1908 roku jako Haus und Grundbesitzerbank G.m.b.H. Kattowitz, w 1923 roku przekształcony w bank akcyjny pod nazwą Kattowitzer Bankverein AG, w 1924 roku przyjął polską nazwę Katowicki Bank Związkowy SA. Bank miał jeden oddział w Wieleniu. Został zlikwidowany prawdopodobnie w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1923 – 240 mln mp

Prezes:

Jakub Methejda 1923–1925

Dyrektorzy:

Henryk Wiosna, Rudolf Cygan 1923–1925

BIBLIOGRAFIA

S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów–Katowice 1927

W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Kattowitzer Bankverein AG → Katowicki Bank Związkowy SA

„Kredyt Polski” Bank Akcyjny SA, Warszawa → Wileński Bank Krajowy SA

Łódzki Bank Depozytowy SA

Założony 13 grudnia 1921 roku przez dwie grupy przedsiębiorców łódzkich – rodzinę Eitingon i grupę Oskara Kona. Początkowo Kon miał większość akcji. W 1924 roku odsprzedał je jednak The Jewish Colonial Trust Ltd z Londynu. Po 1924 roku bank stanowił wspólną własność

Eitingonów (35,9%) i Jewish Colonial Trust (58,1%) i krótko przed II wojną światową zmienił nazwę na The Anglo-Palestinian Bank Ltd. ŁBD rozwijał się dynamicznie, otwierając oddziały we Lwowie i w Warszawie. W drugiej połowie lat dwudziestych wyróżniał się rekordową wśród polskich banków dywidendą (1926 – 50%; 1927 – 40%; 1928 – 20%; 1929 – 20%; 1930 – 17%). W latach 1931 – 1933 dywidendy nie przyznano, ale już w 1934 roku wypłacono ją w wysokości 7%. Podczas wielkiego kryzysu bank nie wykazał strat, choć jego zyski zmalały do symbolicznych rozmiarów, a wkłady i kredyty spadły mniej więcej o 50%. Już jednak w 1934 roku obroty osiągnęły poziom przedkryzysowy. W pierwszym okresie II wojny światowej ŁBD upoważniony był wraz z warszawskim Domem Bankowym R. Szereszowski do kredytowania Judenratów w gettach. Potem bank podzielił losy innych instytucji żydowskich. Formalnie utracił koncesję 4 kwietnia 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp; 1922 – 300 mln mp; 1923 – 400 mln mp; 1923 – 1,2 mld mp; 1925 – 720 tys. zł; 1926 – 1,08 mln zł; 1927 – 1,44 mln zł; 1928 – 2,52 mln zł

Prezysi:

Juliusz Bielszowski 1921 – ok. 1925

Borys Eitingon ok. 1925 – 1932

C. Naum Eitingon 1932 – 1939

Dyrektorzy:

Borys Eitingon 1921 – ok. 1925

Jerzy Rosenblatt, Maurycy Tempelhof ok. 1925 – 1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4338–4344, 6072–6073

AP Łódź, Zespół Łódzki Bank Depozytowy (1,5 m)

BIBLIOGRAFIA

K. Badziak – Włókienniczy koncern Eitingonów w II Rzeczypospolitej, „Rocznik Łódzki”, t. XXXV, Łódź 1985

W. Morawski – Łódzki Bank Depozytowy SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 43/1990

Międzynarodowy Bank Handlowy SA w Katowicach

Bank powstał w 1923 roku. 49% akcji było w rękach braci Jakuba i Stanisława Kornerich, po 3% mieli Joachim Krieger i Jakub Stieglitz. Firma nie miała oddziałów i nie uczestniczyła w akcjach założycielskich. Podczas wielkiego kryzysu prosperowała bardzo dobrze. Jedynie w latach 1931 – 1932 nie wypłacono dywidendy, w następnych latach płacono po 8%. Formalnie istniał jeszcze przez kilka lat po wojnie. W listopadzie 1950 roku został skreślony z rejestru firm.

Kapitał akcyjny:

1923 – 2 mld mp.; 1924 – 0,1 mln zł; 1926 – 1 mln zł; 1928 – 1,5 mln zł

Prezes:

Jan Jerzy Oppersdorff 1923 – 1939

Dyrektorzy:

Joachim Kornerich, Jakub Krieger, Jakub Stieglitz 1923 – 1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespoły: MS, t. 4353–4354; NL, t. 120

AP Katowice, Zespół: Międzynarodowy Bank Handlowy w Katowicach, (0,1 m)

BIBLIOGRAFIA

S. Czarniecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów – Katowice 1927

W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Nadwiślański Bank Rolniczo-Przemysłowy SA w Toruniu → Pomorski Bank Rolniczy SA w Toruniu

Oberschlesische Diskontbank AG → Górnośląski Bank Dyskontowy SA

Oberschlesische Bank AG in Kattowitz O.-S.

Niemiecki bank założony przed podziałem Górnego Śląska przez grupę przemysłowców związanych z Dresdner Bank. Na czele Rady Banku stał Gustaw Willinger, późniejszy prezes Górnośląskiego Związku Przemysłowców Górniczo-Hutniczych. Bank został zlikwidowany prawdopodobnie w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1919 – 300 tys. RM; 1920 – 50 mln RM

Prezes:

Gustaw Willinger 1919–ok. 1924

Oberschlesischerbankverein AG → Górnośląski Bank Związkowy SA

Ogólny Zakład Rolniczo-Kredytowy dla Galicji i Bukowiny SA we Lwowie

Powstał w 1872 roku. Był jedną z kilku ówczesnych, nieudanych prób stworzenia instytucji kredytu hipotecznego. Emitował listy zastawne na hipotekę nieruchomości chłopskich oraz nieruchomości miejskich w małych miastach prowincjonalnych. Upadł, podobnie jak Zakład Kredytowy Włociański, z powodu niedbałości kierownictwa. Likwidację banku rozpoczęto w 1886 roku.

Kapitał akcyjny:

(bd)

Władze:

(bd)

BIBLIOGRAFIA

St. Kempner – Dzieje gospodarze Polski porozbiorowej, Warszawa 1920, t. 1., s. 233–234

W. Morawski – Mniejsze banki lwowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 27/1990

Polski Akcyjny Bank Komercyjny SA w Warszawie

Bank powstał w Łodzi w październiku 1921 roku pod nazwą Polski Bank Komercyjny SA w celu przejęcia polskich oddziałów Petersbursko-Ryckiego Banku Handlowego SA. Z tej racji bank utrzymywał szczególnie bliskie stosunki z innymi sukcesorami tej firmy – Ryskim Bankiem Handlowym w Rydze i Estońskim Bankiem Przemysłowo-Handlowym w Dorpacie. W 1922 roku bank przeniósł się do Warszawy, zmieniając nazwę na Polski Akcyjny Bank Komercyjny. Bank przejął po firmie macierzystej 6 oddziałów w: Białymstoku, Częstochowie, Kaliszu, Łodzi, Radomiu, Suwałkach i Warszawie. Dość szybko je likwidował. W 1925 roku działały już tylko dwa – w Białymstoku i Radomiu, do końca lat dwudziestych zlikwidowano wszystkie. We władzach banku zasiadali tacy ludzie jak: Leopold Skulski (1876–1939), były premier z lat

1919–1920, Ludwik Tołłoczko (1870–1957), były minister poczt i telegrafów w tym samym rządzie, czy Jerzy Iwanowski (1878–1965), były minister przemysłu i handlu. Wspólną cechą tych polityków było także wykształcenie techniczne. Podczas kryzysu 1925 roku bank poniósł straty. Spowodowało to zerwanie powiązań z Rygą. Następne lata były w dziejach banku dość chude. Przełom nastąpił w 1928 roku, kiedy to bankiem zainteresowała się grupa inwestorów belgijskich. Belgowie wykupili 50% akcji banku. W styczniu 1929 roku grupa ta utworzyła w Brukseli Société Financiere et Industrielle Belgo-Polonaise SA, zwany potocznie „Finapol”. W Polsce, poza PABK, Finapol kontrolował: SA Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich, Warszawską SA Budowy Parowozów, SA „Siła i Światło”, elektrownie okręgowe w Zagłębiu Dąbrowskim i Krakowskim oraz TA Mirkowskiej Fabryki Papieru. Kluczowe znaczenie miała spółka „Siła i Światło”, która dawała Belgom kontrolę mniej więcej nad 15% polskich elektrowni. W tej sytuacji PABK stał się finansowym ośrodkiem jednego z największych koncernów działających w gospodarce II Rzeczypospolitej. W ciągu roku suma bilansowa wzrosła z 3,3 mln zł do 16,6 mln zł. Do władz banku weszli Belgowie: Louis Frere, Fernand du Roy de Blicquy, Leopold Hoogvest oraz prezes „Siły i Światła” Janusz Regulski, dyrektor Zakładów Ostrowieckich Tadeusz Karszo-Siedlewski, dyrektor Warszawskiej SA Budowy Maszyn Emil Landsberg i dyrektor Mirkowskiej Fabryki Papieru Wiktor Opęchowski. Wielki kryzys dotarł do banku stosunkowo późno – w latach 1935 i 1936. W latach trzydziestych wymiennie używano nazwy Polski Bank Komercyjny SA. Formalnie bank utracił koncesję w kwietniu 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1922 – 200 mln mp; 1924 – 1 mld mp; 1925 – 200 tys. zł; 1926 – 500 tys. zł; 1926 – 1 mln zł; 1928 – 2,5 mln zł

Prezysi:

Adam Ronikier 1921–1921
Julian Tołłoczko 1921–1924
Leopold Skulski 1924–ok. 1937
Hipolit Gliwic ok. 1937–1938
Feliks Młynarski 1938–1939

Dyrektorzy:

Jakub Prusicki, Leon Reycher, Leopold Taube 1921–1925
Jakub Bochenek, Witold Rządkowski 1925–ok. 1937
Aleksander Kowalski ok. 1937–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4375–4382, Zespół NL, t. 150; Zespół Regierung des Generalgouvernements, t. 1390, 1404

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1926–1938: BUW (sygn. 2g.25.12.187.), w BN mniejszy wybór.

F. Młynarski – Wspomnienia, Warszawa 1971

W. Morawski – Polski Akcyjny Bank Komercyjny SA w Warszawie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 2/1990

J. Regulski – Błaski i cienie długiego życia, Warszawa 1980

Polski Bank Emigracyjny TA w Warszawie

Mały, efemeryczny bank warszawski doby inflacji. Poza centralą w Warszawie miał jeden oddział w Gdańsku. Miał się zajmować głównie obsługą polskiej emigracji zarobkowej i reemigracji. Zlikwidowany w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp(?)

Dyrektorzy:

Ernest Adam, B. Bater, J. Schenk, W. Starewicz

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki międzywojennej Warszawy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 37/1990

Polski Bank Gwarancyjny SA w Krakowie

Mały, inflacyjny bank krakowski, założony w 1921 roku. Miał oddział we Lwowie. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 30 mln mp; 1922 – 100 mln mp

Prezes:

Ferdynand Maiss 1921 – 1925(?)

Dyrektorzy:

Henryk Judkiewicz 1921 – 1922

A. Eibenschutz 1922 – 1925(?)

Polski Bank Handlowo-Przemysłowy SA w Krakowie

Bank założony w lipcu 1921 roku przez polskich emigrantów z Detroit skupionych w The Polish Board of Commerce and Trade Detroit z inicjatywy Romana Wandzla, profesora kolegium polskiego w Detroit, w celu popierania polskiego handlu i przemysłu. W listopadzie 1922 roku wybuchła afera, w wyniku której prezes Wandzel, oskarżany przez akcjonariuszy amerykańskich o defraudację, znalazł się w areszcie. Akcjonariusze banku wybrali nowego prezesa, jednak afera, jak się wydaje, podkopała pozycję firmy. Bank miał oddziały w Krakowie na Stradomiu, we Lwowie i w Warszawie. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 100 mln mp

Prezesi:

Roman A. Wandzel 1921 – 1922

Bernard Skowroński od 1922 roku

Dyrektor:

Roman A. Wandzel 1921 – 1922

(bd) po 1922 roku

Polski Bank Handlowy SA w Poznaniu

Firma powstała w 1872 roku pod nazwą Bank Włościański SA w Poznaniu. Zgodnie z nazwą, bank zajmował się kredytem hipotecznym i krótkoterminowym dla gospodarstw chłopskich. Po objęciu dyrekcji banku przez Kazimierza Hącię (1877 – 1934) zainteresowania firmy przesunęły się ku kredytowi przemysłowemu i handlowemu. W 1917 roku zmieniono nazwę na Bank Handlowy w Poznaniu SA. W tym samym roku bank przekroczył granice międzyzaborowe, przejmując Bank Kredytowy SA w Warszawie. W ciągu następnych lat Bank Handlowy związał ze sobą, w drodze wykupu czy wymiany akcji, kilkanaście innych banków we

wszystkich trzech zaborach. Powstał w ten sposób koncern około 15 banków, kontrolujących kilkanaście procent kapitału zaangażowanego w bankowości polskiej. W skład koncernu wchodziły: Bank Handlowy, Bank Młynarzy Zachodnich Ziem Polskich, Bank Kwilecki, Potocki i Ska w Poznaniu, Bank Dyskontowy i Bank M. Stadthagen w Bydgoszczy, Bank Ziemi Polskiej w Lublinie, Bank Kupców i Przemysłowców Chrześcijan w Łodzi, Bank Wschodni, Bank Międzynarodowy, Bank Mazowiecki, Bank Warszawsko-Gdański i Bank Centralny w Warszawie, Wileński Prywatny Bank Handlowy i Dom Bankowy T. Bunimowicz w Wilnie. Głównymi postaciami koncernu byli Kazimierz Hącia z Banku Handlowego i Leonard Bobiński z Banku Kredytowego. W styczniu 1919 roku Bank Handlowy wraz z innymi bankami poznańskimi wywarł nacisk na władze warszawskie, czego efektem był upadek rządu Jędrzeja Moraczewskiego i utworzenie rządu Ignacego Paderewskiego. Dyrektor banku, Kazimierz Hącia, został w nowym gabinecie ministrem przemysłu i handlu. Niezyciwy mu kronikarz finansjery warszawskiej, Ignotus, charakteryzował go tak: „objąwszy w posiadanie ministerstwo (...) pamiętał przede wszystkim o sobie, względnie o swoich przedsiębiorstwach”. W 1921 roku, po wchłonięciu Banku Kupiectwa Polskiego, zmieniono nazwę firmy na Polski Bank Handlowy SA w Poznaniu. W 1923 roku bank ten dysponował 43 oddziałami, działającymi w: Bielsku, Borystawiu, Bytomiu, Chojnicach, Drohobyczu, Gdańsku, Gnieźnie, Gorlicach, Grudziądzu, Inowrocławiu, Jarosławiu, Katowicach, Kępnie, Krakowie, Królewskiej Hucie, Krośnie, Krynicy, Lesznie, Lublinie, Lwowie, Łodzi, Mysłowicach, Nowym Sączu, Ostrowie, Podwoleczyskach, Poznaniu, Przemyślu, Pszczynie, Rawiczu, Rybniku, Rzeszowie, Sanoku, Sosnowcu, Stanisławowie, Starogardzie, Tarnowskich Górach, Tczewie, Toruniu, Warszawie, Wągrowcu, Wilnie, Zabrze i Zbąszyniu. Bank miał udziały w około 30 przedsiębiorstwach oraz posiadał 25 nieruchomości. Podczas inflacji inwestycje takie pozwalały na zabezpieczenie się przed dekapitalizacją. Po stabilizacji walutowej okazywało się to jednak pułapką, a banki, które podczas inflacji wybrały taką taktykę, padały ofiarą kryzysu 1925 roku. Polski Bank Handlowy zawiesił wypłaty i znalazł się pod nadzorem sądowym 11 września 1925 roku. W ślad za nim zawiesiło wypłaty wiele innych banków koncernu. W kwietniu 1926 roku ratowania firmy podjęła się grupa finansistów małopolskich (Witold Celichowski, Antoni Doerman), która ponoć miała obiecać 3 mln zł pomocy z FPIK. Po zamachu majowym, zapewne w związku z endeckimi koneksjami banku, obietnica ta nie została zrealizowana. Mimo to nowe kierownictwo przystąpiło do naprawy firmy, zawierając w marcu 1927 roku ugodę z wierzycielami i uchylenia nadzoru sądowego. Całość zobowiązań miała być spłacona w 10 kwartalnych ratach. Z 21 mln zł długu spłacono 18 mln, kiedy rozpoczął się wielki kryzys i bank, po ponownym zawieszeniu wypłat, znowu znalazł się pod nadzorem sądowym. W lutym 1931 roku zawarto kolejną ugodę. Zobowiązania zostały zredukowane do 75%, z czego tylko 30% miało być spłacane gotówką, reszta zaś akcjami. Wykonanie tej umowy jednak przekraczało możliwości banku. Wiosną 1932 roku jeden z wierzycieli, belgijski przemysłowiec Jean B. Richard, w zamian za pakiet akcji uprzywilejowanych podjął się reorganizacji firmy. Richard nabył 3,7% akcji, które jednak dawały mu 37% głosów podczas głosowania akcjonariuszy. W kwietniu 1932 roku raz jeszcze zmieniono nazwę na Bank Likwidacyjno-Kredytowy SA. Statut banku zabraniał przyjmowania wkładów w jakiegokolwiek formie. W marcu 1934 roku ogłoszono upadłość firmy, której likwidacja trwała do 1939 roku.

Kapitał akcyjny:

1872 – 600 tys. RM (200 tys. talarów); 1911 – 1,5 mln RM; 1916 – 2,5 mln RM; 1917 – 5 mln RM; 1919 – 10 mln mp; 1919 – 20 mln mp; 1920 – 40 mln mp; 1921 – 150 mln mp; 1922 – 600 mln mp; 1925 – 5 mln zł; 1927 – 1,515 mln zł

Kazimierz Hącia (1877–1934)

Prezesi:

Ludwik Cichowicz 1920–1925

Witold Celichowski 1926–1939

Dyrektorzy:

Buski (?) 1872–1909

Kazimierz Hącia 1909–1925

Józef Mączyński, Antoni Doerman 1926–1931

Izydor Modrzycki, Tadeusz Jasielski 1931–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4365–4371

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1920–1922, 1924, 1927–1928: Bibl. SGH (sygn. 303942); za rok 1874: BN (sygn. VI. A5)

K. Hącia – W obliczu prawdy. W odpowiedzi na broszurę p. Lietza pt. Z „tajemnic” Polskiego Banku Handlowego, Poznań 1926

K. Lietz – Grabarze Polskiego Banku Handlowego. Obrona wierzycieli, Poznań 1926

K. Lietz – Z „tajemnic” Polskiego Banku Handlowego Tow. Akc. w Poznaniu, Poznań 1926

W. Morawski – Polski Bank Handlowy SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 13/1989

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym Kraju, Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435 III)

R. Urban – 1872–1922 – Polski Bank Handlowy TA w Poznaniu, Poznań, b.d.w.

Polski Bank Komercyjny SA → Polski Akcyjny Bank Komercyjny SA w Warszawie

Polski Bank Komisowy SA w Poznaniu

Bank powstał w 1919 roku. Był słabą, efemeryczną firmą doby inflacji. Miał oddziały w Gdańsku, Łodzi i Warszawie. Poza operacjami bankowymi zajmował się handlem. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:

1919 – 1 mln mp; 1920 – 6,5 mln mp; 1921 – 32,5 mln mp

Prezes:

Józef Czepczyński 1919–1924(?)

Dyrektor:

Jerzy Stam 1919–1924(?)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Mniejsze banki wielkopolskie doby inflacji, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 34/1990

Polski Bank Komunalny SA w Warszawie → rozdz. 3, cz. II

Polski Bank Kresowy SA w Warszawie

Bank został założony w 1921 roku w Warszawie z inicjatywy Polskiego Banku Krajowego w celu popierania rozwoju kresów wschodnich. PBK zachował następnie kilkanaście procent akcji. Początkowo bank miał oddziały w Brześciu, Pińsku, Grodnie i Równem, następnie dwa pierwsze zlikwidowano. W Radzie Banku zasiadali m.in.: Ernest Adam, Henryk Kaden, Marcin Szarski i Emeryk Hutten-Czapski. Prawdopodobnie w 1924 roku bank został zlikwidowany.

Kapitał akcyjny:

1921 – 20 mln mp; 1922 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 700 mln mp; 1923 – 2,1 mld mp

Prezes:

Jerzy Michalski 1921–1924(?)

Dyrektor:

Kazimierz Chodorowski 1921–1924(?)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za lata 1922, 1923: BUW (sygn. 22.10.2a.123.)

Polski Bank Kresowy, „Przemysł i Handel” nr 43/1923

W. Morawski – Polski Bank Kresowy SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 33/1990

Polski Bank Odrodzenia SA w Katowicach

Powstał w 1923 roku. Prezesem, podobnie jak w kilku innych małych bankach śląskich tej epoki, był marszałek Sejmu Śląskiego Konstanty Wolny. Bank miał jeden oddział w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów). Wobec niemożności spełnienia wymogu minimalnego kapitału akcyjnego, 1 stycznia 1927 roku został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1923 – 5 mld mp

Prezes:

Konstanty Wolny 1923–1927

Dyrektor:

Kazimierz Motylewski 1923–1927

BIBLIOGRAFIA

S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów – Katowice 1927

W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Polski Bank Parcelacyjny SA w Wilnie

Bank utworzony w Wilnie we wrześniu 1920 roku z inicjatywy Wileńskiego Prywatnego Banku Handlowego SA w związku z uchwaleniem przez Sejm ustawy o osadnictwie wojskowym. Nie był udanym przedsięwzięciem i wkrótce został zlikwidowany.

Kapitał akcyjny:

(bd)

Prezes:

Jerzy Iwanowski 1920

Dyrektor:

Kazimierz Świątecki 1920

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1921/22: BN (sygn. VI. A5)

Polski Bank Przemysłowy we Lwowie, od 1929 – w Warszawie

W 1910 roku powstał we Lwowie Bank Przemysłowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Powstanie jego poprzedziła dyskusja prasowa i debata w galicyjskim Sejmie Krajowym, dotycząca zadań i podstaw finansowych nowej instytucji. Kapitał akcyjny w wysokości 10 mln koron w 50% wniesiony został przez Wydział Krajowy, po 10% dały gminy Lwowa i Krakowa, 30% jeden z czołowych banków wiedeńskich – Niederösterreichische Escompte Gesellschaft. Kapitał krajowy miał zatem przewagę w nowej instytucji. Ponadto układ z NEG zawarto na 5 lat i w 1915 roku nie przedłużono go. Celem banku miało być popieranie rozwoju gospodarczego Galicji. W tym celu statut przewidywał, poza normalnymi czynnościami bankowymi, założycielstwo i stały udział w przedsiębiorstwach, emisję papierów przemysłowych oraz prawo emisji własnych obligacji. Z tego ostatniego uprawnienia bank nigdy nie korzystał. Przed 1914 rokiem bank miał udziały m.in.: w Cukrowni „Chodorów”, Towarzystwie Wyrobu Zapalek „Helios”, Fabryce Maszyn L. Zieleniewski, Elektrowni Okręgowej w Sierszy, Towarzystwie Eksploatacji Soli Potasowych w Kałuszu itd. Jeszcze przed I wojną światową bank przejął Dom Bankowy Mendelsburg w Krakowie, przekształcając go w swój oddział. Oddział ten dawał bankowi wpływ na przemysł węglowy, wskutek przejścia reprezentacji kilku kopalni w Zagłębiu Krakowskim. Drugi oddział, założony w Drohobyczu, miał umożliwić bankowi wpływanie na przemysł naftowy. Podczas I wojny światowej bank podporządkował sobie Dom Bankowy H. Ripper i Ska w Krakowie, przekształcając go w swoją komandytę. W 1918 roku zmieniono nazwę na Polski Bank Przemysłowy SA. Po 1918 roku bank szukał wsparcia kapitału zagranicznego. W 1921 roku, przejściowo, do banku wszedł kapitał amerykański, ale na niewielką skalę. W 1920 roku wykupiono z rąk czeskiego Union-Banku Śląski Bank Przemysłowy w Bielsku, który odtąd pozostawał z PBP w coraz bardziej ścisłych związkach aż do fuzji obu instytucji w 1926 roku. Podczas inflacji bank dokonywał stopniowej ekspansji do innych dzielnic Polski. W 1925 roku uczestniczył w prawie 60 przedsiębiorstwach, miał sieć 14 oddziałów w Polsce i oddział w Gdańsku. Polskie oddziały mieściły się w: Borystawiu, Dąbrowie Górniczej, Drohobyczu, Jaśle, Krakowie (2 oddziały), Krośnie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Sanoku, Sosnowcu, Stryju i Warszawie. Szczególne miejsce zajmował oddział warszawski, który przejął z rąk Banku Handlowego Wilhelm Landau SA wspaniałą siedzibę przy ulicy Senatorskiej 42. Podczas kryzysu 1925 roku bank poniósł straty. Otrzymał pomoc z FPIK w wysokości 7,3 mln zł. Warunkiem otrzymania pomocy było przeprowadzenie fuzji ze Śląskim Bankiem Przemysłowym. W sierpniu 1926 roku bank związał się z Sociéte Financiere de Paris, w którym uczestniczył paryski dom bankowy Devildera i Österreichische Credit Anstalt. W ten sposób 85% akcji PBP przeszło w ręce koncernu naftowego Devildera, a bank stał się łącznikiem między koncernem a polskim przemysłem naftowym. Do Rady Banku weszli przedstawiciele inwestora francuskiego: Delair Cambaceres, Pierre Bonconne i Pierre Lacaille. Marcin Szarski przeszedł na stanowisko prezesa Rady Nadzorczej, a dyrektorem został Francuz Georges Cachier. Bezpośrednio przed wielkim kryzysem prestiż banku, który w 1929 roku przeniosł się do Warszawy, był znaczny. Marcin Szarski pełnił funkcję prezesa ZBWP, bank zaś, po podwyżce kapitału do 12 mln zł, był czwartym co do wielkości bankiem komercyjnym w Polsce. W marcu 1931 roku upadł jednak francuski koncern Devildera, co podkopało pozycję firmy. Bank znalazł się pod nadzorem sądowym. W październiku 1931 roku WZA rozpatrywało projekt rekonstrukcji banku pod zmienioną nazwą – Bank Eksportowy SA, jednak w listopadzie tego roku odrzucono projekt i zaakceptowano ugodę z wierzycielami, przewidującą spłatę zobowiązań w ciągu 2 lat w czterech ratach (15%, 15%, 30% i 40%). Zobowiązania do 2 tys. zł miały być zwrócone w całości, powyżej tej sumy – w 15%. Raz jeszcze uzyskano pomoc z FPIK. Zamknięto wszystkie oddziały pozawarszawskie, a personel zredukowano z 420 do 50 osób. Mimo to w 1932 roku bank odnotował straty w wysokości 18,9 mln zł i nie był w stanie dotrzymać umowy z wierzycielami. W tej sytuacji w październiku 1933 roku bank został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1910 – 10 mln koron; 1913 – 15 mln koron; 1918 – 25 mln koron; 1919 – 35 mln mp; 1920 – 70 mln mp; 1921 – 367,92 mln mp; 1922 – 507 mln mp; 1922 – 1,05 mld mp; 1923 – 2,52 mld mp; 1925 – 6 mln zł; 1930 – 12 mln zł

Prezesa:

Władysław Jahl (?) 1910–1921

Zygmunt Lewakowski 1921–1926

Marcin Szarski 1926–1933

Dyrektorzy:

Marcin Szarski 1910–1926

Georges Cachier 1926–1933

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4396–4398

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1910/11: BN (sygn. VI. A5)

Lwowski Bank Przemysłowy w rękach francuskich, „Głos Narodu” 12.08.1926

W. Morawski – Polski Bank Przemysłowy SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 14/1989

Polski Bank Przemysłowy we Lwowie, „Przemysł i Handel” nr 42/1924

Polski Bank Reasekuracyjny „Lechia” SA w Warszawie

Mały, inflacyjny bank warszawski, założony w 1919 roku, zlikwidowany prawdopodobnie w 1927 roku. Nie miał oddziałów.

Kapitał akcyjny:

(...), 1924 – 125 tys. zł; 1926 – 150 tys. zł

Prezes:

Wacław Świątkowski 1924–1926

Dyrektor:

Jan Hoser 1924–1926

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1924–1926: BUW (sygn. 22.10.2a.123.)

Polski Bank Rolniczy SA w Poznaniu → Bank Francusko-Belgijsko-Polski dla Przemysłu i Rolnictwa SA w Łodzi

Polski Powszechny Bank Kredytowy SA w Katowicach

Powstał w 1924 roku przy udziale kapitału włoskiego i austriackiego. Jego założycielami były: Societa Italiana di Credito Commerciale SA i Banco di Credito Italiano-Viennese. Obie firmy miały po dwie równorzędne centrale – w Mediolanie i Wiedniu. W Radzie Nadzorczej i wieloosobowej dyrekcji przeważali Niemcy i Włosi. Polskę reprezentował znany działacz polityczny, marszałek Sejmu Śląskiego, Konstanty Wolny. Bank nie miał oddziałów. Został zlikwidowany w 1925 roku.

Kapitał akcyjny:
1924 – 200 mld mp

Prezes:
Emil Schwarz 1924–1925

Dyrektorzy:
Pacífico Ferro, Jonel Friedland, Michaele Placca, Józef Rintzler,
Maurycy Schenker (w 1925 roku)

ARCHIWALIA
AAN, Zespół MS, t. 6119

BIBLIOGRAFIA
S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów – Katowice 1927
W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990
M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Polsko-Amerykański Bank Ludowy SA w Krakowie

Bank otwarty w listopadzie 1921 roku. Poza czynnościami bankowymi miał się zajmować parcelacją gruntów. Przez prezesa Leonarda Bobińskiego powiązany z koncernem Polskiego Banku Handlowego w Poznaniu. Miał oddziały we Lwowie i w Warszawie. Zlikwidowany prawdopodobnie w 1924 roku.

Kapitał akcyjny:
1921 – 100 mln mp; 1922 – 200 mln mp

Prezes:
Leonard Bobiński 1921–1924(?)

Dyrektor:
Roger Battaglia 1921–1924(?)

BIBLIOGRAFIA
W. Morawski – Mniejsze banki krakowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 9/1990

Polsko-Amerykański Union Liberty Bank SA w Warszawie → Szwajcarsko-Polski Bank Kapitalizacyjny SA w Warszawie

Pomorski Bank Rolniczy SA w Toruniu

Bank powstał w Toruniu w 1921 roku jako Nadwiślański Bank Rolniczo-Przemysłowy SA. W tym okresie miał jeden oddział – w Chełmnie. Bank był instytucją słabą, jakich wiele powstało w czasie inflacji i zanosilo się na to, że nie przetrwa stabilizacji walutowej. W 1924 roku kontrolę nad bankiem przejęła jednak grupa Banku Cukrownictwa. Zmieniono wówczas nazwę na Pomorski Bank Rolniczy SA i dokapitalizowano go. W tym okresie bank miał dwa oddziały – w Starogardzie i Tczewie. W 1931 roku PBR zawiesił wypłaty. W lutym 1932 roku wystąpił o odroczenie wypłat, dwukrotnie następnie przedłużane. Ostatecznie we wrześniu 1933 roku WZA uchwaliło likwidację firmy.

Kapitał akcyjny:
1921 – 5 mln mp; 1924 – 55 tys. zł; 1924 – 505 tys. zł; 1926 – 1005 tys. zł; 1928 – 2 mln zł

Prezesi:

Piotr Sebel 1921 – 1924

Leon Janta-Pończyński 1924 – ok. 1927

Kazimierz Esden-Tempski ok. 1927 – 1933

Dyrektorzy:

Jan Niemczycki, Wojciech Lebioda, Zygmunt Komendziński 1921 – 1924

Kazimierz Esden-Tempski 1924 – ok. 1927

Ludomił Centner, Józef Twardzicki ok. 1927 – 1933

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4403

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1927 – 1928: Bibl. SGH (sygn. 304979)

Banki Polski Zachodniej, ich rozwój historyczny i obecne położenie, „Gazeta Bankowa” nr 10/1928

W. Morawski – Banki pomorskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 11/1990

Posener Landschaftliche Bank → Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego SA w Poznaniu

Powszechny Bank Depozytowy SA w Warszawie

Powstał w 1921 roku w Równem jako Bank Ziem Kresowych SA. W 1922 roku przeniesiony do Warszawy, miał oddziały w Grodnie, Łodzi i Równem. W tym samym roku zmieniono nazwę na Powszechny Bank Depozytowy SA. W 1923 roku otwarto oddział w Brukseli. W 1924 roku bank został wykupiony (95% akcji) przez angielską firmę Johnson Matthey Co., zajmującą się handlem złotem i srebrem. W maju 1925 roku bank zaangażował się w spekulacje dewizowe, które doprowadziły do aresztowania jednego z członków zarządu. Rozeszły się wówczas pogłoski, dementowane w prasie, o rychłej likwidacji firmy. W Radzie Banku zasiedli sami Anglicy. Zlikwidowano oddziały, wiążąc bank z macierzystą firmą w Londynie i z podobną firmą Matthey and Co. w Wiedniu. Podczas wielkiego kryzysu kondycja firmy się pogorszyła. W 1934 roku rozpoczęto cichą likwidację.

Kapitał akcyjny:

1922 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1922 – 200 mln mp; 1923 – 400 mln mp; 1923 – 600 mln mp; 1923 – 1,2 mld mp; 1925 – 100 tys. zł; 1926 – 600 tys. zł; 1927 – 1,4 mln zł; 1928 – 2 mln zł

Prezesi:

K. Dynowski 1921 – 1922(?)

Salomon Szereszowski 1922(?) – 1924

George Cowper Hugh Matthey 1924 – 1934

Dyrektorzy:

Edward Wieniawa-Chmielewski 1921 – 1924

Maurycy Flaum 1924(?)

Natan Sussmann 1924 – 1934

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4404 – 4406, 6129

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1923: BUW (sygn. 24.11.5.28.)

W. Morawski – Powszechny Bank Depozytowy SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 33/1990

Powszechny Bank Kredytowy SA we Lwowie, od 1926 w Warszawie

Bank powstał w 1910 roku we Lwowie jako Galicyjski Ludowy Bank dla Rolnictwa i Handlu SA. Inicjatorami utworzenia banku był wiedeński Österreichische Landerbank oraz grupa przemysłowców naftowych z ówczesnym austriackim ministrem ds. Galicji, później senatorem II Rzeczypospolitej, Władysławem Długoszem (1864–1937). Szybki rozwój banku zahamowała I wojna światowa, która na bankach lwowskich odbiła się w większym stopniu niż na krakowskich. W 1919 roku zmieniono nazwę firmy na Powszechny Bank Kredytowy SA. W 1922 roku Österreichische Landerbank, zawierając układ z przedwojennymi wierzycielami francuskimi i angielskimi, przeniósł się do Paryża, zmieniając nazwę na Banque des Pays de l'Europe Centrale. Nowa instytucja była w 40% własnością austriacką, w 60% – francuską. Takie też były odąd proporcje kapitału zagranicznego w PBK. W okresie inflacji, kiedy inne banki rozbudowywały sieć oddziałów, PBK zachowywał się powściągliwie. Oddziały banku powstały jedynie w: Bielsku, Borysławiu, Drohobycz, Krakowie i Warszawie. Bank przetrwał kryzys 1925 roku w niezłej kondycji, dzięki solidnym podstawom finansowym, wstrzeźliwości w gromadzeniu nieruchomości i udziałów w przedsiębiorstwach. Bank pozostał bowiem przede wszystkim dostarczycielem kredytu krótkoterminowego. W 1926 roku bank przeniósł się do Warszawy. Podczas wielkiego kryzysu firma poniosła straty, nie zagrażające jednak jej egzystencji. Wkłady spadły o 32%, kredyty o 50%. W latach 1931–1933 bank nie wypłacał dywidendy. W następnych latach firma odzyskała przedkryzysową kondycję i w drugiej połowie lat trzydziestych zaliczana była do „wielkiej szóstki” banków prywatnych w Polsce. W 1935 roku z 5 mln zł kapitału akcyjnego 1,8 mln było w rękach Banque des Pays de l'Europe Centrale a 2,905 mln w rękach Zentral Europäische Landerbank. Po śmierci Władysława Długosza funkcję prezesa objął znany ekonomista Adam Krzyżanowski (1873–1963). Podczas WZA w maju 1938 roku rozkład akcji był następujący: Adam Krzyżanowski – 25 własnych i 5000 z pełnomocnictwa Henryka Reutera; Wojciech Dziedzic – 25 własnych i 5000 z pełnomocnictwa Josepha Chappeya; Anatol Lothe – 25 własnych i 5000 z pełnomocnictwa Victora Berglera; Maurice Thiebaut – 5025 własnych i 15 000 z pełnomocnictwa Zentral Europäische Landerbank; razem 35 100 akcji z ogólnej sumy 50 000. Podczas II wojny światowej bank działał jedynie na terenie Generalnej Guberni. Formalnie utracił koncesję w kwietniu 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1910 – 2 mln koron; 1914 – 5 mln koron; 1919 – 21 mln mp; 1921 – 70 mln mp; 1922 – 200 mln mp; 1922 – 500 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1925 – 111 tys. zł; 1926 – 1 mln zł; 1927 – 2 mln zł; 1928 – 5 mln zł

Prezysi:

Władysław Długosz 1910–1937
Adam Krzyżanowski 1937–1939

Dyrektorzy:

Stanisław Garski 1911–1928
Emil Grabscheid 1928–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespól MS, t. 4407–4414, Zespól NL, t. 123
AMSt. Warszawy, Kancelaria notariacka Karola Hettlingera, rep. 1522/1938 (spis akcjonariuszy)
AP Kraków, Zespól Powszechny Bank Kredytowy SA (1,5 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1924–1927, 1933–1938: Bibl. SGH (sygn. 305104); za lata 1926–1928: BUW (sygn. 22.10.2a.46.); za lata 1928, 1932: BN (sygn. VI. A5)
W. Morawski – Powszechny Bank Kredytowy SA, SBP, „Gazeta Bankowa nr 15/1989
Powszechny Bank Kredytowy Spółka Akcyjna, „Bank” nr 12/1938, s. 646–649

Powszechny Bank Związkowy w Polsce SA we Lwowie, od 1930 w Warszawie

Bank powstał 30 czerwca 1923 roku poprzez wyodrębnienie polskich oddziałów austriackiego Wiener Bank-Verein. Pierwotnie siedzibą banku był Lwów, a oddziały mieściły się w: Bielsku, Cieszynie, Drohobyczu, Krakowie, Przemyślu, Stanisławowie i Tarnowie. Wkrótce po powstaniu firmy założono też oddział warszawski. Poza tradycyjnymi powiązaniem z Wiener Bank-Verein, PBZ związał się z bazylejskim Banque de Commerce de Bâle oraz brukselskim Banque Belge pour l'Etranger, będącym własnością Société Generale de Belgique. Stosunkowo skromny kapitał banku nie odzwierciedlał jego roli jako polskiego przyczółka jednej z największych europejskich grup kapitałowych. Bank uniknął działalności założycielskiej w okresie inflacji, dzięki czemu zachował niezbędną płynność i nie odczuł kryzysu 1925 roku. Bank stopniowo przygotowywał się do przeniesienia do Warszawy. W drugiej połowie lat dwudziestych nie mówiło się już o centrali we Lwowie, tylko o tzw. trzech oddziałach głównych – lwowskim, krakowskim i warszawskim. W 1930 roku uznano ostatecznie oddział warszawski za centralę. Bank skupiał się nadal na kredycie krótkoterminowym, dzięki czemu dość bezpiecznie przetrwał pierwsze lata wielkiego kryzysu. Krytyczny był rok 1933, kiedy to zachwiał się Wiener Bank-Verein. PBZ przetrwał dzięki temu, że wierzyciele zagraniczni, a zarazem akcjonariusze zredukowali po cichu zobowiązania mniej więcej o 10 mln zł. W sumie na akcję sanacyjną banku zużyto w latach 1933–1937 25,4 mln zł, z czego 23 mln zł dali zagraniczni właściciele. Trwałym skutkiem kryzysu była zmiana układu sił wśród akcjonariuszy. W 1937 roku Wiener Bank-Verein miał już tylko 10% akcji, grupa belgijska zaś – 85%. Ważnymi partnerami zagranicznymi banku były też Czeski Bank „Union” w Pradze i Bank Morawski w Brnie. Z ramienia tego ostatniego PBZ posiadał większość akcji krakowskiej Fabryki Kabli, największego producenta kabli w Polsce. Po 1934 roku, kiedy to sytuacja firmy wyraźnie się poprawiła, bank kierował swe zainteresowania ku obsłudze kredytowej polskiego handlu zagranicznego. Przejawem tych tendencji było otwarcie w 1934 roku oddziału w Gdyni. W drugiej połowie lat trzydziestych PBZ był zaliczany do „wielkiej szóstki” prywatnych

banków w Polsce. Prezesem firmy przez cały czas jej istnienia był Władysław Stesłowicz (1867–1940), konserwatywny polityk galicyjski, w latach 1920–1922 minister poczt i telegrafów. Dyrektorem przez cały czas był Wacław Fajans (1884–1973), w latach 1932–1939 prezes ZBWP. Podczas II wojny światowej bank działał tylko na terenie Generalnej Guberni. Formalnie utracił koncesję w kwietniu 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1923 – 1 mld mp; 1924 – 3 mld mp; 1925 – 1,5 mln zł; 1926 – 2 mln zł; 1928 – 3,2 mln zł; 1928 – 8 mln zł

Prezes:

Władysław Stesłowicz 1923–1939

Dyrektor:

Wacław Fajans 1923–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4415–4424, Zespół NL, t. 128–131
AP Kraków, Zespół Powszechny Bank Związkowy w Polsce
SA (1,5 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1928–1938: Bibl. SGH (sygn. 305103); za te same lata: BUW (sygn. 22.10.2a.46.)
W. Morawski – Powszechny Bank Związkowy w Polsce SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 32/1989
W. Zbrowski – Powszechny Bank Związkowy w Polsce, „Bank” nr 12/1938, s. 651–653

Poznański Bank Ubezpieczeń SA w Poznaniu

Mały, inflacyjny bank poznański, o którym jedyna wzmianka pochodzi z 1920 roku.

Kapitał akcyjny:

(bd)

Władze:

(bd)

Poznański Bank Ziemian SA w Poznaniu

W 1902 roku w Poznaniu powstała firma pod nazwą Związek Ziemian Spółdzielnia z o.o. z kapitałem 25 tys. RM. Stawiała sobie za cel walkę w obronie polskiego stanu posiadania, udzielanie kredytów krótkoterminowych i hipotecznych, pomoc w inwestycjach służących poprawie stanu rolnictwa polskiego w Wielkopolsce. Do czasu wydania pruskiej ustawy osadniczej z 1904 roku uczestniczyła też w akcjach parcelacyjnych. W 1919 roku przekształcono spółdzielnię w bank akcyjny. Słabością firmy, nie przewyżczoną w okresie inflacji, był niedostatek kapitału. Bank angażował się w akcje założycielskie przedsiębiorstw, uczestnicząc też w polonizacji firm niemieckich w Wielkopolsce. Miał udziały w: Towarzystwie Akcyjnym „Akwawit”, w Banku Osadniczym SA, w przedsiębiorstwie Eksport Rolny, w spółce „Siła i Światło” oraz w przemyśle węglowym. Bank starał się też wspomagać polskie środowiska ziemiańskie na Wołyniu i w Inflantach. W tym czasie miał oddziały w: Bydgoszczy, Chojnicach, Grudziądzu, Katowicach, Lesznie, Ostrowie, Warszawie i oddział miejski w Poznaniu. Poza normalnymi czynnościami bankowymi zajmował się handlem produktami rolnymi. Z racji dużego udziału w polskim eksporcie rolnym do Niemiec PBZ był jedną z ofiar polsko-niemieckiej wojny celnej. W 1925 roku, w ramach oszczędności, zamknięto 4 oddziały. W 1928 roku podwyższono kapitał akcyjny do 1,5 mln zł, aby sprostać wymogom prawa bankowego. Przy okazji tej emisji akcji obok 14 920 akcji zwykłych na okaziciela wprowadzono 80 akcji uprzywilejowanych. Inną zmianą, która miała na celu dostosowanie banku do norm prawnych, było wyodrębnienie działu handlowego w odrębną firmę – Centralę Handlową Ziemian SA w Poznaniu. Podczas wielkiego kryzysu bank znalazł się w trudnym położeniu. Z jednej strony dotknięty był ucieczką wkładów, z drugiej ziemiańscy dłużnicy zwlekali ze spłatą swych zobowiązań. W 1931 roku toczyły się rozmowy z rządem na temat udzielenia bankowi pomocy, które jednak zakończyły się fiaskiem. W 1932 roku PBZ znalazł się pod nadzorem sądowym. W listopadzie 1932 roku zawarto układ z wierzycielami, przewidujący redukcję zobowiązań o 30% i odroczenie spłat o 2 lata. 19 grudnia 1932 roku rozpoczęto likwidację firmy. Bank miał problemy z dotrzymaniem umowy z wierzycielami. W 1935 roku uzyskał pomoc dzięki wsparciu Banku Akceptacyjnego SA, ale już w 1936 roku rząd odmówił dalszej pomocy. W tej sytuacji do upadłości firmy nie doszło tylko dzięki wybuchowi wojny. Prawie przez cały czas istnienia firmy członkiem dyrekcji był Kazimierz Górski, choć nigdy nie został dyrektorem naczelnym. Formalnie bank został ponownie postawiony w stan likwidacji w maju 1947 roku.

Kapitał akcyjny:

1919 – 2 mln mp; 1919 – 10 mln mp; 1920 – 25 mln mp; 1921 – 100 mln mp; 1922 – 300 mln mp; 1925 – 1,2 mln zł; 1928 – 1,5 mln zł

Prezisi:

Feliks Wize 1919–1928

Bogdan Amrogowicz 1928–1939

Dyrektorzy:

Julian Dziembowski 1919–1924

Czesław Bugzel 1924–1929

Stanisław Zakrzewski 1929–1931

Kazimierz Dziembowski 1931–1932

Tadeusz Zalisz 1932–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4430–4437; Zespół NL, t. 138

AP Poznań, Zespół Poznański Bank Ziemian (4 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1934–1935: BN (sygn. VI. A5)

W. Stobrawa – Polskie banki akcyjne w Wielkopolsce i ich rola w rozwoju gospodarczym kraju (1919–1939), Poznań 1987 (praca doktorska w Bibl. UAM, sygn. 303435)

W. Stobrawa – Poznański Bank Ziemian SA w Poznaniu, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 28/1989

Syndykat Przekazowy Banków Polskich SA w Warszawie

Powstał w styczniu 1921 roku w celu obsługi przekazów pieniężnych Polonii amerykańskiej do kraju. W lutym rząd Polski podpisał z nowojorskim Guaranty Trust Company umowę o wspólnej obsłudze tych operacji, a w maju zlecił syndykатовi współpracę z tą firmą; 51% akcji było w rękach państwa, 49% w rękach banków prywatnych. Kwotę prywatnych przekazów z USA do Polski oceniano na 3 mln dolarów miesięcznie. Umowa z Guaranty Trust przewidywała ustawowe zagwarantowanie monopolu na obsługę tych przelewów. Ostatecznie jednak rząd nie zdecydował się na udzielenie syndykатовi prawnej wyłączności. W tej sytuacji przez syndykat przechodziło w szczytowych okresach około 0,5 mln dolarów miesięcznie. Ponadto kontrakt z Guaranty Trust oparty był na zasadzie przekazów markowych, tzn. nadawca w USA miał określić, jaką sumę w markach ma uzyskać odbiorca i wpłacić w dolarach według kursu w dniu nadawania. Sensowność tego rozwiązania szybko malała wraz z postępami inflacji. Z czasem syndykat zdecydował się na przyjmowanie wpłat w dolarach, a wypłacanie w markach, ale po kursie w dniu odbioru. Później nawet to rozwiązanie nie wystarczyło do pozyskania klienteli i syndykat zaczął dokonywać wypłat również w dolarach. Zmiany te były jednak wymuszone przez okoliczności i z reguły spóźnione. Syndykat miał ponadto skuteczną konkurencję w postaci biur podróży, linii okrętowych czy europejskich oddziałów banków amerykańskich, które radziły sobie sprawniej z obsługą przekazów i nie upierały się przy walucie markowej. W tej sytuacji syndykat tracił klientelę i nie spełniał nadziei swych założycieli. W 1923 roku Guaranty Trust zaproponował zawieszenie kontraktu od stycznia 1924 roku. Strona polska jeszcze się wahała, licząc na to, że stabilizacja waluty poprawi warunki działalności syndykatu. Ostatecznie jednak w październiku 1924 roku zdecydowano się na rozwiązanie umowy i od 1 stycznia 1925 roku syndykat przestał istnieć. Stronę rządową we władzach syndykatu reprezentowali m.in.: Stanisław Karpiński, Hubert Ignacy Linde, Jan Armólowicz, Kazimierz Bigo, Franciszek Stefczyk. Banki prywatne reprezentowali m.in.: Kazimierz Bajoński, Marcin Szarski, Marian Bozewicz, Paweł Heilperin i Henryk Szampanier. W miarę ujawniania wad syndykatu banki prywatne stopniowo się wycofywały. Pod koniec 100% akcji znalazło się w rękach rządu, który zlecił administrowanie nimi Bankowi Gospodarstwa Krajowego. Syndykat miał delegaturę w Nowym Jorku. Jego doświadczenia zostały wykorzystane przy tworzeniu Banku PKO SA.

Kapitał akcyjny:

1921 – 100 mln mp (subskrypcja 250 mln mp, wpłacono 100 mln)

Prezes:

Stanisław Karpiński 1921 – 1924

Dyrektor:

Stanisław Rogaczewski 1921 – 1924

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Syndykat Przekazowy Banków Polskich SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 5/1990

Z. Szebeko – Likwidacja Syndykatu Przekazowego Banków Polskich, „Przemysł i Handel” nr 1/1925

Szwajcarsko-Polski Bank Kapitalizacyjny SA w Warszawie

Bank powstał w 1921 roku w Warszawie jako Polsko-Amerykański Union-Liberty Bank SA. Była to mała, słaba firma, wbrew nazwie nie mająca zapewne nic wspólnego z Ameryką. Miała oddział w Gdańsku. W kwietniu 1922 roku firma została wykupiona przez grupę przemysłowców warszawskich, w skład której wchodził: Wiesław Chrzanowski, Władysław Pfeiffer i Stefan Przanowski. Nazwa została zmieniona na Bank Prywatny SA. Ważną postacią we władzach firmy był Oskar Saenger, zaprzyjaźniony ze znanym przedsiębiorcą amerykańskim Henry Ulenem. W 1927 roku bankiem zainteresowała się szwajcarska firma La Sequanaise Capitalisation z Genewy. Podwyższono kapitał akcyjny i zmieniono nazwę na Szwajcarsko-Polski Bank Kapitalizacyjny SA. Dyrektorem został Stanisław Boral, interesy nowych właścicieli we władzach reprezentował Karol Ike-Duninowski. Bank miał być pierwszą w Polsce instytucją kapitalizacyjną wzorowaną na francuskich bankach kapitalizacyjnych, działających na podstawie ustawy z 1889 roku. Bank prowadzić miał imienne książeczki kapitalizacyjne. Jednak wielki kryzys przekreślił te plany. W czerwcu 1931 roku bank, „z powodu niemożności urzeczywistnienia zadań, które sobie postawił”, został postawiony w stan likwidacji. Likwidatorami byli Boral i Ike-Duninowski. Wierzyciele otrzymali po 100% swoich wierzytelności.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 200 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1925 – 20 tys. zł; 1927 – 2,5 mln zł

Prezes:

Stefan Przanowski 1922 – 1931

Dyrektorzy:

Władysław Pfeiffer 1924 – 1927

Stanisław Boral 1927 – 1931

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, rt. 4475

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Bank Prywatny SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 33/1990

Pierwszy bank Kapitalizacyjny w Polsce, „Dziennik Poznański” 22.04.1927

Zmiana właściciela Union Liberty, „Kurier Warszawski” 13.05.1922

Śląski Bank Eskontowy SA w Bielsku

Powstał w 1893 roku jako Bielsko-Bialski Bank Eskontowy i Wymienny SA. Jego celem było kredytowanie przemysłu włókienniczego w Bielsku oraz węglowego w Zagłębiu Karwińskim. Poza zwykłymi czynnościami bankowymi prowadził dział towarowy, zajmujący się handlem węglem i tekstyliami. Założycielem banku był wiedeński Niederösterreichische Escompte Gesellschaft. W 1908 roku kontrolny pakiet akcji przeszedł w ręce Österreichische Credit Anstalt.

W 1920 roku zmieniono nazwę firmy na Śląski Bank Eskontowy SA. Po licznych zmianach właściciele ostatecznie kontrolny pakiet akcji przejął Wiener Lombard und Escompte Bank. Ten z kolei zbankrutował w 1924 roku. Wówczas bank przeszedł pod kontrolę konsorcjum przemysłowców bielskich i krakowskiego domu bankowego A. Holzer. Pewien udział miał także książę pszczyński. Prezesem został właściciel majątku w Jaworcu, hr. Henryk Larisch-Mönnich. W przeciwieństwie do Śląskiego Banku Przemysłowego, popierającego polski przemysł, ŚBE kredytował raczej przemysłowców niemieckich. Odgrywał ważną rolę w eksporcie śląskiego węgla do Austrii i na Węgry. Miał oddziały w: Skoczowie, Cieszynie, Krakowie i Warszawie. Był pierwszym bankiem polskim, który padł ofiarą wielkiego kryzysu. W 1929 roku znalazł się w kłopotach, rozważany był pomysł przejęcia go przez Bank Handlowy w Warszawie SA. W związku z zaniechaniem tego planu na początku 1931 roku zawiesił wypłaty. W lutym tego roku został postawiony w stan likwidacji, przeprowadzanej przez komitet wierzycieli.

Kapitał akcyjny:

1893 – 1,5 mln kr; 1897 – 2 mln kr; 1907 – 3 mln kr; 1919 – 14 mln mp; 1920 – 35 mln mp; 1921 – 80 mln mp; 1921 – 200 mln mp; 1923 – 600 mln mp; 1925 – 1,4 mln zł; 1928 – 2,1 mln zł

Prezysi:

E. Bathelt (?) – 1924

Heinrich Larisch-Mönnich 1924 – 1931

ARCHIWALIA

AAN: Zespół MS, t. 4476 – 4479

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1924, 1928: Bibl. SGH (sygn. 309999)

S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922 – 1927, Lwów – Katowice 1927

W. Morawski – Banki bielskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 44/1989

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922 – 1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Śląski Bank Komercyjny SA w Bielsku

Powstał w 1908 roku jako Handelsbank Reg. GmbH Bielitz. Był firmą czysto niemiecką. W 1923 roku przekształcono go w Śląski Bank Komercyjny, dokonując powierzchownej polonizacji poprzez m.in. powołanie na prezesa Stefana Baworowskiego. Kapitał ustalono na 15 mln mp. Była to firma słaba, została zlikwidowana na przełomie 1925 i 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1923 – 15 mln mp

Prezes:

Stefan Baworowski 1923 – 1926

BIBLIOGRAFIA

S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922 – 1927, Lwów – Katowice 1927

W. Morawski – Banki bielskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 44/1989

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922 – 1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Śląski Bank Przemysłowy SA w Bielsku

Powstał w 1869 roku jako Bielsko-Bialski Bank Handlowy i Przemysłowy SA. Była to mała i słaba firma, która pod koniec lat osiemdziesiątych zaczęła odczuwać konkurencję ze strony praskiego Union Banku. WZA rozważyło możliwość likwidacji banku lub związania się

z Czechami. Wybrano drugie wyjście i od 1891 do 1920 roku bank działał pod nazwą Bielsko-Bialski Bank Handlowy i Przemysłowy – filia Czeskiego Union Banku. W 1920 roku firma uniezależniła się od Czechów i przyjęła nazwę Śląski Bank Przemysłowy SA. Większość akcji wykupił wówczas lwowski Polski Bank Przemysłowy SA. Bank miał oddziały w Cieszynie i Katowicach. W odróżnieniu od Śląskiego Banku Eskontowego, zorientowanego na klientelę niemiecką, SBP popierał raczej polski przemysł. Podczas kryzysu 1925 roku znalazł się na liście klientów FPIK. Pomoc uwarunkowana była dokonaniem fuzji z Polskim Bankiem Przemysłowym. Proces łączenia obu instytucji dokonał się w 1926 roku.

Kapitał akcyjny:

1920 – 14 mln mp; 1921 – 30 mln mp; 1921 – 100 mln mp; 1922 – 200 mln mp; 1922 – 400 mln mp; 1925 – 0,4 mln zł

Prezes:

Jan Michejda 1920–1926

ARCHIWALIA

AAN: MS, t. 4481–4482

BIBLIOGRAFIA

S. Czarniecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów–Katowice 1927

W. Morawski – Banki bielskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 44/1989

Śląski Bank Przemysłowy SA w Bielsku, „Przemysł i Handel”, nr 42/1924

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Śląski Bank Tranzytowy SA w Katowicach

Był jednym ze słabych, małych banków doby inflacji. Powstał w 1922 roku jako spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, w 1923 roku przekształcił się w bank akcyjny. Atutem firmy była obecność w jej władzach marszałka Sejmu Śląskiego, Konstantego Wolnego. Po stabilizacji walutowej firma nie zdołała spełnić wymogów dotyczących minimalnego kapitału akcyjnego i z tego powodu 1 stycznia 1927 roku została postawiona w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1922 – 15 mln mp

Prezesa:

Konstanty Wolny 1923–1927

Dyrektorzy:

Henryk Sachs, Włodzimierz Hiszowicz 1923–1927

BIBLIOGRAFIA

S. Czarniecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów–Katowice 1927

W. Morawski – Mniejsze banki polskiej części Górnego Śląska, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 30/1990

M. Trąba – Bankowość (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

Śląski Zakład Kredytowy SA w Bielsku

Założony w 1922 roku przez Österreichische Credit Anstalt, Amstelbank, Bank Dyskontowy Warszawski SA, Akcyjny Bank Hipoteczny ze Lwowa i firmę braci Pollak z Bielska. Był jednym z trzech banków polskich (obok ABH i BDW) składających się na koncern Österreichische Credit Anstalt. Był najmłodszym, ale i najbardziej dochodowym z banków koncernu.

Wyplacał dywidendy również w latach wielkiego kryzysu. Po upadku Österreichische Credit Anstalt polskie banki koncernu uniezależniły się od austriackiej centrali, zacieśniając wzajemne związki. Pod koniec lat trzydziestych 67% akcji ŚZK było w rękach Banku Dyskontowego Warszawskiego SA. ŚZK miał oddziały w Cieszynie i Katowicach.

Kapitał akcyjny:

1922 – 200 mln mp; 1922 – 400 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1925 – 1 mln zł; 1928 – 2 mln zł; 1930 – 2,5 mln zł; 1932 – 3 mln zł; 1938 – 5 mln zł

Prezes:

Adam Tarnowski 1926–1939

Dyrektor:

Jakub Podczaski 1922–1939

ARCHIWALIA

AAN: MS, t. 4483–4491, 6173; NL, t. 121

AP Katowice, O/Bielsko-Biała, (2,5 m)

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania z lat 1934 i 1937: BN (sygn. VI. A5)

S. Czarnecki – Bankowość polska na Górnym Śląsku, (w) H. Cepnik (red.) – Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927, Lwów–Katowice 1927

W. Morawski – Banki bielskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 44/1989

M. Trąba – Bankowość, (w) F. Serafin (red.) – Województwo Śląskie 1922–1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996

„Tellus” → Bank Bniński, Chłapowski i Plater „Tellus” SA w Poznaniu

Warszawski Bank Stołeczny SA

Powstał w 1920 roku z Domu Bankowego Ryszard Gałczyński i Romuald Haller, który w momencie zakładania banku został wykupiony przez akcjonariuszy za 4 mln mp. Bank utrzymywał szczególne kontakty z Gdańskiem, gdzie od początku miał oddział. Inne oddziały utrzymywał w Łowiczu, Wejherowie i Warszawie (2 oddziały miejskie). WBS stał się bohaterem pewnej precedensowej sprawy. W 1921 roku został przyjęty do ZBWP. W 1922 roku skład akcjonariuszy zmienił się na tyle, że bank został usunięty ze związku pod pretekstem, iż nie jest już tą samą instytucją, którą przyjmowano. ZBWP zademonstrował w ten sposób pragnienie zachowania ekskluzywności i opór przeciw inwazji małych, słabych banków. W maju 1925 roku w banku wybuchła głośna afera J. Semendeniego, prokurenta banku, który dopuścił się nadużyć. Afera przyczyniła się do pogorszenia atmosfery wokół całej bankowości prywatnej w przeddzień kryzysu 1925 roku. WBS padł ofiarą kryzysu. 3 listopada 1925 roku WZA przegłosowało uchwałę o likwidacji firmy.

Kapitał akcyjny:

1920 – 20 mln mp; 1921 – 50 mln mp; 1922 – 100 mln mp; 1923 – 200 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1923 – 3 mld mp

Prezesa:

Adam Zamoyski 1920–1922

Karol Niezabitowski 1922–1925

Dyrektorzy:

Ryszard Gałczyński 1920–1922

Stanisław Gordowski 1922–1925

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1920: Bibl. SGH (sygn. 303785); BUW (sygn. 22.10.2a.124.)
(o aferze Semendeniego): „Merkury Polski” 5.05.1925; „Kurier Polski” 10.06.1925
W. Morawski – Warszawski Bank Stołeczny, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 8/1990

Warszawski Bank Zjednoczony SA

Bank powstał w Warszawie w 1921 roku. Nastawiał się głównie na obsługę handlu zagranicznego. Miał 5 oddziałów w Warszawie, ponadto w Łodzi, Częstochowie, Gdańsku, Londynie i Paryżu. Oddział londyński był pierwszą placówką bankowości polskiej w Wielkiej Brytanii. Oddział paryski dysponował również 5 agenturami w departamentach Nord i Pas-de-Calais. WBZ posiadał z ramienia PKKP pewne szczególne uprawnienia w zakresie obsługi handlu zagranicznego. Po stabilizacji walutowej kapitał akcyjny w trakcie przeliczania został wyraźnie przeszacowany. W lipcu 1925 roku, w trakcie narastającego kryzysu, rozeszły się pogłoski o fuzji WBZ z Bankiem dla Handlu i Przemysłu w Warszawie. Rzecznikiem tego pomysłu był zaangażowany w tym czasie w BdHP Wojciech Korfanty. Kiedy jednak we wrześniu BdHP znalazł się w kłopotach, pogłoski te obróciły się przeciw WBZ, który padł ofiarą paniki i 3 września zawiesił wypłaty. Członek dyrekcji Maurycy Gordowski popełnił samobójstwo, a przed siedzibą banku doszło do starć wierzycieli z policją. W drugiej połowie września próbowano jeszcze powrócić do pomysłu fuzji z BdHP, ale ostatecznie 30 marca 1926 roku uchwalono likwidację banku.

Kapitał akcyjny:

1921 – 50 mln mp; 1921 – 100 mln mp; 1922 – 200 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1923 – 1 mld mp; 1923 – 5 mld mp; 1924 – 13,9 mln zł

Prezisi:

Franciszek Radziwiłł 1921–1922

Tadeusz Krzywoszewski 1922–1926

Dyrektor:

Władysław Gordowski 1921–1925

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1922–1923: BUW (sygn. 22.10.20.174.)
W. Morawski – Warszawski Bank Zjednoczony, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 8/1990
Warszawski Bank Zjednoczony SA, „Przemysł i Handel” nr 25/1923

Westbank SA w Wolsztynie

Słaby, niemiecki bank prowincjonalny doby inflacji. Utworzony w Wolsztynie w 1920 roku. W 1926 roku przekształcony w spółdzielnię kredytową. Miał oddziały w Międzychodzie i Nowym Tomyślu.

Kapitał akcyjny:

1920 – 300 tys. mp

Prezes:

Konrad Rummler 1920–1926

Dyrektor:

Alfred Schirmer 1923–1926

Wielkopolski Bank Rolniczy SA w Poznaniu → Bank Francusko-Belgijsko-Polski dla Przemysłu i Rolnictwa SA w Łodzi

Wileński Bank Krajowy SA

Jeden z małych, spekulacyjnych banków doby inflacji. Powstał w Wilnie w kwietniu 1922 roku z kapitałem 50 mln mp, do 1923 roku podwyższonym do 1,2 mld. W lutym 1923 roku firma przeniosła się do Warszawy, zmieniając nazwę na „Kredyt Polski” Bank Akcyjny SA. W kwietniu 1925 roku nastąpiła kolejna zmiana nazwy na Bank Inwalidzki SA. Firma miała oddziały w Wilnie i w Krakowie. Została zlikwidowana w marcu 1927 roku. Istnieje jednak po banku trwała pamiątka w polskiej świadomości. To właśnie on założył w Warszawie fabrykę gumek „Myszka”.

Kapitał akcyjny:

1922 – 50 mln mp; 1923 – 1,2 mld mp

Prezesa:

Eugeniusz Szybel 1921 – 1925

Marian Kantor 1925 – 1927

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki wileńskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 48/1989

Wileński Bank Kredytowy SA

Jeden z małych, spekulacyjnych banków doby inflacji. Powstał w 1921 roku z kapitałem 180 mln mp. Miał 4 oddziały na Wileńszczyźnie i 1 w Warszawie. Postawiony w stan likwidacji decyzją WZA 24 września 1924 roku. Brak danych o obsadzie personalnej.

Kapitał akcyjny:

1921 – 180 mln mp

Władze:

(bd)

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki wileńskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 48/1989

Wileński Bank Rolniczo-Przemysłowy SA

Powstał w 1920 roku i rozwijał się podczas inflacji dość prężnie. Kapitał wzrastał z 15 mln mp w 1920 roku do 500 mln w 1923 roku. W 1925 roku, po przerechowaniu na złote, ustalono kapitał w wysokości 1 mln zł. Miał oddział w Warszawie i 4 oddziały na Wileńszczyźnie. Powiązany był z Wileńskim Syndykatem Rolniczym. W grudniu 1925 roku do banku weszła łotewska grupa kapitałowa. Łotysze szukali w tym czasie dojścia do polskiego rynku bankowego, ponieważ właśnie utracili kontrolę nad Polskim Akcyjnym Bankiem Komercyjnym. Związek ten nie uratował jednak banku, który w marcu 1926 roku został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1920 – 15 mln mp; 1923 – 500 mln mp; 1925 – 1 mln zł

Prezes:

Antoni Jundził 1920 – 1926

Dyrektor:

Dionizy Rozwadowski 1920 – 1926

BIBLIOGRAFIA

W. Morawski – Banki wileńskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 48/1989

Wileński Bank Ziemski SA

Bank założony został w 1872 roku przez to samo grono ludzi, którzy założyli Wileński Prywatny Bank Handlowy. Wobec braku możliwości prawnych działania na terenie Rosji towarzystw kredytowych ziemskich bank spełniał taką właśnie funkcję. Na terenach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego skutecznie konkurował z dwoma rosyjskimi bankami hipotecznymi – Petersbursko-Tulskim i Moskiewskim. Utrzymał taką pozycję również w okresie II Rzeczypospolitej, stając się odpowiednikiem trzech dzielnicowych TKZ-ów na terenach kresów wschodnich. Bank powstał z kapitałem 1,2 mln rb, następnie prawie co roku podwyższanym. Przed I wojną światową kapitał osiągnął 10,5 mln rb. W tym okresie bank emitował 4,5% listy zastawne, udzielając pożyczek do 60% wartości zabezpieczenia. W 1914 roku wartość nie umorzonych pożyczek banku wynosiła 147,8 mln rb. Dla porównania – łączna wartość pożyczek obu konkurencyjnych banków rosyjskich na tych terenach wynosiła 86,7 mln rb. W okresie II Rzeczypospolitej WBZ emitował listy zastawne na 4,5%, 5%, 8% i 10%, nominowane zarówno w złotych, jak i w dolarach. Kres tej dwuwalutowości przyniosła dopiero rooseveltowska dewaluacja dolara w 1934 roku. Kondycja ekonomiczna banku była dobra. W latach 1928–1931 wypłacano dywidendę w wysokości 13,33%, w 1932 roku obniżyła się ona do 8% i taka już pozostała do wybuchu wojny. Mimo to WBZ był jedynym bankiem polskim, który wypłacał dywidendę przez wszystkie lata kryzysu. Do końca zachowano ściśle powiązania z Wileńskim Prywatnym Bankiem Handlowym. Kres działalności firmy przyniosła II wojna światowa.

Kapitał akcyjny:

1872 – 1,2 mln rb; 1878 – 1,5 mln rb; 1879 – 1,8 mln rb; 1880 – 2 mln rb; 1881 – 2,4 mln rb; 1882 – 2,7 mln rb; 1883 – 3 mln rb; 1884 – 3,375 mln rb; 1886 – 3,7125 mln rb; 1887 – 3,9125 mln rb; 1887 – 4,303 mln rb; 1889 – 4,734 mln rb; 1890 – 5,05 mln rb; 1890 – 5,4 mln rb; 1891 – 5,75 mln rb; 1893 – 6,44 mln rb; 1895 – 6,8 mln rb; 1896 – 7,26 mln rb; 1897 – 7,75 mln rb; 1898 – 8,125 mln rb; 1899 – 8,75 mln rb; 1900 – 9,25 mln rb; 1902 – 9,625 mln rb; 1910 – 10 mln rb; 1911 – 10,5 mln rb; 1925 – 5,25 mln zł; 1928 – 6,3 mln zł

Prezisi:

Adam Broel-Plater 1872–1908

(bd) 1908–1918

Aleksander Meysztowicz 1918–1926

Marian Broel-Plater 1926–1932

Aleksander Meysztowicz 1932–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół MS, t. 4505–4506, 5839

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1880–1882: BUW (sygn. 031786); za lata 1921–1938: BUW (syn. 22.10.2a.110.); za lata 1911, 1927–1938: BN (sygn. VI. A5); za lata 1872–1897, 1910, 1913–1914, 1925–1938: Bibl. SGH (sygn. 304908)

W. Morawski – Banki wileńskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 48/1989

K. Plater – Wileński Bank Ziemski, Warszawa 1939, praca magisterska w Bibl. SGH

Vilenskij Zemelnij Bank 1872–1897, Wilno 1898

Wileński Prywatny Bank Handlowy SA

Bank powstał w 1873 roku, współcześnie z wielkimi bankami Królestwa Polskiego, i przez długi czas był jedyną instytucją kredytu krótkoterminowego na kresach wschodnich. Założycielami firmy byli ziemianie wileńscy, szczególnie zaś Adam Broel-Plater. Do powstania banku przyczynił się też jeden z największych wówczas finansistów warszawskich, Jan Bloch, oraz

Gmach Wileńskiego Prywatnego Banku Handlowego i Wileńskiego Banku Ziemskiego. Stan w roku 1993

dwie rodziny przemysłowców białostockich – Moes i Zachert. Aby nie ciążył na banku zarzut „polskości”, zaproszono też do grona założycieli kilku Rosjan. Ponieważ rosyjskie prawo bankowe stanowczo zabraniało łączenia działalności w dziedzinie kredytu krótkoterminowego z kredytem hipotecznym czy działalnością założycielską, w tym samym roku to samo grono osób założyło Wileński Bank Ziemski SA. Kapitał ustalono na 1,5 mln rb, faktycznie jednak zebrano początkowo jedynie 0,6 mln. Dopiero po dwóch latach osiągnięto 1 mln rb. Bank kredytował głównie przemysł i handel drzewny oraz przemysł włókienniczy w okręgu białostockim. W pierwszej fazie działalności firmy otwarto oddziały w Białymstoku, Dyneburgu i Kownie. Pierwsze lata były pomyślne, ale kryzys rolny rozpoczęty w 1884 roku zachwiał pozycją banku. Krytyczny był rok 1889, kiedy WPBH poniósł znaczne straty, a jego dalsze istnienie stanęło pod znakiem zapytania. W sierpniu 1890 roku WZA postanowiło jednak nie likwidować banku, lecz pokryć straty, dopłacając po 140 rubli do każdej akcji. Skutkiem tego przesilenia była wyraźna polonizacja składu akcjonariuszy, niepolscy udziałowcy woleli się bowiem wycofać. Następane lata przyniosły rozwój banku, czego wyrazem były kolejne operacje podwyższania kapitału. Po przejściowym zamknięciu ponownie otwarto dawne oddziały, uzupełniając je agenturami w: Homlu, Bobrujsku, Lidzie, Wiłkomierzu, Kiejdanach i Orszy. Po kilkuletniej przerwie (1887–1890) wznowiono wypłatę dywidend. Dzieje banku i jego poszczególnych oddziałów w okresie I wojny światowej, rewolucji rosyjskiej, wojny domowej, wojny polsko-radzieckiej i konfliktów polsko-litewskich mogłyby stać się tematem dobrego filmu sensacyjnego. W latach 1919–1921 WPBH, wraz z innymi bankami wileńskimi, pełnił funkcje emisyjne. Straty wojenne pogłębione zostały w następnych latach przez procesy inflacyjne. W 1921 roku WPBH wszedł w skład rozbudowanego, ale efemerycznego, jak się okazało, koncernu bankowego skupionego wokół Polskiego Banku Handlowego w Poznaniu. Zniesienie restrykcyjnych przepisów prawa rosyjskiego zaowocowało włączeniem się banku w kilka poważnych akcji założycielskich. We wrześniu 1921 roku, na wieść o uchwaleniu przez

Sejm ustawy o osadnictwie wojskowym, WPBH utworzył odrębny Polski Bank Parcelacyjny SA. Nie była to jednak udana firma i wkrótce została zlikwidowana. W miejsce oddziałów, które pozostały poza granicami, bank w latach dwudziestych otworzył placówki w Suwałkach, Lidzie i Warszawie. W okresie kryzysu 1925 roku WPBH poniósł straty i znalazł się na liście klientów FPIK. Podczas wielkiego kryzysu wkłady w banku spadły o 20%, a dyskonto weksli o 53%. Od 1931 roku WPBH nie wypłacał dywidendy. Jednak mimo tych problemów istnienie firmy, która zdążyła już wrosnąć w krajobraz Wileńszczyzny, nie było zagrożone z ekonomicznego punktu widzenia. Kres działalności banku przyniosła II wojna światowa. Z racji istnienia oddziałów warszawskiego i suwalskiego WPBH znalazł się na liście banków postawionych w stan likwidacji w kwietniu 1946 roku.

Kapitał akcyjny:

1873 – 1 mln rb; 1897 – 2 mln rb; 1913 – 3 mln rb; 1921 – 40 mln mp; 1922 – 202 mln mp; 1923 – 2 mld mp; 1925 – 1 mln zł; 1929 – 1,5 mln zł; 1930 – 2,5 mln zł

Prezysi:

Adam Broel-Plater 1873–1888; 1891–1908

(bd) 1888–1891; 1908–1921

Leonard Bobiński 1921–1925

Marian Broel-Plater 1925–1926

Stanisław Kognowicki 1926–1935

Stanisław Bochwic 1935–1939

Dyrektorzy:

(bd) do 1921

Stanisław Riedel 1921–1924

Władysław Schmidt 1924–1932

Jan Brzozowski, Jan Krzyżanowski 1932–1939

ARCHIWALIA

AAN: Zespół MS, t. 449–4504; Zespół NL, t. 151

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1876–1884: BUW (sygn. 031858); za lata 1923, 1925–1926, 1931, 1933–1938: BUW (sygn. 029015); za lata 1927–1938: BN (sygn. VI. A5); za lata 1921–1938: Bibl. SGH (sygn. 301599)

A. Krysik – Wileński Prywatny Bank Handlowy 1873–1939/40, Warszawa 1989, praca magisterska w Bibl. SGH

L. Kuczewski – Wileński Prywatny Bank Handlowy 1873–1923, Wilno 1924

W. Morawski – Wileński Prywatny Bank Handlowy, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 25/1989

Zakład Kredytowy Włościański SA we Lwowie

Bank powstał we Lwowie w 1868 roku. Zwany był potocznie „bankiem włościańskim” lub „bankiem rustykalnym”. Stanowił nieudaną próbę zorganizowania chłopskiego kredytu hipotecznego. Emitował pożyczki w 6% listach zastawnych, ale sam pobierał 10–12%. Był to kredyt, jak na ówczesne warunki, drogi. Bank był niedbale prowadzony. Nie docierał bezpośrednio do klientów, lecz korzystał z pośrednictwa drogich, a niesolidnych agentów. Nie badał sytuacji dłużników ani celowości udzielanych pożyczek, nie przestrzegał punktualności w spłacie rat, konsekwentnie natomiast wypłacał wysokie dywidendy. Liczne upadłości klientów zmuszały bank do przejmowania i licytowania kolejnych nieruchomości. W 1877 roku licytacje na rzecz banku stanowiły 41% wszystkich licytacji w Galicji. Już w 1878 roku bank stał się przedmiotem krytyki w Sejmie Krajowym. W 1884 roku został postawiony w stan likwidacji prowadzonej przez Bank Krajowy, trwającej do 1899 roku. ZKW pozostawił 36 tys. dłużników, którym był winien z reguły niewielkie sumy.

Kapitał akcyjny:

(bd)

Władze:

(bd)

BIBLIOGRAFIA

St. Kempner – Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej, Warszawa 1920, t. 1, s. 233

W. Morawski – Mniejsze banki lwowskie, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 27/1990

Zemelnyj Hipotecznyj Bank SA/Ziemiński Bank Hipoteczny SA we Lwowie

Bank ukraiński założony we Lwowie w 1910 roku. W pierwszym okresie próbował kredytu przemysłowego, ale po niepowodzeniach skupił się na kredycie hipotecznym udzielanym ukraińskim chłopom na kupno ziemi. Do 1914 roku udzielił prawie 2 tys. takich pożyczek na sumę 7 mln koron. W okresie inflacji bank związał się ze Spółką Ukraińskich Kooperatyw „Twaromin”, z przedsiębiorstwem drzewnym „Tytan” i z innymi firmami ukraińskimi. Po stabilizacji walutowej bank nadal udzielał kredytu hipotecznego, stopniowo jednak rosła rola kredytu krótkoterminowego. Wielki kryzys osłabił pozycję banku, ale jego istnienie nie było ani przez moment zagrożone. Właścicielem 80% akcji był greckokatolicki metropolita lwowski, arcybiskup Andrzej Szeptycki. Wśród założycieli banku figurował też biskup stanisławowski Grzegorz Chomyszyn. We władzach było wielu duchownych unickich, głównym rzecznikiem interesów metropolity był prałat Tytus Wojnarowski. Prezesi Rady Nadzorczej zmieniali się często, stabilna natomiast była funkcja dyrektora. Bank miał jeden oddział miejski we Lwowie i jeden w Stanisławowie. Z racji swego charakteru ZBH nie cieszył się poparciem władz, a nawet u schyłku lat trzydziestych stał się przedmiotem represji, tracąc w czerwcu 1938 roku uprawnienia banku dewizowego. Po upadku II Rzeczypospolitej znacjonalizowany i zlikwidowany.

Kapitał akcyjny:

1910 – 1 mln koron; 1918 – 2 mln koron; 1920 – 2,8 mln mp; 1923 – 265,3 mln mp; 1925 – 1 mln zł; 1929 – 5 mln zł

Prezesi:

Teofil Kormosz 1916–1929

Konstanty Lewicki 1929–1930

Tytus Wojnarowski 1930–1932

Jan Matyszewski 1932–1934

Modest Karatnicki 1934–1939

Dyrektorzy:

Aleksander Kulczycki 1920–1930

Włodzimierz Singalewicz 1930–1939

ARCHIWALIA

AAN, Zespół, MS, t. 4526–4534

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdania za lata 1928–1929, 1932, 1934–1938 (po polsku) oraz 1930, 1934–1938 (w jęz. ukraińskim): BN (sygn. VI. A5); za lata 1928–1933: Bibl. SGH (sygn. 304920)

W. Morawski – Zemelnyj Bank Hipotecznyj SA – Ziemiński Bank Hipoteczny SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 45/1989

Ziemiński Bank Hipotecznyj SA we Lwowie → Zemelnyj Hipotecznyj Bank SA we Lwowie

Ziemski Bank Kredytowy SA we Lwowie

W 1910 roku wyłączność Akcyjnego Banku Hipotecznego w zakresie kredytu hipotecznego została przełamana i to równocześnie przez dwie nowe instytucje: polski Galicyjski Ziemski Bank Kredytowy i ukraiński Ziemski Bank Hipoteczny. Galicyjski Ziemski Bank Hipoteczny powstał z założonej w 1900 roku Galicyjskiej Kasy Zaliczkowej. Od ABH nowa firma różniła się tym, że udzielała kredytu hipotecznego nie tylko ziemianom i właścicielom nieruchomości miejskich, ale również i chłopom. Bank emitował 4,5% listy zastawne. W 1913 roku pożyczki rozkładały się następująco: 12,6 mln koron pod zastaw nieruchomości miejskich, 3,8 mln koron pod zastaw majątków ziemskich oraz 0,8 mln koron pod zastaw dóbr chłopskich. W 1919 roku kapitał banku został podwojony dzięki udziałowi czeskich sfer finansowych (Praskiego Banku Kredytowego i Agrarnego Banku w Pradze). Akcjonariusze czescy zapewnili sobie połowę miejsc w Radzie Banku. W 1920 roku zmieniono nazwę banku na Ziemski Bank Kredytowy SA. Podczas inflacji ZBK prowadził szeroką ekspansję, zakładając 13 oddziałów w całej Polsce. Były to oddziały: w Bydgoszczy, Cieszynie, Częstochowie, Gdańsku, Gdyni, Kołomyi, Krakowie, Krośnie, Lublinie, Tarnowie i Zakopanem oraz dwa oddziały w Warszawie. Bank brał udział w akcjach założycielskich ponad 30 przedsiębiorstw. Uczestniczył też w akcji parcelacyjnej oraz miał dział kredytu krótkoterminowego. Po stabilizacji walutowej ZBK, jako posiadacz nieruchomości wartości 5 mln zł, wyróżniał się wśród banków polskich najniższym stopniem płynności. Podczas kryzysu 1925 roku znalazł się w poważnych kłopotach, pogłębionych przez wycofanie się grupy czeskiej. Uratowała go pomoc ze strony FPIK i sanacja, polegająca m.in. na redukcji kapitału. Po zamachu majowym bank, wyraźnie łączony z narodową demokracją, nie bardzo mógł liczyć na dalszą pomoc rządu. W tej sytuacji ZBK, który nie zdołał jeszcze dojść do dobrej kondycji po kryzysie 1925 roku, stał się jedną z pierwszych ofiar wielkiego kryzysu. W 1930 roku zawiesił wypłaty i po zawarciu ugody z wierzycielami został postawiony w stan likwidacji.

Kapitał akcyjny:

1910 – 1 mln koron; 1910 – 3 mln koron; 1917 – 6 mln koron; 1919 – 12 mln koron; 1919 – 20 mln koron; 1920 – 35 mln mp; 1921 – 105 mln mp; 1921 – 210 mln mp; 1922 – 525 mln mp; 1923 – 1,05 mld mp; 1924 – 2,8 mld mp; 1925 – 3 mln zł; 1926 – 700 tys. zł; 1927 – 3 mln zł; 1927 – 5 mln zł

Prezesi:

Jan Gwalbert Pawlikowski 1910–1929

Wojciech Gołuchowski 1929–1930

Dyrektorzy:

Ernest Adam 1900–ok.1925

Maksymilian Liptay 1900–1929

Henryk Korowicz 1929–1930

ARCHIWALIA

AAN, Zespól, MS, t. 4535–4536, Zespól BGK, t. 830, 838, 852, 862

BIBLIOGRAFIA

Sprawozdanie za rok 1922: BUW (sygn. 035986)

W. Morawski – Ziemski Bank Kredytowy SA, SBP, „Gazeta Bankowa” nr 45/1989

Ziemski Bank Kredytowy SA we Lwowie, „Rzeczpospolita” 26.07.1925

Zjednoczony Bank Ziemiański SA w Warszawie
→ Bank Ziemiański SA w Warszawie

Część IV

Związek Banków w Polsce

Związek Banków w Polsce powstał w lutym 1920 roku. Początkowo zrzeszał jedynie banki byłego zaboru rosyjskiego i zgrupowane w odrębnym oddziale małopolskim banki galicyjskie¹. Poza związkiem pozostały banki byłego zaboru pruskiego, w 1922 roku zrzeszone w odrębnym Związku Banków Polski Zachodniej². Pierwszym prezesem ZBwP został Stanisław Karpiński, dyrektorem – Waław Fajans. W skład Rady Związku weszli ponadto: jako zastępcy prezesa – Henryk Kaden i Marcin Szarski, jako członkowie – Stefan Benzef, Mieczysław Hofman i Eustachy Korwin-Szymanowski. Członkami Komisji Rewizyjnej zostali Józef Karpowicz, Apolinary Thieme i Józef Wagner. Zadaniem związku było uzgadnianie zasad współpracy zrzeszonych instytucji oraz reprezentowanie interesów bankowości na zewnątrz, przede wszystkim wobec rządu. Związek nie uchylał się również od udziału w przedsięwzięciach o charakterze ogólnonarodowym, np. w sierpniu 1920 roku uchwalił dobrowolną daninę zrzeszonych banków na potrzeby armii w wysokości 6% kapitału akcyjnego. Początkowo członkostwo w związku było dość łatwo dostępne dla wszystkich chętnych. Od 1922 roku, w obliczu lawinowego powstawania nowych, słabych banków, związek zaczął bronić swej ekskluzywności. Występował wobec rządu z postulatami bardziej rygorystycznego udzielania koncesji, zastrzył też przepisy dotyczące przyjmowania nowych członków. Bank starający się o przyjęcie musiał istnieć co najmniej od roku i opublikować jeden bilans roczny. Ustalono też, że istotna zmiana składu akcjonariuszy, decydująca o zmianie charakteru instytucji, może spowodować zawieszenie członkostwa w związku. Przepis ten został następnie wykorzystany dwukrotnie³. W 1923 roku ZBwP stał się, z jednym wyjątkiem⁴, związkiem prywatnych banków akcyjnych.

---

¹ W 1920 roku ZBwP zrzeszał 23 banki byłego zaboru rosyjskiego i 22 banki galicyjskie. W 1921 roku odpowiednio 26 i 23, w 1922 roku – 26 i 19. W tym okresie do związku należały niekiedy osobno oddziały banków, czasami mimo absencji centrali (np. oddział lwowski Banku Małopolskiego SA czy oddział warszawski Banku Handlowego w Łodzi SA). We wczesnej fazie działalności związek był również otwarty dla instytucji nie będących bankami prywatnymi, np. Galicyjskiej Kasy Oszczędności czy Miejskiej Kasy Oszczędności we Lwowie. W latach 1921–1922 istniał odrębny oddział łódzki związku, por. Sprawozdania ZBwP z lat 1920–1923.

² Związek Banków Polski Zachodniej zrzeszał 14 banków w Poznaniu i 4 na prowincji, por. „Gazeta Gdańska” z 22 kwietnia 1922 roku.

³ Wobec Warszawskiego Banku Stołecznego SA i Banku Centralnego SA w Warszawie.

⁴ Wyjątkiem tym był Dom Bankowy Kratochwill i Pernaczyński w Poznaniu.

11 października 1923 roku doszło do zjednoczenia Związku Banków w Polsce, Oddziału Małopolskiego Związku i Związku Banków Polski Zachodniej w jedną organizację. Odtąd związek dzielił się na trzy oddziały terenowe: warszawski, małopolski i zachodniopolski. W 1924 roku doszedł oddział śląsko-cieszyński. Powołano 14-osobową Radę Naczelną w składzie:

Ernest Adam z Ziemskiego Banku Kredytowego SA we Lwowie,
Kazimierz Bajoński z Banku Przemysłowców SA w Poznaniu,
Stefan Benzef z Banku dla Handlu i Przemysłu SA w Warszawie,
Marian Bozewicz z Akcyjnego Banku Hipotecznego SA we Lwowie,
Paweł Heilperin z Banku Dyskontowego Warszawskiego SA,
Henryk Kaden z Banku Zjednoczonych Ziem Polskich SA w Warszawie,
Stanisław Karpiński z Banku Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie,
Marian Kratochwill z Domu Bankowego Kratochwill i Pernaczyński w Poznaniu,
Władysław Mieczkowski z Banku Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu,
Marcin Szarski z Polskiego Banku Przemysłowego SA we Lwowie,
Henryk Szampanier z Banku Handlowego w Warszawie SA
Eustachy Korwin-Szymanowski z Banku Ziemiańskiego SA w Warszawie,
Albert Ungar z Banku Małopolskiego SA w Krakowie,
Roman Ziotecki z Polskiego Banku Handlowego SA w Poznaniu.

Prezesem Rady pozostał Stanisław Karpiński. Na wiceprezesów wybrano Kazimierza Bajońskiego, Henryka Szampaniera i Marcina Szarskiego. Ustalono parytet udziału poszczególnych dzielnic w Radzie Naczelnej (6 z byłego zaboru rosyjskiego, po 4 z Galicji i byłego zaboru pruskiego), a każdy z wiceprezesów reprezentować miał inną dzielnicę. Zlikwidowano funkcję dyrektora, utworzono natomiast funkcję sekretarza związku, którą powierzono Stanisławowi Skoniecznemu. Do związku należały wówczas 43 banki.

Poza związkiem pozostały banki wileńskie i górnośląskie. Te ostatnie zrzeszyły się w 1923 roku w Związek Banków w Województwie Śląskim. Zrzeszał on 12 prywatnych instytucji kredytowych z terenu Górnego Śląska (ale już nie Śląska Cieszyńskiego), który w 1924 roku znalazł się orbicie ZBwP. Przez cały okres jego istnienia (1923–1939) na czele związku stał Feliks Siedlewski, a wiceprezesami byli Piotr Renouf i Otto Caspar. Domy bankowe i kantory wymiany utworzyły w 1922 rok Związek Bankierów w Polsce. W latach 1922–1925 jego prezesem był Antoni Pawlikowski, w latach 1925–1939 – Józef Skowronek. Oba wymienione związki nie odgrywały roli choćby częściowo porównywalnej z ZBwP.

W 1924 roku odeszło z władz związku kilka czołowych postaci. Stanisław Karpiński został prezesem Banku Polskiego SA, Władysław Mieczkowski – dyrektorem naczelnym tego banku, Eustachy Korwin-Szymanowski – dyrektorem naczelnym Banku Gospodarstwa Krajowego. Z funkcji prezesa oddziału warszawskiego ZBwP odszedł Czesław Klarner. Nowym prezesem związku został Henryk Kaden, który również reprezentował bankowość prywatną w Radzie Banku Polskiego. Podczas kryzysu 1925 roku związek zabiegał o zorganizowanie pomocy dla banków ze strony Banku Polskiego, a kiedy to okazało się niemożliwe, ze strony rządu. W tym czasie ustąpili z władz dwaj członkowie, których banki znalazły się w tarapatach – Stefan Benzef i Kazimierz Bajoński. Było regułą, że działacz, którego firma macierzysta znajdowała się w kłopotach, natychmiast rezygnował ze wszystkich funkcji w związku. Podobnie było później, podczas wielkiego kryzysu. Po zażegnaniu kryzysu związek występował nadal jako reprezentant interesów bankowości prywatnej. Na początku 1926 roku dwukrotnie doszło do spotkań władz związku z rządem. Ich efektem była umowa dewizowa z 3 marca 1926 roku. Banki zobowiązały się wówczas do powstrzymania się od tworzenia zapasów dewiz i wszelkich posunięć, które mogłyby podkopać kurs złotego. Umowa, traktowana jako posunięcie wyjątkowe, obowiązywała do sierpnia 1926 roku. Latem 1926 roku, kiedy dyskutowany był projekt utworzenia Funduszu Bankowego, związek wy-

powiedział się przeciw tej koncepcji, uznając, że istnienie rządowej gwarancji wkładów zdemoralizuje banki i osłabi ich ostrożność. W grudniu 1926 roku związek brał udział w tworzeniu, z inicjatywy rządu, Kartelu Depozytowego Banków Warszawskich, popierając działania zmierzające do obniżenia stopy procentowej. W okresie dyskusji nad nowelizacją prawa bankowego związek wypowiadał się przeciw pewnym restrykcyjnym rozwiązaniom, ale w tej sprawie jego głos zignorowano. W 1929 roku udało się natomiast obronić przed władzami skarbowymi zasadę tajemnicy bankowej.

W 1929 roku dokonano reorganizacji związku. Liczbę członków Rady zredukowano do 12. W tym czasie funkcje te pełnili:

Karol Bauer z Banku M. Stadthagen SA w Bydgoszczy,
Marian Boziewicz z Akcyjnego Banku Hipotecznego SA we Lwowie,
Tadeusz Brzeski z Banku Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu,
Kazimierz Dziembowski z Poznańskiego Banku Ziemi SA,
Wacław Fajans z Powszechnego Banku Związkowego w Polsce SA we Lwowie,
Hipolit Gliwic z Banku Handlowego w Warszawie SA,
Emil Grabscheid z Powszechnego Banku Kredytowego SA w Warszawie,
Leopold Hebda z Banku Cukrownictwa SA w Poznaniu,
Paweł Heilperin z Banku Dyskontowego Warszawskiego SA,
Jakub Podczaski ze Śląskiego Zakładu Kredytowego SA w Bielsku,
Andrzej Rotwand z Banku Zachodniego SA w Warszawie,
Marcin Szarski z Polskiego Banku Przemysłowego SA w Warszawie.

Prezesem związku był Marcin Szarski, wiceprezesami – M. Boziewicz, T. Brzeski i P. Heilperin. Na czele czterech oddziałów terytorialnych stanęli odrębni prezesi. Podział ten wyglądał następująco:

oddział warszawski – prezes Mieczysław Hofman
oddział małopolski – prezes Marcin Szarski
oddział zachodniopolski – prezes Tadeusz Brzeski
oddział śląsko-cieszyński – prezes Jakub Podczaski

W 1924 roku związek zrzeszał 44 banki. W następnych latach, w związku z redukcją sieci bankowej w Polsce, liczba ta się zmniejszała. W 1929 roku do ZBwP należało 29 banków.

Wielki kryzys i upadek licznych banków doprowadził do zmian organizacyjnych w ZBwP. W 1931 roku rezygnację złożyli: Karol Bauer, Hipolit Gliwic, Jakub Podczaski i Marcin Szarski. Wypadł ze związku cały oddział śląsko-cieszyński. Na początku 1932 roku prezesem został Stanisław Lubomirski, ale zmarł w kilka miesięcy później. W tej sytuacji dokonano reorganizacji. Zlikwidowano podział na oddziały. W miejsce rady wybrano 7-osobowy zarząd. Jego skład był następujący:

Witold Broniewski z Banku Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu,
Wacław Fajans z Powszechnego Banku Związkowego w Polsce SA w Warszawie,
Leopold Hebda z Banku Cukrownictwa SA w Poznaniu,
Paweł Heilperin z Banku Dyskontowego Warszawskiego SA,
Władysław Heinrich z Banku Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie,
Mieczysław Hofman z Banku Handlowego w Warszawie SA,
Andrzej Rotwand z Banku Zachodniego SA w Warszawie.

Prezesem związku został Wacław Fajans, wiceprezesami – W. Broniewski i P. Heilperin. Przywrócono stanowisko dyrektora, które objął Stanisław Skonieczny. Taka struktura organizacyjna i obsada personalna utrzymała się, z niewielkimi zmianami⁵, do 1939 roku.

⁵ W 1935 roku ustąpił Hebda, zastąpiony przez Władysława Demby z tego samego banku. Po śmierci Pawła Heilperina w 1937 roku jego miejsce pozostało nie obsadzone.

Prezesi Związku Banków w Polsce

Stanisław Karpiński (1920–1924)

Urodził się 23 października 1870 roku w Raduczku koło Skierniewic. Ukończył Szkołę Handlową w Warszawie i studia ekonomiczne na Uniwersytecie Lipskim. W latach 1893–1909 pracował w Banku Handlowym w Warszawie SA (w latach 1897–1909 w petersburskim oddziale BHW). W latach 1909–1918 pełnił funkcje kierownicze w Banku Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie. Podczas wojny angażował się w działalność społeczną we władzach komunalnych Warszawy. Od listopada 1918 roku do kwietnia 1919 roku pełnił funkcję dyrektora generalnego Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. Od kwietnia do lipca 1919 roku był ministrem skarbu. Jako przedstawiciel Kongresówki popadł w konflikt z wywodzącym się w większości z Galicji aparatem urzędniczym. Po dymisji powrócił na stanowisko dyrektora BTS. W lutym 1920 roku wybrany na prezesa ZBWP. Pełniąc tę funkcję, próbował przeciwstawić się tendencji do powstawania nowych, słabych „banczków” (określenie samego Karpińskiego) i bronić ekskluzywności ZBWP. Jako jedyny prezes ZBWP nie był powiązany z żadną grupą kapitału zagranicznego. W latach 1921–1924 stał również na czele Syndykatu Przekazowego Banków Polskich SA. W 1922 roku, z inicjatywy ZBWP, wybrany został na senatora z listy Związku Ludowo-Narodowego. 29 marca 1924 roku mianowany prezesem Banku Polskiego SA. Było to równoznaczne z rezygnacją z prezesury ZBWP. Jako prezes Banku Polskiego sprzeciwiał się wejściu do niego kapitału zagranicznego oraz bronił jego niezależności od rządu. Jesienią 1925 roku, odmawiając kontynuowania interwencji giełdowej, doprowadził do dymisji rządu Władysława Grabskiego. W 1929 roku, po wygaśnięciu kadencji, S. Karpiński przeszedł w stan spoczynku. Zmarł w Warszawie 24 grudnia 1943 roku. Opublikował m.in.: *Zasady działalności banków* (1898); *O bankowości w Polsce dzisiaj i jutro* (1915); *Wykłady o bankowości* (1916); *Z przeżyć i wrażeń wieśniaka 1855–1911* (1930); *Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924* (1931)⁶.

Henryk Kaden (1924–1927)

Urodził się 15 maja 1871 roku w Krakowie w rodzinie ziemiańskiej. W 1896 roku ukończył studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Studiował też na Uniwersytecie we Fryburgu (Szwajcaria), specjalizując się w dziejach XVIII wieku. Po obronie pracy doktorskiej (1898) zrezygnował z kariery naukowej, poświęcając się bankowości. W 1898 roku założył Dom Bankowy Kaden i Niemojewski, w którym pracował przez następnych 10 lat. W 1909 roku został dyrektorem Warszawskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. Objąwszy następnie funkcję prezesa Towarzystwa, doprowadził w 1919 roku do jego przekształcenia w Bank Zjednoczonych Ziem Polskich SA w Warszawie. Przekształcenie to związane było z przejęciem części kapitału przez Banca Commerciale Italiana. Odtąd datowały się związki H. Kadena z kapitałem włoskim. W 1924 roku objął funkcję prezesa ZBWP. Reprezentował też bankowość prywatną we władzach Banku Polskiego SA. Jesienią 1925 roku domagał się pomocy dla banków prywatnych ze strony BP SA, następnie ze strony rządu. Nie angażował się politycznie, ale po zamachu majowym uważany był za zwolennika nowej władzy. Występował przeciw etatyzacji banków, zwłaszcza przeciw wzrostowi roli Banku Gospodarstwa Krajowego. Uważał, że ważnym celem bankowości prywatnej powinna być odbudowa kredytu długoterminowego. Po fuzji Banku Zjednoczonych Ziem Polskich z BHW Kaden wszedł do Rady Nadzorczej BHW. W 1927 roku, w związku z przewlekłą chorobą (rakiem), Kaden zrezygnował z funkcji

⁶ Por. Z. Landau – Stanisław Karpiński, (w) *Polski Słownik Biograficzny*, t. XII, s. 111–113

prezesa ZBwP. W 1928 roku odszedł z Rady Banku Polskiego, gdzie zastąpił go Wacław Fajans. Do śmierci natomiast pozostał członkiem Rady BHW. Ignotus pisał o nim tak: „Dr Henryk Kaden, dyrektor (Banku Zjednoczonych Ziem Polskich – W.M.) był człowiekiem poważnym. Gruntownie wykształcony, znawca bankowości, szczęśliwie uniknął szkopałów, o które omal nie rozbiły się inne większe instytucje bankowe (w 1925 roku – WM). Jako prezes Związku Banków godnie reprezentuje tę organizację. Z powodu zajęć zawodowych i nadwątłego zdrowia intensywniejszą pracą społeczną zajmować się nie może”⁷. Opublikował m.in. *Myśli* (1918). Zmarł w Warszawie 12 grudnia 1932 roku⁸.

Marcin Szarski (1927 – 1931)

Urodził się 10 kwietnia 1868 roku w Krakowie w starej rodzinie mieszczańskiej. Ukończył Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. W latach 1891 – 1910 pracował w Wiedniu jako

Marcin Szarski (1868–1941)

radca ministerialny i kierownik referatu kredytowego w Ministerstwie Skarbu. W 1910 roku został dyrektorem Banku Przemysłowego dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim SA we Lwowie (od 1918 roku – Polskiego Banku Przemysłowego SA). W 1926 roku objął funkcję prezesa tej instytucji. W 1927 roku, po dymisji H. Kadena, wybrany na prezesa ZBwP. Starał się ograniczyć konkurencję bankowości państwowej w dziedzinie kredytu krótkoterminowego, rezygnując z aspiracji do odbudowy prywatnego kredytu długoterminowego. Uważał, że w kraju takim, jak Polska, ubogim w kapitał, bardziej odpowiedni jest „niemiecki”, inwestycyjny typ banków, choć zdawał sobie sprawę z niebezpieczeństw takiego rozwiązania. Był gorącym zwolennikiem uzyskania dla bankowości polskiej kapitałów zagranicznych. Sam był powiązany z kapitałem francuskim. Opowiadał się za siłami i stabilnym pieniądzem, uznając załamanie złotego za główną przyczynę kryzysu bankowego 1925 roku. Trzykrotnie zasiadał w Senacie: w latach 1922–1927 z ramienia Związku

Ludowo-Narodowego, w latach 1928–1935 z ramienia BBWR. Po postawieniu w stan likwidacji Polskiego Banku Przemysłowego w 1931 roku zrezygnował z funkcji w ZBwP. Do drugiej połowy lat trzydziestych pełnił funkcję prezesa Giełdy Towarowej i Pieniężnej we Lwowie. Był konsulem honorowym Belgii we Lwowie, dzięki czemu w 1939 roku uzyskał paszport belgijski i mógł opuścić kraj. Wyjechał do Turcji, następnie do Palestyny. Zmarł w Tel-Awii 16 grudnia 1941 roku. Opublikował m.in.: *Die Grunde des Preisfallen der Waren* (1896); *Credit organization Galiziens* (1897); *Polityka bankowa* (1916); *Bankowość polska* (1929). Publikował też artykuły na tematy gospodarcze w krakowskim „Czasie”⁹.

Stanisław Lubomirski (1932)

Urodził się 31 stycznia 1875 roku w Krakowie w rodzinie arystokratycznej. Studiował na uniwersytetach w Berlinie i we Fryburgu (Szwajcaria). Po ukończeniu studiów powrócił do kraju i założył, wraz z Henrykiem Radziszewskim, Krajowy Dom Bankowy. W 1911 roku, przy

⁷ Ignotus – op. cit., s. 103

⁸ Por. Z. Landau – Henryk Ferdynand Kaden, (w) *Polski Słownik Biograficzny*, t. XI, s. 399–400

⁹ Por. J. M. Majchrowski (red.) – *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, t. 2, s. 552–553.

współudziale kapitału czeskiego (Živnostenska Banka) przekształcił KDB w Bank Przemysłowy Warszawski SA. W 1908 roku został prezesem Towarzystwa Akcyjnego Rudzki i Ska, był też założycielem pierwszej na ziemiach polskich fabryki sprzętu lotniczego. Inwestował w przemysł naftowy na Morzu Kaspijskim. W 1915 roku wyjechał do Piotrogradu. W następstwie rewolucji rosyjskiej poniósł ciężkie straty. Po powrocie do Polski w 1918 roku wycofał się z Banku Przemysłowego Warszawskiego. Brał udział w zakładaniu Banku Zjednoczonych Ziem Polskich SA w Warszawie. W tym czasie nawiązał ścisłe związki z Banca Commerciale Italiana. Odtąd S. Lubomirski był eksponentem interesów włoskich w Polsce. Pełnił m.in. funkcję przedstawiciela na Polskę firmy ubezpieczeniowej Assicurazioni Generali di Trieste. W 1920 roku został prezesem Polskiego Związku Przemysłowców Metalowych, w 1926 roku – prezesem Rady i Zarządu Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów „Lewiatan”. W 1927 roku, po fuzji Banku Zjednoczonych Ziem Polskich z Bankiem Handlowym w Warszawie, S. Lubomirski został prezesem Rady BHW. Zasiadał ponadto w zarządach i radach nadzorczych kilkunastu spółek akcyjnych. W 1932 roku, po dymisji M. Szarskiego, został prezesem ZBwP. Zmarł 16 sierpnia 1932 roku w Karlovych Varach, po kilku zaledwie miesiącach pełnienia funkcji. Mocną pozycję w świecie finansów zawdzięczał historycznemu nazwisku i koneksjom oraz związkom z BCI. Duże doświadczenie zastępowało mu studia ekonomiczne. Trudno powiedzieć coś o jego poglądach na bankowość. Ignotus, który go nie lubił, napisał: „Nie można powiedzieć o p. Stanisławie Lubomirskim, że jest pierwszym finansistą wśród arystokracji, gdyż jego małopolscy krewni (Andrzej, Maria i Kazimierz Lubomirscy) o wiele szersze mieli koncepcje i wyższe posiadają kwalifikacje, poświęcając przy tym własne, bardzo poważne środki. Porównując (...) działalność naukową i społeczną Jana Tadeusza Lubomirskiego z operacjami pana Stanisława Lubomirskiego, trudno nie stwierdzić dekadencji ongi wielkich rodów historycznych”¹⁰.

Stanisław Lubomirski
(1875–1932)

Wacław Fajans (1932–1939)

Urodził się 28 czerwca 1884 roku w Warszawie w starej rodzinie mieszczańskiej. W latach 1903–1909 studiował na uniwersytetach w Genewie i w Bonn. W 1917 roku został referentem zagadnień finansowych w Departamencie Gospodarstwa Społecznego Tymczasowej Rady Stanu. W latach 1918–1920 był naczelnikiem wydziału walutowego Ministerstwa Skarbu, w latach 1920–1922 dyrektorem ZBwP. W latach 1922–1923 pełnił funkcję wiceministra skarbu. Od 1923 do 1939 roku był dyrektorem naczelnym Powszechnego Banku Związkowego w Polsce SA. Reprezentował Polskę podczas międzynarodowych konferencji ekonomicznych w Genui (1922), Genewie (1927) i Londynie (1933). W 1932 roku, po śmierci S. Lubomirskiego, objął funkcję prezesa ZBwP. W okresie pełnienia tej funkcji W. Fajans pozostawał związany z kapitałem belgijskim. W porównaniu z poprzednimi prezesami miał duże doświadczenie w pracy w administracji państwowej, co było znakiem czasu. Po przesileniu wielkiego kryzysu uważał za podstawowe zadanie poprawę bezpieczeństwa bankowości prywatnej, choć równocześnie wstrzeźliwość kredytową banków w drugiej połowie lat trzydziestych uważał

¹⁰ Ignotus – op. cit., s. 78; por. Z. Landau – Stanisław Sebastian Lubomirski, (w) Polski Słownik Biograficzny, t. XVIII, s. 56–58

za nadmierną. Był zwolennikiem „angielskiego”, dyskontowego modelu bankowości. Interesował się problematyką rolniczą i kwestią nożyc cen, co w okresie akcji oddłużeniowej czyniło go właściwym człowiekiem na właściwym miejscu. Nie angażował się politycznie, prowadził natomiast działalność naukową. W latach 1920–1939 wykładał w warszawskiej Wyższej Szkole Handlowej (od 1933 roku Szkole Głównej Handlowej). Podczas II wojny światowej musiał się ukrywać. Po wojnie kontynuował działalność naukową w krakowskiej Akademii Handlowej, następnie w tamtejszej Wyższej Szkole Ekonomicznej. W 1960 roku przeszedł na emeryturę. Wybitny pedagog, pozostawił grono uczniów. Zmarł w Krakowie w marcu 1971 roku. Opublikował m.in.: *Die russische Goldwährung* (1909); *Wahania walutowe w świetle doświadczeń wojny* (1917); *Nasza przyszła waluta* (1918); *Sprawa cen artykułów rolnych w programie gospodarczym Polski* (1926)¹¹.

---

¹¹ Por. J. Maciaszek – Profesor Wacław Fajans, „Folia Oeconomica Cracoviensia”, 1974, vol. XVI.

Część V

An Outline of the History of Banking in Poland

Pre-partition Period (before 1795)

As early as late Middle Ages there were in Poland merchants wealthy enough to take up crediting along with their usual trading activities. The Christian banking, which was a separate branch of Polish banking, was considerably limited by the prohibition of usury¹ imposed by the Church. The Jewish banking, although not subject to that prohibition, was hindered by the Statute of Warta from 1423, which did not allow Jews to give credit on movables. In the reign of Kazimierz Wielki (Casimir the Great, 1333–1370) the most outstanding representatives of the Christian banking were Mikołaj Wierzynek and Hańko Kępicz, whereas for the Jewish banking Lewko was the most important one. Under the rule of Władysław Jagiełło (1386–1434) the most successful creditors were the Cracow families of Morsztyn and Szwarc. The Jewish credit was represented at that time by Wołczek. At the end of the 15th century the Betman (Bethmann) family became very important as well as, later, their partners – the Boner family, who were competed by the Montelupis. At the same time in the Grand Duchy of Lithuania a Jewish merchant and banker Abram Ezofowicz developed a brilliant career which was crowned with nobilitation. The outstanding family of Loytz, bankers from Szczecin, having gone bankrupt in 1572, moved to Gdańsk and carried on their business there. At the beginning of the 17th century the banking activity of Robert Forbes, the King's secretary, was very significant. In the reign of Władysław IV (1632–1648) Jerzy Hewel, who credited the King's maritime policy, was a very well-known personality.

First real banks in Poland were *montes pietatis* – banks organised by the Church authorities. Their main purpose was to suppress usury through supplying consumer credit on immovables. The three oldest *montes pietatis*² were established by Piotr Skarga: in Wilno (1579), in Cracow

---

¹ There existed some ways to avoid it, though. One of them was *datum emergens* – indemnity for payment delay. The partners would make a deal with unrealistic terms of payment (very short time) which were not observed, and under the cover of indemnity the interest was paid. Another way was *lucrum cessans* – indemnity for profits that the lender lost not using his capital for some time. However, the Church had some doubts about the latter – St Thomas Aquinas, although quite liberal in his views on economy, disapproved of it. With the long-term credit interest was paid in the form of so-called “wyderkauf” (leasing of rent).

² Some historians consider Fundacja Ostrołęcka Taniego Kredytu, founded by rev. Wawrzyniec Białobrzeski in Ostrołęka, 1557, as the first bank of this kind. However, it was not *monte pietatis* in the strict meaning of the term.

(1587) and in Warsaw (1589). Further ones, over ten, were founded soon after. At first, *montes pietatis* were giving ex-interest credit, later – low-interest credit. The investment credit was supplied by Kahals – Jewish communities, which were not subject to restrictive anti-usury regulations imposed on the Christian bankers. Credit was also offered, in considerable amounts, by some Catholic orders and some magnates. The idea of mortgage appeared in Polish law as early as 16th century. The mortgage law was codified for the first time in the Diet constitution in 1588. Bill of exchange was already known in the 15th century. The law on bills of exchange was first adjusted in Gdańsk (1701), then in Elbląg (1758) and in 1775 – all over the country. Counter-reformation and the wars of the middle of the 17th century hindered the development of credit institutions. Most of *montes pietatis* were not maintained through “Swedish Deluge”. When Ariens were exiled in 1657 a large group involved in crediting disappeared from the market. Pogroms, brought about by the 1648 Cossack uprising led by Bohdan Chmielnicki, weakened the financial capacity of the Jewish communities.

In the 18th century banking and trading began to be separated. In the Wettin times there appeared people designated as bankers, for whom banking was the main occupation. In Poland the first banker who called himself this way was Adam Zimman. Piotr Riaucour and Piotr Tepper (the elder) were his contemporaries. In 1723 the Warsaw Trading House was established, from which the Tepper company later evolved. The next generation, in the reign of King Stanisław Poniatowski, witnessed and experienced great development of banking. In 1790 the Four Years Diet passed a bill which raised six more important bankers to the rank of nobility: Piotr of Fergussons Tepper (the younger), Karol Szulc, August Wilhelm Arndt, Fryderyk Kabryt, Jan Meysner and Piotr Blanc. The following bankers were mentioned as the “second important” ones: Jan Klug from Poznań, Fryderyk Segebarth, Franciszek, Piotr and Karol Frybes (brothers), Andrzej Kapostas, Franciszek Morino, Jan Fenger and Wincenty Lańkiewicz. It was also the time when Antoni Prot Potocki, the first banker of noble pedigree, was running his bank. Smaller companies were owned by: Maciej Łyszkiewicz, Dawid Heyzler from Lublin and Jerzy Poths. The most prominent Jewish banker of that time was Berek Szmul Jakubowicz, also called Szmul Zbytkower. The year 1792 brought defeat in the war against Russia and the fall of Polish State, which was a shock to the very basis of the banking system. In February 1793 a crisis began, as a result of which seven big banking houses collapsed: Tepper, Prot Potocki, Szulc, Kabryt, Łyszkiewicz, Heyzler and Klug. In order to liquidate these banks the Diet of Grodno (1793) appointed the Bankig Commission the head of which was Wojciech Skarszewski, the Bishop of Chełm. In 1794 the first Polish paper money appeared, and was issued by the authorities of the uprising led by Kościuszko. The dissolution of the State and loss of independence coincided with the collapse of the banking system built in the times of King Stanisław Poniatowski. Very few smaller banking houses managed to survive the disaster.

The Period of Partitions (1795 – 1914)

After the Third Partition Polish nobility in the Prussian sector became a very attractive credit beneficiary to the Prussian long-term credit institutions. Fast growing indebtedness of Polish gentry later, in the times of the Grand Duchy of Warsaw (1807 – 1813), caused a serious strain on the state’s finances due to so-called “sums of Bayonne”³. Within the same period the issue of paper money was undertaken again and the first “post-partition” big banking house was established by Samuel Antoni Fraenkel (1808). More such firms appeared only in the period of

---

³ Those were the sums with which the Treasury of the Grand Duchy of Warsaw was charged by Napoleon (agreement of Bayonne) on taking over, among others, the mortgage liabilities from the Prussian State.

the Congress Poland: 1817 – Aleksander Wertheim, 1820 – Samuel L. Kronenberg, 1822 – Matias Rosen. The former Jakubowicz company evolved into Dom Bankowy Aleksander Rawicz i Ska. Until the November Uprising (1830–1831) over ten smaller institutions of this kind were established. Their development within the following four decades, until the 1860s, formed the main trends in the growth of the private banking in the area under the Russian rule.

In 1825 Towarzystwo Kredytowe Ziemskie (land mortgage credit association) was established in Warsaw. It enabled the rise of mortgage credit for agriculture. In 1828 the Bank of Poland was established, also in Warsaw. This institution combined the function of issuing currency with that of capital mobilisation to support industrialisation of the country. In the 1830s and 1840s the Bank of Poland was involved in investments in Zagłębie Staropolskie (Old Polish Basin). In 1841, after the suppression the Congress Poland's monetary separation and introduction of rubel as the official currency, the issuing functions of the Bank were limited. However, they continued to be performed until 1870. In the 1850s the government began to limit the crediting functions of the Bank. After the fall of January Uprising (1863–1864) the Bank of Poland was subjected to Russification and next – liquidation. That process turned it into a counting house of Gossudarstwiennyj Bank. Russian central bank was an exclusively Russian institution. Poles were not employed there, they could only take part in the works of advisory discount committees.

Until 1860 the Russian authorities had disapproved of the idea of the private banking as joint-stock companies. Later this form of activity was accepted but the former mistrust could be traced in the Russian banking law. It was based on the system of concessions given by the Ministry of Finance, which also superintended banks' work. The following criteria were imposed by law: the minimum and maximum equity capital (0,5 and 5 mln rubels respectively), cash reserve (10% of commitments), equity – debt ratio (1:5) and the maximum, credit for one customer (10% of capital). Besides, banks were strictly divided into two groups: commercial banks, dealing with short-term credit, and land banks giving mortgage credit and issuing mortgage deeds. Commercial banks were not allowed to purchase mortgage bonds, shares and bonds⁴ and immovables but to meet their own requirements. This restrictive quality of the Russian banking law was considered by Poles as vexation, which was to some extent accounted for. On the other hand, however, it made the banking system highly secure. Not even one joint-stock bank had collapsed until 1915, when Russians withdrew from the Congress Poland.

First joint-stock banks in the Russian sector of the partitioned Poland were established in the 1870s. Bank Handlowy w Warszawie SA was established by Leopold Kronenberg in 1870. A year later a group of financiers established Bank Dyskontowy Warszawski SA. In 1872 the following banks were established: Bank Handlowy w Łodzi SA, Wileński Prywatny Bank Handlowy SA, a commercial bank, and Wileński Bank Ziemiański SA, giving mortgage credit. For quite a long time this network of joint-stock banks managed to satisfy the credit needs in the part of Poland under the Russian rule. More joint-stock banks were established only in the 1890s. Appendix I shows the strong position of banking in the Russian sector when compared to the remaining two sectors. It was also in the Russian sector that credit co-operatives developed. Their financial centre, Bank Towarzystw Spółdzielczych SA, was created in 1910. Unlike in the other sectors, municipal credit institutions did not develop here.

In the Austrian sector, in the first half of the 19th century, there were several dozen banking houses. In 1841 in Lvov there was established Galicyjski Stanowy Instytut Kredytowy which supplied mortgage credit for agriculture. Joint-stock banks appeared in the 1860s. The first one was Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny SA in Lvov (1867). The Austrian banking law, although based on the system of concessions too, was much more liberal than the Russian law.

---

⁴ This restriction referred only to the shares and bonds which were sold for the first time. But banks could make "second hand" purchase of stock.

For example, it allowed joining two kinds of credit activities: mortgage and discount. The result was, however, a low level of banks' security. Out of eight joint-stock banks established by the time of the first Galician bank crisis in 1873, only two had existed until the Great War. The succeeding crises, in 1886, 1890 and 1899, resulted in bank collapses. At the end of the 19th century the central bank, Österreichische-Ungarische Bank, was well disposed to Polish matters. It offered Poles great possibilities of career. Leon Biliński, the later minister of Treasury in the 2nd Republic, was the governor in that bank in 1900–1909.

What was peculiar about credit relations in Galicia, was the existence of strong Bank Krajowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. This institution, established by the bill of Country Diet in 1881, did not only perform credit functions but also some functions of the central bank. For example, it supported commercial banks at the times of panic. In Galicia both municipal and co-operative institutions were well developed. Polish credit co-operatives had their financial centres at Akcyjny Bank Związkowy established in 1902 in Lvov and Centralna Kasa Spółek Rolniczych (est. 1909).

Polish banking in the Prussian sector was definitely the weakest (cf. appendix I). German banking law, based on the system of registration not concessions, was most liberal. First joint-stock banks were established in the 1860s (Bank Bniński, Chłapowski i Plater "Tellus" SA in Poznań in 1862). As a result of the crisis of 1873 and the collapse of "Tellus" the atmosphere of mistrust was created, which made it difficult for the very few and weak Polish banks to compete with strong German banks. In 1886 Bank Związku Spółek Zawodowych SA in Poznań was established as the financial centre of the developing credit co-operatives. It was only then that the reliability of Polish credit institutions could be restored. However, they remained much weaker than their counterparts in the other sectors of partitioned Poland. Reichsbank, as well as the Russian Bank of State, was closed for Poles. Therefore, the only sector where Poles could gain some experience in central banking was Galicia.

The Years of the Great War (1914–1918)

The beginning of world war and the Russian offensive in Galicia in 1914 were very difficult for Galician banks mostly located in Lvov. After 1915, when the Austrian army came back to Lvov, the condition of banks was improved. During the war the public credit institutions were developed in the Austrian sector. Apart from Bank Krajowy, that had already existed, two new public banks were established: Galicyjski Wojenny Zakład Kredytowy and Galicyjski Miejski Wojenny Zakład Kredytowy. In 1916 Galician banks began to expand the range of their activity to the Congress Poland occupied at that time by the Central Powers. Russian evacuation from the Congress Poland in 1915 was disastrous for the banks which lost their traditional links with the Russian monetary market. The Russian revolution of 1917 brought the final loss of their assets on the Russian side of the front line. The time of war turned out to be relatively profitable to the banks in the Prussian sector, which as early as in 1915 began to expand to the Russian sector and after the war found themselves in, relatively, the most advantageous situation. The withdrawal of restrictions of the Russian banking law made the banking system in this area more liberal and brought about its gradual acquiring of the "German" model of banking.

In 1915, having captured large territories of Russia, German authorities faced the problem of local currency issue. At first this function was performed by Ostbank für Handel und Gewerbe – Darlehnskasse Ost in Poznań, which issued currency notes the value of which was given in rubels and kopieykas. After the Central Powers had recognised independence of Poland (act of 5 November 1916), Germans established in December 1916 the state bank Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa (PKKP). It operated within the part of the Congress Poland occupied by Germans and since April 1917 issued Polish marks.

In the Period of the Second Republic (1918–1939)

When Poland regained independence, it was decided that PKKP should remain an issuing institution. However, it was considered a temporary solution. The years 1918–1923 brought serious inflation which turned into hyperinflation in the summer of 1923. It destroyed capital of Polish banks but, on the other hand, was favourable to their organisational expansion. In 1919 there were 37 joint-stock banks in Poland, in 1923 their number reached 111. Many of banking houses, mutual credit associations or co-operative banks were transformed into joint-stock banks. It was allowed for by the very liberal banking law which, to some extent, was a reaction to the former restrictive regulations of the Russian law. In 1920 there was established the Association of Banks in Poland, which advocated private banking before State authorities and various pressure groups. It was also in the years of inflation that the foundations of the state banking were laid. In 1919 Poczтовая Kasa Oszczędności (PKO) and Państwowy Bank Rolny (PBR) were established.

The reforms introduced by Władysław Grabski in 1924 resulted in currency stability. PKKP was replaced by Bank Polski SA (Bank of Poland) independent of the state, which issued Polish currency – zloty. Grabski believed in economic liberalism and, at the same time, wanted to build strong state banking. He was aware of the weakness of Polish capital. In 1924 the capitals of PKO and PBR were increased and the three public banks from Galicia were fused into Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK). According to Grabski's plans the state banks' main task was to restore the long-term credit. Private banks were supposed to deal with the short-term credit. The banking law from 1924 was based on the system of concessions. It introduced the minimum levels of stock capital which depended on the location of the head office of the bank⁵. It also aimed at establishing by banks of an independent auditorial association that would perform supervisory functions.

In 1925 Polish economy came to a crisis which was caused by the Polish – German customs war, another budget deficit and the breakdown in the trade balance. In the summer of 1925, after the collapse of zloty, run on the banks began. The banking crisis revealed the capital weakness of private banks and problems with liquidity, typical of post-inflation periods. During the crisis banks were waiting, in vain, for the help from the Bank of Poland. The authorities decided, however, that the primary task was to protect the currency. Finally, the help came from the government, which created a special fund – Fundusz Pomocy Instytucjom Kredytowym (FPIK) operating through BGK. As a result of the crisis the Bank of Poland concentrated on issuing functions, and abandoned majority of functions of the central bank. The Bank of Poland had never performed the role of the "bank of banks", directly crediting Polish economy.

The years 1926–1930 were good for banking. Efficient bank supervision was established in 1927 under the name of Komisariat Bankowy Ministerstwa Skarbu. In 1928 the new banking law was enforced. Following the former Russian pattern it introduced restrictions on the ratio of a bank's passive debt and its own capital. It put under a ban trading by banks and banking by limited liability companies. Moreover, it upheld all restrictions introduced in 1924. The network of Komunalne Kasy Oszczędności (municipal saving houses) hitherto existing in the former Prussian and Austrian sectors, was expanded in 1927 countrywide. In 1929 a new institution was established – Bank Polska Kasa Opieki SA, the purpose of which was to provide banking service to Poles living out of Poland. The experience of the crisis of 1925 resulted in the increase of foreign capital in private banking as well as checked its organisational development. After 1925 only one new private bank was established – Bank Amerykański w Polsce SA. Since then the number of banks and their branches began to decrease.

---

⁵ In Warsaw it was 2.5 mln zlotys, in Katowice, Cracow, Lvov, Łódź and Poznań – 1.5 mln zlotys, the rest of the country – 1 mln zlotys. The banks that could not meet this requirement were allowed to make up for their capitals until January 1928.

The results of world economic depression affected Polish banking in 1931, after the collapse of Österreichische Credit Anstalt. The crisis was especially harmful to the private banking because of flight of foreign capital. It was partly replaced by the state capital. The situation was even worsened by the currency deflationary policy being carried out at that time, mostly for the reasons of prestige. The crisis resulted in the state control over the commercial banking, the latter becoming less and less important. On the other hand, the importance of the state banks grew. And so did their number. In 1933 Bank Akceptacyjny SA was established to take up clearing of debts in agriculture. Appendix II reveals the dominant position of the state banks, considerable weakening of the private banking and relatively weak position of the central bank. Both interwar crises revealed the dangers of applying the "German" model of banking. The last years before World War II brought the evolution of the commercial banking according to the "English" model.

The Years of the World War II (1939–1945)

In September 1939 the Bank of Poland was evacuated through Roumania to France and Britain, where it remained till the end of the war. In the territories incorporated into the Reich the German marks were put into circulation and Polish financial institutions were put into liquidation. Polish banks in the territories incorporated into the USSR were in the same situation. In General Gouvernement Germans established in 1940 Bank Emisyjny w Polsce (issuing bank), located in Cracow. The bank was managed by Feliks Młynarski and it issued zlotys, nicknamed "złote krakowskie" (Cracow zlotys) or "młynarki" (after the surname Młynarski). The pre-war commercial banks were allowed, to some extent, to continue their activity but under the supervision of German Office for Banking Supervision (Bankaufsichtsstelle), provided they had not been recognised as Jewish banks. In 1942 Walter Funk, the minister of economy of the Reich, put forward a plan of either liquidation of Polish banks or taking them over by big German banks. This plan was not carried out because of the negative attitude of German banking and the Office for Banking Superintendence. The work of banks in Warsaw was disturbed and disorganised by the outbreak of Warsaw Uprising in August 1944.

The Post-war Period (after 1945)

As early as 1944 in the liberated territories banknotes signed by Narodowy Bank Polski (National Bank of Poland, NBP) were circulated. In fact, NBP was established later – in January 1945. Bank Polski SA did not regain its authority to issue currency and after the repatriation in 1946 it was put into liquidation (1951). In 1945 there appeared a new model of banking – with no competition and with particular credit institutions serving particular branches of economy. BGK credited nationalised industry, PBR – agriculture, municipal banks and the network of KKO – local administration. PKO was to take care of citizens' savings and Bank PKO SA – of money remittances from abroad. The private banking, which after the war tried to come back to the market, was determined to be useless. Therefore, in 1946 the private banks, apart from Bank Handlowy w Warszawie SA and Bank Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu, were deprived of concessions and put into liquidation. The reason for choosing liquidation instead of nationalisation was that the private banking was weak and dependent on the state and foreign capitals. That is why liquidation was considered a less costly solution. In 1946 NBP began to abandon traditional functions of the central bank and to take over the direct filling the needs of the crucial branches of economy. The invoice-collecting system, typical for socialist banking, replaced bills of exchange and discount credit liquidated in 1947. Such evolution was brought about by the increase of banks' control over the credited institutions.

The banking reform, launched in October 1948, completed the first stage of fitting Polish banking to the system of socialist economy. It gave NBP a strong position within the banking system and, at the same time, made it subject to the minister of Treasury. It was a rule, until 1982, that the president of NBP was also a vice-minister of Treasury (since 1952 – of finance). BGK was put into liquidation and replaced by Bank Inwestycyjny. Bank Rolny and Powszechna Kasa Oszczędności were established to replace PBR and Poczтовая Kasa Oszczędności respectively. The network of KKO was closed down and the two municipal banks were joined to create Bank Komunalny (liquidated in 1952). It was also decided that the two historical joint-stock banks BZSZ and BHW should be liquidated. Finally, however, only BZSZ was liquidated. Authorities decided to maintain BHW because of prestige that it had abroad.

After 1955 some of the most extreme solutions of the stalinist period were abandoned. The idea of a monobank was given up and the investments began to be financed through bank credit. The year 1956 brought liberalisation of the exchange law. Co-operative credit movement was restored under the traditional name Spółdzielnie Oszczędnościowo-Pożyczkowe (SOP, saving and credit co-operatives) with Bank Rolny as its central bank. The scope of deposit functions of PKO was enlarged and so different forms of saving became more popular. However, the attempts to restore municipal credit institutions undertaken just after 1956 were not successful. In 1958 NBP ceased to be formally subject to the ministry of finance, although the actual dependence remained. The banking law from 1960 confirmed the monopoly of the nationalised sector in banking, the minister of finance's superior position over banks and the banks' control over their clients. As a result of liberalisation of the exchange law, so-called "internal export" market was created and Bank PKO SA began to issue special coupons the nominal value of which was given in US dollars. Those coupons made it possible to buy foreign goods for foreign currency in special shops.

At the end of the 1960s centralising trends in banking and the idea of monobank returned. The resulting reform (1969) liquidated Bank Inwestycyjny and assigned crediting of housing construction to PKO, foreign trade – to BHW, the rest – to NBP. The SOPs were transformed into co-operative banks superintended by the newly established Bank Gospodarki Żywnościowej.

Another reform, from 1982, pointed the changes in the opposite direction. The President of NBP, hitherto appointed by the government, since then would be nominated by the Diet and be responsible for the monetary policy. He would also be the chairman of the Council of Banks established at that time. The new law did not change the hitherto existing structure of banking, although a plan to separate PKO from NBP had been hinted at. The future possibility to establish new banks, including joint-stock ones, was also mentioned. Monopolistic position of the nationalised sector within Polish banking ceased to be a legal norm in 1982, although it actually remained for a few following years. Moreover, the opinion that different sectors of economy should be assigned to particular banks, without any competition, was still widely accepted.

In 1986 a new state bank, Bank Rozwoju Eksportu was established. In 1987 PKO Bank Państwowy (PKO BP) was separated from NBP. At the end of 1987 works on building the network of commercial banks and putting NBP back in the position of the bank of banks were proceeding at a high rate. In April 1988 nine commercial banks were isolated from NBP. These were: Państwowy Bank Kredytowy w Warszawie, Wielkopolski Bank Kredytowy w Poznaniu, Powszechny Bank Gospodarczy w Łodzi, Bank Śląski w Katowicach, Bank Gdański w Gdańsku, Bank Zachodni we Wrocławiu, Bank Depozytowo-Kredytowy w Lublinie, Pomorski Bank Kredytowy w Szczecinie and Bank Przemysłowo-Handlowy w Krakowie. Also in April 1988 the first joint-stock bank was established – Łódzki Bank Rozwoju SA. Liberalisation of the exchange law, which took place in February 1989, brought about rapid development of counting houses. The banking law from 1989 liberalised the terms of establishing new banks and made the regulations suitable to the new reality of bank competition. Bill of exchange began to be

used again as an instrument of credit. NBP was endowed with the prerogatives of the central bank: banking supervision and the minimum reserves. In the new law there were also regulations setting the procedures concerning bankruptcy and bank liquidation.

The succeeding years brought fast growth of the number of joint-stock banks (in 1995 there were 83). Most of them had relatively small capital. The process of privatisation of the state banks was launched. After a few spectacular bankruptcies the Bankowy Fundusz Gwarancyjny (bank security fund) was created in 1994. Amendments to the banking law from 1997 made the banking supervision independent of NBP. Facing the weakness of Polish banks' capital and the prospects of opening Polish credit market to European banks, the authorities began to support the concentration trends in banking.

* * *

The book has been arranged according to both subject matter and alphabetical order. Part one, supplemented with appendices⁶, includes an outline of the development of Polish banking. Part two is a survey of different branches of banking: issuing institutions (chap. 1), public and state banks (chap. 2), municipal credit institutions (chap. 3), credit associations (chap. 4), credit co-operatives (chap. 5), banking houses and counting houses (chap. 6), ex-interest credit funds (chap. 7), pawn shops (chap. 8). Part three enlists, in alphabetical order, all Polish joint-stock banks. Part four presents the history of Związek Banków w Polsce (the Association of Banks in Poland). The book also includes index of personel names and names of credit institutions.

Bibliography – see Part One

translated by Anna Morawska

Źródła ilustracji (podano numery stron)

Album Dziesięciolecia Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918–1928, Kraków-Warszawa 1928: 35, 37, 41, 45, 48, 49, 52, 54, 153, 164, 190, 191; Bank Związku Spółek Zarobkowych SA Poznań, Report on Operations for the Year 1935: 68; E. Droźniak – Centralna Kasa Spółek Rolniczych. Historia, zasady organizacyjne, działalność, Kraków 1927: 69; „Gazeta Bankowa” nr 13–14/1929: 96, 172, 185; Z. Hofmoki-Ostrowski – Banki w Polsce, Warszawa 1925: 36; Leopold Kronenberg. Monografia zbiorowa, Warszawa 1922: 79; Żydzi w Polsce Odrodzonej, t. 2, Warszawa 1934: 81, 129, 142; Ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN; fot. Jaworski: 50, 106; fot. J. Kucharska: 182; fot. Poddębski: 13, 26, 32, 44, 139; fot. NN: 29; Ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie – Pałac i Park w Wilanowie (mal. J. Grassi): 78; Ze zbiorów profesora Zbigniewa Landaua: 131, 143; Ze zbiorów autora: 15, 24, 47, 62, 63, 64, 65, 99, 105, 107, 109, 110, 115, 121, 126, 152

⁶ Appendix I is a ranking list of Polish banks before World War I. To make the data better comparable, they have been calculated in zlotys according to the 1927 par. Appendix II is a ranking list of Polish banks in 1936. Appendix III is a list of Polish Ministers of Treasury (Finance).

Indeks nazwisk i nazw instytucji kredytowych

- Accepting House 53
Adam Ernest 34, 163, 165, 185, 187
Adamczewski Tadeusz 58, 132, 153
Adamski Stanisław 34, 68, 71, 125, 153
Adelberg Julian 84
Agrar und Commerzbank AG w Katowicach 20, 74, 88, 159
Agrarny Bank w Pradze 185
Akcyjna Spółka Przekazowa 88
Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie 20, 61, 87, 89-90, 99, 121, 134, 155-156, 177, 185, 187-188
Akcyjny Bank Związkowy dla Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie 90
Akcyjny Bank Związkowy SA we Lwowie 12, 19, 41, 69, 72, 90-91, 152, 196
Akst Henryk 82, 84-85
Akzeptbank AG 53
Albrecht Jerzy 22
American Express Company 52
American Jewish Joint Distribution Committee 85-86, 135
Amrogowicz Bogdan 174
Amstelbank 177
Andranus Stefan 84
Andrzejewski M. 51
Anglo-International Bank 155
Anglo-Palestinian Bank 83, 160
Ankiewicz Julian 64
Arlt Jan 156
Armólowicz Jan 138, 174
Arndt August Wilhelm 10, 77-78, 194
Aronsohn Robert 136
Aschkenazy Henryk 89, 99-100, 143
Assicurazioni Generali di Trieste 191
Axel-Egnell 92
Axell Harald 92
- Baczyński Włodzimierz 38
Badeni Marcin 21, 27
Badeni Stanisław 133, 146
- Badior Marek 123
Bagniewski Adam 30
Bajoński Kazimierz 131-132, 174, 187
Balcerowicz Leszek 22
Balcerzak Władysław 14
Badziak Kazimierz 8, 106, 160
Banca Commerciale Italiana 80, 107, 151, 189, 191
Banco di Credito Italiano-Viennese 168
Banco Polacco 52
Bankaufsichtsstelle 15, 59, 198
Bank Agrarny SA w Poznaniu 91
Bank Akceptacyjny SA 14, 19, 35, 47, 53-54, 91, 118, 198
Bank Amerykański w Polsce SA 14, 20, 91-92, 197
Bank Angielsko-Polski SA w Warszawie 80, 93-94, 97, 108
Bank Bniński, Chtapowski i Plater „Tellus” SA w Poznaniu 12, 94, 149, 178, 196
Bank Budowlany SA w Warszawie 59, 94-95, 115
Bank Bydgoski SA 95
Bank Centralny dla Handlu, Przemysłu i Rolnictwa SA w Warszawie 96
Bank Centralny SA w Poznaniu 95
Bank Centralny w Warszawie SA 96, 164, 186
Bank Cukrownictwa SA w Poznaniu 19, 93, 96-97, 124, 149, 169, 188
Bank Depozytowo-Kredytowy w Lublinie 17, 199
Bank Depozytowy SA w Warszawie 93, 97
Bank dla Elektryfikacji Polski SA 101, 156
Bank dla Handlu i Przemysłu w Łodzi SA 103, 110
Bank dla Handlu i Przemysłu SA w Poznaniu 110
Bank dla Handlu i Przemysłu SA w Warszawie 19, 52, 64, 111-112, 116, 179, 187
Bank dla Handlu Zagranicznego SA w Warszawie 112-113
- Bank dla Polskiego Przemysłu SA w Krakowie 81, 114, 126
Bank dla Spółdzielni SA w Warszawie 73, 85-86, 129, 135-136
Bank Dyskontowy SA w Bydgoszczy 19, 97-98, 115, 164
Bank Dyskontowy TA we Lwowie 98
Bank Dyskontowy Warszawski SA 11, 18-19, 80, 89, 93, 98-100, 106, 121, 142, 177-178, 187-188, 195
Bank Emisyjny w Polsce 15, 18, 198
Bank Francusko-Belgijsko-Polski dla Przemysłu i Rolnictwa SA w Łodzi 101, 134, 168, 179
Bank für Handel und Gewerbe AG w Poznaniu 20, 31, 102, 110
Bank Galicyjski dla Handlu i Przemysłu SA w Krakowie 102, 156
Bank Gdański (II) 17, 199
Bank Gospodarki Żywnościowej 16, 75, 199
Bank Gospodarstwa Krajowego 13-17, 19, 41-46, 52-54, 57, 66, 83, 86, 89, 108, 124, 135, 138, 155, 174, 189, 197-199
Bank Gospodarstwa Spółdzielczego 72, 75
Bank Górnośląski 138
Bank Handlowo-Przemysłowy we Wrocławku SA 103-104, 117
Bank Handlowo-Przemysłowy w Grodzisku SA 102
Bank Handlowo-Przemysłowy w Łodzi SA 103, 110
Bank Handlowo-Przemysłowy w Śremie SA 103
Bank Handlowy w Białymstoku SA 18, 104
Bank Handlowy w Łodzi SA 11, 18, 93-94, 104-106, 186, 195
Bank Handlowy w Poznaniu SA 106, 164
Bank Handlowy w Warszawie SA 11, 16-19, 64, 78-80, 82, 97, 98, 104, 106-109, 145,
- 147, 151, 176, 187-189, 191, 195, 198-199
Bank Handlowy Wilhelm Landau SA 18, 80, 110, 167
Bank Handlu Zagranicznego SA w Warszawie 108, 112
Bank Hipoteczny Królestwa Czeskiego 40
Bank Inwalidzki SA w Warszawie 113, 180
Bank Inwestycyjny 16, 59, 199
Bank Komercajny SA w Krakowie 20, 81, 113
Bank Komunalny 16, 59, 199
Bank Komunalnych Kas Oszczędności 58
Bank Koniński SA 114
Bank Krajowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim 12, 18, 40-44, 56, 89, 90, 120, 196
Bank Krakowski SA 81, 83, 114-115, 126
Bank Kredytowy SA w Kępnie 115
Bank Kredytowy SA w Warszawie 111, 115-116, 163
Bank Kredytu Hipotecznego SA w Warszawie 116, 130-131
Bank Kujawski SA we Wrocławku 103, 117
Bank Kupców Podróżujących dla Handlu i Przemysłu w Poznaniu 127
Bank Kupiecki w Łodzi SA 117
Bank Kupiecka Polskiego SA w Warszawie 118, 157, 164
Bank Kwilecki, Potocki i Ska SA w Poznaniu 19-20, 94, 118-119, 134, 149, 164
Bank Leśny SA w Wilnie 119
Bank Likwidacyjno-Kredytowy SA w Poznaniu 119, 164
Bank Ludowy w Bytomiu 68
Bank Ludowy SA w Warszawie 120, 150
Bank Lwowski SA 120, 156
Bank Małopolski SA w Krakowie 102, 120-121, 140, 156, 186-187
Bank Mazowiecki 115, 122, 164
Bank Mieszczactwa Polskiego 122

- Bank Międzynarodowy w Petersburgu 80
- Bank Międzynarodowy SA w Warszawie 82, 122–123, 156, 164
- Bank Młynarzy Zachodnich Ziemi Polskich w Poznaniu 123, 164
- Bank Morawski w Brnie 172
- Bank M. Stadhagen SA w Bydgoszczy 81, 136–137, 164, 188
- Bank Naftowy SA we Lwowie 20, 96, 123–124, 134
- Bank Narodowy (projekt) 23, 25, 30, 77
- Bank Narodowy dla Rozwoju Polskiego Przemysłu, Rzemiosła i Handlu SA w Warszawie 124
- Bank Osadniczy SA w Poznaniu 125, 173
- Bankowy Fundusz Gwarancyjny 17, 200
- Bank Polska Kasa Opieki SA 14–16, 18–19, 50, 52–53, 125, 174, 197, 198–199
- Bank Polski 11, 17–18, 25, 28–31, 78–80, 195
- Bank Polski SA 13–15, 170–19, 31–38, 47, 49, 53–54, 57, 125, 187, 189–190, 197–198
- Bank Polskich Kupców i Przemysłowców Chrześcijań w Łodzi SA 125–126, 164
- Bank Polsko-Rumuński SA w Katowicach 127
- Bank Pomorski SA w Toruniu 127, 141
- Bank Poznański SA 127–128, 151
- Bank Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego 20, 62, 67, 128, 170
- Bank Powszechny w Piotrkowie SA 127
- Bank Północno-Wschodni SA w Łomży 128–129
- Bank Północny SA w Warszawie 20, 80, 82, 128–129
- Bank Prywatny SA w Warszawie 130, 175
- Bank Przemysłowców Polskich SA w Warszawie 116, 130
- Bank Przemysłowców Radomskich SA 132
- Bank Przemysłowców w Poznaniu 18, 68, 116, 130–132, 133, 187
- Bank Przemysłowców Zgierskich SA 132
- Bank Przemysłowo-Handlowy w Krakowie 17, 199
- Bank Przemysłowy dla Królestwa Galicji i Lodomeri z Wielkim Księstwem Krakowskim 10, 81, 132, 167, 190
- Bank Przemysłowy Warszawski SA 18, 81, 132–133, 191
- Bank Przemysłu Włókienniczego w Łodzi 131, 133
- Bank Robotników w Bochum 149
- Bank Rolniczo-Handlowy w Cempiniu SA 133
- Bank Rolniczo-Handlowy w Poznaniu SA 134
- Bank Rolniczo-Przemysłowy Kwilecki, Potocki i Ska 134
- Bank Rolniczo-Przemysłowy we Lwowie SA 134
- Bank Rolniczo-Przemysłowy w Poznaniu SA 101, 123, 134
- Bank Rolniczy SA we Lwowie 134–135
- Bank Rolniczy SA w Królewskiej Hucie 134
- Bank Rolny 16, 75, 199
- Bank Rosyjsko-Polski SA w Warszawie 85, 135
- Bank Rozwoju Eksportu 17, 199
- „bank rustykalny” we Lwowie 183
- Bank Rzemieślniczy SA w Krakowie 135
- Bank „Skarbona” w Berlinie 68
- Bank „Spolem” 72, 75
- Bank Spółdzielczy „Dniestr” 75
- Bank Spółdzielczy Powszechnego Związku Spółdzielni we Lwowie 73
- Bank Spółek Niemieckich w Polsce SA w Łodzi , 20, 74–75, 88, 136
- Bank Stowarzyszenia Mechaników SA w Warszawie 137
- Bank Śląski SA w Katowicach 45, 137–138, 154
- Bank Śląski (II) w Katowicach 17, 199
- Bank Towarowy SA w Warszawie 138–139
- Bank Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie 11, 18, 71–72, 139–140, 154, 187–189, 195
- Bank Unii w Polsce SA 81, 121, 140
- Bank „Union” w Pradze 172
- Bank von Danzig 38–40
- Bank Warszawsko-Gdański SA w Warszawie 127, 141, 164
- „bank włościański” we Lwowie 183
- Bank Włościański SA w Poznaniu 19, 141, 163
- Bank Wschodni SA w Warszawie 141, 164
- Bank Wzajemnego Kredytu SA w Warszawie 141–142
- Bank Zachodni SA w Warszawie 18–19, 80, 99, 188
- Bank Zachodni we Wrocławiu 17, 14–143, 199
- Bank Zagłębia SA w Katowicach 144
- Bank Zbożowy SA w Poznaniu 144
- Bank Ziemi SA we Lwowie 146, 154
- Bank Ziemiański SA w Warszawie 62, 67, 146–147, 185, 187
- Bank Ziemi Kaliskiej SA 144–145
- Bank Ziemi Polskiej SA w Lublinie 115, 145, 164
- Bank Ziemi Wieluńskiej SA 146
- Bank Ziemi Kresowych SA w Równem 144, 170
- Bank Ziemi dla Galicji, Śląska i Bukowiny SA 148
- Bank Ziemi dla Kresów SA 148
- Bank Ziemi SA w Katowicach 148
- Bank Ziemi SA w Poznaniu 18, 96, 149
- Bank Zjednoczenia SA w Poznaniu 149
- Bank Zjednoczonych Przemysłowców SA w Warszawie 150
- Bank Zjednoczonych Kooperatyw SA w Warszawie 149–150
- Bank Zjednoczonych Ziemi Polskich SA w Warszawie 80, 93, 107, 127, 150–151
- Bank Związków Ziemi SA w Warszawie 154
- Bank Związku Spółek Zarobkowych SA w Poznaniu 12, 16, 18–19, 34, 68, 72, 75, 90, 116, 125, 139, 149, 151–153, 187–191, 196, 198–199, 200
- Bank Związku Ziemi SA we Lwowie 63, 146, 154
- Bank Zyrardowski SA 154
- Banki Pobożne → Montes Pietatis
- Banki Spółdzielcze 75
- Banque Belge pour l'Etranger 172
- Banque de Bruxelles 107
- Banque de Commerce de Bâle 172
- Banque de France 36
- Banque de Silesie 154
- Banque des Pays de l'Europe Centrale 171
- Banque Française d'Acceptation 53
- Baranowski C. 100
- Barański Leon 38
- Barciszewski Leon 58
- Bardecki Piotr 48
- Bardzi A. 67
- Bargiewicz Leon 122
- Barlicki Norbert 120
- Barylski Henryk 116
- Barysz Leon 39, 46
- Bater B. 163
- Bathelt E. 176
- Battaglia Roger 169
- Bauda Kazimierz 121
- Bauer Karol 136–137, 188
- Bauer Ludwik 117
- Bauman Adolf 79–80
- Bauman Samuel Samson 79–80
- Baumgarten Teodor 29–30
- Baumritter: Józef, Maks 80
- Baworowski Stefan 176
- Bączkowski Eugeniusz 53
- Bekkerman J. 81
- Belka Marek 22
- Benis Artur 137–138
- Benon św. 86
- Benzf Stefan 111–112, 186–187
- Bereghohn Gabriel 79
- Bereghohn-Sonnenberg Michal 79
- Bergler Victor 171
- Bergman Adam 81
- Bergsohn Henri 78
- Bergsohn Józef 98, 100
- Bergsohn rodzina 78
- Beseler Hans von 31
- Betman (Bethmann) rodzina 9, 193
- Białobrzescki Wawrzyniec 9, 193
- Biedermann Adolf 105–106
- Bielezowski Juliusz 160
- Bielski Adolf 113
- Bielsko-Biański Bank Handlowy i Przemysłowy SA 154–155, 176–177
- Bielsko-Biański Bank Eskontowy i Wymienny SA 18, 154, 175
- Biernacki Alojzy 21
- Bigo Kazimierz 34, 174
- Biliński Leon 12, 21, 133, 196
- Biliński Marian 133
- Billing Piotr 25
- Birman Zygmunt 83–85
- Birstein Gustaw 129
- Biziel Jan 98
- Blanc Piotr 10, 77, 194
- Blitz rodzina 144
- Blitz E. 84
- Blitz Kolman 144
- Bloch Jan Gotlib 80–81, 181
- Bloch W. 76
- Błaszkiwicz L. 60
- Błaszkiwicz Antoni 25
- Bniński 12, 94, 178, 196
- Bobiński Leonard 96, 114–116, 122, 164, 169, 183
- Bochdan Hipolit 42
- Bochenek Jakub 162
- Bochwiec Stanisław 183
- Boden Credit Anstalt 100, 120, 140
- Boehm Gustaw 158
- Bogajski Mieczysław 131
- Bogdański Edmund 64, 125
- Bojarski Aleksander 113
- Bojarski E. 87
- Bolesta Ignacy 30
- Bonconne Pierre 167
- Boner rodzina 9, 193
- Boral Stanisław 175
- Borkowski T. 53
- Borkowski Włodzimierz 90
- Borowski Józef 48
- Borowski Marek 22
- Bossak Maksymilian 104
- Bozewicz Marian 90, 134, 174, 187–188
- Braun Adolf 80
- Brenstein M. 27
- Breza Stanisław 20
- British and Polish Trade Bank. The 45, 83, 155
- British Overseas Bank, The 93–94, 97
- Broel-Plater: Adam, Marian 181–183
- Broel-Plater Witold 138–139
- Bromberger Bank TA 155
- Broniewski Witold 46, 67, 153, 188
- Bronstein J. 86, 136
- Brugger Franciszek 101
- Brzeski Leon 97
- Brzeski Tadeusz 153, 188
- Bączkowski Jan 183
- Bugzel Czesław 174
- Bühning Wolfgang 61
- Buhrow K. 40
- Bujak Franciszek 88, 87
- Bukowiński Bank Krajowy w Czerniowcach 40
- Bunimowicz Tobiasz 20, 81, 83–84, 122, 164
- Burmeister Hermann 40
- Buschke Czesław 122
- Buski 165
- Byrce-Clarke James 94, 108
- Byrka Władysław 21, 34, 37–38
- Cachier Georges 167–168
- Cambacres Delair 167
- Carriani Leonia 143
- Caspar Otto 187
- Cegielski Edward 128
- Cegielski Hipolit 68
- Cegielski Stefan 153
- Cekabe 85–86
- Celichowski Witold 164–165
- Centner Ludomił 170
- Centnerszwer I. M. 84
- Centrala Kredytowa Kooperatywy Żydowskiej we Lwowie 73
- Centralna Kasa Państwowa 82
- Centralna Kasa Spółek Rolniczych 12, 69, 72, 75–76, 196, 200
- Centralna Małopolska Kasa Oszczędności 58
- Centralna Zyrowa Kasa Oszczędności 58
- Centralne Towarzystwo Kredytowe Ziemskie 63
- Centralne Towarzystwo Popierania Kredytu Bezprocentowego i Krzewienia Pracy Produkcyjnej wśród Ludności Żydowskiej w Polsce „Cekabe” 85–86

- Centralny Bank Ludowy Spółdzielni Żydowskich w Wilnie 73
- Centralny Bank Spółdzielczy 73
- Centralny Bank Ziemi SA 63
- Centralny Komitet Ratunkowy we Lwowie 85
- Centralny Komitet Ratunkowy w Krakowie 85
- Centralny Kooperatywny Bank Krajowyj Sojuz Kredytowyj 69
- Centrobank 69, 74
- Cepnik H. 127, 134, 138, 144, 148, 158–160, 166, 169, 176–178
- „Ceres” Bank Żyżowyj SA w Leżnie 155
- Cesarsko-Królewski Uprzywilejowany Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny 89, 155
- Chajes Wiktor 81, 82
- Chamiec Zygmunt 31
- Chappey Joseph 171
- Chądzyński Adam 150
- Chłapowski 12, 94, 178, 196
- Chłapowski Alfred 97
- Chodorowski Kazimierz 166
- Chomyszyn Grzegorz 184
- Choromański Józef 95
- Chosłowski Janusz 91
- Chowaniec Wacław 90
- Chmielewski Bonifacy 25
- Chmielewski Z. 76
- Chmielnicki Bohdan 10, 194
- Chrzanowski Bernard 116
- Chrzanowski Tadeusz 91
- Chrzanowski Zygmunt 34–35, 139–140
- Chrzanowski Wiesław 175
- Chrześcijańska Kasa Bezprocentowa dla Kupców i Rzemieślników w Lublinie 86
- Cianciara W. 82, 84–85
- Cichowicz Ludwik 165
- Ciepielewski Jerzy 55
- Cohen Abraham Simon 79
- Cohn Georg 49
- Comptoir General de Change 111
- Corrazi Antoni 28–29
- Credit – spółdzielnia w Poznaniu 74
- Cygan Rudolf 159
- Czalbowski Zdzisław 54
- Czapla W. 48
- Czapska Elżbieta 17, 34
- Czapski Kazimierz 145
- Czarowski J. 147
- Czarniecki Józef 25
- Czarniecki S. 127, 134, 138, 144, 148, 158–160, 166, 169, 176–178
- Czartoryski Władysław 134
- Czechowicz Gabriel 21
- Czczot Kazimierz 84
- Czeczepiński Józef 165
- Czerwiński A. 139
- Daab Adolf 117
- Dangel Józef 108
- Dangel Stefan 112
- Danziger Bank fur Handel und Industrie 82, 102, 122–123, 156
- Danziger Zentralkasse AG 39
- Darmstadt Bank 157
- Darmstadt und Nationalbank 113
- Daszyński Ignacy 120
- David Max 138
- Dawidsohn Józef 79
- Dähn Herman 40
- Daube Adolf 101
- Daźwański Stefan 124
- Dąbrowski Konstanty 22
- Dąbrowski W. 124
- Dąbski Stanisław 90
- Deike Karol 108
- Dekert Jan 77
- Dembowski Leon 21
- Dembowski Tadeusz 20
- Demby Władysław 97, 188
- Demidowicz-Demidecki Konstanty 120
- Deutsche Aktien Bank AG w Poznaniu 156
- Deutsche Bank AG 81, 88, 158
- Devilder 167
- Dewey Charles D. 35–36, 38
- Dębowski Wacław 132
- Diamond Herman 120
- Diethrich Tadeusz 22
- Disconto-Gesellschaft 81
- Dittmer 31, 34
- Długosz Władysław 171
- Dobraczy rodzina 117
- Dobranieccy J. 81
- Dobraniecki T. J. 81
- Dobrowolski Aleksander 124
- Doepfer Edward August 79
- Doerman Antoni 164
- Dolański Henryk 93
- Dolle Max 40
- Domaniewski Wiesław 38
- Domaszewski Wacław 42
- Dom Bankowy Zjednoczonych Bankowców Antoni Pawlikowski 82
- Donimirski 118
- Downarowicz Medard 21
- Dresdner Bank AG 74, 88, 113, 136, 157, 159, 161
- Driesen Gustaw 29
- Drohojowski J. 42
- Droźniak Edward 37–38, 76, 200
- Drucki-Lubecki Aleksander 123, 145
- Drucki-Lubecki Ksawery 21, 28, 62
- Drzewiecki Piotr 59, 145
- Dueckert Fryderyk 78
- Dumot Fritz 40
- Dunka de Sajo Władysław 124
- Dworzecki Jan 80
- Dynowski K. 170
- Dyrekcja Biletów Kasowych 26
- Dyrekcja Biletów Skarbowych 23–25
- Dyżewski Kazimierz 117
- Działyński Ksawery 25
- Dzieduszycki Antoni 25
- Dziedzic Wojciech 171
- Dziekoński Jan Pius 99
- Dziembowski Julian 174
- Dziembowski Kazimierz 174, 188
- Dzierżanowski Julian 84
- Dzierwiulski Henryk 117
- Eberhard Julian 95
- Eberhard Karol 136
- Ehrlich J. 81
- Eichborn 94
- Eisler Dawid 104
- Ekopo Towarzystwo w Wilnie 85
- Elektrobank 101, 156
- Eibenschutz A. 163
- Eitingon rodzina 159–160
- Eitingon: Borys, Naum C. 160
- Engelhard Maksymilian 30
- Englert Stanisław 30
- Englich Józef 21, 31, 153
- Epstein rodzina 98
- Epstein Dawid 79
- Epstein Jan 79–80
- Epstein Henryk 113
- Epstein: Herman, Józef 80
- Epstein Mieczysław 80, 98, 100
- Epstein Tadeusz 113
- Ersler Dawid 73
- Esden-Tempski Kazimierz 170
- Estoński Bank Przemysłowo-Handlowy w Dorpacie 161
- Ezofowicz Abram 9, 193
- Faber Harry 158
- Fajans J. 38
- Fajans Wacław 35, 172, 186, 188, 190–191
- Falter Alfred 35
- Farbstein rodzina 88
- Farbstein H. 89
- Feinstein Charles 18
- Fenger Jan 10, 77, 194
- Ferro Pacifico 169
- Finapol 162
- Finteisen Tadeusz 117
- Fitzer-Gamper 113
- Flatau Ludwik 81
- Flaum Maurycy 136, 170
- Fleischer 101
- Forbes Robert 9, 193
- Fraenkel Antoni Edward 78
- Fraenkel J. 117
- Fraenkel Samuel Antoni 10, 78, 80, 194
- Frere Louis 162
- Friedenberger Leon 129
- Friediger Bernard 34
- Friedland Jonel 169
- Fröhlich Alojzy 83
- Frybjes bracia: Franciszek, Karol i Piotr 10, 77, 194
- Fryderyk August 26
- Fryderyk II 61
- Fuchs Stanisław 143
- Fudakowski Kazimierz 35, 154
- Fundacja Bankowa im. Leopolda Kronenberga 8
- Fundacja Ostrołęcka Taniego Kredytu 9, 193
- Fundusz Bankowy (projekt) 187
- Fundusz Pomocy Instytucjom Kredytowym 14, 45, 197, 100, 103, 107, 129, 131, 136, 147, 152, 164, 167, 177, 183, 185
- Funk Walter 15, 198
- Gairdner Arthur 93
- Gajewicz L. 67
- Galicyjska Kasa Oszczędności we Lwowie 56–58, 60, 61, 156, 186
- Galicyjska Kasa Zaliczkowa 185
- Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie 11, 18, 156, 195
- Galicyjski Bank dla Handlu i Przemysłu SA w Krakowie 19, 41, 120–121, 156
- Galicyjski Bank Kredytowy SA we Lwowie 120, 156
- Galicyjski Bank Kupiecki SA we Lwowie 19, 118, 157
- Galicyjski Bank Ludowy SA dla Rolnictwa i Handlu SA we Lwowie 19, 157, 171
- Galicyjski Bank Ziemi 148
- Galicyjski Miejski Wojenny Zakład Kredytowy 12, 43–44, 196
- Galicyjski Stanowy Instytut Kredytowy we Lwowie 11, 63, 195
- Galicyjski Wojenny Zakład Kredytowy 12, 42–43, 45, 196
- Galicyjski Zakład Kredytowy Ziemi SA w Krakowie 120, 157
- Galicyjski Ziemi Bank Kredytowy SA we Lwowie 19, 157, 185
- Galicyjski Ziemi Zakład Kredytowy 89
- Galicyjskie Ziemstwo Kredytowe 63, 67, 146
- Galicyjski Ryszard 178
- Garlicki Filip 23, 25
- Garski Władysław 171
- Gay Jan Jakub 28–29
- Gąsinowski A. 55
- Gąsiorowski Aleksander 17, 109
- Geisler Edward 112
- Geisler Stanisław 110
- Geisler Wilhelm 156
- Gelman Dawid 83
- Gemius Chased 85
- Georgius-Picot Charles 138
- Geyer rodzina 117
- Geyer Emil 118
- Gielda Pienięzna w Warszawie 13, 79–80
- Gielda Towarowa i Pienięzna we Lwowie 190
- Gierlitz Mikołaj 25
- Gintowt Antoni 108
- Giwartowski Aleksander 79
- Glabisz Albin 131
- Glebfisz S. B. 84
- Glinka Władysław 63
- Gliszczyński Franciszek 117
- Gliwicki Hipolit 162, 188
- Glogier Marcin 132
- Głazewski Adam 135
- Głabiński Stanisław 98
- Głowacki Józef 123
- Główna Kasa Wymiany Księstwa Warszawskiego 26–27
- Głuszczyński Paweł 30
- Gminne Kasy Oszczędnościowo-Pożyczkowe 56, 57
- Gmine Kasy Spółdzielcze 75
- Goetz-Okocimski Jan 121, 141
- Goński A. 109
- Goldberg Józef 129
- Goldferrer rodzina 80
- Goldferrer Adolf 80, 82
- Goldferrer: Bronisław, Józef 80
- Goldferrer Maksymilian 80–81
- Goldhaar M. 81
- Goldklang Alfred 108
- Goldkraut S. Z. 81
- Goldstand rodzina 80
- Goldstand Aleksander 80, 99
- Goldstand: Jan, Leon 80
- Golajewska M. 18
- Golębowski J. 46, 155
- Goluchowski Wojciech 185
- GORAYSKI August 42
- GORAYSKI Korczak Jan 113
- Gordowski Maurycy 179
- Gordowski Stanisław 178
- Gordowski Władysław 105–106, 179
- Gosudarstwiennyj Bank 11–12, 29, 35, 128, 195–196
- Góra Witold 53
- Górecki Roman 45–46, 155
- Górniołaski Bank Dyskontowy SA w Królewskiej Hucie 157–158
- Górniołaski Bank Handlowy SA w Katowicach 158
- Górniołaski Bank Związkowy SA w Królewskiej Hucie 74, 88, 158–159, 161
- Górniołaski Związek Przemysłowców Górnio-zo-Hutniczych 161
- Górski Kazimierz 173
- Grabscheid Emil 121, 188
- Grabski Stanisław 111

- Grabski Stefan 39
 Grabski Władysław 13, 18, 21, 33–35, 38–39, 45, 47, 101, 112, 116, 119, 131, 189, 197
 Grajower I. i M. 84
 Grassi J. 200
 Greulich 84
 Grochulska Barbara 85
 Grodek Andrzej 17, 25, 27, 30
 Grohman rodzina 104, 122–123
 Grosfeld Ludwik 21
 Gross Piotr 156
 Gruber Henryk 50–53
 Gruedlinger: Adolf, Herman 83–84
 Grundland Józef 104
 Grüss Józef 82, 85
 Grüss Ożjasz 83–84
 Guaranty Trust Company 52, 172
 Gumowski M. 40
 Gurnicz A. 76
- Hagens Walter von 40
 Haiman-Jarecki Edward 66
 Halban Alfred 141
 Haller Romuadl 178
 Halpert Feiks 108
 Hambros Bank 107
 Hamburger H. 102
 Handelsbank w Bielsku 176
 Handzewicz Józef 50
 Haneman Jan Stefan 22
 Hann Jan 25
 Hantelman Otto von 102
 Harriman William 107
 Haus u. Grundbesitzerbank w Katowicach 159
 Hacia Kazimierz 96, 116, 137, 163–165
 Hebda Leopold 48, 97, 188
 Hefflinger Karol 143
 Heilperin Paweł 99, 100, 174, 187–188
 Heilsberg B. 84
 Hein Edmund 103
 Heinrich Jan 139–140
 Heinrich Władysław 140, 188
 Herbst rodzina 104
 Herbst August 79
 Herbst Edward 14–105
 Herse Bogusław 35
 Hertz Alojzy
 Hewel Jerzy 9, 193
 Heyzler Dawid 10, 17, 77–78, 85, 194
 Higersberger Józef 30
 Hinz Georg 40
 Hirsch Moritz von 70
 Hirschberg Józef 82, 84–85
 Hirschendorf Leon 78
 Hirsberg Izaak 104
 Hirszowicz Włodzimierz 177
 Hizedn Mikotaj 30
 Hoffman Georg 158
 Hofman Mieczysław 108, 153, 186–187
 Hofmoki-Ostrowski Zygmunt 17, 200
 Holzer A. 20, 81, 83–85, 114–115, 126, 176
 Hoogvest Leopold 162
 Hopkins Claude Barry 94
 Hordliczka Ignacy 132
 Horodyski K. 124
 Horowitz B. M. 79
 Horowitz Herman 90
 Horowitz: Ożjasz, Samuel 81
 Hser Jan 168
 Hupert Emil 147
 Hurko Josif W. 56
 Hutten-Czapski Emeryk 165
 Hylla P. 158
- Ignotus (A. Peretz?) 85, 109, 144, 151, 164, 190–191
 Ilnatowicz I. 85
 Ike-Dunikowski Karol 175
 Industria spółdzielnia w Tczewie 74
 Inspektorat Bankowy 14
 Inglot S. 76
 Inspekcja Biletów Skarbowych 24–25
 Internationale Suikermaatschappij 97
 International Match Corporation 92
 Iwanowski Jerzy 101, 162, 166
 Izba Bankowo-Przemysłowa Polskich Kupców i Przemysłowców Chrześcijan w Łodzi 125
- Jablkowsy bracia 103
 Jackowski Maksymilian 68
 Jacoby Gustaw 155
 Jahl Władysław 168
 Jakimowicz Konstancy 94
 Jakubowicz Berek Szmul zw. Zbytkowerem 10, 78, 194–195
 Jakubowiczowa Judyta 78
 Jakubowski Sylwian 80
 Janasch Adolf i Henryk 79
 Jankowiak Jan 149
 Jankowski Jan Stanisław 150
 Jankowski Marian 102
 Jankowski Michał 48
 Janota Max 88
 Janta-Polczyński Leon 170
 Janusz B. 87
 Januszewski Waclaw 150
 Januszkievicz Paweł 133
 Jaroszewicz Antoni 150
 Jaraczewski Józef 26–27
 Jaroszyński Karol 136, 150
 Jaroszyński Maurycy 48
 Jasiukowicz S. 67
 Jaskólski J. 67
 Jaskuński M. 17, 106, 118
 Jastrzębski Zygmunt 21
 Jaworski 200
 Jaworski Władysław 17
 Jedlicki Jerzy 10
 Jelski Ludwik 29
 Jenner W. 76
 Jezierski Andrzej 7, 17, 29, 31, 38
 Jezierski Władysław 121
 Jewish Colonial Trust 159–160
 Jewish Colonization Association 70–71
 Jewish Public Bank w Gdańsku 90
 Jędrychowski Stefan 22
 Johnson 170
 Joint 85–86
 Jossé Fanciszek 21
 Judkiewicz Henryk 163
 Jundziłł Antoni 180
 Juszczyk A. 158
- Kabryt Fryderyk 10, 17, 77–78, 85, 194
 Kaczanowski M. 60
 Kaczanowski Michał 70
 Kaden Henryk 35, 93, 151, 165, 186–187, 189–190
 Kaftal Władysław 84
 Kaiserstein Maurycy 80
 Kalinowski Józef 105
 Kaliforni Janusz 18
 Kaliskie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu 144
 Kalkstein I18
 Kallir 81
 Kanner 84
- Kantor Marian 180
 Kapostas Andrzej 10, 23–25, 77, 194
 Kartowski Stanisław 108, 140, 153
 Karp Benedykt 25
 Karpiński Stanisław 21, 31, 34–36, 38, 144, 174–175, 186–187, 189
 Karpiński Tadeusz 153
 Karpiński Zygmunt 17, 34–38
 Karpowicz I. W. 104
 Karpowicz Józef 186
 Karski Augustyn 25
 Karszo-Siedlewski Aleksander 124
 Karszo-Siedlewski Tadeusz 162
 Kartanicki Modest 184
 Kartel Depozytowy Banków Warszawskich 188
 Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Radomskich 132
 Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Warszawskich 130
 Kasiński Karol 48
 Kassman Sano 82, 84–85
 Kasy Pożyczkowe Przemysłowców 70
 Katowicki Bank Związkowy SA 159
 Kattowitz Bankverein AG 159
 Kaufmans Kaufman 83
 Kaulik Stanisław 112
 Kaweckie Konstancy 126
 Kazimierz Wielki 9, 193
 Kempner Stanisław 17, 79–80, 85, 109, 161, 184
 Kędziorek F. 76
 Kępicz Hańko 9, 193
 Kiedrowski Julian 91
 Kierczyński Jan 149
 Kindelski J. 85
 Kindermann Czesław 102
 Kindler rodzina 117
 Kirpacz Teodor 126
 Kisiel Henryk 22
 Kiślański Władysław 99
 Kitz Emil 84
 Klarmer Czesław 21–22, 143, 187
 Klawitter Willi 40
 Kleck Nechemia 83–84
 Kleinmann Aleksander 144
 Klepczyński Waclaw 82, 84–85
 Klose Waclaw 158
 Klug Jan 10, 77–78, 194
 Klumel Majer 136
 Kłapkowski T. 76
 Klos Mieczysław 101
 Kobers'kyj K. 76
 Kobryner Ludwik 84
 Kobylański Władysław 137
 Koc Adam 21, 36, 38
 Kochanowski Antoni 27
 Kocur Adam 58
 Kognowicki Stanisław 183
 Köhler Jan 25
 Kolik R. 76
 Kolłataj Hugo 20
 Kolodko Grzegorz 22
 Kolodziejczyk R. 85
 Komendziński Zygmunt 170
 Komisarziat Bankowy Ministerstwa Skarbu 14, 126, 197
 Komisja Bankowa 10, 78, 84, 194
 Komisja Centralna Likwidacyjna 27
 Komisja Dyrekcji Biletów Kasowych 27
 Komisja Trzech Dworów do uregulowania długów Imci Stanisława Augusta i bywszej Rzplitej Polskiej 25
 Komisja Współdzielcza 71
- Komorowski Eugeniusz 39
 Komunalne Kasy Oszczędności 14–16, 55–61, 87, 197–199
 Komunalny Bank Kredytowy w Poznaniu 19, 55, 58–61
 Kon Oskar 159
 Kon Z. 118
 Konczykowski Ignacy 30
 Konderski Waclaw 39, 46, 135, 138
 Koniar Maurycy 85
 Konic Henryk 140
 Konitz Samuel 79
 Konopka Jan 142
 Kopec Henryk 43–44
 Korfanty Wojciech 111–112, 138, 179
 Kormosz Teofil 184
 Kormatowski Wiktor 17, 85
 Kornerich: Jakub, Stanisław 160
 Korostowcew Aleksander 30
 Korowicz Henryk 185
 Korwin-Piotrowski Stanisław 48
 Korwin-Szymanowski Eustachy 39, 46, 147, 186–187
 Kosicki S. 40
 Kosielski Bronisław 135
 Kossakowski Michał 147
 Kosterlitz S. 159
 Kostowski L. 38
 Kościuszko Tadeusz 23–25
 Kotlarski Antoni 117
 Kotowski Wiktor 25
 Kowalak T. 76, 88, 102, 158–159
 Kowalczyk Jan Jakub 148
 Kowalczyk Tadeusz 158
 Kowalski Aleksander 162
 Kozubski Włodzimierz 95
 Koziebrodzki Ludwik 91
 Koziel Jan 35, 108
 Koziell-Poklewski Wincenty 150
 Kozielski Wiesław 40
 Krajewy Sojuz Kredytowy we Lwowie 69
 Krajowy Dom Bankowy 81, 132, 190
 Krakowski N. 109
 Krasniński rodzina 26
 Krasnopolski H. 79
 Kratochwill Bogdan, Zofia 83
 Kratochwill Marian 81, 83, 84, 186–187
 Krauze Aleksander 29
 Krauze Józef 154
 Krawulski Leonard 48
 Kredit spółdzielnia na Wołyniu 74
 Kredytowy Sojuz „Zaszczyta Zemi” we Lwowie 69, 75
 Kredyt Polski Bank Akcyjny SA 159, 180
 Kreiss von 31
 Kresowia Lombard w Wilnie 87
 Kretschmer Hermann 58
 Kreuger & Toll 92
 Kreuger Ivar 91–92
 Kreuger Torsen 92
 Krieger 84
 Krieger Joachim 160
 Kriss Zygmunt 84
 Krogulski Roman 43
 Krott M. 84
 Kroll Markus 80
 Kronenberg rodzina 78–79
 Kronenberg Leopold 8, 11, 64, 78–79, 85, 106, 108–109, 145, 195, 200
 Kronenberg Leopold Julian 78, 108–109, 151
 Kronenberg Ludwik (Loewy) 78
 Kronenberg Samuel Eleazar (Lejzor Hirszowicz) 10, 78, 106, 195

- Kronenberg Stanisław Leopold 78, 108
 Kronenberg Stanisław Ludwik 78
 Kronenberg Tekla 78
 Kronenberg Władysław Alfons 79
 Krosiński W. 42
 Krysiak Anna 183
 Krzak Marian 22
 Krzetuski Karol 148
 Krzywoszewski Tadeusz 179
 Krzyżanowski Adam 171
 Krzyżanowski Jan 123
 Kubowicz Stanisław 124
 Kucharska J. 200
 Kucharski Stanisław 153
 Kucharski Władysław 21
 Kuczewski L. 183
 Kueper Wilhelm 88
 Kugel Józef 83–85
 Kulczycki Aleksander 184
 Kupiszewski Franciszek 30
 Kumatowski M. 25
 Kurpiur F. 134
 Kursche Julian 132
 Küssler Jerzy 23, 25
 Kuszewski Daniel 72
 Kuszta Jan Józef 153
 Kwapiński Jan 21
 Kwiatkowski Eugeniusz 21, 36
 Kwiatkowski Kajetan 25
 Kwiłcki Kazimierz 117
 Kwiłcki Mieczysław 19–20, 94, 118, 149, 164
- Lacaille Pierre 167
 Lachower I. 84
 Lanckoroński Antoni 25
 Landau rodzina 117
 Landau-Czajka Anna 17
 Landau Gustaw 80, 109–110
 Landau Izabella 110
 Landau Leopold 117
 Landau Ludwik 109
 Landau M. 81
 Landau Wilhelm 18, 80, 109–110
 Landau Zbigniew 8, 17–18, 38, 42–44, 46, 51, 53, 92, 94, 109, 138, 151, 189–191, 200
 Landesgenossenschaftbank w Poznaniu 74, 88, 136, 159
 Landsberg Emil 162
 Landszaft Poznańska 62
 Landszaft Prus Królewskich 61
 Landwirtschaftliche Zentralgenossenschaftbank w Poznaniu 74
 Lange Oskar 34
 Langer Julian 84
 Lambert Leonida 80
 Larisch-Mönnich Henryk 176
 Laski Aleksander 30, 78
 Laski Władysław 78
 Laskowski Kazimierz 42
 Lasocki B. 121
 Laskiewicz Wincenty 10, 77, 194
 Latinik Franciszek 122
 Lauer Bernard 80
 Lebioda Wojciech 10
 Lebson Leon 84
 Lednicki Aleksander 92, 121
 Legis Adolf 153
 Lelewicz Marian 47
 Leo Juliusz 44
 Leperowski Klemens 95
 Leszczyńska Cecylia 17, 38
 Leszczyński Elias 122
 Lesser Jan Konstanty 79
 Lesser Stanisław 79–80
 Leśniewski Leon 149
 Leu Edmund 88
 Levy 77
- Levy rodzina 81
 Lewakowski Zygmunt 133, 168
 Lewicki Konstanty 184
 Lewin Józef 83–84
 Lewite Leon 73, 76
 Lewko 9, 193
 Lietz K. 165
 Ligeza-Stamirowski Antoni 101
 Lilien 81, 140
 Lilpop, Rau i Loewenstein 79, 142–143
 Linde Hubert Ignacy 22, 49–51, 174
 Linde Marian 127
 Lipiński Edward 45
 Lipkowski Józef 101
 Lipski Jan 118
 Liptay Maksymilian 185
 Lisiewicz Aleksander 52
 Lisowiecki Marian 135
 Litwiński J. 25
 Lizak August 148
 Loewe Goetz Assur (Gustaw Ad-olf) 78
 Loewenstein: Julian, Leon, Leon Władysław, Seweryn Jakub 79
 Loewy Kazimierz 99
 Lombard Miejski w Poznaniu 87
 Longchamps Mieczysław 124, 133
 Lothe Anota 171
 Loyt rodzina 9, 193
 Lubomirska Maria 191
 Lubomirski Andrzej 98, 191
 Lubomirski Kazimierz 191
 Lubomirski Stanisław 81, 93, 108, 132–133, 151, 188, 190–191
 Lubomirski Tadeusz Jan 64, 191
 Lubomirski Zdzisław 142–143
 Lubowidzki Józef 28, 30, 79
 Ludkiewicz Seweryn 47–48
 Ludkiewicz Zdzisław 47
 Lutkowski Karol 22
- Łagiewski C. 76
 Łagowski C. 85
 Łazarz św. 86
 Łęczycki Izydor 104
 Łopuszański Eugeniusz 153
 Łopuszański T. 76
 Łoza Stanisław 85
 Łódzki Bank Depozytowy SA 20, 159–160
 Łódzki Bank Kupiecki SA 18
 Łódzki Bank Rozwoju SA 17, 199
 Łubieński: Feliks, Jan, Józef, Tomasz 79
 Łubieński Henryk 28, 30–31, 79, 85
 Łubieński T. W. 31, 85
 Łubkowski Roman 30
 Łuczak Czesław 61
 Łyskowski Mieczysław 68, 118–119, 149
 Łyszkiewicz Grzegorz 77
 Łyszkiewicz Maciej 10, 17, 77–78, 85, 194
- Maciaszek Jan 137
 Maciszewski Feliks 46
 Machlejd J. 141
 Maciaszek J. 192
 Mackiewicz Feliks 103
 Magier Antoni 25
 Mais Ferdynand 44, 163
 Majchrowski J. M. 190
 Majewski J. 61, 76
 Majewski Stanisław 22
 Makarenko Iwan 30
 Makowski Leonard 14
- Makulec Jan 30
 Maliniak Dawid 80, 117–118
 Malinowski Michał 150
 Małachowski G. 61
 Małachowski Jan Nepomucen 20, 27
 Małecki 94
 Mamroth Louis 81
 Mańkowski Franciszek 149
 Mańkowski Stanisław 139
 Marchet Gustaw 69
 Marconi Henryk 63
 Maryewski Franciszek 43
 Masosojuz 74
 Mastowski W. 34
 Massalski Bronisław 117
 Massenbach Georg von 74
 Mathejda Jakub 159
 Matthey George Cowper Hugh 170
 Matuszewicz Tadeusz 20–21
 Matuszewski Ignacy 21
 Matyszewski Jan 184
 May Roman 83
 Mączyński Józef 165
 Meissner Konrad 40
 Mendelsburg 81, 167
 Mengden Konstanty 30
 Merkurbank 81, 113
 Meyerhoff rodzina 117
 Meyser Jan 10, 77, 194
 Meysztowicz Aleksander 181
 Michalski Jerzy 21, 32–33, 76, 166
 Michciński Tadeusz 94
 Michejda Jan 177
 Mieczkowski Władysław 35, 38, 153, 187
 Miejska Kasa Oszczędnościowa we Lwowie 186
 Miejskie Towarzystwo Pożyczkowe w Brzeżanach 69
 Mielczarski Romuald 35
 Miereszewski H. 83, 85
 Mieses Mateusz 85
 Międzynarodowy Bank Handlowy SA w Katowicach 20, 160
 Mikołajewski Roman 95
 Mikołajewski Stefan 95
 Mikulecki Stanisław 43
 Mikulecki Wiktor 100
 Mikulski Bolesław 97
 Milewski Józef 42
 Minter Karol Julian 79
 Mirski Bogusław 25
 Miśkiewicz Benon 61
 Miśkiewicz Władysław 95
 Mintz 79
 Młynarski Feliks 15, 38, 162, 198
 Moabes Hellmuth 40
 Modrzejewski T. 144
 Modrzycki Emil 53
 Modrzycki Izydor 165
 Modzelewski Bronisław 135, 141
 Moes rodzina 182
 Moldauer Aleksander 79
 Montelupi rodzina 9, 193
 Montes Pietatis 9–10, 86–87, 193–194
 Moraczewski Jędrzej 32, 49, 164
 Morajne Michał 83–85
 Morawski Teofil 21
 Morgenstern Natan 81–82, 84–85, 129
 Morino Franciszek 10, 77, 194
 Morsztyn rodzina 9, 193
 Mosinger Markus 144
 Moskiewski Bank Hipoteczny 181
 Mostowski Tadeusz 20
 Mościcki Ignacy 101
 Motylewski Kazimierz 166
 Muehlrad M. 79
- Münzer Józef 83–84
 Myczyński Stanisław 90
 Myczkowski Stefan 141–142
- Nagórny Antoni 30
 Nadwiślański Bank Rolniczo-Przemysłowy SA w Toruniu 161, 169
 Najda Grzegorz 20, 82, 84–85, 123
 Napoleon I 10, 26, 194
 Narbut Teofil 46
 Narodowy Bank Polski 7, 15–17, 37, 46, 50, 59, 198–200
 Naruszewicz Stefan 125–126
 Nassalski W. 117
 Nasse Leopold 159
 Natansohn 81
 Natanson rodzina 80, 82
 Natanson Jakub 80
 Natanson Józef 133
 Natanson Samuel, Henryk 80, 82
 Natanson Kazimierz Eryk 82
 Necelman 78
 Nelken Maurycy 80
 Neuman Salomon 80
 Neuman Szymon 80, 117
 Neumann Reinhold 106
 Nieckarz Stanisław 22
 Niederösterreichische Escompte Gesellschaft 107, 167, 175
 Niemczycki Jan 170
 Niemiński K. 61
 Niemojowski 189
 Niepokoyczycki Benedykt 29–30
 Niezabitowski Karol 178
 Niezabitowski Stanisław 41–42
 Nikorowicz Antym 56
 Nirenstein 81
 Noe Ludwig 40
 Noffz 31
 Nowak Henryk 18–19
 Nowak M. 48
 Nowak Stanisław 48
 Nowakowski Jan 158
 Nowakowski Leon 93
 Nowakowski Z. 30
 Nowe Towarzystwo Kredytowe dla Prowincji Poznańskiej 62
 Nowe Ziemstwo Kredytowe w Kwidzynie 67
 Nowosielski Jan 125
- Oberfeld Roman 103
 Oberlander L. 34
 Oberschlesische Bank AG w Katowicach 161
 Oberschlesische Bankverein AG w Chorzowie 20, 161
 Oberschlesische Diskontbank AG w Chorzowie 20, 161
 Obrazcow Piotr 30
 Oczechowski Bolesław 37
 Ogólny Zakład Rolniczo-Kredytowy dla Galicji i Bukowiny SA we Lwowie 161
 Ohanowicz Alfred 128
 Olechowski Andrzej 22
 Opechowski Wiktor 162
 Oppersdorff Jan Jerzy 160
 Orzeł Stanisław 145
 Osiałyński Jerzy 22
 Osser Adam 105
 Ossoliński Stanisław 27
 Ostbank für Handel und Gewerbe-Darlehenskasse Ost 12, 31, 102, 196, 152
 Ostrowski Tomasz 26–27
 Ostrożyński W. 67
 Österreichische Credit Anstalt 14, 89, 99, 100, 121, 143, 167, 175, 177–178, 198

- Österreichische Länderbank 171
Österreichische Postsparkasse k. u. k. 49
Österreichische-Ungarische Bank 12, 196
Otmianowski: Kazimierz, Telesfor 131
- Pacala Władysław 127
Paderewski Ignacy 164
Palacz Tadeusz 148
Pampuch Antoni 137
Panas Bolesław 126
Pankalla Jan 116
Państwowe Kasy Oszczędności 56, 57
Państwowy Bank Kredytowy w Warszawie 17, 199
Państwowy Bank Odbudowy 41-44
Państwowy Bank Rolny 13, 15-16, 19, 46-48, 52-54, 59, 72, 120, 197-199
Parczewski A. 67
Paskiewicz Iwan 28
Pawlak Józef 55
Pawlikowski Antoni 82, 84-85, 187
Pawlikowski Jan Gwalbert 185
Pawłowicz Stanisław 39, 46
Peretz Adolf 80, 85, 93
Peretz Gustaw 81
Peretz Leopold 93
Pernaczynski Stanisław 81, 83, 96, 116, 131, 186-187
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 107
Petersburski Bank Handlowy SA 80, 142
Petersbursko-Rycki Bank Handlowy 161
Petersbursko-Tulski Bank Hipoteczny 181
Pfeiffer Fritz 102
Pfeiffer Józef 67
Pfeiffer Ryszard 125-126
Pfeiffer Władysław 175
Pietrzak Bogustaw 7
Piedzicki Adam 80, 151
Piławitz 80
Piłsudski Jan 21, 38
Piłsudski Józef 18, 35-36, 38
Pinkus Stanisław 93
Piotrkowskie Towarzystwo Kredytowe Miejskie 65, 67
Placca Michael 169
Plagemann Ernst 40
Plater 12, 94, 178, 196
Plater K. 181
Pleczar M. 40
Plewkiwicz 94
Pluciński Karol 97
Pluciński Leon 122
Pluciński Zygmunt 128
Plahecki Marian 8
Pocztowa Kasa Oszczędności 13, 15-16, 18-19, 49-52, 56, 57, 59, 196, 198-199
Podczaski Jakub 188, 178
Podłębski 200
Pohlman Kurt 136
Pohlmann Rudolf 155
Pollak bracia 177
Polnische Landes Darlehnskasse 31
Polska Centralna Kasa Kredytu Bezrobotnego 86
Polska Kasa Rządowa 33
Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa 12-13, 31-35, 52, 179, 189, 196-197
Polska Wytwórnia Papierów Wartosciowych 35
- Polski Akcyjny Bank Komercyjny 20, 161-162, 165, 180
Polski Bank Czekowy 49
Polski Bank Emigracyjny TA w Warszawie 162-163
Polski Bank Gwarancyjny SA w Krakowie 163
Polski Bank Handlowo-Przemysłowy SA w Krakowie 163
Polski Bank Handlowy SA w Poznaniu 96, 97, 106, 115, 119, 122, 141, 157, 163-164, 169, 182, 187
Polski Bank Komercyjny SA 161-162, 165
Polski Bank Komisowy SA w Poznaniu 165
Polski Bank Komunalny SA w Warszawie 19, 55, 58-61, 94, 165
Polski Bank Krajowy 34, 40-41, 44, 138, 165
Polski Bank Kredytowy SA w Katowicach 168-169
Polski Bank Kresowy SA w Warszawie 165
Polski Bank Odrodzenia SA w Katowicach 166
Polski Bank Parcelacyjny SA w Wilnie 166, 183
Polski Bank Przemysłowy SA 81, 110, 132, 167, 177, 187-188, 190
Polski Bank Raiffeisena w Katowicach 72
Polski Bank Reasekuracyjny „Lechia” w Warszawie 168
Polski Bank Rolniczy SA w Poznaniu 101, 168
Polski Państwowy Bank Rolny 46
Polski Związek Spółdzielczości Kredytowej w Warszawie 71
Polsko-Amerykański Bank Ludowy SA w Krakowie 169
Polsko-Amerykański Union Liberty Bank SA w Warszawie 169, 175
Polsko-Palestyński Bank Spółdzielczy w Warszawie 73
Poltorzycy Aleksander 53
Pomorska Wojewódzka Kasa Oszczędności 60
Pomorski Bank Kredytowy w Szczecinie 17, 199
Pomorski Bank Rolniczy SA w Toruniu 161, 169-170
Poniatowski Stanisław August 77-78
Ponikowski Antoni 91
Popiel Karol 150
Popielecki W. 86, 136
Popławski August 63, 67
Popławski Bronisław 80
Portner Samuel 80
Posener Landschaftliche Bank 19, 62, 170
Posener Landschaftliche Darlehnskasse 128
Poths Jerzy 10, 23, 25, 77, 194
Potocki Aleksander 27
Potocki Alfred 121
Potocki Antoni Prot 10, 17, 77-78, 85, 194
Potocki Artur 64
Potocki Bolesław 19, 20, 94, 118, 149, 164
Potworowski 94
Powszechny Bank Depozytowy SA w Warszawie 144, 170
Powszechny Bank Gospodarczy w Łodzi 17, 199
Powszechny Bank Kredytowy SA 20, 157, 171, 188
- Powszechny Bank Związkowy SA 19, 83, 172, 188, 191
Powszechna Kasa Oszczędnościowa 16-18, 50-51, 199
Poznański rodzina 98
Poznański Bank Ubezpieczeń SA 173
Poznański Bank Ziemi SA 20, 125, 173-174, 188
Poznański Herman 98-99
Poznański Maurycy 103
Poznańskie Ziemstwo Kredytowe 62, 128
Poźniak Zdzisław 127
Pragier Adam 78
Pragier rodzina 78
Praski Bank Kredytowy 185
Preussische Zentral-Boden-Credit AG 62
Prowalski A. 76, 136
Prudential 93
Prusiecki Jakub 162
Przanowski Stefan 175
Przemyski Mikołaj 153
Przybyszewski Kazimierz 140
Przytułski Tadeusz 25
Publiczny Urząd Zastawniczy Mons Pius przy Katedrze Ormiańskiej w Lwowie 87
Purwin J. 76
- Raczewicz Stanisław 122
Raczyński rodzina 24
Raczyński August 81, 114, 126
Rada Banków 16, 199
Radkiewicz Konstanty 96, 132
Radomski Władysław 134
Radziejowski Józef 95
Radziszewski Henryk 18, 31, 81, 85, 132, 190
Radziszewski X. 80
Radziwiłł Franciszek 129
Radziwiłł Janusz 171
Raiffeisen Friedrich Wilhelm 67-69, 71-72, 74, 76
Rajzacher Adolf 30
Rapacki Marian 35
Rasiński F. 67
Rataj Maciej 119
Ratajski Cyryl 58, 66
Ratyński Stanisław 147
Rawicz Aleksander 10, 78, 80, 85, 195
Regulski Janusz 101, 162
Reich 84
Reichsbank 12, 38, 40, 151
Reidel Stanisław 22
Renouf Piotr 187
Repeczko Antoni 67, 109
Reuter Henryk 171
Revision spółdzielnia w Poznaniu 74
Reycher Leon 162
Reychman K. 85, 144
Riaycour Piotr 10, 76, 194
Richard Jean B. 164
Riedel Stanisław 183
Ring Zygmunt 79
Rintzler Józef 169
Ripper Hugo 20, 83, 85, 167
Rittermann S. 34
Roch rzeźnik 25
Rogaczewski Stanisław 175
Roguski Teofil 29-30
Rolbierski Stanisław 137
Rolle Karol 113
Rollo A. 94
Ronikier Adam 162
Rosen Izaak Szymon 79
Rosen Matias 10, 79, 195
Rosenblatt Jerzy 160
Rosenblum Dawid 80, 99, 104
- Rostafiński Michał 30
Rosyjski Bank Państwa - Gosudarstwenny Bank
Roszkowski Wojciech 34, 43-44
Rotenberg J. 84
Rotschild Karol 39
Rothschild rodzina 80, 98
Rotwand Andrzej 142-143, 188
Rotwand Stanisław 80, 142-143
Roy de Blicquy Ferdinand du 162
Rozenberg Daniel 84-85
Roziński J. S. 61
Rozwadowski Dionizy 180
Rozwadowski Jan 146
Różański S. 84
Różycki Czesław 127
Różycki Stefan 91
Rummler Konrad 179
Rusinek Zygmunt 119
Rusiński W. 76
Ruszczyński G. 98
Rybałtowski Stefan 46
Rybicki Roman 22
Rybiński Karol 34
Rynaszewski Franciszek 153
Ryndziński Mojżesz 83
Rycki Bank Handlowy 161
Rządowski Witold 162
Rzepnikowski Teofil 153
- Sachs Henryk 177
Sadurski A. 109
Saenger Oskar 175
Sakson Józef 150
Saladin Ernest 101
Salomonsohn: Adolf, Artur 81
Salomonsohn rodzina 81
Samojlik Bazyl 22
Samoliński Bronisław 141
Samulski Seweryn 153
Sander 84
Sapieha Adam 156
Sapieha Franciszek 25
Sawicki Kazimierz 98
Sawicki Wojciech 108
Schäfer Carl 40
Scheffs Marcelli 67, 128
Scheibler rodzina 104, 122-123
Scheibler Karol 104-105
Schellenberg 81
Schenk J. 163
Schenker Maurycy 169
Schiff Hieronim 82, 84-85
Schipper Ignacy 85, 109
Schirmer Alfred 179
Schliesische Landschaft 61
Schloesser rodzina 104
Schloesser Henryk W. 105
Schmidt Władysław 183
Schnee Hugo 40
Schneeweiss O. 87
Schneider rodzina 144
Schneider Adam 144
Schoenmeyer Gunnar 92
Scholtz Karol 79
Schramm Franciszek 124
Schulze z Delitzsch Herman 67-72, 74, 90
Schutz 81, 83
Schultz Wiktor102
Schweinhard Kurt 136
Schwarz O. 113
Schwarz Emil 169
Sebel Piotr 170
Semendini J. 178-179
Sequanaise Capitalisation, La 175
Seranin F. 88, 127, 134, 138, 144, 148, 158-160, 166, 169, 176-178
Segebarth Fryderyk 10, 77, 194
Sentkowski Maksymilian 95

- Seydl Maurycy 79
 Seydlitz Włodzimierz 152–153
 Siciński Stefan 114
 Siczynski Kazimierz 98
 Siedlewski Feliks 187
 Sienkiewicz Franciszek 94
 Singalewicz Włodzimierz 184
 Sitarek H. 18, 153
 Skalniak Franciszek 76, 114
 Skalkowski T. 67
 Skarga Piotr 9, 86–87, 193
 Skarszewski Wojciech 10, 78, 194
 Skonieczny Stanisław 187–188
 Skowronek bracia: A. i M. 84
 Skowronek Józef 82, 84–85, 187
 Skowroński Bernard 163
 Skrzyński Aleksander 121
 Skrzyński Stanisław 141
 Skuśki Leopold 161–162
 Słomiński Jan 125
 Słowkowski W. 130
 Smerek Mieczysław 42, 46, 61, 87
 Smoleński Karol 48
 Smolka Władysław 42
 Sobański Oskar 138–139
 Sobolewski Walenty 26–27
 Società Italiana di Credito Commerciale 168
 Société Financière de Paris 167
 Société Financière et Industrielle Belgo-Polonaise „Finapol” 162
 Société Generale de Belgique 172
 Société Generale de Credit Industriel et Commercial 138
 Société Mobiliere de Belgique 82
 Sokal Klemens 81, 140
 Solowiejczyk 81–82
 Solowij T. 18
 Spandowski Stanisław 125
 Sparkassen 55
 Sparkassen und Girozentrale für die Stadt Posen 58
 Speirs W. A. 94
 Spółdzielczy Bank Pracy 72
 Spółdzielnie Oszczędnościowo-Pożyczkowe 16, 75, 199
 Spółka Kapitalistów pod nazwą Credit Foncier 64
 Spółka Zaliczkowa Urzędników we Lwowie 69
 Stadthagen M. 81, 97, 136, 188
 Stala Władysław 145
 Stam Jerzy 165
 Stamirowski Kazimierz 47–48, 54
 Staniszeński Wacław 48, 152–153
 Starewicz W. 163
 Starkman Ludwik 80, 99, 104
 Starzewski M. 51
 Steczkowski Jan Kanty 21, 34, 41–43, 45–46, 56, 155
 Stefczyk Franciszek 34, 48, 69, 71, 75–76, 174
 Stein K. 34
 Steinkeller Piotr 79–80, 85
 Stesłowicz Władysław 44, 66, 172
 Stieglitz Jakub 160
 Stobrawa Włodzimierz 7, 94, 97, 119, 125, 128, 132, 149, 153, 165, 174
 Strasburger Henryk 21
 Strożyk Józef 159
 Sturm Adolf 141
 Sulimski Wit 124
 Sułowski Tadeusz 140, 147
 Surzycki Stanisław 67, 130
 Sussman Natan 170
 Swan Friedrich 74, 76, 136
 Swoboda Karol 123
 Syndykat Przekazowy Banków Polskich 52, 90, 174–175, 189
 Szamazarowski Augustyn 68, 118, 153
 Szampanier Henryk 108, 174, 187
 Szaniawski Karol 30
 Szarski Marcin 133, 165, 167–168, 174, 187–188, 190–191
 Szaynok Władysław 124
 Szczepanowski Stanisław 56, 89, 156
 Szczepkowski Mieczysław 58
 Szczepkowski Władysław 128
 Szczygielski Karol 79
 Szebeko Z. 175
 Szeid Franciszek 25
 Szemiot Stanisław 30
 Szenk Mieczysław 43
 Szepteyki Andrzej 184
 Szerezowscy rodzina 20, 82–85, 103, 114
 Szerezowski Dawid M. 20, 80, 128
 Szerezowski Michał 129
 Szerezowski Rafał 129, 135, 160
 Szerezowski Salomon 170
 Szkolne Kasy Oszczędności 50
 Szlachowski Stanisław 148
 Szpofiski Konrad 122
 Szperling Henryk 84
 Szybel Eugeniusz 113, 180
 Szybel Jakub 83–85
 Szubartowicz Tadeusz 147
 Szuca Michał 98
 Szulborski Tadeusz 106
 Szulc Karol 10, 17, 77–78, 85, 194
 Szulc-Opalski Marian 101
 Szulc W. 61
 Szwarz rodzina 9, 193
 Szwarzgrzyk J. A. 18
 Szwajcarsko-Polski Bank Kapitalizacyjny SA w Warszawie 130, 169, 175
 Szymański J. 92
 Szymczak Zygmunt 97
 Szymczakówna Sabina 40
 Ścigalski 84
 Śląski Bank Eskontowy w Bielsku 114, 154, 175–176
 Śląski Bank Komercyjny SA w Bielsku 176
 Śląski Bank Przemysłowy SA w Bielsku 154–155, 167, 176–177
 Śląski Bank Tranzytowy SA w Katowicach 177
 Śląski Centralny Bank Spółek 72
 Śląski Zakład Kredytowy 20, 83, 89, 99, 177–178, 188
 Śliwiński Stanisław 145
 Świąteczki Kazimierz 166
 Świątkowski Wacław 168
 Świąteczki Leon 130
 Świąteczki Tadeusz 147
 Świętochowski Leon 30
 Świnarski Tadeusz 114
 Świtalski Z. 153
 Tabęcka Zofia 143
 Targownik Lejbn 82, 84–85
 Tarnowski Adam 100, 178
 Taub bracia: Chil i Symba 82, 84–85
 Taube Leopold 162
 Tauber Moritz 106
 Temler Józef 110, 143
 Tempel-Starker Berl 84
 Tepper Piotr (Starszy) 10, 76–77, 194
 Tepper z Fergussonów Piotr (Młodszy) 10, 17, 77–78, 85, 194
 Terenkoczy Władysław 98
 Theusner 31
 Thiebaut Maurice 171
 Thieme Apolinary 130, 186
 Thomas Aleksander 122
 Tieme 84
 Toeplitz rodzina 80
 Toeplitz Franciszka, Henryk, Józef Leopold, Szymon 80
 Toeplitz Giuseppe 80, 151
 Toeplitz Teodor 72
 Toerzner Józef 137
 Tołłoczko: Julian, Ludwik 162
 Tomasz z Akwinu św. 9, 193
 Tomaszewski Jerzy 8, 18, 53, 92, 109, 138
 Tomaszewski Józef 84
 Tomaszewski W. 76, 153
 Tomicki Józef 124
 Topolski Jerzy 61
 Topenberg Henryk 84
 Towarzystwa Drobno Kredytu 70–71
 Towarzystwa Kredytowe (spółdzielcze) 71
 Towarzystwa Kredytowe Miejskie 61, 64–67
 Towarzystwa Kredytowe Ziemskie 61–67
 Towarzystwa Wzajemnego Kredytu 70–71
 Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego 61, 66–67
 Towarzystwo Kredytowe Wielkiego Księstwa Poznańskiego 62
 Towarzystwo Kredytowe Ziemskie we Lwowie 63–67
 Towarzystwo Kredytowe Ziemskie w Warszawie 11, 28, 61–64, 67, 79, 146, 195
 Towarzystwo Oszczędności i Pożyczkowe w Śremie 68
 Towarzystwo Oszczędności i Zaliczek w Cieszyne 70
 Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców Miasta Poznania 68, 130
 Towarzystwo Wzajemnego Kredytu „Dniestr” we Lwowie 69
 Towarzystwo Wzajemnego Kredytu we Włocławku 117
 Towarzystwo Wzajemnego Kredytu w Koninie 114
 Towarzystwo Wzajemnego Kredytu „Wira” w Tysmienicy 69
 Trąba M. 88, 127, 134, 138, 144, 148, 158–160, 166, 169, 176–178
 Trendota Józef 22
 Treskow Walter von 102
 Trzaskowski Placyd 25
 Turski Marian 91
 Turteltaub Wilhelm 48
 Twardzicki Józef 170
 Twarecki Leon 71, 76
 Twarowski Wacław 128
 Tylicki Romuald 84–85
 Tymczasowa Dyrekcja Biletów Skarbowych 23, 25
 Tymowski Józef 29
 Tyszkiewicz Józef 141
 Uhma Stefan 58
 Ukraina Szczadnica 56, 58
 Ulam Jakub 83
 Ulen Henry 175
 Umieniecki Adam 30
 Ungar Albert 121, 187
 Union-Bank w Wiedniu 81, 120–121, 140, 167, 176
 Union Commerciale et Industrielle de Paris 112
 Urban R. 165
 Urbański Sylwester 128
 Urbański Tadeusz 112
 Urząd Nadzoru Bankowego 15, 59, 198
 Vereinsbank w Toruniu 74
 Viceair Maxime 138
 Wachowiak Stanisław 109, 149
 Wachs Borys 118
 Wagner Józef 186
 Wajselfisz Markus 84
 Wallenberg rodzina 92
 Wandzel Roman 163
 Warczak J. 87
 Warszawska Kasa Kredytowa 115
 Warszawski Bank Stołeczny SA 178–179, 186
 Warszawski Bank Zjednoczony SA 111, 179
 Warszawski Dom Handlowy 10, 17, 77, 194
 Warszawskie Towarzystwo Pożyczkowe pod Zastaw Ruchości SA 87
 Warszawskie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu 150, 189
 Warszawski Lombard Miejski 87
 Wasmer Jerzy 30
 Wasserab Zygmunt 39
 Wasserberger Leon 90–91
 Waszyński Stanisław 118
 Wawelberg rodzina 80
 Wawrzyniak Piotr 152–153
 Wawelberg: Henryk, Hipolit 80, 142
 Wegmajster A. 84
 Wegener Leon 136
 Weigt Edward 126
 Weinberg Samuel 84
 Weinfeld Ignacy 145
 Weinkiper Gustaw 84
 Weiss Adolf 20, 82, 84–85, 123
 Wejers Władysław 138
 Weksler J. 84
 Wendekam Jan Daniel 79
 Wentzl Maciej 30
 Werner C. 158
 Wertheim rodzina 78, 80
 Wertheim Aleksander 10, 78, 195
 Wertheim Gustaw 133
 Wertheim Juliusz 80, 108
 Wertheim: Jakub, Piotr Aleksander 80
 Westbank SA w Wolsztynie 179
 Węgleński Jan 20–21
 Wieleżyński Marian 124
 Wielgus Piotr 144
 Wielhorski Józef 27
 Wielkopolski Bank Kredytowy w Poznaniu 17, 199
 Wielkopolski Bank Rolniczy w Poznaniu 101, 179
 Wielopolski Aleksander 64
 Wielopolski Władysław 99
 Wiener Bank-Verein 172
 Wiener Lombard und Escompte Bank 176
 Wieniawa-Chmielewski Edward 170
 Wieniawski Antoni 21
 Wieniawski Juliusz 150
 Wierzynek Mikołaj 9, 193

- Więckowski Michał 153
 Wilczyński 80
 Wileński Bank Krajowy SA 113, 159, 180
 Wileński Bank Kredytowy SA 180
 Wileński Bank Rolniczo-Przemysłowy SA 180
 Wileński Bank Ziemi SA 11, 18, 20, 61, 63, 181-182, 195
 Wileński Prywatny Bank Handlowy SA 11, 18, 20, 104, 115, 164, 166, 181-183, 195
 Wileński Syndykat Rolniczy 180
 Wilkoński Tomasz 48
 Willinger Gustaw 161
 Windakiewicz K. 61
 Winiarski Bohdan 38
 Winiarz: Julian, Tadeusz 124
 Winiski Fajwisz 83
 Winter: Herman, Tadeusz 20, 82, 84-85, 123
 Wiosna Henryk 159
 Wislocki W. 43
 Wize Feliks 174
 Władysław IV 9, 193
 Władysław Jagiełło 9, 193
 Wodzicki Henryk 121
 Wodziński Feliks 106, 145
 Wohl Aaron/Artur 114
 Wohlman Jakub 83
 Wojciechowski Bronisław 124
 Wojciechowski Cz. 82, 84-85
 Wojciechowski Konstanty 107
 Wojciechowski Stanisław 58
 Wojciechowski W. 85
 Wojewódzki Bank Pożyczkowy w Poznaniu 58, 60, 76
 Wojewódzki Feliks 154
 Wojnarowski Tytus 184
 Wołanow J. 84
 Wołanowski J. 93
 Wołański Wincenty 82, 84-85
- Woldenberg D. 81
 Wolny Konstanty 166, 168, 177
 Wolczek 9, 193
 Wolowski Władysław
 Wrotnowski Antoni 41-42
 Wróblewski Andrzej 22
 Wróblewski Władysław 36, 38, 54
 Wspólny Zakład Kredytowy dla Galicji i Bukowiny 69
 Wyczański Paweł 18
 Wyganowski Karol 145
- Zapala Walerian 150
 Zbychowski Stanisław 141
 Zachert rodzina 182
 Zachodnio-Polskie Towarzystwo Kredytowe Miejskie w Poznaniu 66-67
 Zadera Antoni 25
 Zagleniczny Jan 93, 138, 139
 Zagórski Alfred 42
 Zajaczek Józef 27
 Zajda Józef 22
 Zajdel Michał 25
 Zakheim bracia: Bernard, Majer, Mojżesz 84
 Zakład Kredytowy dla Odbudowy 42, 45
 Zakład Kredytowy Miast Małopolskich 41, 43-45
 Zakład Kredytowy Włościański SA we Lwowie 161, 183-184
 Zakład Zastawniczy Funduszu Podupadłych Mieszczan w Tamowie 87
 Zakrzewski Stanisław 174
 Zaleski August 108
 Zalewski S. 18, 67
 Zalewski Z. 119
 Zaliz Tadeusz 174
 Zamoyski Adam 178
- Zamoyski Józef 64, 108
 Zamoyski Maurycy 130
 Zamoyski Stanisław 27
 Zand Izydor 106
 Zauberman A. 34
 Zawadzki Aleksander Władysław 61
 Zawadzki Władysław 21
 Zborowski W. 173
 Zdanowski Julian 59
 Zdziechowski Jerzy 21, 33
 Zemelnyj Hipotecyjny Bank - Ziemiński Bank Hipotecyjny Zentral Europäische Landerbank 171
 Zieleniewski L. 113, 167
 Ziemiński Kazimierz 122
 Ziemiński Bank Hipotecyjny SA we Lwowie 19-20, 61, 184-185
 Ziemiński Bank Kredytowy SA we Lwowie 61, 115, 157, 185, 187
 Zima Stanisław Franciszek 56, 156
 Zimman Adam 76
 Zimmermann K. 132
 Ziotecki Roman 187
 Ziotecki Stanisław 102
 Ziółkowski: J., M. 137
 Zjednoczenie Chrześcijańskich Kas Bezpłatowego Kredytu w RP 86
 Zjednoczony Bank Ziemiański SA w Warszawie 67, 147, 185
 Zrzeszenie Słowiańskich Kas Oszczędności 59
 Związek Bankierów Polskich 82, 84, 187
 Związek Banków Polski Zachodniej 186-187
 Związek Banków w Polsce 13, 34, 83-84, 136, 178, 186-192, 197, 200
- Związek Banków w Województwie Śląskim 187
 Związek Kas Oszczędnościowych Galicji 56
 Związek Komunalnych Kas Oszczędności RP 59
 Związek Kredytowy dla Drobno-Handlu i Przemysłu 70
 Związek Miejskich i Powiatowych Kas Oszczędności 58
 Związek Niemieckich Spółdzielni Rolniczych we Lwowie 73
 Związek Polskich Kas Oszczędności we Lwowie 61
 Związek Polsko-Śląskich Spółdzielni Raiffeisena w Katowicach 72
 Związek Pomorskich Kas Bezpłatowego Kredytu 86
 Związek Związków Komunalnych Kas Oszczędności 59
 Związki Komunalnych Kas Oszczędności 58, 60
 Związkowa Kasa Inkasowa w Warszawie 73
 Zwierkowski Jerzy 122
 Zwolski Stanisław 63
 Zyblikiewicz Mikołaj 41
 Zylberg Mieczysław 82
 Zysman Adolf 82, 84
- Żivnostenska Banka 133, 191
 Żardecki Bolesław 148
 Żebrowski J. 18
 Żelechowski A. 76
 Żółtowski Adam 118
 Żółtowski S. 27
 Żuk A. 76
 Żychliński Józef 35, 62
 Żychliński Kazimierz 128
 Żyrdowski Towarzystwo Wzajemnego Kredytu 154

